

અણદીઠ દરિયાઈ રાક્ષસ :

યાને

એક મોટા વંદોળિયાની વાત.

(વિદ્યાની એક વાર્તા.)

પ્રકરણ ૧ હું.

દૈત્યના પંભમાં.

બાની અને પોંપ રાત્રી અને કાળી આમ-
ડીના હાવાથી તેઓ વચે વારંવાર કહ્યો
યતો હતો, તોપણ બંને વચે પુરતી દોસ્તી
મદા કાયમ રહેતી હતી. તેઓ જાનનાતથી
તથા ટોલટપાથી યા મનમ મનમીમાં પોના-
નો વજ્ર પસાર કરતા હતા.

તેમના શેઠ મીઠા સ્વભાવનો, ખુશ મિઝ-
જનો, અમીરી ખવામનો આદમી હતો. તે
પોતાના નોકરોની મોજમાં ખસલ નાખતો
નહિ; પણ હેડન અને બૂકવર્મ તોડે તેમનાં
ગાનાંબજનાં તથા નાચરંગમાં બાગ લેતો
અને તેમને શાખાથી આપતો હતો.

‘મોટ “પ્લંજર” દરરોજ ૨૦૦ મેલની
મંજલ કાપવાને ચક્રિતવાન હતી, માટે ભાર
હવે રા. દહાડમાં મોટ વંદોળિયાના મુલકની
અંગ્રામ્મ આવી પુગી ત્યારે ક્રિકિતેને અપાટી
ઉપર લીધી અને આપણા મુશાફરોએ પાછી
ફિવરની રોચની ઘડી, જ્યાંમુઠી મોટ દરિ-
યાનાં પાણીની અંદર હતી ત્યાંમુઠી દમ લેવા
માટે ઓક્સિજન તત્વ પેદા કરનારા મંચાઓ
આપણ રહેલા હતા, પણ હવે તે મંચાઓને
આશાવશ મજી; મોટનાં ચિવટ બંધ થવનાં
બારણાંઓ પાછાં ઉંધડ્યાં, અને કુદતે પોતાને
હાથે બનાવેલી હવા દમમાં લેવાની મોજ
પાછી હાથ લાગી.

આ હાલતમાં મોટ મંજલ કાપતી હતી;
ફેડ પોતપોતાને પંમદે પડતે ડોકાણે નગર
દોડાવી રહ્યા હતા; નોકરો પોતપોતાને કામે
વજમ્યા હતા; એટલામાં કાંક રીડ ચીસ
મુઠી. તે આ વેળા દૃષ્ટિ મરિયાંદ તરફ નગર
કેરી રહ્યો હતો. તેના હાથમાં મોટું બળ ધરા-
વનારી દૂખીન હતી.

તેની ચીસ માંબજીને હેડન ગભરાયો, કે-
તે તેની નજીકીમાંજ હતો. રીડ તેના હાથ-
માં દૂખીન આપી અને ચોક્કસ ડોકાણે જોવા
કહ્યું. હેડને જોઈને કહ્યું કે દૂરથી મદદ મડતું
બારકમ પસાર થતું જણાય છે.

રીડ બોલાસો કીધો કે “અ બારકમ
શુમારે ૩૦ મેલ દૂર છે, અને તે વંદોળિયાનો
મુલકની સરહદ તરફ એવાતું જણાય છે.
આપણ પોતેની વંદોળિયાથી એટલાજ દૂર
છીએ. “તે બારકમ આપણને દેખાય છે તે
કંઈ તમારે ‘નોટિસ’ નથી, મીઠ હેડન
તે તો વંદોળિયાના અપાટામાં આવી ચુકેલું
અને કદાચ તેનો બોરક બની ચુકેલું હશે.”

હેડને હવે ઉતાવળ કરવા માંગી, અને ક્રિકિ-
મોટની ઝપમાં વધારો કરી તેને આગળ
દોડાવી. તેઓ પેલાં ૩૦ મેલને તકાવતે
દેખાતાં બારકમ તરફ ધસ્યા. એમ કરતાં
“પ્લંજર” પોતાની હીલચાલ બદલી નાખી,
અહીં તેઓને પાણી વંદોળિયાની અસર તમે
આવી ચુકેલાં જણાયાં. અહીં દરિયાના
મોજ ઉછળે તેમ પાણી ઉછળતું ન હતું,
પણ ગોળ ચક્રમાં દોડતું હતું. વંદોળિયાની
વાત પ્રથમ હેડન માનતો ન હતો, પણ હવે તે
ખરી પડેલી પોતાની નજરે જોઈને. તેણે
પોતાની બૂલ કબૂલ કીધી, અને પોતે મામ્યત
થયો એમ જાહેર કીધું તેણે જોઈ લીધું કે
કમબતીનું ઘેરેલું બારકમ કેવી રીતે વંદો-
ળિયાના પંભમાં મપડાય છે, અને પુકનાં પવનની
મદદ નહિ હોય તો તે વંદોળિયાનાં બાહે-
રનાં ચક્રમાંથી આસ્તે આસ્તે અંદરનાં વધારે
મજબૂત ચક્રમાં કેમ ધસડાય જાય છે.

હેડનની માફક પડિતજ પણ આ દેખાવ
જોઈ છક થઈ ગયા. વંદોળિયાનાં રાજ્યની

બરહદ ઉપર આવા પુચ્ચાએ એમ આતરી
પ્રતાપ તેમની છાતી ધડકવા લાગી.

હવે કાંકિ રીડ પેવાં દુરથી દેખાતા પણ
હવે ધણું નજદીક આવી પુગેવાં કમળામ્બનાં
બારકમ્બને વાવેરા ચઢાવીને પોતે મદદ આપવા
મગિએ એવી ખમર આપી. આનો પાછો
જવાબ મળતાંજ “૧૫જર” હવે એકદમ તે
બારકમ્બ તરફનો રસ્તો લીધો. નજદીક જઈ
પુગતાં જણાવું કે આ કોઈ વેપારી બારકમ્બ
હવું, કે ને બાપડું વટોજિયાના પંજમાંથી
છટકાને ફાકરના ફાંકો મારવું હવું. આ પંજો
નખજો હતો; હજુ તે જોગવગ પંજમાં મુપડા-
નું ન હતું; તોપણ આ બારકમ્બ નખજા
પંજમાંથી છુટું થવાને અશક્ત હતું.

જ્યારે ભોટ તેની નજદીક જઈ પહોંચી
ત્યારે તુરક ઉપર કાંકને જોઈને વેપારી બાર-
કમ્બવાળાઓએ તેની જોડ વાતો કરવા માંડી.
પ્રથમ તેઓએ તેનું નામ પુછ્યું, અને જ્યારે
ફેલામાં આસુ કે “દરિયાનાં ઉડાણમાં
કુખથી મારનારી ભોટ “૧૫જર” તેનું
નામ છે,” ત્યારે બારકમ્બવાળાઓ અચ-
રવીમાં એકેકનાં ડાઘાં જોવા લાગ્યા. તેઓએ
પોતાની કહાણી કહી કે “આગળ વધ-
વાનાં ઘણાંબી ફાફાં મારિયે હિયે, પણ
અમારેથી એક ડગ આગળ વધાવું નથી.
મારે દહાડાના આ રીતે કોઈ અણુદિક રાક્ષ-
સના મતાડામાં અમે કેદી જેવા યથ પડ્યા
હિયે; અમારેથી નથી એમ જવાબ કે નથી
તેમ ખીમાવું.”

તે બારકમ્બનું નામ “માયેમ” હતું.
તેઓએ જ્યારે જાણ્યું કે તેમનું આ બાર-
કમ્બ તો મોટા વટોજિયાના મપાટામાં આવી
ગયપણે ત્યારે તેઓ રડી પડ્યા. પણ કાંકિ
તેમને ધીરજ આપીને કહ્યું કે “અમે તમારી
અડોઅડ હિયે તોપણ અમે વટોજિયાના
કુખમાં આયા નથી. અમે તમને તેના
પંજમાંથી છોડાવવાની અમારેથી બનતી તજ-
વીજ કશીશું—પછી તો તમારાં નસીબ.”

આથી પેતા બાપડાઓ ખુશ થયા. કાંકિ
“૧૫જર” ને તે બારકમ્બની અડોઅડ લઈ
જઈ ઉપું ગમ્યું, અને “માયેમ” ના
કપાને ટિંગાઈને કાંક રીડ માથે ચેડેડેડ કરી.
તે કપાને લાંબાં કર્તો અને દહાડીવાળો
નાખોદા હતો. તેનું નામ એક કપાઈ હતું.
તે ખુશ મિતજ હતો. “૧૫જર” ને જોઈ
તથા તેની બતાવટની દુક કેફિયત સાંભળીને
તેણે દાનમાં આગળ પડડ્યાં. કાંકિ તેને
પોતાની ભોટની અનુપાસીઓ કરી દેખાડી.
તેણે તેને કુમાડી અને પાછી બાહરે કહાડી.
એ વેળા કપાને કપાઈ પોતેની ભોટ ઉપરજ
સ્થાવર થયેલો હતો. ભોટ કુખીને છેક તળિયે
જઈ બેઠી. અધકાર દેઈ કરવા વીજળીની
રાશની કીધી. તળિયે હજારે અજબપનીઓ
નજરે આવી. પણ અહીં તેને ઝાંઝો વાર
ગૂંદવા ગમ્યું નહિ. તેણે કાંકની બહુ બહુ
સ્તુતિ ગાઈ, પણ જલદીથી મપાડી ઉપર
જવા માંડ્યું. તરત ભોટ ઉપર આવી.

પણ તે ઉપર આથી ત્યારે ભોટ વેવાં
વેપારી બારકમ્બથી ૧૦૦ વાર દૂર હતી.

પ્રકરણ ૭ મું.

છુટકા રો—રી ધી ભાઈ ની ઊંઘ માં બલલ.

જોકે “૧૫જર” દરિયાને તળિયે માત્ર
૧૦ મિનિટથી વધારે વખત રહી ન હતી તોપણ
“માયેમ” ઉપરના ખનામીઓને જબરો
ધારતી લાગી. તેઓ સમજ્યા કે ભોટ કુખી
તેની સાથે અમારા કપાનેની કુમાડી ટીધો.
તે બાપડાઓને કી ખમર કે આ ભોટ તો
પોતાનાં મરહુ પડે ત્યારે પાંચીમાં જતી અને
મરહુ પડે ત્યારે ઉપર ચઢી આવતી હતી ?

પણ જ્યારે તેઓએ ભોટને પાછી મેલામત
ઉપર આવેની જોઈ ત્યારે તેમની અચરેતી
અને ખુશહાલીના પાગ રહ્યો નહિ.
કપાનેના પુચ્ચાથી કેડે તે તરફ આવે-
વાનો પોતાનો ખાસ મનમ જણાવ્યો. કપાને
જ્યારે “નોંટિલમ” બારકમ્બનું નામ સાંભળ્યું
ત્યારે ભોલ્યો કે ૧ મહિનાની વાત ઉપર તે
મેં વિવરપુત્ર ખાતે જોયું હતું, તેનાં કપાને

હું સારી વેળે જોઈપણું છું, અને તે બારકસ એવું મનજૂત છે કે તે કદીની કુખી નય નહિ. હવે “પ્લંજર” પેલાં દરિયાઈ રાક્ષસના સપાટામાં સપડાઈ ચુકેલાં બારકસ “સાયેમ” ને છોડવવા માટેનું કામ હાથ ધર્યું. તેણે પોતાની બોટની પુઠ્ઠી “સાયેમ” ને દારડાં વડે મનજૂત બાંધ્યું અને પછી તેને ધસડ્યું.

૨૦ મૈલ સુધી દૈત્યનું બળ ચાલુ રહ્યું અને તેટલી હદ સુધી બોટને બહુ મુશ્કેલી વચે કામ લેવું પડ્યું. એ પછી “સાયેમ” છુટું થયું. તે પશ્ચિમ તરફના દરિયામાં આવી ઉભુ કે બંધા વંટોળિયાનું રાજ્ય ચાલતું ન હતું.

બંને બારકસો ઉપરથી એકેકને સલામતી અપાઈ, અને પછી મળીનેટીને બંને છુટાં પડ્યાં. “પ્લંજર” વંટોળિયા તરફ પાછું ચાલવા માંડ્યું, અને “સાયેમ” અમેરિકા તરફ હંકારી ચાલ્યું.

માર્ગમાં ક્રાંક રીડ કહ્યું કે વંટોળિયામાં સપડાયેલું બારકસ અંતે વૃક્ષાની પ્રવાહના વચલા ભાગમાં જઈને ત્યાં કુખી નય છે. પણ હુંને એ વાત માનવાની ના પાડી. તેણે કહ્યું કે ખજાસીએ ભુખે મરી જતા હશે અને બારકસ પવન અને પાણીથી ભાગીને કુખી જતું હશે ત્યાંસુધી તે વંટોળિયામાં ગોળ ફર્યો કરતું હોયું જોઈયે.

હવે આ વંટોળિયાને આ તરફ આંટલું બધું બળ ક્યાંથી અથવા કોણથી મળે છે કે તે બારકસોને કેદ પકડી બંધ કરે છે, તે હજુસુધી વિદ્યાએ શોધી કહાડ્યું નથી. એ નવાઈ જેવા ત્રાસદાયક બનાવ હજુ ભેદમાં રહી ગયેલો છે. પ્રોફેસર બૂકવર્મ વિદ્યાનાં અનેક પુસ્તકોની મદદ લીધી, પણ આ ભેદભરેલા બનાવનો ભરમ તે શોધી આપી શક્યો નહિ. તેણે આ પહેલીજ વાર પોતાની ચિકિત્સા કબૂલ રાખી.

માર્ગમાં તરેહવાર ચીંજો તરતી મળી, અને તે મધ્યથી ભાગેલાં બારકસોને લગતીજ હતી. આ મધ્યગી વરગુઓ એકજ દિશા તરફ જતી હતી તે ઉપરથી જણાતું હતું કે તેઓ એક-સરખી રીતે દૈત્યના હાથમાં સપડાયેલી હતી.

આમ તેઓ કેટલાં કેટલાં વરસની તરતી હશે તે કહેવાઈ શકાય એમ નથી.

આપણું બારકસ “પ્લંજર” હવે વંટોળિયાના વોહમાં વધારે ને વધારે અંદર ધૂસડું ચાલ્યું. અંતે તે એટલું બધું મોહલા ભાગ તરફ આગળ વધ્યું કે બાર્ન અને પોપ એકલાજ નહિ, પણ ક્રાંક રીડ પોતે પણ ગભરાયો. પણ આ બનાવથી હુંન અને પ્રોફેસર ઉપર કશી અસર થઈ નહિ, કેમકે બોટ ક્યાં ચાલે છે તેની તેમને ખબર હતી નહિ.

હુંન તો બસ પોતાનાં વેપારી બારકસ “નોટિલસ” ની શી વસે થઈ હશે તેનાજ વિચારમાં ધુરાઈ ગયો; અને બૂકવર્મ વિદ્યાને થતારા લાભોનો સ્વપ્નો હમણાંથી જ જોતો હતો માટે બોટ કેવા બચમાં છે તેની તેને કનવાર રહી નહિ.

કેટલાક દિવસો સુધી આ બચમાં બોટ આગળ હોમાચાજ કીધું. એમ કરતાં એક રાતે એક નવાઈ જેવા દેખાવ નજરે પડ્યો. બાર્ન અને પોપે રાતે ચોક્કી કરવાનું કામ વહેંચી લીધું હતું, અને તેથી બંનેને ઉંઘવાની તક મળતી હતી. હવે ઉપલી રાતે ચોક્કી કરવાની વારી પોંપની હતી, જેનો મધરાતે બાર્ન આવીને છુટકો કરનાર હતો.

રાત બહુજ અંધારી હતી, પણ “સર્ચ લાઇટ” વાળાં ફાનસની રાશીની એક મૈત્ર સુધીની ખબર લાવતી હતી. હવે એતેકાક એવા બંધો કે ચોક્કી કરતાં આપણા સીધીબાઇ પોંપ ઉંધી ગયા. પોતાની નોકરીને દરમયાન આગળ આવી ગફલત તેણે કદી કીધી ન હતી. પોતાનાં મનને મારવાની તેની ઘણી આહુ છતાં તે તેમ કશી શક્યો નહિ, અને આવધ થવા આગમજ તો તે ટકાયો વળી ગયો. તેણે પોતાની ડાક છાતી ઉપર નાખી અને મોટે સારે ધોરવા માંડ્યું.

“પ્લંજર” પોતાની ઝડપથી આગળ વધી ચાલ્યું. માર્ગમાં બારકસો મળવાનો અને અથડાઅથડી થવાનો મંબલ તો હતો નહિ, પણ ઉપર કહ્યું તેમ, ભાગેલાં બારકસોના કટકા તરતા હતા, તેઓમાંનો એક અંધગી

પડે તો મોટી ખરાબી થવાનો ભય હતો. ખરેખરે પાંચ સીંધીબાહનાં મારાં બાગ્યે એવા કંથો બતાવ બન્યો નહિ.

હવે મધરાત ધણ, અને વીજળીક ઘંટથી બાની ઉંઘમાંથી જાગી ઉઠ્યો તેને ઉઠવા ગમ્યું નહિ, પણ ઉઠવું તો જોઈએજ. તે આંખ યોળતો પોંપ હતો ત્યાં ગયો. જોયછે તો સીંધીબાઈ બર ઉંઘમાં પડેલા હતા. તેણે પ્રથમ એવો વિચાર કીધો કે પોંપને જગાડ્યો. પછી વિચાર કીધો કે કાંકને તેડીને આ તમાથો દેખાડ્યો. પણ પછી તેને એક વીજો વિચાર મુઠ પડ્યો.

તે એ હતો કે આ ઉઘતા દેવ સાથ કંઈક રેખુજ કરવી અને બાકીની રાત પોતે જાગે તેમ તેનેની જગાડ્યો. તેણે વીજળીની ટેબલ આગળ જઈ તારનો એક છેડો તક્તી માથે જોડ્યો અને તેને સીંધીબાહનાં પગનાં તળિયાં માથે બાંધી પાડી દીધી. પછી તારના પીંજ છેડાને વીજળીના સંધ્યા સાથ જોડીને વીજ-

ળીનો પ્રવાહ સાહુ કીધો. આ પ્રવાહ પેટી તક્તી મારફતે પોંપનાં તળિયાંમાં ઘસીને તેનાં શરીરમાં ધીમે ધીમે દાખલ થવા લાગ્યો.

આમ થવાની અમર રાખત પોંપ ઉંઘમાં કંઈ બડબડવા લાગ્યો, અને અઝાડ પંડાડ કરવા લાગ્યો. તેને સ્વપ્ના આવતા હોય અને તે બીછી ઉડતો હોય એવા ચેતન્યાના જણાયા. થોડે થોડે વારે બાની વીજળીનો પ્રવાહ અટકાવી પાડતો, અને પછી પાછો ચાલુ કરતો.

આ રીતે તેણે બાપડા પોંપને નર્મિત ઉંઘાવા દીધી નહિ. તેને ઉંઘમાં ગાજો ભાંડતો તથા ખીજવાતો જોઈ બાની મનથી બહુ મનકાતો અને ખુશ થતો તથા હસતો હતો.

પણ મર્મ સીંગની હદ હોયછે. “કર અને જો” માયેજ હોયછે. કોઈનું ભુકું કરી આપણું ભણું કરવા માંગિયે તો તેમ બનવું નથી. આપણું વધારે ભુકું થાયછે. તેજ હાલ બાનીના થયા.

પ્રકરણ ૮ મું.

મધરાતે ભૂતના ચાળા

એક વિચિત્ર બારકસ.

આ મધજો વન “બંજર” મોટ પોતાની શરેસ્તાની કડપ મુજબ આગળ વધતી જતી હતી. એવામાં બાનીએ પોતાની મસ્ખરી જાળવેને દરમયાન બારીનાં બાહરે નજર દોડાવી. તેમ કરતાંજ તેણે એક જખરી સીસ મુઠી. અંધારામાં બૂત જોયો હોય તેમ તે બીધો. એક મઝ મોટું બારકસ સામીથી આવતું તેને દેખાયું. તેના ડોળ હતા નહિ. તે માત્ર એક બોખાં જેવું હતું. પણ તે “બંજર” ની નજદીક આવી પુચ્છ હતું. જો તરત ધવાજ નહિ લેવાય તો તે તેને અથડી પડીને એવો અંધકો મારે કે તેનાં છોલતાં ઊરાડી નાખે. તે એક સદી જેટલું જુનું અઝલી-કમળમુ બારકસ હતું. તે ૫૦ ફીટ જેટલું બી હવે દૂર ન હતું. વળી તેનાં ફુટક ઉપર માલસોનાં હાડવંજર મેસાડેનાં હોય એમ બાનીએ જોયું.

તે બૂમ પાડી ગડયો કે આ માત્ર ભૂતના ચાળા છે—આ ચેતાનનું કામ છે. તેણે મોટી કસમ ખાધા, પોતાના પીરો અને ફરેશ્તાએને મદદે બોલાયા, અને એવો ગભરાટ કરી મુક્યો કે બાપડો પોંપ બર ઉંઘમાંથી જાગી ઉઠ્યો. તેણે તરત પેલાં નજદીક આવતાં બારકસને જોઈ લીધું. તેને પોતાના ગભરાટનોની હવે વાર રહ્યો નહિ.

ગભરાટમાં વધારે કરનાર એક મિના એ હતી કે આ બારકસ અંધારામાં અમકતું હતું. ગોવા સળગી ઉઠવું હોય તેમ તે ઉપર આતશ દેખાતો હતો. તે અરેખર આગમાં બળતું ન હતું, તોપણ તે કપકપ થતું હતું.

આથી પોંપ અને બાની બંને વેહમી હતા મોટે તેમનો દિલમાં એવોજ વેહમ ગણિય થયો કે આ બારકસ કાંઈજ નહિ પણ ભૂતના ચાળા છે. તેઓ મધણ પડતું નાખીને સીસ મુકતા દોડી ગયા, અને કેમિનમાં જઈ બસ્યા.

પણ તેઓની ચીચોરી એવી નોવાક હતી—
એવી બડકાવનારી હતી—કે પોટ ઉરના ત્રણે
શરિયાઓ ભગી ઉઠ્યા. કાંક ગબડતો ચપડતો
દોડી વુટક ઉપર આચ્યો. તેનાં મનમાં ખાતરીજ
હતી કે કંઈપી નવું જીનું બન્યું છે. તેણે પેલાં
એળછળતાં પારકસને પોતાની અડાઅડ આવી
ઉભેલું દોડું એટલે તેની ટાટર બેસી ગઈ.
હવે કેમ કરવું ?

તેણે કશી ખીક દેખાડી નહિ. તેણે હિમત
પકડેલી રાખી. પોતાની હિમતથી તેણે
પોતાના બંને સાથીઓને હિમતવાન બનાવ્યા.
હેડને અને બૂકવર્મ પેલાં ચમત્કારિક
પારકસને જોતાજ ગયા. ત્રણે જણને આ
દેખાવ ઘણોજ નવાઈ જેવો લાગ્યો.

“એ શું, મીઠો રીડ ?” હેડને બોલ્યો.

“પથરા ને પાહાનકા ! હું સમજું તો સમ-
જવું કે ? મારી જાણે બધા !” રીડ છછછી
પડ્યા.

“ત્યારે હું કહું,” પ્રોફેસર બોલ્યો. “એવો
ફોફોરસ છે. એવાં ઘણાં પારકસો મેં હિંદી
મહાસાગરમાં દીઠાં છે. ખચીત, દેખાવ ઘણોજ
નવાઈ જેવો છે.”

“પણ આ પારકસ તદન જીવીજ બાંધણી-
નું છે !” હેડને કહ્યું.

“હા; પચાથેક વરસનું જીનું છે, અને
બાંધેલું ત્યારથીજ દેલ્યના દાંતમાં ચપડાંચડું
હોયું જોઈએ,” રીડ આકાસી કીધો.

“બાપડા ખજાસીઓ કેવા ઉંધાં નસી-
બના !” હેડને શોક કીધો.

રીડ “સ્વર્ચ લાઇટ”ની બતી આ પારકસ
તરફ પુરેપુરી ફેરવી, અને તેથી તે પોતાની
અમ્મજ હાલતમાં અછી રીતે જોવામાં આંધું.
તેના ડાળ વુટી ગયા હતાં, પણ તેનું બંડાર
અને વુટક પારી હવાથી સમામત રહેલાં હતાં.
તે ઉપર અનેક ખજાસીઓ દૂરથી આવતું જતું
પારકસ જોવા માટે અને તેને મદદ બોલાવવા
માટે કાગને ડાળે વાટ જોતા બેઠા હતા, પણ
તેઓ સઘળા મીઠાંમાં અથાઈ ગયલા હતા. તેમનાં
મરીરમાં જીવ હતો નહિ. તેઓ સઘળા કોણ

જાણે કિટલાં વરસોના મરી ગયલા હતા. અને
તોપણ તેમનાં હાડપંજર સમામત હતાં. વળી
ખીજ ખજાસીઓ પારકેમના ખીજ ભાગો
ઉપર તકવળી જતા જણાતા હતા. તે સઘળા
મરી ગયલાજ હતા.

આ દેખાવ અરેખર ભયાનક હતો.

હેડને થયો એટલો શોક કીધો, કેમકે તેને
પોતાનું પારકસ “નોટિલસ” યાદ હતુંજ.
તેનો હાલખી એવાજ થયા હોય તો ? આ
પારકસ કઈ પ્રજાને લગતું હતું તે જાણવાની
સઘળાઓની જીમ્મણ થવાથી કાંક રીડ પોટની
ઝડપ ચોખાવી, અને તેને તે પારકસની લગ-
ભગ નજીક લઈ જઈને ઉભી રાખી. પછી
બંનેને એક ખીજ સાથે મળ્યુંત બાંધેલ
રીડ પેલાં વિચિત્ર વહાણ ઉપર સદી ગયો.

અરેખર આ વહાણ કુખરા જેવી હાલતમાં
ન હતું; હજીખી તે દરિયાઈ સફરને માટે
મજબૂત હતું. રીડ બોલાવ્યાથી હેડને અને
પોંપ તે ઉપર ગયા. અહીં તેઓની નજરે
ઘણોજ કેમકમાટભરેલો તેમજ નવાઈજેવો
દેખાવ પડ્યો. વુટક ઉપર કોડા કોડી અને
દરિયાનાં પાણી ઉપર તરતો કચેરા ભેગો
થયેલો હતો કે જે વૃંદાન જતે તે ઉપર આવી
પડેલો હોયો જોઈએ. મોટા કોણ ૧૦ ફીટ
જેટલો ભાગી ગયેલો હતો.

તપાસ કરતાં એક રૂપાંતી તૃતી વહાણની
આજીએ જણાઈ, તે ઉપર નીચેલો લેખ હતો :—

વહાણ “રેડફોક્સ”

૧૭૨૦ માં બાંધેલું,

સિવરધૂન ખાતે.

“અરે, આ તો કોઈ અંગ્રેજી પારકસ
દેખુ !” રીડ આ તત્ત્વ વાંચીને કહ્યું.
“અને તેખી આજ પોણી બશે વરસ જેટલું
જીનું ! અરેખર, તે જમાનાનાં પારકસો અષ્ટ
સદીઓ સુધી જવાળ હતાં હતાં. આને તેવાં
કેણ બાંધેલે ને ? ચોલો. આપણે એની
કેમિયમાં તપાસ કરીએ.”

શાહ મુર્ગ.

આજે અમે 'ને પક્ષિનું' ચિત્ર આપિયે છે. તે દેખાવમાં, કદમાં, બળમાં, ઘડપમાં પક્ષિમાત્રનો શાહજ છે, અને તેથીજ તેને મુર્ગ અને પક્ષિઓના શાહનું નામ મળેલું છે. પણ પક્ષિઓ એટલે ઉડનારાં પ્રાણીઓ ગણિયે તો શાહમુર્ગ પક્ષિના વર્ગમાં કદાચજ ગણાયે. તેનાં શરીરના ભારી વજનને લીધે તેનાથી આકાશમાં ઉડી શકાતું નથી, અને આવા ભારી વજનના પક્ષિઓ તેના જેવાં ખીજ ખીજ છે, જેઓ ઉડી શકતા નથી.

આ મુર્ગ છેક અમીની જમાનાથી જાણીતું થયેલું છે, અને તે જમાનાથીજ માણસો તેનું ગોસ્ત ખાતા આવેના છે. જેમ પાર્સીઓમાં આજે છે તેમ યહુદીઓમાં છેક મુસા પેગામ્બરના વખતથી કેટલાક પ્રાણીઓ અપવિત્ર ગણાતાં હતા અને તેથી તેમનું ગોસ્ત ખાવું નારવા લેખાતું હતું એ મુજબ યહુદીઓને મનાઈ હતી કે તેઓએ શાહમુર્ગનું ગોસ્ત ખાવું નહિ.

પક્ષિઓમાં આ મુર્ગ સર્વથી મોટું છે. મોટું વજનમાંજ નહિ, કદમાંજ નહિ, પણ ઉંચાઈમાંથી તે સર્વથી મોટું છે. તેના વજન મધ્યમ ગણતરીએ લેતાં ૭૫ થી ૮૦ રતબનો છે. હવે આવડા મોટા વજનને ઉપાડી દેવા માં ઉડતો કરવા માટે જ્યારે બળ ધરાવનારી પાંખો જોઈયે, જોકે તેની પાંખો ઘણી મોટી અને મજબૂત છે, તોપણ તેઓ તેના શરીરને ઉડતું કરવા માટે કેવળ કમજોર છે.

શાહમુર્ગનો દેખાવ દૂરથી એક ઉંટ જેવો પાગે છે. તેની ઉંચાઈ તેની ડાકથી જમીન સુધી ધણું કરીને ૭ ફીટની છે, પણ પુરથી જમીન સુધી તે માત્ર ૪ ફીટ ઉંચું છે. એટલામાટે તેનું માથું અને ડાક ૩ ફીટની ઉંચાઈના છે. માથાથી પુક સુધી તે ૬ ફીટ જેટલું લાંબું છે, અને તેની પુછડી એક ફૂટ જેટલી છે. તેની એક પાંખ પીછ વગર ૧૫ ફીટની પણ ખીજ સાથે ૩ ફીટ જેટલી લાંબી છે. તેનાં પીછાં કાળાં, સફેદ અને જુરા રંગનાં

છે. સર્વથી લાંબા પીછા પાંખ અને પુછડીને છેડે હોય છે અને સર્વથી મોટાં પીછ સફેદ રંગનાં હોય છે. તેના પગ અને જાંઘ ઊંચાં પાંખો પાંખોએ કર્યાં પીછાં હોતાં નથી. ડાક અને ગરદન ઊંચાં જીણા પીછ હોય છે, પણ ડાક ઊંચાં તથા ગરદનના ઉંચા ભાગ ઉપર પીછને બાંધે વાળ હોય છે. દરેક પાંખને છેડે મીમોજિવાના કાંઠા અથવા કુધલ જેવા ખુપડા હોય છે, કે જે પોકળ હોય છે, અને શિંગડાં જેવી વસ્તુના બનેલા હોય છે. તેમની બંધાઈ એક ઇશ્યથી વધારે નથી. દરેક પાંખને છેડે એવા બે કાંઠા હોય છે.

આ કદાવર અને જબ્બરાં પક્ષિની જાંઘ માંસદાર અને મોટી છે, જે સફેદ ચામડીની તથા કરચળી વળેલી હોય છે. આ કરચળી માછીની જાળ જેની છે અને તેમાં આપણી આગળી પેવમ થાય એવા ખાડા જણાય છે. પગ મોટા જિંઘડાઓથી બરાઈ થયેલા હોય છે. પગના પંજમાં ચીકો પડેલા હોવાથી બે આગળા બનેના છે, અને બે ને અચૂક પણ જિંઘડાવાળા છે. મોટા અચૂકો ૭ ઇંચની લંબાઈનો અને ખીજો ૪ ઇંચ લાંબો હોય છે.

શાહમુર્ગ પક્ષી ઘણા ગરમ મુલુકોનું વનની છે, અને તે ઘણું કરીને આફ્રિકામાંથીજ મળી આવે છે. આફ્રિકામાંથી તેની વસ્તી ખીજ ગરમ મુલુકોમાં થયેલી હોય એમ પણ જણાવું નથી. જોકે જાતે નરમાથવાળું છે, તોપણ માણસનાંતરી વસ્તી તેને અલુગમની હોય, તેમજ ખીજ પ્રાણીઓ કે પક્ષીઓના ખોરાક તેને અનુકુળ નહિ હોય તેમ તે માત્ર બિયાબાનોમાં અને રેતાળ જમિઓમાંજ વસવું કરે છે. આવાં બિયાબાનોમાં ઝાડવાન ઘોડાંજ હોય છે અને ખોરાકની જાનસો ત્યાં નહિ મરખી હોય છે, તથા પાણીનો તો ગરોળી કદાચજ મળી શકે છે; તોપણ ત્યાં આ ગંજલવર કદનું પક્ષિ ટોળાં બંધ વસે છે.

આ જંગલોમાં વર્ષાદ કદાચજ પડે છે, અને તેથી વાંચનારને સ્વાસ્થ ઉત્પન થયે કે ત્યારે

આ મોટું મુર્ગાં જોરાક ક્યાંથી મેળવતું હશે અને પાણી ક્યાંથી પીતું હશે ? એનો જવાબ એ છે કે આરોગીનાં જીભાવા મુજબ શાહ મુર્ગાં પાણી સુતલક પીતું નથી, અને જોરાકમાં તો તેને જે મલે તે ઊપર તે પોતાના ચુલરો કહે છે, એ મુર્ગાં એક બે નહિ પણ મોટી મોટી સંખ્યામાં સાથે વસે છે, તેમ છતાં હજી જગામા તે પોતાનો જોરાક મેળવાતો આસાન છતી થકે છે, તેનું કારણ એ કે તે સર્વ વસ્તુનો ભક્ષ કરે છે. પણ એ ઊપરથી તમારે એમ નહિ સમજવું કે જોરાકની લાયકની જ સર્વ વસ્તુઓ તે ખાતું હશે. ના, ના, તેમ તો હોજી ક્યાંથી ? રોતાળ બિયાબાનોમાં જોરાકની વસ્તુ તો હોજી ક્યાંથી ?

અને તોપણ આ પક્ષિ છવે છે, એટલું જ નહિ પણ અતિ ઘણું ખાય છે. ત્યારે તે શું ખાતું હશે ? ચામડું, લોહું, લાકડું, કાચું, ખાજ, પથરા, રેતી અને પછી તો તેમને જે છે તે ! આવી સર્વ વસ્તુઓ તો રોતાળ મેદાનોમાં તેને મળી શકે અને તે તે ખાય છે. તેની પાચણશક્તિ અતિ જખરી છે, અને તેથી જે સીજ પાચણ નહિ ધઈ શકે એવી હોય તેને તે એમની એમ પાછી કહાડે છે, અને આકાની છતસો તેની હોજીમાં આમો મેળવી તેનાં શરીરમાં લોહી અને માંસનો વધારો કરવા કામે લાગે છે. લોહું અને ખીછા ધાતુઓ આધા પછી પાછી નિકળી ગયાં આંગમજ તેનો થોડાક ઓગાળ શાહમુર્ગનાં શરીરમાં ઓગળે છે, કેમકે તેની હોજીમાંના રસોની ગર્ભાથી ધાતુ પીગળે છે.

શાહમુર્ગ ઘણું મોટાં ઇંડાં મુકે છે, જેમાંનાં કોઈ કોઈ તો ૧૫ ઇંચના ઘેરાવાનાં અને પાંચ ઇંચના વ્યાસનાં હોય છે. એવાં દરેક ઇંડાંનાં વજન ૧૫ રતલ જેટલો હોય છે. આ ઇંડાંનાં કોટલાં ઘણાં જ કઠણ અને મજબૂત હોય છે, અને સુસ્વાદનાં ઇંડાંને મળતાં આવે છે. તોપણ સુસ્વાદનાં ઇંડાં ગોળાકાર તથા ઓછાં કઠણ હોય છે. આફ્રિકાના ઉત્તર ભાગમાં માદા જીવાઈ માંસમાં, અને દક્ષિણ ભાગમાં ડિસે-અર માંસમાં ઇંડાં મુકે છે. આ ઇંડાં કોઈ

એક બે થા ડઝન અર્ધી ડઝન જેટલાં જ હોતાં નથી. આખી માસમમાં ૩૦ થી ૪૦ ઇંડાં માદા મુકે છે, અને એકી વખતે ૧૨ ઇંડાં મુકી દે છે.

કેટલાકો એવું કહે છે કે શાહમુર્ગની માદા રોતીમાં ઇંડાં મુકે છે અને પછી તેમને ઠંડી દહને રેતીની ગર્ભાથી તેમને સેવવા દે છે. વળી એમની કહે છે કે માદા આ રીતે પેદા થયેલાં બચાંનું પોષણ કરતી નથી, પણ તેમને પોતાનું ફોડી લેવા દે છે, પણ આ તોહમત ખરું નથી. માદાને પોતાનાં બચાં તરફ કંઈ ઓછો ખ્યાર નથી. તેણી પોતાનાં મુકેલાં ઇંડાં ઊપર ઘણી જ આગુરતાથી ધ્યાન આપે છે, અને તેમનો નાશ થતો બળત્વારીથી દૂર કરે છે.

કોઈ વાર, તેણી જોરાકની શોધમાં ચાલી જાય અને ખાતર આ ઇંડાંને દિવસે છોડી જાય છે, પણ રાત્રે ચોક્કી કરવા અને સેવણ બેસવા આવે છે. વળી તેણી ઇંડાંમાંથી બચાં નિકળ્યાં કે તેમને છોડી દહને ચાલી જાય છે, એ વાત પણ ખોટી છે. બચાં કેટલાક દિવસો સુધી ચાલવાને શક્તિવાન હોતાં નથી, ત્યારે તેઓ જોરાક ક્યાંથી શોધી લાવે ? આમ હોવાથી નર-માદા તેમને મારે ધાસ લાવી હાજર કરે છે, અને તેમનાં રક્તો મારે દુશ્મનોના હુમલાની મામિ થાય છે.

શાહમુર્ગનું બળ અતિ જખરું છે, અને તેથી જાખને ખાતર માણસનાં અસહ્ય જાખ તેમને ઉપર સ્વારી કરતો આવ્યો છે. ઇજિપ્ત દેશનાં ફર્મિયસ નામે એક આગળો રાજા, જે ઇસવી ૩ છ સદીની આખરીએ થઈ ગયો, તે પોતાના રથ સાથે શાહમુર્ગને જોડી તેમની પાસે તેને એમાંથી મેળવે મેળવતો હતો. એલિસ્તિયેરી નામે એક લખનાર જણાવી જાય છે કે તેનાં જમાનામાં તેણે વેનિસ ખાતે એક જવાન માણસને શાહમુર્ગ ઉપર સ્વાર થઈ તમાશો કરતો દીઠો હતો. મો. એડમન્સ નામે એક ઘણી શાહદત આવે છે કે પોરાર ખાતેનાં એક કારખાનાંમાં મે. બે. શાહમુર્ગને જોડી હતાં, કે જે હજી તો જવાન હતાં તે ઇંડાં પોતાની પીઠ ઉપર બેસી હોજીઓને

ત્રીને એટલીયથી ઝડપથી દોડતા હતાં કે મોઢાંમાં મોટી ઝડપવાળા શરતના ઘોડાને પણ તેઓ પાછળ પાડી દેતાં હતાં. હવે આમ છતાં આ પક્ષિઓને સ્વામીને માટે ઘોડાંની મોકલ કાઢી સુધી પાળવામાં આવતાં નથી, તેના મખખ આપણુ જાણતા નથી; તોપણ એટલી વાત જાણી છે કે આ મુર્ગ લાંબી મંજલ સુધી એકચરખી ઝડપ માણુ રાખી ચક્રતાં નથી, પણ થાકી જાય છે અને થોડા વખતમાં ધીમાં પડી જાય છે.

પ્રાચીન કાળની પ્રજાઓમાંની એક “સુથોદગી” યાને “શાહમુર્ગ” આનારી” ને નામે ઓળખાઈ ગયું છે. એ ઉપરથી જાણાય છે કે આ પક્ષિનું ગોસ્ત આવા લાપક અને ખીન્ન ગીરતો કરતાં વધારે પચાંદ કરવાનું હશે. રમી લોકોમાં પણ આ પક્ષિ ખોરાક ધામજી બતાવીતું હતું. હેતિયોગામિયમ નામે એક રમી શહેનશાહને માટે એવી કલાણી છે કે તે દૈન્ય દર આનાં વેળા એકદમ ૧૦૦ શાહ મુર્ગનાં બેનનાં નાસ્તો કરતો હતો.

આ પક્ષિની આમડી એતિ જડી છે, અને તેથી આરખ લોકો તેને આમડાંના ખપમાં લઈ શકે છે; તથા જળની તેનાં ઇડાંનાં મજા ખૂત કાણુ કોટલાનાં ખાલોં ખતાવી તેમાંથી અનુપાન કરે છે. આ મુર્ગનાં પિછનિા ખપ સુરાપમાં એટલોયધી વધી ગયો છે કે ફક્ત તેનેજ ખાંતર એ પક્ષિઓનો જખરો શેકાર ચાલે છે.

આ શેકાર આરખો કરે છે, અને તે માટે એવી શરમ ઝડપવાળા ઘોડાઓના ખપ પડે છે. જ્યાં એ પક્ષિઓનાં ટોળાં ફરતાં હોય ત્યાં આરખ ઘોડરવારો વાનિ વેગે જાય છે, અને શેકાર નજરે પડતાંજ તે ઘોડાને જોધને બાડે નહિ અને મેદાનમાંથી પહોડા ઉપર છાકી જાય નહિ તેને માટે તેઓ ઘોડાની ઝડપ ઓછી કરી નાખે છે તોપણ શાહમુર્ગને પોતાની નજરમાંજ રાખે છે. હવે આ પક્ષિ ત્યારે પોતાની પુક પડોયથી જુએ છે ત્યારે તે પ્રથમ ધીમથી અને પછી ઘણી ઝડપથી નાચવા માંડે છે. એક માણુમ મેંધકક દોડે એવી રીતે તે દોડે છે, જે વેળા તેની પાંખો તેના પે હાથો જેવી પહોળી

યધને, પગને દોડવામાં મદદ આપે છે. આમ દોડીને શાંહ મુર્ગ પોતાના શેકારને પાછલ પાડી નાખે છે, અને તેની નજરમાંથી ગૂમ થઈ જાય છે. પણ તે આમ સીધુંજ દોડતું નથી અને તેની એ જા જાણીને આરખ શેકારી તેની પુરો સીધાજ ઘોડા દોડાવો જાય છે. શાહમુર્ગ આડું ફાડીને ગોળ ચક્રોમાં પોતાના માર્ગ બદલ્યા કરે છે, અને તેથી શેકારીઓ તેને એક નહિ તો બીજો રસ્તે શામા મળી જાય છે અને તેને ઘેરીને શેકાર ખનાવે છે. ઘણીએક વાર શેકારીઓને તે આમ બેથી ત્રણ દિવસો સુધી એડવે છે; પણ અંતે જુખ અને થાકથી પોતેજ આજેજ થાય છે, અને જ્યારે પોતાનો ખચવાનો માર્ગ તે જોતું નથી ત્યારે પોતાના શત્રુનું મહેડું પોતે જોતું નથી થા પોતાનું તેને દેખાડતું નથી, પણ તેને રેતીમાં ખાશી દે છે, થા ગ્રાડી આવી લાગી હોય તો તેમાં હાંકી દે છે. આવી રીતે તે પકડાય છે અને શેકાર બને છે. જોકે ઘણુંજ નરમ ખવામતું તે પ્રાણી છે, તોપણ કેટલીક વાર તો તે આવી વજ્રે જીવપર આવે છે અને પોતાની પુક પકડનાર સ્વાર સામે પોતાની ચાંચથી, પોતાની પાંખથી અને પોતાના પગોથી તે લડે છે. તેના કપાટાનું બળ એટલું બધું હોય છે કે એક શાંહમુર્ગ સામે થઈ તેને પાંખોના સપાટો દેખાડી નાસે છે ત્યારે શેકારી ચક્રાંમ પઈ જાય છે.

અમેરિકામાં “ગુધુ” નામે એક જાતનું જંજીવર કદતું પક્ષિ વસે છે, જેને અમેરિકન શાહમુર્ગને નામે ઓળખવામાં આવે છે. તે ગીનીનું વતની છે, તેમજ ઉરનુકા નદી તરફ, તથા બ્રાઝિલ અને ચિલિ દેશોના માંહિલા બાગોમાં વસે છે. દક્ષિણ અમેરિકાના ખીન્નખી ઘણા બાગોમાં આ ગુધુ પક્ષિ જાણાય છે, પણ માણુસની વસ્તી જેમ વધે છે તેમ આ મિકલ પક્ષિ વસ્તીવાળા બાગો છોડીને ખિયા ખાનો તરફ રમતો લે છે. આ પક્ષિ શાહ મુર્ગથીજ કદમાં ઉતરતું છે. તેની ઉંચાઈ છ ફીટની અને પગોની લંબાઈ ત્રણ ફીટની છે. તેની લંગ એક માણુસના જેવીજ જડી છે. તેને પુછડી હોતી નથી. કોટલાંમાંથી નિકળતાંજ ખચાં જેને પોતાની આગળ ચાલતું જુએ તેની પુરો દોડે છે. ખચાં ખાળ વખતે તદ્દન નિર્દોષ અને શાંત હોય છે, પણ મોઢાં થતાં ખચાં અને ખિયાસુ બને છે.

પેશુ પસ્તાકિયાની પરછેતર.

૧.

પુચાનું “નેરનેરિઝમ.”

પેશુ પસ્તાકિયા નવી બાપડી પરછી લાચો. એ કંઈ તેની ખીજ કે ત્રીજ બેરી હતી નહિ: પણ ઘણીએક માનવીના સાથ તેનું બોલાવા કીધું, અને બાંગી પડવા કીધું, તે પછી એકાએક તે કોઈ નવીજ વીથનખી પરછી બેઠા. આલીમાય ખરેખર કોઈ વીથનખીજ હતાં. માખાપે માય માય કરીને લાડે ઉધારેલાં તેથી માસરેખી માય માય થઈને ખુર્સીએ બેઠી ખેસવા માચું. પણ માસુ જરમાય એવાં જુહાક કે આલીમાયનાં નામમાંથી માય બોલજ કાપી નાખ્યો, ને અમથી આલી કરી નાખી.

૧. એવો જુહાત કાંઈ આલીમાયથી ખમાય ? તેવણે પેસ્તાનજી પસ્તાકિયાને દર રાતે “ખેહસ્તન હોમલીબાઈ” ની માફક એકેકી “વાએજ” કહી સંભળાવવા માંડી. આજે સાસુનાં કાળોધાળાંની બાજ-અરે ના રે ! વાઅજ-તો કાલે સસરાની વાઅજરૂપી બાજ ! પરમ દહાડે નણુંદની—ચોથે દહાડે જોડાણીની—પાંચમે દહાડે દેરાણીની. એ રીતે વાઅજ ઉપર વાઅજ અને બાજ ઉપર બાજથી બીચારો પેશુને તો બહુ કંટાળો આચો. આખો દહાડો આંદિસમાં ધસડખારો કરીને રાત્રે ઘેરમાં જરા નિરાતે ઘોંટાવા આવે તેમાં તો આ નવાં હોમલીબાઈની વાએજ શરૂ થાય. એતે કંટાળ્યો: સા સાથ મરાયો, બહેન સાથ છેડાયો, બોજબએને અસેમસે કપડો આંવી પરવાયો. પણ આલીમાય એથીખી ધરાવાં નહિ. માયને તો જુહું ઘેર માંડી ધણિયાણી થવા બાવળું હતું. એતે તેમખી ધેનું, અને પેશુ પસ્તાકિયા પેતાની પરછેતર સાથ માતપિતા અને બાઈ બહેનથી જુદો વસ્યો. શાદી પછી એક વરમની અંદર એ સઘજો ફરકાર થઈ ગયો; અને એ ફરકાર બેડે એક નવો બતાવ બ-યો. આલીમાયે એક બુચો જણ્યો. માયની ખુશીના પારજ શાનો ?

પણ પેશુને મનથી તો આ નવો કંટાળો શરૂ થયો. બાપડાની રાત્રે ઉંઘ જાય અને બુચો જ તો બાવાજીની દરકાર વગર આંખુ ઘેગળવે. પુત પણોતો તો ખરો. આલીમાય બેડબાડતને કહે તેમ “એ તો મંરે સખજો, એ તો માયબાપને ઉજરાં વાજરાં કરશે ! એ તો બાપનો દહારો ફેરવી નાખશે ! એ તે માંયનાં દુસ્મેનેને ઉંઘાં નાખશે !” ઇત્યાદિ. આણું આણું બોલે ત્યારે પેશુનાં પાકી આવે તેથી કોઈ વાર વચમાં ચોખો ચુકી રહે—“વારે ઉંઘાં ચટાં નહિ કરે તે તપાસજે !” આ સખુત આલીમાયને ગમે નહિ એટલે તેવણે જમીનપર સપાટ સુધાં પગ ધસડે ને “બુસુ-બુસુ; બોવારે એનીપરથી ઉંઘાં ચટ કરવાને !” એમ બોલે.

હવે, સહેબ, એમ કરતાં બુચાજીને દાંત આવવા માંડયા. એએની ઘણી યધ; પે. આવી ગયાં; શુમાર વગરનું રડે; માંયજીન હોમકોસ ઉડી ગયા; બાવજી રોજ કરત સકાળા આંદિસે જાયને રાખેતા કરતાં અવાર ઘેરમાં આવે. પણ પિડાતો પગેજ વળગેલી માંયજી આંખાં દિવસની બેજરૂને લીધે રાતે ઉઘી જાય, અને બુચાજી તો કળવાઈ કળવાઈને રડે, ત્યારે બાવાજીને માતાનો બાજ બળવેયો પડે ! બાપડો ઉંઘમાંથી ઝપકીને ઉઠે; આલાંમાયને જોગાડે; નહિ ઉઠે ત્યારે હાથને આંગળાં મારે; પણ તેવણે તો દારની કાણું ખુરરે ખુરરે કરે.

એતે પેશુને બુચાની માવજત માંયે પડે તેને ઝોળીમાંથી કહાડી પડાવે, હસાવે, લલચાવે. આઉ આવે; પણ બુચો જેનું નામ ! એકને બે થાય નહિ. પછી તો પેશુ હાલરડુંખી ગાય બીચારો એમ કરતાં ચાકીને હુસ થઈ જાય ત્યારે આસ્તે રહીને માવજી જાગે, અને પછી જાણે મા દીકરાએ બાવા સામે સંપ કીધો હોય તેમ બુચાજી ચૂપ થઈ જાય અને

માવજી તેને પાંચામાં લઈને પોલી નાવે મધ્ય
સુધાસુધા ! પણ બીચારા પેશુની ગંધલી ઉંધ
કાંઈ પાછી આવે ?

એક રાત્રે બુચાએ પોતાના બાવાજીને એક
મીને એટલાબધા કંટાળો આપવા માંડ્યો કે
તેણે તેને અરીસાની બાજાગોળી આપવાનો
કાવ કીધો. બીચારે માવજી નાચાં ત્યારે
પેશુએ તેવણને પ્રસેના ચોરડામાં લેવા મોકળ્યા.
પણ આવી ગોળીઓથી બુચાં થોડા વાર
નમિત પોઢવાને બરહ. મદાનાં પોલી નાવજી
એવું પેશુએ માર્ગજેલું હાવાથી તેણે બાજા-
ગોળી આપવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો. તેને
એક નવા વિચાર આચ્યો.

તેના એક દાસ્ત સુસ્ત ધિયોસાંકિસ્ત હતો,
અને તે કેટલાક નમની મનચકિતના બોળવા-
ચકા બુચાએને પોતાના હાથે વડે પચવારીને
'મસ્તેરામ' કરતો હતો. આ છુમંત્રની
કિયા કેમ કરવી તે પેલા દાસ્તે પેશુને એક
વાર શિખવી હતી. તે વાદ કરીને આપણા
આ પરત્તાકિયા દાસ્તે પોતાના બચાંના બવાં
ઉપર પોતાનાં હથોડા જેવાં આંગળાં લગાર
જોરથી દાખાને ધસડ્યાં અને પછી તેવાં
કપાળ ઉપરથી પોતાનો મુપડાં નેચો હાથ અનેક
વાર ફરચ્યો.

આ કિયા એક તરફથી પુરી થઇ કે બીજી
તરફથી આવાંમાય અધારામાં ફાંફાં મારીને
એક બાજાગોળી લઈ આચ્યાં. પણ એક
વખતે જેમ તેવણની તેમજ પેશુની અન-
વખતો થો વાર ! બુચાજી એકએક સાંત ધઈ
ગયા હતા અને રડતાં ધાકી ગયા હોય તેમ
આવતા તરમ હાથેમાં ઉંધાતા હતા. બાવા-
જીએ તેને પાછો બોળીમાં સુવાડ્યો, માવ-
જીએ ચોરડાં ચોરડાં, અને પછી મધળાં
પોલી ગંધાં. આખી રાત વચે બુચો ફરીથી
રડ્યોજ નહિ તો !

પણ મદવારે મધળાં નાહીપોષ, આ નારતો
કરીને પરવાર્ષી તે કંઠાં હજી બુચાજી નાચ્યા
કેમ નહિ. "મરૂં માવળી અગાઉ મુતેત્રા
ઉગતાના આપ્તે પોહરીજ રહાજ કે, ધોરી ?"
આવાંમાયે તે કાંઈ કરીને નહોતું માંધ

પુછ્યું. "અરે પેશુનજી, અહીં આવો તો.
મને લાગેજ કે મારાં રતનને એક દાંત કુટો
હોયે જો. તાંહાં લગીણ એમ કરારે પોહરી
રહ નહિ."

પેશુ જરા ગભરાયેલા ફરતો હતો. રાતે
'મસ્તેરિઝમ' નું ધંત્રમંત્ર કીધા પછીજ બુચા
ઉપર આટલીબધી અમર ધપકી તે માનતો
હતો. રખેને તેનાં કાંઈ માકાં પરિણામ
નિપજ, એવા તેને ચક્ર હતો. આંફિસમાં ભલી
વેળા તેણે પાળણમાં ડાકાચું; તેને આરીપે
હલાચું; પછી મોટે મોટે ખંખાર માર્યા;
પછી વગર કારણે બુચાં નાખી દઈ ગોંધાટ
કીધો. પણ બુચાજી પોઢવા તે જાગેજ થાના !

પેશુ પાછડી પોહરી નિકળ્યો. આવાંમાયે
ફરમાચું કે "તમને તો જાણીથી બારણું
કાંઈ જવાની આદત છે, પેશુનજી, તેમ આપ્તે
ના કરતા; બુચાજી જાગી ઊઠેજ ને !"

પણ પેશુએ તો દરેકજ કરતાં વધારે જોશથી
બારણું કાંક્યું, અને જાણે પવનથી ઉંધડી ગયું
હોય તેમ ફરી ફરીથી ધડાકાબંધ કાંક્યાજ કીધું.
તેની મતજબ તો કોઈની ભાતની ગડબડથી
બુચાને જગાડવાનીજ હતી. પણ એ મધળી
જેહમત ફાકડ ગઈ. બુચાજી તો જાગોજ નહિ.

પેશુને ગભરાટ પહોંચ્યો. બુચો જાગશેજ
નહિ તો ? પેલા રિપ વાન વિંકજ ૨૦ વરસની
ઉંધમાં પડ્યો હતો તેમ બુચો રખે બીજો
રિપ વાન વિંકજ હરે ! રખેને ઉંધમાંના ઉંધમાં
તે મોટો થાય ને માબાપને નહિ બોળખે !
રખેને આ કાંઈ તવાઈ જેવું બાજક નજર
આવે અને તેને ઉંધેલું દેખાડવાનો તમાથો
કરી બતાવવા વેલાત અને અમેરિકા લઈ
જવાની માંગણી ધાવ !

બાપડા બાપને એવા એવા વિચારે કાંજી
આવા લાગ્યા. હવે કરવું શું ? આંફિસમાં તે
ગયો તો અરે, પણ તેનું ધ્યાન કયાંથી લાગે ?
રખેને બુચો હજી ઉંધમાંજ હોય ? અજ માધું
ડુખવાનું બહાનું કદાડી, રજા લઈને તે ઘેર
પાછો ફર્યો. આતાં બુચાને જગાડવા માંગતી ન
હતી તે હવે તેને મુતેત્રા નેચા માંગતી ન હતી.

“પેસનજી, જુઓ તો ઉપોજ નથી જો ! હવે શું કરું ?” પોતાના આવંદને પાછો ફરેલો જોઈ તેણી કંઈવાળને મોઢી.

આલાં નહિ જુએ તેમ પેશુએ પોતાની પાઘડીમાંથી એવી કંઈકેલી ડાંચણી જુઓના પગમાં ભોજી; પણ એ તદ્દખીરથી તો બચું જાય નહિ. ફરી ફરીથી ભોજી જોઈ, પણ કંઈજ વળ્યું નહિ.

“મને લાગેછ કે એ આખો દાહરે ઉંઘાઈ ઉઠશે તો આજે રાતે આપણે પાછો તો આ બોલાવવાનો !” પેશુએ આલીને કંઈની જવાબ આપેલા જોઈએ, એમ સમજીને કહ્યું.

“કંઈ નહિ, તે ખમાશે, પણ મારા પિયરી સુધ રહે તે નહિ ખમાય જો. એને કંઈની કરીને જગારવો તો જોઈએ. મને તો ધુજરાં, છુટેજ જો. કેહતીથી એ નહિ ખમાય જો. તમે અત્તરધરી જામને ડાકરને તેરી લાવો; જોયા શું કરાચ, ઉજળખની પમે ? મકું જે અત્તરધરી ઊંસાદજીને બોલાવી લાવો.”

પેશુ ગયો અને અર્ધા કલાકમાં ડાંચ ઊંસાદજી ધામટ સાથે આવી પુગ્યો. તેવણે જુઓને સારીપેઠે તપાસે, અને પછી જોઈ જોઈને બોલ્યા કે “એને તો કોઈએ અશીણ બનાવ્યુંછ !”

“અશીણ ? મેં તો નહિ ! વાઈ પેસનજી, રાતે હું સુતેલી હતી ત્યારે તમે જુઓને પેલી બાલાગોરી તો આવી નથીની ?” આલાં પોતાના વરખ ઉતરી.

“તે ગોરી લેવા તો તું ગઈ હતી—મારી પાસે કાંઈથી હાથ ને હું આપું ? વાઈ તે તો નથી આવી ?” પેશુએ તેનેજ સવડાવતો માંગી.

“તેજ હું થોડુંછ, પણ મને પોતી નથી, ત્યારે તે કાંઈ ગઈ ? પેલી ગોરી લાવીને મેં આમે ગોખપર સુકીતી તે કાંઈ છે ? પેસનજી, જોજો. હા ! આયું બોલજો. તમે તે ચોરી હાથ તો ડાકરની આગર છુપાવતા ના. અરે હા; તમારા હાથમાં ઉતો ત્યારેજ જુઓ તો ઉંઘમાં પર્વોતો; તેનું કેમ ? જાંઘે છે તાંઘે તમેજ એને કંઈ અડાઉંછ. બોલો આયું !”

“આલાં, વાઈ કોઈથી કાહરે હું જુઓ બોલ્યોછ ? હું સોગન આમને કેહુંછ કે મેં કંઈ એને બાળગોરી આવી નથી કે અશીણ ચડાવ્યું નથી.” પેશુ પર્વે પે ગઈપ્રયત્ન જામને બોલ્યો. તેણે ડાકર તથા પોતાની બાપડી આગળ તદના નિર્દોષ દેખાવા માંડ્યું.

“આવો દાખલો મેં મારા જન્મભોજને જોયો તો નથી, પણ સાંભળ્યોની નથી. બાં કલાક સુધી બસું ઉંઘાઈ રહે, એ બંનેને કેમ ?” ડાંચ ઊંસાદજી ધામટ બોલ્યા. “મારે એ વિશે ડાંચ કંઈકેલી કરામતને ખબરે આપવું જોઈએ. રાજા, હું જામને તેવણને બોલાવી લાઉં. મને ઉમેદ છે કે તેવણ કંઈની નવો ઈલાજ સમ્પરશે.”

આલાંમાથ તો હવે સ્વાંખપણી કરવા બેઠાં. મારે યધું કે ડાંકરે પોતાનાં નામ સુજળ કાંઈ ધામટ કીધું નહિ. જેવા તેવણ દાહર ઉપરથી નીચે ઉતરી તેવણ પેશુ કંઈ વાત યાદ આવી હોય તેમ પુછે ગયો, અને અડકી માં ઉભા રાખી તે ડાંકર સાથે વાતે વળગ્યો.

“ડાકર, ડાકર ધામટ, મારે તમને કંઈ કેહવુંછ. પણ વાત છુટી છે તેથી તમે કબૂલાતે આપો તો કેહું.” પેશુએ ધુજતે હાથે ડાંકરને હાથ પકડી બહુ નમનતાપથી ડચકાં ખાઈ ખાઈને કહ્યું.

“અરે બધું તે શું છે ? કેહાની ?”

“પણ તમે મારી બેરી આગર જાસી ના આપતા જો.”

“નહિ. બોલો, શું છે ?” ડાંકરે કબૂલાત આપી.

“જુઓને શું અડાઉ તેની મને ખબર છે, ડાકર.”

“એમ કે ? ત્યારે મારા સાહેબ ક્યારનો ભોંસી કેમ નથી મરતા ? કેહાની, તેને શું કીધુંછ તમે ?”

“અરે કંઈ નહિ રે ડાકર. મેં તો કેની તે રાતે પછોજ રસતોતો તથા જરા મેરો રાઈજ કીધોછ.”

“મેરેરાઈજ કીધું ? આટલાં નાન બંધાને ? પણ ત્યારે પાછું તેને જીવન કરી કેની ?” ડાંકરે ઉપકો દીધો.

“પાણું ભરવું કેમ કરવું તેની મને ખબર નથી, ડાક્ટર. એવી મને એક વિચારો-સીસ્ટિ દોરતે શિખવેલું તેથી કીધું. મેં ચાર ભરતમે મેં મારો હાથ જુઓનાં કપાર ઉપરથી ફેરવ્યા કીધો કે તરત તે ઉંઘાઈ ગીયો. હવે એને ભગતો કરવો જોઈએ.”

“તે કોણુ કરે ? તમે તો પેલી, અખી-ખાખીની વાતમાં છે તેમ કીધું. ચોરોનો ખજાનો ચોરવા ગયજા તેના બાહને દર-વાળો ઉંઘાડતાં આવડ્યો તો ખરો, પણ બંધ યજ ગયજાં પારણને પાછાં ખુલાં કરતાં આવડ્યું નહિ તેથી તે મુપડાઈ ગયો; તેના હાલ તમારો થયો. તમે અર્ધું માથું ઝાડ્યું, ને અર્ધું ખીલને વાસ્તે રહેવા દીધું કે ? આલો ડાં કરામતને શોધિયે. તેવણને મેસ્મેરિઝમ આવડવું હશે કદાચ.”

બને ડાં કરામતને શોધી લાવ્યા, અને તેને સર્વ બિનાથી વાકેફ કીધો. આ તખીખ વધારે કાબિર હતો. તેણે ધીરજ આપી કે કંઈ ફિકર કરવી નહિ. ઘરમાં દાખલ થયા ત્યારે આલાંમાય તો આંખવાણી કરતી કરતી ઊઘાઈ ગઈ હતી. અને જુઓ તો ઉચેલો હતોજ.

ડાં કરામતે જુઆને બિહાના ઊપર લીધો; તેના નાનકડા હાથોની હથેલીમાં યાયા યાન-રડી કીની; તેનાં કપાળ ઉપર હાથ ફેરવ્યો; અને તેના એહરા ઉપર ચંડાં પાણીના ફટકા માયા. ભડુક ટુટી. છુમંજનું જોર ભામું. જુઓ

સાવધ થયો, અને ચોડીજ, પગમાં આંખ ઉંઘાડી એવો તો તિખલોને ચાવા મંડવો. ડાંક્ટર ધામત અને ડાં કરામત બને અચ-રત યયા, જુઓજના સાદ તે ગોયા ફેરવતાની ખથારત હાથ તેમ માવજી ભગી ઉઠ્યાં. રડવાનું જૂલી જમને આલાંમાયે જુઆને છાતી સાથે દાખ્યો.

“ડાક્ટર, એને શું ઉઠું ?” તેણીએ તખીખને પુછ્યું.

“તમારા પર કેહજ કે એવણે એને જાડા પીછી જેવું કંઈ કીધું હતું, જેને ઇંગ્રેજમાં ‘મેસ્મેરિઝમ’ કેહેછે,” ડાં કરામતે ભરમ ફાડી આપ્યો, કારણકે એ તખીખ કનેથી પેશુ વાત છુપી રાખવાની કબૂલત લેતાં જૂલી ગયો હતો.

આલાંમા મિજાજનું હવે પુછવુંજ શું ? પેશુ જાણે કોઈ ખૂની બદમાશ હાથ તેમ તેણી તેની તરફ ડોળા સહજાવીને જોવા લાગી. તેણીથી વધારે તો કશું બોલાયુંજ નહિ, કેમકે સુસ્તથી છાતી તરત ભરાઈ આવી હતી, અને તેના પુઆથી તેની ચળાંની નળી વીકાર ભરાઈ ગઈ હતી.

તોપણ “મુઆ દેવ !” એટલા મજબુત ડાંક્ટર કરામતે અને ડાંક્ટર ધામતે જતી વેળા સાંભળ્યા. તેમના ગયા પછી પેશુ પરતાકિ-યાએ તો ખીજ ધણી ફરમાશ મજબુતો સાંભળ્યા, કે જે દિવ નર્મદાયકરની ડિક્કનરીમાંથી મળી શકતા નથી.

વરસાદને વિનંતી.

દો. હ. રી.

હરગરી સદુ યાગી ગયા, વરસો નહી તવવાર; મોઝા મોઝો માંનસાં, સીદ કરોછો વાર. ૧

ધારણમન રહેતી નથી, વખત સખત બડુ નય; પુંદ નહી ત્યાં ધારસી, કહો પ્રાણી શું ખાય. ૨

સમજું ને રાંછા થઈ, કહેજુ યચા કયમ આજ; અવસર પણ આવો નહી, પ્રભળું મોહારાજ.

પાપ અમારાં ફરી વચ્ચાં, પણ પશુનાં નવ હોય, જોય ન આવો અવસરે, અચાજ કેહે સર્વ કોય

જનમાં નયમ કળી સંચર્યો, શું આવી તમ દાર બનીયા બાંધ્યા તેહના, ચડી સકયો નહી વ્હાર

કહો જઈ, ક્યાં ચરજના, જોયો વળી ગગડાઃ અમઝાશ કયમ નો દીસે, પડી ગયા કયમ ચાટ.

સમસેરે બાહાદુરેહતા, હિતેચ્છુ દુઃખ હરનાર; સાદજ ધન વરસાવતાં લાગે રાંતી વાર. ૩

ના, ના, મેહેણાં નવ થટે, વાહાલા મારા વીર; દુખીયારાના વેણમાં, હોવ નહી કંઈ હીર. ૪

વચન વદત સદુ દીનાં, દેખી છો સંભાળ; અમલ વખત વહી નયછે, સોકો દુઃખનો કાળ

હરગરી કેહેછ તે બધા, સુણો દુખી આ લાપ, મેણુ સુખથી સાંભળી, સીદ ખુવોછો માય ૫

સંતાકુકડી શું રમે, વાલનીની સંભાય; વસમી વેળા વાલમા, બનો રંઠના નય ૬

સુખ સૈયામાં છે સુલા, વિભળી સાથે યાય; ગાન તાલ ગગડાઃ ત્યાં, દુખીયાનો શીલ્લાય.

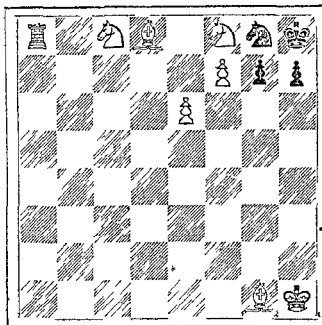
સરણ તમારે સોંપીયો, આવી છો સંભાળ; પૂછે મણુ તમને, હરી, કેહેયો શું તે કાળ. ૭

કૃપા કરી મેહેનત લઈ, ચડે ૨ કની વહાર,
 વરસો પરસે ભુમહી, ઉતારો બુલાર ૧૪
 સમજણ સરખુ છે કહ્યું, કમરાવો નહીં આપ
 ઘર ખેતર પાવન કરો, ખેડૂતના માખાપ ૧૫

ગરજની ગરજ સુણો, થાઓ ગરીબ નિવાળ ૧
 નીસાન ડકો લઈ કરી, ચઢો સવારી કાળ ૧૬
 ભોળાનાથ બાપાલાલ,
 ["શમશેર ખડાહર" ઉપરથી]

શેરંગની બાજી ૩૪૩ મી.

કાળાં.

સંકેદ.

પ્રથમ સંકેદની આનણ છે અને ત્રણાની ત્રીજો હાથે માંચત છે.

ખોલાસો

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
૬	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪
૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨
૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦
૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮
૪૯	૫૦	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬
૫૭	૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪

શેરંગની બાજી ૩૪૩ મીના —

- ૧—૨૦ મે ધનના સંકેદ ઘોડાને પાચમે ધર ખેસો,
 કાળો ઉઠ ૩૭ મે ધર ખેસમે,
- ૨—પાચમે ધરના સંકેદ ઘોડાને ૧૧ મે ધર ખેસો,
 કાણુ ગમે તે ચાલે;
- ૩—તે મુજબ હાથી, ઉંટ યા ઘોડા વડે માંચત.

પુછની:

કામની પદવિ શેહેનશાહ પાત્ર.

નૂરે એ લ મ .

સપ્ટેમ્બર ૧૯૯૮.

ગુલાનો ગુલામ :

અથવા

બાવપ્રા અને એવપ્રા .

(પાસી સંસારની એક નીતિબોધક વાર્તા.)

પ્રકરણ ૩૨ મું.

૧૫૨ પ્રકરણ.

મેજર આઈમિના વજીહમાં જમાદાર ફતેહ-અલીનું ભોજન લાવનાર છોડી સફીના ઉપર આ જમાદારસાહેબ પેહલાજ ભોહિત થયા હતા. એટલે જે પોતાની ૩૫ વરસની ઉંમરમાં તે આગળ કદી કોઈ ઉંમર પ્યારમાં પડ્યો હતો નહિ અથવા લગ્નના ગાંઠથી બંધાયો હતો નહિ. મુંબઈથી નાસી આવ્યો ત્યારે તે છોકરવન ઉંમરનો હતો, અને ત્યારબાદ મધરાત્રીમાં મોટો થયા છતાં પોતાના જાતવાળાઓ સાથે તે ઝાંઝો લેવાયો હતો નહિ—એવી બીકથી કે રજાને પોતે પકડાઈ આવે—અને લગ્નના તેણે કોઈ વાર વિચાર કીધો હતો પણ નહિ.

હવે મેજર આઈમિના વજીહમાં એક વાર આગળ જમાદારે સફીના છોકરીને જોઈ હતી, તેણી નાવારેમ અને નાચાર હોવાથી મેજરની બાયડીએ નાનપણથી તેને પોતાની જોડે રાખીને મોટી કીધી હતી. તોપણ મેજરે તેને ખિસ્તી ધર્મમાં દાખલ કરી દીધી ન હતી, અને તેને ખિસ્તી પોશાક કે નામ આપ્યાં પણ ન હતાં. મેજરે તેને પોતાની નોકરીમાં રાખ્યા છતાં તે તેણી તરફ એક શંકના જેવી કડી નજરથી નહિ પણ એક બાપના જેવી માયાથી જોતો હતો. તેણીને મેજરના વજીહ-

માં ખીજ નોકરો કરતાં ઘણો હક અને સુખ હતા, અને તેનું સુખ કામ બાવરચીખાનામાંથી પકવેલું ખાણું મેજર તથા તેને બાયડીને માટે લાવવા લઈ જવાનું, તેમના આનંદના તથા સુખ મેજવાના ખોરડા સાફમુક રાખવાનું અને મહિને દહાડે નોકરોને પગાર ચુકાવી આપવાનું હતું.

જ્યારે જમાદારનું ભોજન લઈને સફીના આવી લાગી ત્યારે તેનાં દિલમાં કાંઈ ખોર ખુશી પેદા થઈ, અને જાણે એજ છોકરી પોતાની ભવિષ્યની ખીખી થતાર છે એવું પોતાને જાન થઈ હોય તેમ તે તેણી તરફ નાજુક બની ગયો. “નાજુક બની ગયો” એટલે તે તેણીના ગુનામ જોયા નહિ, તેણીની માં જોવાની નહિ, પણ તેણીના આવંદ જોયા માયાણ અને દયાણ થઈ ગયો.

“સફીના, હું. યોડા દહાડાપર આહી આવેલો, ને આપણે વાતો કીધેલી, ત્યારે તારાં મનમાં એવું બી ખરું કે હું પાછો ફરીશ ને તેને પાછો દેખીશ? આ બધું સરખસ હું સાથે લેતો આવીશ એવો તને ખ્યાલ તો નહિજ કરી?” તેણે નરમાશથી પુછ્યું, અને તેણીના હાથમાં પકડેલો શરાબનો શીશી ખુશીથી લઈને પોતાની ટેબલ ઉપર મુક્યો.

“ના, નહિજ, મહેબ,” તેણી નમનતાઈ અને સંભતાથી બોલી.

“મહેબ ! મહેબ કોણું ? ખબરદાર, સકીના, તું ફરીથી મને મહેબ કરીને બોલાવતી ના. મને વહાલા કહેજે, મને ખ્યાર કહેજે; અથવા જો એ બોલો બાલવાનો હજી વખત આવ્યો નહિ હોય તો મને કૂતેહઅલી કહેજે; પણ જમાદાર કરીનેથી બોલાવતી ના, કે મહેબ કે શેઠ કહીને પણ મને આવમાન આપતી ના.”

જમાદારના આ સંજુનોથી સકીનાને હસવું આવે તેમાં નવાઈ નથી. તેણી ખડખડ હસી પડી, અને પછી પુછવા લાગી કે “શું પેલા મુએન્ના માણસને તમે માર્ગો ખરો કે ?”

“કેમ નહિ ? હું એને નહિ મારત તો આજે આપણુ વાતળી કરવા પામત કે ? તે તારું ગળું નહિ કાપી નાખત અને મેજરના વજીરમાં ખૂનામરકી ચલાવીને લટકાડ નહિ કરત કે ? તુને આમ કમરમાંથી પકડીને ઉઠાવી નહિ લઈ ગયો હોત કે ?” આમ કહીને જમાદાર મહેબે તે છોડીને કમરમાંથી પકડીને ઉઠાવી, અને તેણી ખડખડ હસવા જોડે બૂમ પાડવા લાગી.

“વાહ વાહ, સકીના, ખારી તેરી સરખા કેસી મજેહદાર અલાહ મિયાને બનાઈ હય ? મનેતો આજજ દેખી એસી અંખાં !”

આમ બોલીને તેણે તે નારીને પાછી તેના ઉપર ઉપર ખડી કીધી, અને તેના સુંદર ગાલ ઉપર એક આંગળી ડાકી. સકીના કાંઈ બોલી નહિ, પણ ગાલ ઉપર ઉતું લાગું હોય તેમ પસવારવા લાગી.

“મોહબત કેસી હોતી હય ઉસ્કી તેરેકું કુછ ખબર હય ?” જમાદારે જીણી આંખ કરીને તેને મવાલ પુછ્યો.

“ના જી. તમને હશે.” સકીના બોલી.

“ના, મેરેકુખી ખબર ન થી; પણ તને બે મરતબે દેખી ત્યારથી મને મોહબતની ખબર પડી. તે વસ્તી હું તારી મોહબતમાં રૂચ્યો. ચોલ વાર મારા સવાલનો જવાબ દે—એક દોલતમંદ જવાન, મારા જેવો પકો, તારો ખાવંદ ધાય તો તને ગમે કે નહિ ? અખી સચ બોલો હં. જુકેકી મુજે ખોત છીટ હય.”

“તમેતો હા કરોજ, સરદાર !” પેલી છોડી લજવાઈને બોલી અને નીચે જોવા લાગી.

“શાદી કુછ હા મસ્ખરીકી ખાત હય કે કયા ? ના, મને કુછ હા લગાઈ નહિ હય. મેં ખરીજ ખાત શુર કીઈ હય. લે, ધધર આ, તેરી ખુશી હોવે તો મુજે એક ખોસ્સા ધેને દે. કોઈ લોગ એસો બેવકુફ ખોર મોહબતકા કાનુનસે બેખબર હય કે ખોરતકી પરવાનગી બિન પુછે, આપ મર્જસે ઉતકુ ખોસ્સા લેતા હય. એ ખાત મેરી પાસ નહિ હય. મેં તો પેહલી તેરી રાજખુશી પુછતા હું. દેખ, એક ખોસ્સેકી નવાજેશ કરકર તું મેરી ખોરત હાગી ? સચ બોલ, મેં તેરે લાયકકા ખાવંદ હઈં યા નહિ ?

સકીના મુગીજ ઉભી, પણ હવે તેણીએ નીચેથી ઉચે જોયું, અને તેની જમાદાર તરફ જોયું. એ વેળા તેણીની આંખમાં મીઠાશ હતો—મોહબત હતી. તેણી દાંતે ઊલટમાં રૂસેલી જણાતી હતી. તેણી શેકારીના હાથમાં ચુલામ જેવી હતી. જાણે તેણી મુખથી નહિ પણ આંખોથી હા કહેતી હતી. ખરી વાત એ હતી કે તેણી પણ જમાદારની મોહબતમાં કૂતેહઅલીના જેવીજ ગિરફદાર થઈ ચુકેલી હતી. જે દિને પેલા બેવકુફાએ મુદાલ્યર અને દાદુ જોડે જમાદાર સરકારી પોલિસનો લેખાસ લઈને મેજર ગ્રાઈમને ફગીને જોઈતી વસ્તુઓ લઈ નાકા હતા, તે દિને જમાદારને પોલિસ દ્રેસમાં જોઈને સકીના તેજ વખતે તેના ઉપર ફિદા થઈ ચુકી હતી. તેના શોખમતો ચેહરે તેના આ કુલ દ્રેસથી વધારે દીપક મારતો તો હતોજ, પણ સકીનાની નજરમાં તો તેની જોડીજ ન હતી. ત્યારબાદ આજે તેને પાછો જોઈને તેણીનાં જીગરમાં પેદા થઈ ચુકેલી મોહબત તાજ થઈ, અને જમાદારે પોતેજ બધારે તેણીને પોતાની શાદીમાં લેવાની માંગણી કીધી ત્યારે તેણીના હરખ સમાયો રહ્યો નહિ.

તેણીએ કશો જવાબ દીધો નહિ, પણ જવાબ તો જમાદારને મળી ચુક્યો હતો. તે

તો તેણે તેની આંખોમાં દુર્બલ ચકાવીને મેળવી લીધો હતો. જમાદાર પોતેની એ બાબતમાં કશું વધારે બોલી શક્યો નહિ; કેમકે મેજર ગ્રામ્સ પોતેજ હવે તે જમવા મોકા હતો ત્યાં આવી બાગ્યો.

ફતેહઅલી પોતાની બુખ પ્રમાણે હજુ જમી રહ્યો ન હતો. તે આને આખા દિવસની યાક અને મહેનત માથે મરખાવતાં કંઈજ જમ્યો ન હતો એમ કહિયે તો ચાલે. પણ આને તેની બુખ મરી ગઈ હતી. બધકે આને

મોહબતથી તેની બુખ ભાગી ગઈ હતી. ભોજનની જગા મોહબતે લીધી હતી, અને શર્માજ સફીનાએ આપેલા એકજ મોરસાના બૂકથી જમાદારની બુખ તપત યથ ગઈ હતી. એટલા માટે મેજરને આવતાં જોઈને સફીના સાથની પોતાની મોહબતની વાતો છુપાવવા અને તેણીને તે એરડામાં નકારી ઊભી રહેવાના કપકામંથી બચાવી લેવા માટે જમાદારે આણું ઉપરથી હાથ ખાંર્યો અને સફીના તેનાં ભોજનનાં વામણે જાણે કાંઈ જાણુતીજ નહિ હોય તેમ ઉઠાવી ચાલી.

૩૬૨૯ ૩૩ મું.

સફીના.

“કેમ જમાદાર, જમ્યા?” મેજરે પૂછ્યું.
“ચાલો હવે તમારી કબૂલત મુજબ જે કાંઈ ખાવું હોય તેની સર્વે હકીકત મને માંડીને કહે. અગર નહિ તો તમને મારા કેરી બનાવીશ—મરકારનાં નામથી, હં!—કેમકે હું સુવેદનો અમલદાર અને પછી આંતરરી મેજસ્ટ્રેટ છું.”

“ધન્યાસા ! મેજરસાહેબ જમાદારને મુખથી સ્વાગત મિવામ ખીજું કંઈ માંભળ્યોજ નહિ.” આમ કહી પોતાનાં પાલામાં રહી ગયેલા ચોડાકે ચરાખ એટલી જલ્દ જમાદારે મેજરે બેઠક લીધી હતી તેની ખરાબર પાસેજ ખુર્ચી લીધી, અને પછી મધરાતના મેજસ્ટ્રેટો વચે તકરાર ચાલી હતી ત્યારથી તે ભોજન લીધું ત્યાંમુનીની સર્વે હકીકત માંડીને પછી મંબળાવી. આ સર્વે બિના મેજરે ખૂબ ધ્વાનથી રમ લઇ લઇને માંભળી, અને વખતે વખત જમાદારને શાખાથી આપી ચહાચો. તેની બાહદુરી અને સાલાકી જોઈને મેજર ઉપર ધણીજ અમર યથ, તે અહીં સુધી કે ચેવટે તેણે પોતાની સર્વે મગરરી બાજુએ મુકીને જમાદારને હાથ પકડી બારી જોશથી દિલ્લો અને તેનાં કામો તરફની પોતાની ખુશહાલી જાહેર કરી.

આથી જમાદારને એક ચોક્કસ કામ વિશે મેજર આગળ વાત હેડવાની હિમત આવી. મેજરે મારશે કે સફીના સાથની શાદી માટે

મેજરની પરવાનગી મેળવવાની જમાદારની મતલબ હશે. પણ નહિ, તેમ હતું નહિ. એ પરવાનગી તો જમાદારને પોતાના ૩૧૦૦૦ પાકા કરી લેવા માટેની હતી. પોતે હાલુ લગારને માથે હતો તે બાબે મેજર કનેથી મેજર એટ હાખત સર્ટિફિકેટ મેળવવાની હતી. આગળ પોલિસ અમલદારો જે લગારાઓ માટે ધનામો અપાતાં હતાં તેમને જન લીધે એવો દાવો ઉઠાવી બળતાજ માણસોની લાશ રજુ કરવા હતા, અને લાંબા દિવસોને લીધે તે લાશ બિગડી જતી હોવાથી એટલા એવા ખરાબ યથ જતો કે મરકાર તરફથી કોઈપણ ધણી તે ઓળખી ના પિઝાની શકતું ન હતું, જેથી કરીને કમ્પાઇ પકડાતી ન હતી, પણ મુકતાનાં ધનામો ઉઠાવી જવામાં આવતાં હતાં. આ કમ્પાઇ પાછળથી ઉઠાડી પડવાથી મરકાર ફરમાવું કે લગારાની લાશ તેને માટે જાહેર થયેલાં ધનામ વેળા પ્રગટ કરવામાં આવેલાં તેનાં શરીરનાં ખયાલને મજતી આવેલે એથી તે લાશ જોઈને સર્ટિફિકેટ કોઈપણ મરકારી અમલદાર તરફથી મંજી હોય તોજ તે ધનામ તે લગારાને મારનારને મળે.

હવે હાલુના જીવ લીધા પછી તેને છેક મધરાત સુધી લઇ જતાં જ દિવસ લાગે એમ હોવાથી તેની લાશની તપાસ લેઈને સર્ટિફિકેટ મેળવવાની જમાદારને જરૂર જણાવાથી તેણે તે માટે મેજર ગ્રામ્સને અરજ કરી. અને

મેજરે તે કબૂલ રાખીને રાતોરાત મથાલગી રાશની કરાવી દાડુની લાશની તપાસ લીધી, અને સરકાર તરફથી જાહેર થયેલાં ધનામ વેળા દાડુની જે નિશાનીઓ સરકારી ગેઝેટમાં છપાઇ હતી તે નિશાનીઓ સાથે દાડુની તાજી લાશની નિશાનીઓની સરખામણી બારીકાથી કરી, અને સંધ્યે બરાબર જણાવાથી મેજરે તેને સર્ટિફિકેટ લખી આપી. એ વેળા જમાદારે એક નાનું જેવું બાપણ કીધું અને પોતે દાડુને કેમ માર્યા હતા તેનું રંગીન વર્ણન મેજરના તમામ નોકરોનાં દેખતાં આપ્યું અને સંધ્યાઓની શાખાશી મેળવી.

આ કામ પુરું થયા પછી સંધ્યા નોકરોને રૂપસત આપી જમાદાર મેજર સાથે વાતે વળ્યા. પ્રથમ સંકીર્ણની સ્તુતિ ગાઇને મેજરને મુખ્યથી તેની તારીફ કરાવી, અને તેણી લખી વાંચી જાણે છે એમ જાણી લીધું. પછી પોતે લૂટારાઓને પકડી મેજરના વજીફને તથા આસપાસના જીલ્લાને સદાની લૂટફાટ અને મારફાડમાંથી બચાવ્યો તેનાં હેસાતમાં એ જીલ્લાવાળાઓએ પોતાને કંઈ ધનામ આપવું જોઇએ એવી સૂચના કરી. એ વેળા જમાદારે મેજરને અતિ ધણે તાડપર ચડાવ્યો અને તેનાથીજ આ કામની હિલચાલ થેઈ ચકશે એમ જણાવ્યું. આ ઉપરાંત મેજરને કબૂલ કરવાની ફરજ પડી કે જીલ્લાનાં લોકોએ પોતપોતાનાં એક સારી જેવી રકમનું ઉધરાણું કરીને જમાદાર કુતેહઅલીને એક “પર્સ” જેટ આપવી જ જોઇએ. વળી એ કામની આગેવાની પોતેજ લઇને એ કામપર ઊતારવાની મેજરે કબૂલત આપી. જમાદારે આ સર્વ મેહરબાનગીને માટે મેજરનો બારી આબાર માગ્યો, અને ફરીથી જો કોઈની લૂટારાઓ મેજરની માલમતાની ખરાબી કરતા જણાયા તો તેમને તત્કાળ પકડી આપવાની જમાદારે પોતાની તરફથી કબૂલત આપી, અને પછી બંને છુટા પડ્યા.

ખીજી સહવારે સંધ્યા તૈયારીઓ કરીને જમાદારે મધરાત્ર તરફનો માર્ગ લીધો. દાડુની લોથને એક પેટ્રિયામાં નાખી ગાડામાં

ચઢાવી લીધી, અને તે ગાડું હાંકવાનું કામ મેજરના પેલાજ બરવાડને સોંપ્યું, કે જે નજરે જોતાર સાક્ષી હોવાથી તે જમાદારને માટે કીમતી સહેદ હતો. પેલી બે સ્ત્રીઓને દાડુની લાશવાળી પેટ્રીની આસપાસ ખેસાડી, તથા બાકીના લૂટારાને તમામ ખેડી સાથે ઘોડાપર બાંધેલા રાખીને જમાદારે પોતાની બાજુએ ચલાવ્યો.

હવે ઉપડવાનો વખત થયો. જમાદાર મેજરની રજા લઈ પોતાના ઘોડા ઉપર સ્થાર થયો. સંકીર્ણને તેણે કબૂલત આપી હતી કે મધરાત્ર જઈ, ધનામ લઇને પછી તે પોતે તેણીને લેવા થકી મેજરને વજીફે આવશે, અને મેજરની પરવાનગી તથા આશીર્વાદ તથા કંઈક બક્ષેશ સાથે તેણીને ઊડાવી જશે.

પણ એ સંધ્યાની મીઠી મીઠી વાતો સંકીર્ણને ગળે ઉતરેલી જણાઈ નહિ, કેમકે ઉપડવાને વખતે તેણી જમાદારની નજદીક આવી અને રડવા લાગી. અહીં તેણે તેણીને ફરીથી સોગંદ આઈ કબૂલત આપી; એટલામાં મેજરે દેખાવ દીધો, જેને જમાદારે પેલું ઉધરાણું જેમ બંને તેમ જલદીથી કરવા માટેની તેની કબૂલતની યાદ આપી, અને પછી સંધ્યાઓ આગળ વધ્યા.

સાથે ગાડું હોવાથી સંધ્યાઓને ગઢરને રસ્તો લેવા પડ્યો, જે લંબાણ હતો. થોડુંક આવ્યા કે એતરો જીલ્લાની કોઈને આ સરખામણ તરફ પહોંચાડેથી આવતું જમાદારે પોતાની તિક્ષણ આંખોથી જોયું. આ આકાર વધારે નજદીક આવતો ગયો તેમ જમાદારની વધારે ખાતરી થતી ગઈ કે આ તો સંકીર્ણ હતી. તેણી ટુકે રસ્તે આવી પુગી હતી.

“કેમ સંકીર્ણ, અહીં ક્યાં ચાલી ?” જમાદારે અજબપની અને વેહમથી તેને પૂછ્યું.

“હું તો તમારી સાથે આવું છું !” તેણી કરગરીને બોલી.

“અરે ગાંડી ! એમ કાંઈ બંને ? પછી મેજર શું વિચારશે ? ને મારે વાસ્તે ઉધરાણું કરવાનો છે તે નહિ ધખ પાડી દેશે ? પાછી જા, મારા જાન, પાછી ફર.”

“કદી નહિ—જન વચરનું જોખું શા કામનું? મારે જન ચોરાયો ત્યારે”—“આમ જોતતાં તેણી રડવા લાગી.

“ચોરાયો, સંકીના? કોણે ચોર્યો?” જમાદારે અધાધથી પૂછ્યું. “પણ તું ના રડ; રડ ના, મારા જન. આપણે જે જો શાદી કરનાર છિયે તો તું થોડા દિવસ સજ્જીરી કાં નથી પકડતી?”

“મારેથી થોભાનું નથી—હું એકથી રહી શકું નહિ—હું તો તમારી સાથેજ આવવાની.”

“સાથેજ આવવાની ત્યારે તો આવ—હવે મારી કને આરે નથી. પણ પેલાં ઉંઘ-શણાંપર એથી પાછી તો જરૂર ફરી વળવાનું; એટલુંજ નહિ પણ તને ચોરી જવાનું મારા ઉપર તોહમત લાવીને એ બુદ્ધા મને પોલિસની નોકરીમાંથી એરવવાની બતલી તજવીજ કરવાનો. પણ હવે તું રડતી ચુગી રહેની.”

આમ જોતીને જમાદાર થોડા ઉપરથી ઉતરી પડયો, મંકીના તરફ નરમાયથી જોયું, અને તેનો હાથ પકડી પસવારવા લાગ્યો. પછી પેલા ભરવાડને હાંક મારી બોલાવ્યો, ગાડું અટકાવ્યું, અને તેને ફરમાવ્યું કે “તું આ મારા થોડા ઉપર સ્વાર થઈને એકદમ મેજરને વજરે જા, કહોકે સંકીના પોતાની મેજે અમારી પુકે આવીએ, હું તેણીને શાદીમાં

લેવા ધારું છું, વાસ્તે તમે કંઈ ફિકર કરતા ના. મંધા મારા વાણા થશે. સાલ દોડયો જા, અને ગયો નહિ તેમ પાછો ફર. અમે ધીમા ધીમા જઈશું, અને અધી કલાકમાં તારી આવી પુગવાની વાટ જોઈશું. મેજર સાહેબને મારી ઘણી ઘણી સલામ કહેજે—નહિ, નહિ, બંદગી કહેજે. સાલ દોડ, જોઈશું તો કેવો જલદી પાછો આવેજે.”

ભરવાડ એક જોલ જોલ્યા વિના ઘોડસ્વાર થઈ જોલજોલતામાં તો ગેલ થઈ ગયો. જમાદારે મંકીનાને પેલાં ગાડાં ઉપર પોતાની જોડે બેસાડી લીધી, અને હવે મધ્યું સરમમ ધીમે ધીમે સાલતું થયું. એમ કરતાં અધી કલાક પચાર થઈ ગયો, અને દૂરથી કોઈ ઘોડસ્વાર આવતો જણાયો. એતો પેલા ભરવાડજા હતો.

જમાદાર સમજ્યો કે મધજાએને પાછા ફરવાનો હુકમ લખને તે એટલો જલદી પાછો ફરેલો હોયો જોઈયે. પણ નહિ. મેજરે તો એક ચીડી લખી મોકળી હતી, જેમાં મંકીનાની તરફીર માફ કીધી હતી, અને પોતાની તથા પોતાની બાનુ તરફથી ઉમેદ બતાવી હતી કે જમાદાર તેણી તરફ વહાલો અને મહેરબાન આવંદ નિવડશે અને તેણીને સુખી કરશે.

હવે મધજાં પુરી થઈ આગળ વધ્યાં, અને માર્ગમાં તેમને કશી હોનારત નહી.

પ્રકરણ ૩૯ મું.

ચાનજીની નવી ધરપકડ.

હવે આપણુ પાછાં આપણી વાર્તાની નાવિકા અને નાપક તરફ નજર ફરિયે.

પેલા બદ ધાનના માજીસ્ટ્રેટ બાનરજીને બંગલેથી પોતાના જન કરતાં પોતાની પાક દામાનના અમાવને ખાતર પગે ચાલતી, પડતી ખડતી મંધ રાતે નાસી આવ્યા પછી ચૂકાને તેના લુછા આવંદ ચાનજી માથ પાછી દોરતી થઈ ચુકી હતી, જેણે જોડું જોડું મમજનીને તે બોળી અને બહી નિંદાં નિંકપટ અખખાને મમજની લીધી હતી.

એક દિને મહેરજી બહાર ઘોડોડોડની ચરત પનાર હતી ત્યાં પોતાની સાથે આવવા માટે

ચાનજીએ પોતાની બોળી ઓરતને સમજા કીધી. તે સારીપે જાણતો હતો કે તેણીને એકી માજીજોક ગમતી ન હતી, માટે તે કદી હા પાડવાની નથી. અને તેમજ ગુલામી ચરત જોવા જવાની ના પાડવાથી ચાનજી પોતાની બગી જોડાવીને એકલોજ ચરત જોવા ગયો.

પણ ખરેખર તે કાંઈ એકલોજ ન હતો. આ ધનમાનનાં નામને એમ લગાડનાર હેવાન ગુલાં જેવી નારનો આવંદ થવાને તો કેવળ નાલાયક હતો. આવી રૂપચુલ મુંદગીની જોહ બતમાં લપેટાવાને બદલે એ બદમાશ એક

ખીજી પરમાત્માની ઝોરત સાથે. પ્યારમાં પડ્યો હતો, જોણીની ચાલચલણ મારી ન હતી, જોણીના આખા જીવમાં શાંતિ પડેલી હતો. એમ છતાં તેણીને જીવન જોરત દેખાડવા માટે ચાનજીએ તેણીને પાર્શ્વની પોશાક પહેરાવ્યો હતો અને પાર્શ્વનું નામ આપ્યું હતું. તે તેણીને શીરીનને નામે બોલાવતો હતો. આ બદ ઝોરત સાથે એ રીતે ચાનજી શરત જોવા નિકળ્યો અને એ બેવફાની વફાદાર મોહરદાર પોતાને ઘેર એકલી બેઠી.

ખાનરજીને ચાનજીની આ નવી મોહબત ખાંચે ખખર હતી; બન્નકે એ પાપી મોહબતમાં આ જીવખને હોમાવતાર તે પોતેજ હતો. એટલામાટે તે જાણતો હતો કે ચાનજી આજે શરતનાં મેદાનમાં તે ઝોરતને લખતે જોવા જોઈએ, અને એ વાતથી તેની બાપડીને વાકેફ કરી—બન્નકે ખાતરી કરીને તેણીને પોતાની પાપી મોહબતમાં એંચવાની આ બાજુ મેજી-એટની જુરી મતલબ હતી. એટલામાટે તેણે પોતાના એક અમજદારને ચોકસ હુકમો આપીને શરતનાં મેદાનમાં રવાના કરીયા.

શરતમાં ખુબ મજલ પડી. ઘોડાઓ દોડ્યા તે જોવાને પુઝળ લોક ભેડું મળ્યું હતું. દિવસ ધણેજ રજિશમણે હોવાથી ધણકો અછેડેડે કરીને આવ્યાં હતાં. ચાનજીભાઈ રામજીભાઈ કાંદા પટેલવાળાનો બપોડો પણ ભારી હતો; અને તેવણ સાથે બિરાજેલી “પાર્શ્વ” બાઈના બપકામાંની પુછવુંજ શું ?

મજલ ભોગવીને હવે ચાનજી પોતાની “ખીખી” જોડે બાલ્ડ ખાવા બેઠો, કે જે તેના પૈસાથી પેલી સ્ત્રી ખનાવી લાવી હતી. સાથે લીરકીની ખાટલી હતી, જે વગર ચાનજી કરતાં તેની સાથવાળીને વધારે ચાલવું ન હતું. આ મોજમાં તેણે પડ્યાં હતાં એટલામાં એક શખ્સ ત્યાં કોઈને શોધતો હોય તેમાં પચાર થઈ ગયો. ચાનજીએ તેને જોયો નહિ. પણ તેની રાખેલીએ જોયો; તોપણ તે ખાંચે તેણી તે વખતે કશું બોલી નહિ. થોડો વાર પછી તેજ શખ્સ પાછો તે તરફ આવી લાગ્યો, અને આ વેળા તે પાધરો ચાનજી બેઠો હતો

તેજ જગા ઉપર આવ્યો અને પુછવા લાગ્યો કે—

“મોહરવાની કરી કહેશો, શેઠ, કે તમે કોણ છો ?”

“એટલે વળી કોણ હોય ? જોતો નથી ધરમ આદમી બેઠેલાં છે તે ? તું કોણ પુછનાર ?” ચાનજીભાઈએ મિનજ બોલને જવાબ દીધો.

“ગૃહસ્થ આદમી તો ખરા, શેઠ; પણ હું તો જાણુવા એમ માંડું છું કે તમે કોઈની નોકરી સેવામાં છો કે આપમેળે પિતૃયાર છો ? યુરસો નહિ કરશો, શેઠ; હું તો છુપી પોલિસનો ઇન્સ્પેક્ટર છું અને એક ધણીની શોધમાં છું. મારું નામ મીં રામાસ્વામી.”

“ને મારું નામ મીં ચાનજીભાઈ; હું તદન સવતંત્ર છેલ્લું. જેવા તમે છુટા હોશો, રામાસ્વામી, તેવાજ મનેખી સમજાવો. હું કોઈનો જવાબદાર નથી. ચાલો હવે અમને જમવા દેઓ, ને જો નાક મુકાઈ હોય તો ખેત્રાસક આવી જવ. શરમાતા રજે.” ચાનજીભાઈ અંદરખાંચે જરા ખીધા તો ખરા, પણ દમ કરીને બોલવા લાગ્યા.

“શેઠ, હું કોરોરો લેવા આવેલો નથી, પણ મારા ઝોરને પકડવા આવેલું છું; વાસ્તે એક વાર ફરીથી પુછું છું અને તે તમે મને સાચું જ કહેશો કે તમે સરકારના બંધવા છો કે નહિ ?” ઇન્સ્પેક્ટરે આ સવાલ લગાર ટેકાવમાં પુછ્યો.

જવાબ આપવાને બદલે ચાનજી હાથમાં પોણું ટંબલર લિસ્કીનું બરીને ઉડ્યો અને રામાસ્વામી આગળ તે ધરીને ઉભો. ઇન્સ્પેક્ટરે તેને જટક મારવાથી ટંબલર નીચે પડીને ભાંગી ગયું, અને ચાનજી ગભરાટમાં તે તરફ જોતો ઉભો.

—“તમે કહેછો કે તમે આપમેળે પિતૃયાર છો; શું એ વાત ખરી ?” ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું થઈ પુછ્યું.

“છેલ્લું આપમેળે પિતૃયાર તો નહિજ,” ચાનજીને કબૂલ કરવાની ફરજ પડી.

“ત્યારે તમને કોઈની પિદમતમાં સોંપેલા છે કે તમે સરકારની નોકરીમાં છો ?”

“પિદમતમાં સોંપી આવેલાં છે.”

“કોણની ખિદમતમાં?”

“મારી બેરીની.”

“તમારી બાપડી તે આજ કે?” પેલી શુભાકા તરફ આંગળી બતાવી ઇન્સ્પેક્ટરે પૂછ્યું.

“નહિ, એ બાપડો તો મારી બેરીની સહી થાય,” આનંદએ કહ્યું.

“તમારી ઓરત શરત જોવા આંધરે કે?”

“નહિ; મારા તેરવા છતાં તે નહિ આવી.”

“બાઈ તમને તમારી ઓરતની નોકરીમાં સોંપ્યા તેને લગતો પાસ મને દેખાડો?”

“પાસ? પાસ કેવી? તે વરી સાથે લઇને કોણ ફરવું હોય? મારા સાહેબ, વિચારતો કરો કે શરત જોવા આવિયે ત્યાં પાસ કોણ લેવું આવે?”

“ત્યારે તમારી કને પાસ નથી કે?”

“ના—નહિ.”

“ત્યારે તો તમને મારે દલગીરી સાથે જણાવવું જોઈએ કે તમે તમારી બાપડીની ખિદમતમાં હોવા છતાં તેણી કનેથી પાસ લીધા વિના છૂટા ફરો છો, એ તકસીરને થકી હું તમને ચોકી ઉપર લઈ જઈશું. એક તકસીરવાર મિલકતનો ધણી થઈ શકતો નથી, માટે હું તો એમજ માનવાને બંધાયેલો” કે આ જે કાંઈ તમારી કને છે તે તમારી બાપડીનીજ મતા છે. એ સર્વ બાંધી લો અને હવે તમે મારી સાથે આવો. અને બાઈ, તનેની મારી જોડે આવો; કેમકે આ કીમતી પેચાક તમે પહેરી નિકળ્યા છો તે તમારોજ છે એમ હું કેમ જાણું? કાં નહિ એ સર્વે આ ધણીની બાપડીનું જ હાય?”

આ મુજબનાં માંબળતાંજ પેલી હાકડી ઓરતે રામાસ્વામી ઉપર ગાળોનો વર્ષાદ વર્ષાવવા માંડ્યો, પણ તેથી જરાબી નહિ ડરતાં તેણે તેણી તરફ હવે વધારે મજા થવા માંડ્યું. આનંદએ પોતાની પેલી કાઠી અને તે ઇન્સ્પેક્ટરના હાથમાં સુકવા માંગી. આનંદ મનજોતો હતો કે દારૂનાં ટંબલરની માફક આ પેલી પણ રામાસ્વામી ઉડાડી નાખશે. પણ તેણે પોતાની અનુમતી અને પુચ્છાલી વચ્ચે જોઈ કે તેવું કશું નહિ બનતાં પેલી તો ઇન્સ્પેક્ટરે જેથી લીધી અને પોતાના ખીસામાં

સેરવી લીધી. આ પછી તેણે આનંદના ખીસાની ઝડતી લીધી, અને તેની કનેથી એક નાની છરી, પેન્સીલ કેમ અને તેવું છેડા સાથનું સોનાનું ઘડિયાળ તથા કોંસરને જડેલી હીરાની પિન, એ સર્વ મંતા પડાવી લીધી.

આ વસ્ત્રો લોકનું ટોણું આનંદનો આ સર્વ તમારો જોવું ઉભરું હતું, જેમની હા અને હાંસી વચ્ચે હવે ઇન્સ્પેક્ટરે આનંદના હાથે બેડી કાઢી. હવેજ તે અદમાશની મધળી પુચ્છાલી ઉડી ગઈ. તે તો એમ મનજોતો હતો કે તેની કનેનું સર્વસ્વ લઈ મુકાને ઇન્સ્પેક્ટર તેને જવા દશે, પણ મંદુ લઈ મુકવા જોડે રામાસ્વામીએ તો તેને હાથકડી પહેરાવી, અને પછી ફરી આ કડી સાથે બાંધીને તેનો ખીજો છેડા આનંદની બગી સાથે બાંધ્યો, જેમાં તેણે પોતાની બંધીને બેસાડી લઈ પોતેની તેમાંજ ચડી બેઠો અને સર્વ તમાશગીરાની વાહવાહ વચ્ચે ગાડી હંકારી ચાલ્યો. આ વેળા આનંદ ગાડીની પ્રેક્ટે દોડતો હતો. તેને કાંઈ ગાડીમાં બેસાડી લીધી ન હતો, પણ પેલી રસ્તાથી બાંધીને પગે ચાલતોજ રાખ્યો હતો. આવો તમારો જોઈને લોકો બહુ હા કરવા લાગ્યાં અને તેથી આનંદબાઈના તો ખાર વાગીજ ગયા.

ઇન્સ્પેક્ટર ગાડી ધીમી ધીમી હાંકતો હતો, કેમકે શરતમાંથી છૂટેલું લોક રસ્તા ઉપર વિખરાઈ ગયલું હતું; અને તે સર્વને આનંદનો તમારો જોવાની તક મળી. કોઈ આનંદને તો કોઈ પેલી રાંડને હડધત કરવા લાગ્યું, કેમકે કોઈ લોક આનંદને અદમાશ દાખલ જોળખવું હતું, અને કોઈ પેલી શુભાકાને પિછાનવું હતું.

આ નવાઈજેવું સરધમ શહેર તરફ ચાલ્યું તે વેળા એકએક આંકાશનો રંગ બદલાઈ ગયો, અને તુફાની પવન વાવા લાગ્યો, જેની જોડે એક જાતની રાતી માટી ઉડવા લાગી. આથી સર્વના ચેહરા અને કપડાં રાતાં થઈ ગયાં. એટલી આફત ઓછી હોય તેમ વળી વર્ષાદનું એક ગ્રાપડું આવ્યું અને સર્વને તંડો ખાલ કરી નાખ્યાં. પણ સર્વથી વધારે આનં-

જીને ખમવું પડ્યું, જે બાપડો પોતાની કુલ-
તાથી પિજવાઈ રહેલો હતો તેમાં આ કુદ્દતી
આકૃતોથી તદન કંટાળી ગયો હતો. ખીજા
હાથ ઉપર રામાસ્વામી વર્ષાદને લીધે હવે
ઘોડાને દોડાવતો હતો તેથી આનજીને ગાડી

પછવાડે દોડવું પડ્યું હતું. તેણે ઇન્સ્પેક્ટરનો
કાલાવાલા કીધા અને ગાડી ધીમી ચલાવવા
અરજ કીધી, પણ તેના જવાબમાં તે તેને માત્ર
ચુપ રહેવા અને વચે નહિ બોલવા ફરમાવતો
હતો.

૩૬૨૯ ૭૫ મું.

એવ પ્રાઈની વાજળી સંજ.

એમ કરતાં ગાડી ત્રીસેકાર તરફ ચાલી,
અને જે ભાગમાં ચુલાં રહેતી હતી તે તરફનો
માર્ગ લીધો. જ્યારે તે મકાન આગળ ગાડી
આવી પુગી ત્યારે દરવાજા આગળ ખાણ
મેજીએટ બાનરજી પોતેજ ઉભેલો જણાયો.
આ ધણી બે કલાક આગમનનો ચુલાંની
સુલાકાતે આપ્યો હતો, અને ઘોડાક દિવસ ઉપર
પોતાથી થયેલી કોઈની આડી વર્તણુકને
મોટે કરગરીને માફ માંગતો હતો, અને ફરી
ફરીથી પગે પડી અરજ ચુગરતો હતો.

ગાડીના ખણખણાટ સંબંધિત શું બન્યું છે
તે તે ચેતી ગયો, કેમકે આનજીની બેહારમતીને
હુકમ તેણેજ આપેલો હતો.

“અરે પરમેશ્વર ! આ શું ?” તે પાછો
ઘરમાં ભરાઈ ગયો અને ચુલાંને અરજ કરવા
લાગ્યો કે “બાઈ, બાનુ, મને કેયે છુપાવો”
તમારા દરવાજા આગળ કોઈ પોલિસ ઇન્સ્પે-
ક્ટર આવી ઉભો છે. વખતપર મને અહીં જોઈને
સુકદમે મારીજ સુનસરી ઉપર એવો સોંપ-
વાનો. ને મારાથી તમને કુખ લાગે એવું તો
કંઈ થાયજ નહિ. મને સંતાડો—મને છુપાવો !”

આમ બોલીને ગભરાયેલી ચુલાં આગળ
અરે ખુલાસો કરવાને બદલે બાનરજી પાસેના
ઝોરડામાં ભરાઈ ગયો, અને પછી બારણે
પોતે જે હસવાના બાવ પડે એવો તમાશો
જોયો હતો તેથી ખડખડ હસવા અને રમુજ
લેવા લાગ્યો.

ચુલાં દરવાજા ઉપર ગઈ તો એક ઝોરતને
તેણીએ પોતાનીજ ગાડીમાં બેઠેલી જોઈ. આ
ઝોરત તેણીની એળખાણમાં આવી, જેણીએ
ચક્રઆતમાં ચુલાંને બહુ પચ્ચેલી હતી. તેણીએ
પ્રથમ પોતાના ખાવંદને દોઢો નહિ, કે જેના

ગાડીની પછવાડે બાંધેલા બંધ રામાસ્વામી
છોડવા પડ્યો હતો. પણ તે છોડતાં છોડતાં
તેને એક વાત યાદ આપ્યાથી ઘોડાની લગામ
પેલી ઝોરતના હાથમાં આપીને રામાસ્વામી
બંગલીમાં દાખલ થયો અને સઘળી બિનાથી
ચુલાંને વાકેફ કરવા લાગ્યો.

પણ એ સઘળી બિના છતાં આનજી ચુનેહગાર છે
એમ માનવાની ચુલાંએ સાફ ના પાડી. તેણીએ
તો પ્રથમ તેને મોઢથી અરે ખાસાસો સંબળ-
વાની ઇછા દેખાડી, અને ઇન્સ્પેક્ટરને જણાવ્યું
કે “મારે ખાવંદ શરત જોવા મારી પોતાની
રજતીજ ગયો હતો.”

“ત્યારે આ બેઠેલી ઝોરત કોણ છે, બાઈ ?
બંધવો કેહછે કે એ મારી ઝોરતની યાને
તમારી સખી છે. શું એ વાત ખરી ?” ઇન્સ્પેક્ટર
ટરે પુછ્યું, પણ તેના જવાબ આપવા ચુલ-
ત્યાં ઉભી નહિ રહેતાં પોતાના ખાવંદને છોડવા
દોડી. તે તો હવે લીલા થયેલા ગાંઠ પોતાને
હાથેજ છોડી ચક્રયો હતો, મોટે ચુલાં તરફ
જોવાની હિમત નહિ કરતાં લાગણી આવીને
કોચ ઉપર અરડાઈ પડ્યો.

અરેઅર, તે બાપડો ઘણાજ થાકીને લુચ
થઈ ગયો હતો. તેણે ‘ધાંડીનું’ એક ગ્લાસ
માંગ્યું, અને ચુલાંએ તરત તે હાજર કીધું, જે
સુતાં સુતાંજ આનજીએ તેણીને હાથે પીધું.

આ સર્વ તમાશો બાનરજી પાસેના ઝોરડા-
માં ઉભો ઉભો દેવાલની એક ફાટમાંથી જોતો
હતો. તેનાં દિલમાં તરેહવાર જુસ્સા ઉભા થતા
અને સખી જતા હતા. તેનાંજ કારસ્તાનથી
આનજીને આ વાજળી હાલ થયો હતો તે
પામે ખુદ આનજી પોતે યા તેની નિર્દોષ નાર
કશું જાણતી ન હતી. તોપણ આ ખુદે માણસ

મનમાં વમામતો હતો કે યુવાં જીવી નાર આવા બદબજ બંધવાના કબજામાં રહેવી ન જોઈયે. તે એક વારતો યુસ્સા, ઝનુન, અદેખાઈ અને મોહબતના ભિગા આવેશમાં બોલી ઉઠ્યો કે “માનજીએ નહિ તો મારે મધરાજ છોડવું પડશે.”

“એ શું થયું, વહાલા ! એ બદબજ શું શુઝ પડ્યું ?” યુવાં તેને કપડાં બદલાવતી અને તેનું ચરીર સાફ કરતી પુછવા લાગી.

“અરે પેલા નાપાક સુસલો ! પેલા બદમાય જમાદાર ! પેલા સુજી ક્તેહમ્મલી ! તેજ ચંડાણે મારો આલોહાજ કરાવ્યો. તે નહિતો ખીચું કોણ ? તે દીનદુસ્મને મને કહીજી ચુકેલું ઉઠું ને યુવાંની નોકરીમાં તારી હાજત સુધરેનાની નથી પણ આર બગરશે. ને અંતે તેમજ થયું. અરે બધું તો ખમાય, મારી ખારી, પણ પેલી નાપાક રાંણુ માય મારું નામ ખડ્યું તે કેમ ખમાય ? તારાં મનમાં શું શું વેદમો આવશે ? પણ એ બધું તરકટ છે—બધું મને નાંખોતી લગારવા કીધેલું છે.”

યુવાંનાં નિર્દોષ ભાસાં મગજમાં જોકે પ્રથમ તો આ તોહમત અરે હાથે તેમ ઉતર્યું નહિ, કેમકે ક્તેહમ્મલી જમાદારને તેણી સારીપેટ પિછાનતી હતી. તેણીએ પોતાના આવંદને કશો જવાબ નહિ દેતાં તેના કાનપર પડીને એટલુંજ કહ્યું કે “પાસેના આરડામાં બાજુ બાતરજી છે. પેલા ઇન્સ્પેક્ટરને જોઈને તેણી છુપાઈ ગયા હતા.”

“બાજુ બાતરજી મોહિય આપણાં ઘરમાં છે કે ? અરે ત્યારે તો મને પેહેલાંથીજ ખબર આવતે કે પેલા નાપાક ઇન્સ્પેક્ટરનાંપી હું તકાલ વાધરા વેતરાવતો. જા, જઈને તેવણને ખબર આપ કે તમારાં અદલ ઇનસાફી રાજમાં મારી તો આવી વંશે તમારાજ નોકરોએ કીધીજી. હવે મને ઇનસાફ આપવાનું કામ તમારા હાથમાં છે.”

આનજી કપડાં બદલીને તૈયાર થયો કે મીઠા બાતરજી પાસેના આરડામાંથી આવી હાજર થયાં. આનજી તેવણને કંઈ કહેવા માટે લાંબા હાથો કરતો, પણ તે બોલે તે પહેલાં આ મેજી

એટ મોહિયજ કું કહ્યું કે “હું બધું જાણું છું—હું બધું સમજ્યો. એ કોણનાં કારસ્તાન અને એ ઇન્સ્પેક્ટર કોણ તેમની મને બધી ખબર વગર ફરિયાદ થવે પોતાની મેજીજ પડી ચુકીજી. તમે કંઈ ગભરાતા ના, મીઠા હારમજજાહ; પણ શું બન્યું તે ટુકમાં અવગથી તે આખર સુધી તમે મને કહી જાઓ. અગત્ય કરીને આ રામાસ્વામી ગામે તમારે ને ફરિયાદ કરવી હોયતે બાર ચુકીને કહેજો, કેમકે એ ઇન્સ્પેક્ટર તો કોઈ ચોક્કસ આદમીના નસાવ્યા મુજબ નાસ્તાર માર મુતશું છે. સમજ્યા કે ?”

“અરે પેલા જમાદાર ક્તેહમ્મલી રે, મેજીએટ મોહિય તેને હું કાંઈ નથી આરખતો ? તેજ મારી ખરાબી કરવા બેઠાજી તો.”

હવે આનજીની ફરિયાદનો ટુક સાર આ મુજબનો હતો.

“હું મારી બગીમાંથી ઉતરી એક બાજુએ તમારો જોવા જઈ ગિમો અને પછી જ્યારે પાછો ફર્યો ત્યારે જોઈજી તો કોઈ ચંડાલ રાંડ બગીમાં બેઠી અને હાથમાં લગામ પકડી ઘોરેા ચલાવવાની તૈયારીમાં છે. મેં તેને નરમાયથી કહ્યું કે મારી તો મારી છે, વાસ્તે ઉતરી જવું. પણ તેમ કરવાને બદલે તે નાપાએ તો મને આહે તેવી ગાર દેવા માંડી.”

અહીં યુવાં બોલી કે “એ વાત ખરી છે. મેં એ નકારી બેરીને જાતજાતની ચરમબરેલી ગાળો માંડતાં સાંભળેલી છે.”

“હવે હું શું કર ?” આનજીએ પોતાની ફરિયાદ આગળ ચલાવી. “મેં એક કનચેબજને બોલાવી તેના હાથમાં આમે ડાકણનું પાંખર આપવા માંચું. પણ આમે સીપાઈ દાદતો કેશ તે રાંડના આરખાણુવારા નિકળી. તેને જોઈને તે વંચીને હિમત આવી અને મને કહેવા લાગી કે “સુવા વું શું મને પોલિસના હાથમાં આપતો તો ? હુંજ વું ને આપશ. વું કોણ ! વું તો નાસી આવેલો કેદી ગોલામ છે. તેં મારી પર જખરજસ્તી ચલાવવા માંગી ને મારી લાજ લટવા માંગી ને મેં તેમ કરવા દેવાની ના પારી તેથી તેં મને જી આર ડોંચા માપાઈ. વાસ્તે હવજદાર, આમે ચર-

કારના કેદી છે, એને પકડી લઇ જાઓ ચોકી પર. પેલા હવાલદાર, જોને મેં પાછલથી ઓરખ્યો કે તેનું નામ રામાચામી છે, તેણે પેલી પેલી ચુરેલની તરફદાદી કીધી, તેનીજ વાત વગર પુરાવે ખરી માની લીધી, મને કેદ પકડ્યો, ને મને હાથ કરી પોદનિ ખગીની પછવાડે ચલાવ્યો ત્યારે રામચગરને પોતાની સાથે ખગીમાં બેસારી લીધી. એ બધું તે તારી નજરે જોયલું છે, વાહાલી યુધાં; વાસ્તે તું એ વિશે માહિતી પુરતો.”

ખરેખર યુધાંએ કંઈક જોયું હતું ખરું; પણ જે વધારે અગત્યનું જોયું હતું તે તો એ કે પેલા પોલિસ ઇન્સ્પેક્ટર આનંજીની ગાડીમાં પેલી રાંડને બેસાડી તેણીને ઘર પુગોડવા ગયો હતો. આ છેલા બનાવથી આનંજીની ફરિયાદને ટેકો મલ્યો, અને જોકે પોતાના આવદે આ સર્વ ફરિયાદો જોડી કાઢેલા હતા, તોપણ તેણીએ તેની એકએક વાત ખરી માની. પણ જ્યારે આનંજીએ આ સર્વ ફરિયાદોનો તોપેલા બાપડા જમાદાર ફતેહ અલીને માથે નાખવા માંગ્યો ત્યારે યુધાંએ તે વાત કબૂલ રાખવાની આનાકાની કીધી. પણ આનંજીએ તેણીને એમ કહીને પટાવી લીધી કે “રામાચામીને જમાદાર સાથે દોસ્તી છે, અને તેણે મને કેદ પકડતી વખતે કહેલું હતું કે ફતેહઅલીએ તારી ઉપર નજર રાખવાની મને બહામણ કીધીતી તેથીજ હું તું ને આજે પકડીને તારી ફરિયાદ કરું છું.”

પ્રકરણ ૩૬ મું.

લોખી શુલાં.

આનંજીની ઊપલી ફરિયાદોની વાત ત્રિવિધ રેમાં ફરી વળી, અને તેથી તેની તથા બાપડી યુધાંની પણ ખરાબી થઇ.

આનંજીને વકીલની આઈફિસમાંથી રજા મળી અને તેથી તે નોકરી બાંધ બેઠા. યુધાંને ઘર જે છોડીએ ભરવા યથવાતું ચિખવા આવતી હતી તેમને તેમના માતપિતાએ ઉઠાડી લીધી, અને તેણીની માસિક કમાણી ઉપર પણ પાણી ફેરું. આનંજી જેવા આવદેની બાપ-

બાબુ બાનરજીએ આનંજીની આ સઘળી ફરિયાદ સાંભળી લીધી, પણ તેથી તો તે મેંજી-જોંટને બહુ કચવાટ પેદા થયો. તે તો પોતાની જુદીજ મતલબમાં રમતો હતો. તે તો આનંજીને બીજી ઓરત સાથે પાપમાં ફેસેલા સાબિત કરીને યુધાંના પતિવ્રતનું બંગાણ કરવા માંગતો હતો; તે તો તેણીને આમ કરીને પોતાની તરફ એવવા માંગતો હતો. પણ યુધાંએ જ્યારે આનંજીનો સર્વ બચાવ ખરી માની લીધો ત્યારે બાબુની પાપી ધારણા ઉઠી વળી.

તેણે પેલા રામાચામી તરફ ઘણેએક ધિકાર દેખાડ્યો, તેને ધમકાવવાની કબૂલત આપી, પણ આનંજીબાઈને સલાહ આપી કે “હવે જે બન્યું તે બન્યું; તમારે કયાં કદમ આગળ ભરવાં નહિ; નહિતો ફરિયાદી પુરી થશે અને તમે જેવો મુકદ્દમા તૈયાર કીધો છે તેથી મરમ પોલિસ તમારી સામે ઉભો કરી તમારીજ નહિ પણ તમારી બધી ઓરતની પણ ફરિયાદો કરશે, અને તમને નાહક કેદખાને જવું પડશે.”

શેવટે બાનરજીએ આટલા સમુદાયી આનંજીનાં મનનું લીધ વાળ્યું કે “હું જમાદાર ને તેમજ આ ઇન્સ્પેક્ટરને પોલિસ નોકરીમાંથી કાઢી મુકાવીશ.”

આ રીતે એક બેવડા માણસની લાંચક ફરિયાદ થઇ; અને જોકે તેની બધી ઓરતે તેમાં સઘળું ગેરવાજબી થયલું ગણ્યું પણ જ્યારે આનંજીને એજાખતા હતા તેઓએ તો કબૂલ કીધું કે આ બધું ખરાખરજ થયું હતું.

ડીને ત્યાં પોતાની છોડીએને મોકળવાનું માતપિતાઓને નાદરસ્ત લાગ્યું.

આ કુખમાં વળી એક નવો વધારો થયો. તેણીની ઇસ્કોની એકવાર ફરીને ચોરાઇ ગઇ, કે જેમાં તેણી પોતાની સેહેજ માયાપુત્ર રાખતી હતી. યુધાંનાં ઘરમાં એક ઘરડી સ્ત્રી વામણ કુસણ કરવા, પાણી ભરવા, અને રાંધી થાપવા આવતી હતી. તે ઓરત ઉપર યુધાંને આ ચોરી માટે શક થયો. આનંજીને પણ એમજ

લાગ્યું; પણ સામેલી વગર તે ચોરત સામે કામ મચાવવાની તેણે પોતાની ચોરતને ના પાડી.

હવે ખરી વાત તો એ હતી કે આ ચોરી કરનાર કોઈજ નહિ પણ આનજ પોતેજ હતો. પેલી વેશિયા, જેની મંગતમાં આનજની કુત્તેલી યહ હતી, તેનો પાંછો એ બદમોશ હજુ છોડ્યો ન હતો. હજુ તેણે તેણી જોડની દોસ્તી આણ રાખી હતી, અને હવે નોકરી ગયાથી પાસે પેમા ન હતા તેથી પોતાની ગરીબ આપડીની ચોરીક કીમતી જીવસો ચોરીને તેણે તે 'ચુલુ-કાને' આપી રાજી રાખી હતી.

આ જીવસોમાં એકતો યુક્તિ ચોરિંગ હતું, ને પેલી હલકી ચોરત લાગવી પહેરી નિકળી, અને ખીજ વસ્તુએનો પણ છુટથી ઉપયોગ કરવા લાગી. જોકે પેલી કામ કરનારી જુદી ચોરત સામે કામ મચાવવાની આનજએ પોતાની ચોરતને મજાહ આપી નહિ, તોપણ યુક્તિએ આ માટી ચોરી વિશેની વાતથી ખાજુ આનજને જાણીતો પ્રીતિ કે ને હવે યુક્તિમાં મકાનમાં વારેઘડીએ આવતો જતો થયો હતો.

આનજએ આનજી રીતે પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો કે આ ચોરી કોઈએ નહિ પણ આનજએ કરેલી હોવી જોઈએ. આ ધણીની મતલબ ને તે વાતે યુક્તિની પ્રીતિને આનજ તરફથી ફરવાની હતી, અને તેમ કરવા માટે તેને આ નવી તક મળી હતી તેના તેણે અંજો લાગ લીધો. તેણે કહ્યું કે "યેસે દહાડે ને સ્ત્રીનાં મંબંધમાં તમારા આવડની કુત્તેલી યહ હતી, તે સ્ત્રી સાથે તેને ખરેખર દોસ્તી હોય એમ માન્ય થાય છે, અને તેજ સ્ત્રીને

તેણે આ ચોરાયલી વસ્તુઓ પણ આપેલી જણાય છે, કેમકે તમારું ચોરિંગ તેણીએ પહેર્યું મેં મારી નાશ દીધું છે."

પણ આ મંબંધાંથી યુક્તિ ઉપર કશી મારી કે માકી અસર યહ નહિ. તેણી આનજના ગયા પછી વિચારવા લાગી કે "આમ હોરમજ ઉપર તોહમત મુકવામાં આનજની ખરાબ મતલબ તો નહિ હોય? હોરમજ તો એક ડગલ વજન પોલિસ ચોરીપર જહ આ ચોરી વિશેની ખબર આપી આવ્યાછ, પણ પોલિસવાળા હજુ શોધ ચલાવી રહ્યા નથી. જો હોરમજે એવું કીધું હોય તો ચોરીપર જાણી? ને એવું કરવાના હોય તો મારી પાસે મળતાં શું હતું? નહિ—નહિ. એમ તો બનેજ નહિ. એતો આનજને આવી વેહમ છે હોરમજ જેવું ખીજું કોણ છે? એતો કિસ્મતના લેખ ઉંધા પડ્યાછે તેથી એવણી ખરી ખુખી ઠંકાઈ રહીછ ને એવણના મોં દુસ્મન યહ લાગાછ. મોંથી ખુખસુરત, મોંથી હુશિયાર, મોંથી સાચા બોલા, ને મોંથી હાજર જવાબી મારા હોરમજ છે, ને તેથી બધા ખુખસુરત, બધા હુશિયાર, બધા માચીબોલાને બધા હાજરજવાબી માણસો મારા હોરમજની અદેખાઈ કરેછ. ખરું કારણ એજ છે, ને આનજને ખીજે એવણ નથી ગમતા તેનો બેદખી એજ હોયો જોઈએ. બોહા! કયારે મારા હોરમજનો દહાડો તું ફરવશે ને એવણને મોંમાં દોરી નિકળતા બનાવશે?"

ગરીબ યુક્તિ! એક નીચમાં નીચ માણસનાં છુરડાં કમોંથી તું કેટલીબધી ખેંચાણ રહીછે અને તેને કયો નેક ચિતારે છે!

છાકટપણના ઈલાજ—નોર્વે દેશમાં એવો ધારો છે કે જ્યાં છાકટપણ માટે મજા યહ હોય તેની એ જુરી આદત છોડાવવા માટે તેને દરરોજ પૂરતા દારૂમાં રાંધી બાળી રાખીને ખાવા માટે આપવી. પ્રથમ તો પેલા છાકટો રાંધીબાનો દારૂ યુરી લઈ મજાદહી ખાયછે, પણ પછી તેને એ ચોરાયલી એટલેબધી કંટાળો ઉપજેછે કે તે રાંધી ખાતો નથી, દારૂ યુક્તિ

નથી, એટલુંજ નહિ, પણ દારૂ ખાએ તેને જબરી મુગ પેશછે, અને ફરીથી તે તેનું નામ પેતો નથી. પણ એ કરતાં મરજ અને મલગમતો હજાજ તો આ છે. કહેછે કે છાકટો માણસને દરેક બોજન વેળાં તેનાથી ખવાય એટલાં મરજમન તેને ખાવા માટે આપવાં. આમ વજો વજ મરજમન આધારી છાકટો પોતાની જુરી આદત મદંતર છોડી દેછે.

વિદ્યાની અચંબો પમાડનારી શોધો.

હેટ્રોજન ગ્યાસને પ્રવાહી રૂપ આપવાની શોધ.

દશ પંદર વરસો ઊપર કોઇના સ્વપ્નામાં પણ નહિ હતું કે જે ગ્યાસોથી આપણી વાતાવરણ (હવા) બનેલી છે, તે ગ્યાસોનું બારીક હવાઇ રૂપ બદલાઇને તેઓ પ્રવાહી રૂપ ધારણ કરી શકશે. પણ જેમ વગાળનું પાણી બંધાઇને પાણીનું બર્ફ બને છે, તે મુજબ આજે આ પાતળી હવાઓ વાયુરૂપમાંથી પ્રવાહી રૂપમાં અને પ્રવાહી રૂપમાંથી વળી નકર રૂપમાં બદલાવા લાગી છે. વિદ્યાની આ એક મોટી કૃતેહ છે, અને દુક મુદતમા તે એટલી સાધારણ થઇ ગઇ છે કે તેણે પોતાની નવાઇ લગભગ ઓછ દીધી છે ! ઑક્સિજન ગ્યાસ, જે આપણી જીંદગીના મૂળ આધાર છે તે અને આપણી વાતાવરણને હવાઇ ઉપરથી પ્રવાહી રૂપ આપવાની અને વળી પ્રવાહી ઉપરથી સંગીન રૂપ આપવાની કૃતેહ સૌથી પહેલી મળી હતી; ત્યાર પછી ખીજી ગ્યાસોને પણ પ્રવાહી રૂપમાં લાવવામાં આવે છે, પણ હેટ્રોજન નામે ગ્યાસ અત્યારસુધી પ્રવાહી રૂપમાં આવી શકતી ન હતી. તેને એ હાલતમાં લાવવા માટે અતિ-ઘણી થંડીની જરૂર હતી, જે જેળવી શકાતી ન હતી. પણ પ્રોફેસર ડિવૉર નામે વિદ્વાને અતિ એ બાબતમાં પુરતી કૃતેહ મેળવવાના સમાચાર ફરી વળ્યા છે. તેણે હેટ્રોજન ગ્યાસને, તેમજ 'હેલ્યમ' નામની ગ્યાસ કે જે એકસ બિનજ પાણીઓમાંથી મળી આવે છે તેને, હવાઇ ઉપરથી પ્રવાહી રૂપ આપવામાં આ કૃતેહ મેળવી છે. આ કૃતેહ વિદ્યાનાં કામમાં ઘણી મોટી અગત્યતા ધરાવનારી ગણાય છે. સેંટિગ્રેડ થર્મોમિટરની—૨૭૩ ડીગ્રી નેટલી ગર્મી હોય ત્યારેજ આ સ્વજ ગ્યાસ પ્રવાહી રૂપ ધારણ કરી શકે છે, અને ગ્યાસોને એવી હાલતમાં લાવવા માટે મોટે ખર્ચે સંચાઓ બનાવવા પડે છે. પ્રથમ ethylene નામની ગ્યાસને પ્રવાહી રૂપ આપે છે, અને પછી એક વાસણમાંથી તમામ હવા કઢાડી લઇને તેમાં એ પ્રવાહીને પાછું હવાઇ રૂપ લેવા દે છે. આ

વાસણમાં વળી ઑક્સિજન અથવા વાતાવરણ ભરેલું વાસણ હોય છે, જેની આસપાસ પેલી થંડી ગ્યાસનો બાફ ફરી વળીને તેને પ્રવાહી રૂપ લેવાની ફરજ પાડે છે. હવે હેટ્રોજન ગ્યાસને પણ એવીજ પણ વધારે મહેનતભરેલી તદ્દખીરથી પ્રવાહી રૂપમાં લાવવામાં આવેલી હોવી જોઇયે, કે જેની વિગતો હજુ બહાર પડી નથી. ઓછામાં ઓછી કેટલી ગર્મી (થંડી) સુધી વિદ્વાનો કૃતેહમંદ અજ્ઞાતો કરી શકે છે તે પ્રો. ડિવૉરની ઉપલી કૃતેહ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. સેંટિગ્રેડની—૨૭૩ ડીગ્રી નેટલી થંડી દુનિયાના કોઇ પણ ભાગમાં જાણીતી નથી. એટલી થંડીતો વિદ્યાનાં કારખાનાંમાંજ બનાવી શકાય !

નાડી-લેખણ.

આ એક નવું નાનું રમકડું છે; પણ એડિસન જેવાઓનાં એવાંજ નાનાં રમકડાં-ઓની માફક તે આગળ આવતાં ઘણું ઉપયોગી થઇ પડવાની આધાલી આપે છે. તખીષા ખીમાર માણસની નાડ પકડી દર મિનિટના તેના ધમકારા ગણી, તે પહેલી આવે છે કે ધીમી પડી ગઇ છે તે જોઇ, તેની સામાન્ય તનદુરસ્તીનું માપ લે છે. પણ એ ક્રિયા કાંઇ જેવી જોઇયે તેવી અસુક હોતી નથી. એટલામાટે નાડીના આ ધમકારા ખરેખરા ગણવા નહિ પણ વાંચવા માટે એક નવાઇ જેવું યંત્ર બનાવવામાં આવ્યું છે, જેને Sphygmograph (સ્ફિગ્મોગ્રાફ) નું નામ મળ્યું છે, જેનો સાધારણ અર્થ "નાડી-લેખન" એવો થાય છે. એટલેજ આ યંત્રની મારફતે નાડીના ધમકારા આપોઆપ લખાઇ રહે છે, અને તે ઉપરથી તખીષ દર્દીનાં દિલની હાલત વાંચી શકે છે. આ યંત્ર બહુ નાનું અને નાજુક છે, જેને દર્દીના અથવા હરકોઇ માણસના હાથની કાંડી સાથે રખરના પટા વડે બાંધવામાં આવે છે. પછી ૬ ઇંચ લાંબા અને અર્ધી ઇંચ પહોળા એલ્યુમિનમ નામની નવી

હલકી પણ અજકતી ધાતુનાં પત્રાને દીવાનાં ખંજતાં ઉપર ઉચેથી ધરીને તે ઉપર કાઝળ પાડવામાં આવે છે. કાઝળથી કાળાં ચપ્પાં આ પત્રાને યંત્ર સાથે જોડી તેને નાડીની ખરાબર ઉપર લાવી ગોઠવવામાં આવે છે. આમ થયું કે તરત એક સોય આપોઆપ ચાલતી હોય તેવી હીલચાલ કરતી જણાય છે. આ સોય નાડીમાંથી પસાર થતાં લોહીના દર ગોળના આંચકાથી ચાલે છે. યંત્રમાં ધડિયાળતા જેવા સંચો ગોઠવેલો હોય છે, જેને ચાલી આવતાંજ તે ચાલવા માંડે છે, અને આમ ક્રીધા પછીજ પેલી કાઝળવાળી ધાતુની ચીપને યંત્રમાં જોડવામાં આવે છે. જેવી તે જોશાઈ કે પેલી સોય હાલચાલ કરે છે; એકલેજ નાડી ચાલે તેમ તે પેલાં પત્રાંની કાઝળ ઉપર ચાલતી ચોક્કસ આકૃતિઓ પાડે છે. જો આ આકૃતિ કેવળ અથવા લગભગ સીધી લીટી જેવી પડે તો માણસનું દિલ તદ્દન એક મરખા ધનકારા આપતું સાબિત થાય છે; પણ જો દિલ ઉચ્ચેરાયલું હોય તો આ ધનકારા આડા અવળા નિકળે છે અને તે આડી અવળી લીટીઓ લખાયા ઉપરથી માલુમ પડે છે. એક માણસને દારૂ પીધા આગમજ, અથવા મિગારનો ધુંઆડો કહોડયા આગમજ આ યંત્ર વડે તપાસી જોતાં જણાયું છે કે નાડી-લેખનમાં લીટી ઘણી ખરી સીધી ચાલે છે; પણ દારૂ પીધા પછી યા મિગારની મજાહ બોગચા પછી જો આ યંત્રથી તપાસી જોવામાં આવે છે તો પેલી લીટી સીધી ઉતરતી જણાતી નથી. એ ઉપરથી એમ સમજવાનું કે દારૂનો અર્ક અને તંબાકુમાંનું ઝેર પેલા માણસનાં દિલ ઉપર માડી અસર કરે છે. એજ રીતે એક માણસની ભગતી હાલત કરતાં તેની બરઉંઘવાળી હાલતમાં તપાસ કરી જોતાં નાડીના ધનકારા કેવળ શાંત જણાય છે અને તેથી ધનકારા મુજબ ચાલતી સોય એક લેખણ દાખલ પેલી કાઝળવાળાં પત્રાં ઉપર જે લીટી પાડે છે તે સીધીજ ઉતરે છે.

વાતાવરણનાં ૭ માં તત્વની શોધ.

આપણી જીંદગીની પહેલી પળથી છેલ્લી પળ સુધી જે વાતાવરણ આપણ દમમાં લઇ ઉઠરિયે છીએ, તેને માટે આજ બે દહિકાની વાત ઉપર વિદ્વાનો વડીક એમજ માનતા હતા કે તે ઑક્સિજન, હૈદ્રોજન, નેત્રોજન અને કાર્બન, એવાં ચાર તત્વોની બનેલી છે. પણ એ માણસી છેલ્લાં થોડાંક વરસો ઉપર ચપ્પી અગત્યની શોધોથી ખોટી પડી છે, અને પ્રથમ “હેલ્મ” તથા ત્યાર બાદ “આર્ગન” નામે બે નવાં તત્વો આપણી વાતાવરણ બનાવવામાં સમાવતાં માલુમ પડ્યાં છે. “આર્ગન” આમની શોધ પ્રોફેસર રામ્સે અને લૉડે રૂસ નામે વિદ્વાનોએ શોધી કહાડી ત્યારે એમ મનાવું હતું કે એજ તત્વ વાતાવરણનું છેલ્લું છે, અને ખીજાં સર્વ કરતાં તેજ ભારી છે. પણ હાલમાં વાતાવરણમાંનાં એક સાતમાં તત્વની શોધ થઇ છે અને વળી તે સર્વ કરતાં ભારી માલુમ પડ્યું છે. મજકુર પ્રોફેસર રામ્સે અને મી૦ મૉરિસ ડબ્લ્યુ. ત્રાવર્થ નામે વિદ્વાને આ નવું તત્વ શોધી કહાડીને તેને “ક્રીપ્ટન” (crypton) વાને “છુપાયલું” એવું લાગું પડતું નામ આપ્યું છે, કેમકે તે આજ સુધી કોઇ પણ શોધકની જાણમાં નહિ આવતાં છુપાઇ રહ્યું હતું. આજે વાતાવરણ અને તે મહિલાં તત્વોવાળી ગાસોને હવાઈ ઉપરથી પ્રવાહી રૂપે આવવામાં આવે છે તે મુજબ ડૉ૦ હેમ્પ્સન નામે ધણીએ ઉપલા બનેં વિદ્વાનો ઉપર પ્રવાહી બનાવેલી હવાઈ વાતાવરણનો થોડોક જથ્થો અપરારાઓ માટે મોકળી આપ્યો હતો, તેને પાછું હવાઈ રૂપે આવતાં શેવડે એક એવું તત્વ બાંકી રહી ગયું કે જેની અત્યાર સુધી કોઇને પણ ખબર હતી નહિ. પ્રથમ તેઓ ઉપલી પ્રવાહી વાતાવરણમાંથી ઑક્સિજન ગાસને છુટ્ટી પાડી, ત્યારબાદ ખીજા ગાસોને છુટ્ટી પાડતાં શેવડે “આર્ગન” જેવી સર્વથી ભારી ગાસ પણ છુટ્ટી પડી. તોપણ નીચે હજી કોઇ પદાર્થ બાકી રહ્યો હોય એવું જણાયું. તે “આર્ગન” કરતાં પણ ભારી

હતો, અને તે ઉપર જણાવ્યાં મુજબની નવી શાધી કાઢી “ફિઝન” આસ હતી. તે પાર-દર્શક છે. વાતાવરણમાં તેનો જથ્થો બહુ જ નાનો એટલે ૨૦૦૦ ભાગે એક ભાગ જેટલો છે. આ રીતે આપણી વાતાવરણ સાત જુદાં જુદાં તત્ત્વોની બનેલી સંખેત યદ્યપિ.

વર્તમાનપત્રો માટેનાં બે ઉપયોગી યંત્રો.

આજના જમાનાની સર્વથી મોટી શક્તિ તો વીજળીજ સંખેત યદ્યપિ સુકી છે. તેની હજારો અન્યબળોઓમાં હાલ એક નવી ઉમેરાય છે. વીજળીના તાર મારફતે હાલ આપણું સંદેશોએ હજારો મેલોને છેડે સુધી મોકળી શકાય છે, તેમ આપણી તસ્વીર, નક્ષા, ચિત્રો, અને આપણાં હર તરાંહના લખાણો પણ મોકળવાને શક્તિવાન થયે એવું એક યંત્ર મી. ટેલિવિઝિયન નામે ધણીએ શાધી કહાડી તેને “ટેલીવિઝિયન” નું નામ આપ્યું છે. પ્રથમ ધાતુનાં પતળાં પત્રાં ઉપર આપણે મોકળવા ધારેલી તસ્વીર યા ચિત્ર યા લખાણ લખવું યા દોરવું પડે છે, અને પછી તે પત્રું તાર ઓફિસમાં મોકળી આપવાથી ત્યાંના અધિકારી તે પત્રાંને ઉપર જણાવેલાં નામવાળાં યંત્રમાં દાખલ કરે છે અને કળ મરડે છે, એટલે આપણે જે કંઈ લખાણ, તસ્વીર યા નક્ષો વગેરે ચિત્રો મોકળ્યું હોય તે જ્યાં મોકળવા ધાર્યું હોય ત્યાં આપણે જઈ પુગે છે. અગરને આ તસ્વીર કે લખાણથી એકથી અનેક નક્ષો લેવી હોય છે તો ઉપલાંજ યંત્ર મારફતે મગિ એટલી હજારો નક્ષો છાપી આપવામાં આવે છે. આ સઘળાં માટે વીજળીના તારનું આસ દોરકું નાખવાની જરૂર નથી, પણ આપણા સંદેશ માટે નાખેલા તાર મારફતેજ આ સઘળું રવાના કરી શકાય છે. આ નવાં યંત્રો

લંડનમાં યા હરકાઈ ડેકાણે બનેલા બનાવનાં ચિત્રો તાબડોતોબ ધારેલે ડેકાણે મોકળી શકાય. જ્યારે ઉપરું યંત્ર ચિત્રો સહિત પ્રગટ થતાં વર્તમાનપત્રોને માટે બહુ ઉપયોગી થઈ પડશે, ત્યારે નીચે જણાવેલું યંત્ર રાજાંદા વર્તમાન પત્રોને માટે ઘણું જ મદદગાર જણાય છે. આનું નામ “ટેલીલિટીગ્રાફ” છે. અને તે હેર ઝેન્કીક નામે એક ઓસ્ટ્રિયન શોધકને આભારી છે. વીજળીના તારના સંદેશોએ મોકળવાનાં કામમાં આ યંત્ર ઘણું મદદગાર થઈ પડશે, એટલુંજ નહિ પણ તેને માટે દાવો કરવામાં આવે છે કે વીજળીક રાશનીની મદદથી આ યંત્ર સેંકડો મેલને છેડેની સર્વ સીજોને તેમના કુદતી રંગરૂપમાં આપણી સનમુખ લાવી મુકે છે. પણ તેનો સર્વથી મોટો અને વહેવાર ઉપયોગ તો આ છે. એક ડેકાણે બનેલા બનાવ યા અગત્યનાં બાબતોનો સંદેશો લખીને વીજળીના તાર મારફતે રવાના કરવાનો હાલ રેવાય છે; પણ તે કામ કડાકુટનું છે, માટે તેમાં મોટી સહેલાઈ અને સગવડ કરી આપવાની આ યંત્ર કબૂલત આવે છે. તે એવી રીતે લખાયેલા સંદેશને બોલેબોલ રવાન કરવાને બદલે આ યંત્ર પ્રથમ તે લખાણની તસ્વીર ઉતારી લે છે. આ તસ્વીરને એકદમ ગમે તે શહેરખાતે ટુરતાટુરત રવાના કરી શકાય છે, અને એ રીતે મહાન વકતાઓનાં બાબતુ યા ખીછ કીમતી ખબરો એકી વખતે જુદાં જુદાં શહેરો ખાતે રવાના કરી શકાયેલી એકજ વખતે તેઓ એક સરખી રીતે તે પ્રગટ કરી શકે છે. એટલે જે વીજળીના તારના સંદેશો કરતાં વધારે ઝડપથી આ સંદેશો અખંડ હાલતમાં ફરવેલી જ્યાંએ જઈ પુગે છે.

હજી આ યંત્રોની ખુબીઓ ખરાબર પિછાનવા માટે આપણને થોડીક સુદત સુધી યોગ્ય બોધ.

પ્રબસુર્ત યુજની.

ક્રાન્સની મહાન શાહબાગની નાસભાગની કહાણી.

અમેરિકાનાં ફુનેટેડ સ્ટેટ્સની સરકારે સ્પેન સાથે ઉઘાડેલી હાલની લડાઈનું જો જલદીથી ઈશ્વર નહિ આવત તો મખાદા સ્પેનનાં પાદ-શાહી ખાનદાનની નાસભાગનો દિવસ નજદીક આવત તેમાં શક નથી. લોકો આ લડાઈમાં પોતાની સરકારની ખુઆરી થયલી જોઈ કંટાળી ગયું હતું; પ્રજાને એક બાગ દેશમાં રાજાને ખસેડે પ્રજાનું રાજ્ય જોવાને આતુર હતો; રાજા ૧૩ વરસનું નાનું બાળક હોવાથી તેની માતા તે મરનાર રાજા આલ્ફોન્સો ૧૩ માંની રાણી રાજવહિવટ ચલાવેછે; પ્રધાનો વચ્ચે એકમત ન હતો; દેશહિતકારી અને સ્વદેશભિમાની રહેવાસીઓનો એક બાગ શેવટ સુધી લડાઈ ચલાવવા માંગતો હતો, ત્યારે ખીજો બાગ સુલેહ કરી દેવા તૈયાર થયો હતો; કેકાણે કેકાણે હુલડો થવા માંડ્યાં હતાં, જે બળવાનું અને પછી માહોમાહેની લડાઈનું ૩૫ ધારણ કરે એ બનેવાનું હતું; વૃદ્ધાની લોકો રાજાનું રાજ ૨૬ કરી પ્રજાનાં રાજાનો પોકારે, ઉઘાડવા જોડ મેહલ ઉપર દરેડા પાડવાને તૈયાર થયું હતું, જેથી મેહલનાં ધાને બાળક રાજા તથા તેની માતા રાણીનાં રક્ષણને મટે રાખેલા ચોકો પેહરામાં વધારે કરવામાં આવ્યો હતો. આવી હાલત જો ચાલુ રહે તો મખાદા આ રાણીને પોતાનું પાપતત્ત્વ છોડી—ખતકે સ્વદેશ છોડી—પરદેશમાં જઈ આવ્યો સેયોપડ એ કેવળ બનવાનું હતું. આગળ પૂરોપમાં રાણીઓની નાસભાગના એવા અનેક દાખલાઓ બનેલાછે, જેમાંના એ તે સ્પેનની ઉત્તરે આવેલાં ક્રાન્સ દેશનીજ રાણીઓના છે. આ બેમાંની એક નેપોલ્યન બોનાપાર્ટની શેહનશાહાત આગમનના ક્રમ રાજાની કમ બાગમની રાણી મેરી એન્ગેલને હતી. ખીજી નોડેલી રાણી આન્ને હયાત છે, અને તે નેપોલ્યનનાજ વારસ શાહનશાહ લુઈ નેપોલ્યનની રાણી યુજની છે.

રાણી યુજનીની નાસભાગની કહાણી હજી સુધી સુજારતી વાંચનારી આવડમની જાણમાં

આવી નથી, માટે આજે તે બેવડી ઉત્તરથી વાંચવા જોગ-યજ્ઞ પડશે. એ રાણીની આ વિષય સાથે અમારે એક તસ્વીર આપિયે છિયે, જે ઉપરથી વાંચનાર કહી શકશે કે તે અરુપર એક ખુબસુર્તીની રાણીની તસ્વીર છે કે નહિ. આ રાણીનું અમલ નામ યુજની મેરી ડી ગમ્મમાન છે. આ કોઈ પાદશાહની પુત્રી ન હતી, યા કોઈ અમીર ઉમરાની બેટી પણ ન હતી. યુજની તો માત્ર એક સ્પેનીશ અમલ-દારની દીકરી હતી, અને પોતાના રૂપચુલને લીધે વખાણાણે ક્રાન્સની શેહનશાહબાગનું થવા પામી હતી. તેણીએ ઇંગ્લંડમાં પોતાની કેળવણી લીધી હતી, અને પિતાનાં મરણ પાદ માતા જોડ ૧૮૫૧ માં પેરિસમાં વસવા આવી હતી. એ વેળા તેણીનું વય ૨૫ વરસનું હતું. તેને ઉંચે દરજ્જાની કેળવણી મળી હતી, તેથી અને તે કરતાં વધારે પોતાની અપાર ખુબસુર્તીને લીધે તેણી પેરિસમાં બહુ વખાણાઈ, સંસારી મજલેસો અને રમતગમતનાં મેહ-શલિમાં તેણી બેળાવા લાગી. તે નાજ અને અદાથી, ખાલીદરાજીથી અને પોતાની બાહોશીથી પંકાવા લાગી. ઘણી ઘણી મીઠી નજરે તેણી તરફ એંચાઈ; ઘણા ઘણા અમીર ઉમરાઓ અને શાહનશાઓ તેણીના હાથના ઉમેદવાર થયા; ક્રાન્સનો એ વેળાનો શેહનશાહ ખીજો નેપોલ્યન કુમારે હતો, તેની આ નાજેઅદાવાળી રૂપચુલ સુંદરી જિવર મોહિત થયો; તેણે તેણીને પોતાની રાણી બતાવવાની ઇલા દેખાડી, જેની સાથે દરબારીઓએ મજબૂતીથી ખાય લીધી; પણ અતે નેપોલ્યન ફાચો, કોઈની પણ દરકાર વિનાં આ પાદશાહી યા અમીરી કુળ વિનાની નાજનીને પોતાનો હાથ આપી એક માદી શેહનશાહાતની ધણિયાણી બતાવી. એ પછી તેણીએ ઇંગ્લંડ વગેરે દેશોમાં સુસાફરી કરી, સુએઝની નહેર ખુદી સુકવાની ક્રિયા પોતે કરી, અને રાજકારના ખીજા અનેક હિંગા-

મામાં દિલબરીથી ભાગ લીધા. એ આગ-
મજ થાદી પછી ત્રીજે વરસે તેણીએ ક્રોધનાં
તત્ત્વનાં વારંસ બેઠાને જન્મ આપી ચોતરફ
પુશ્પહાલી ફેલાવી. દીધી. પુછાની શુભિષ્ણ
હતી; પોતાના આવંદની ગેરહાજરીમાં તે રાજ
વહિવટ ચલાવી શકતી હતી, અને પોતાના
અનેક ભક્ત કામોથી તેણી પ્રાન્ન અને લશ્ક-
રીઓમાં માનિતી થઈ પડી હતી. આ રીતે ૧૭
વરસોની પરણેલી છંદગી ખુબ દમામ અને
ભવકા સાથે, બારી જહોજલાલી અને ખુશી
પુશ્પહાલી સાથે ગુળથી પછી, આ પાદશાહી
જોડાની કમખતીનો દહાડો બેઠો. મગર
ક્રોધો પોતાની જવાંમદી ઉપર બહુ મુસ્તાક
હતા, અને નાનાં નાનાં રાજ્યોના જોડાઈ ગયાથી
ખનેલાં જર્મનીનાં રાજ્યને ઉગી નિકળી આગળ
વધેલું તેઓ દેખી શકતા ન હતા. આમ બંને
વચે ધુરકાધુરકી ચાલતાં ચોક્કસ મળ્યોથી
લડાઈને બહાનું મળ્યું. મેટ્ર પછી સિડનની
લડાઈઓ ચાલી, ક્રોધોની હાર બેર હાર
માણ રહી અને છેલ્લે શેહનશાહ નેપોલ્યન પોતે
પંચુ શત્રુના હાથમાં કેદ પડ્યા. હવે પ્રજા
ફરી ગઈ; પ્રધાનો ફરી બેઠા; શેહનશાહાત સામે
હુલડો જાઓ; અને જે કંઈ સરકારી મેહલો
અને ઈમારતો હતાં તેમની બાંજકોડ ચાલી,
એટલું જ નહિ પણ શેહનશાહી ખાનદાનીઓના
જીવ લેવાનો હિમામ ચાલ્યો.

આ સંઘર્ષ ૧૮૭૦ ના મેઈમ્પર માસની
શરૂઆતમાં અને તે આગમજ બની ગયું.
રાણી પુછાની એ વેળા પેરિસમાં હતી. તેના
સલાહકારો કે મદદગારો એ વખતે યોડાજ
હતા. તેઓને લાગ્યું કે રાણીએ આવે સમયે
પેરિસમાં રહેવું ગેરસલામતીભરેલું હતું. તા. ૪
થી મેઈમ્પરને દિને પેરિસમાં વીજળીના
કાગ્ગે ગભરાઈ ફેલાવી દીધો કે સિડન પડ્યું
હતું, ક્રોધ લશ્કરનો પરાજય થયો હતો અને
શેહનશાહ કેદી બન્યો હતો. આથી શેહન-
શાહાત પડી બાગી, એમજ એકદમ માની લેવા-
માં આવ્યું, અને તેથીજ રાણી પુછાની-
ની સલામતી માટે ભારે ધાસ્તી પેદા
થઈ. લોક ગાંડું બની ગયું, રાણી વગેરે

ઉપર ગાજોનો વર્ષાદ પડવા લાગ્યો, મેહલના
દરવાજાઓ ઉપર ધસારો ચાલ્યો, જર્મની
ચોક્કી માટે રાખેલા વિધાસુ પેહરગીરો પણ
ફરી ખેંડેલા જણાયા. આ વખતે બારીક હતો.
પુછાની બળવાખોરો પુછાની ઉપર પોતાનો
ક્રોધો લેવા માટે મેહલમાં ધુસી જવા માગતા
હતા. એટલામાટે એ માહબાનુને બચાવવાનો
માહ મુશ્કેલ જોખમ એડવાની જરૂર આવ-
શ્યની થઈ પડી. ઘણીએક મસેલેહત પછી,
ઘણીએક કુનેહ વાપરીને શેહનશાહબાનુને
મેહલમાંથી ઉચાઉચ એવે કોટાકટ વખતે નસાડ-
વામાં આવી કે જે વખતેજ મેહલના દરવાજા
બાંજીને ઉઠેરાયલું લોક તેમાં રેલનાં પાણીના
જળમાં મોજમજાત ધુસી ગયું. તેણીના કાન
ઉપર તેણીના જીવ લેવાની ધમકીના શબ્દો
પડ્યા ક્રીધા, પણ તેમની દરકાર વિના ગુપચુપ
રાણી પોતાની એક જીગરજન મખી મેડમ
લિ ધિટન અને ખીજાઓ સાથે ઉચાણુ રસ્તે
મેહલ છોડી ચાલી. અતલજતા અને વહાલાં
નોકર નફરો તેને જતી જોઈને પોકેપોક રડ્યા
અને તેણી જોડે પોતેની સાથે જવા માંચું.
યોડા દિવસમાં મેહલ છોડી નામતું ૧૫૩૧જ,
એવો ભય આગમજથી રાખીને પાદશાહી
તખેલામાંના સૌથી સરસ બડપ્પાલના યોડાએને
યોડયોડે છેટેનાં ચોક્કસ મથકો ખાતે તૈયાર રાખ્યા
હતા, અને તેમને બંધ ગાડાંઓ સાથે
જોડેલા હતા, એવી મતલબથી કે તે ગાડાં-
ઓમાં બેઠેલી રૂપચુલુ સુંદર મહારાણી વિશે
કોઈપણ શત્રુને શક પડે નહિ. આણું એક ગાડું
ટુકલરીના મેહલની પડોશમાં તૈયાર ઉભું હતું,
જે ઉપરના વિધાસુ નેગેહબાનને હથારત
થતાંજ તે નજદીક આવ્યો, અને પુછાની તેમાં
ચડી બેઠી. એજ વખતે એક નાના બંદખોર
પોર્ષીએ ખૂમ મારી કે “પેલી રહી રાણી
પુછાની! મારો એને, મારો—વાઢા!” આઠ-
લા શબ્દો તે ચંડાલનાં મુખમાંથી નિકળતાંજ
એક વિધાસુ અમલદારે તે પોર્ષીનો ટોટો
દાખી તેનાં જનની ધમકીથી મુગો રાખ્યો,
અને પછી મેડમ લિ ધિટને ગાડાંવાજાને ફર-
માયું કે ડાં ટાંમર ધવનનાં મકાન તરફ

હંકારી જવું. તેણીની રાણી સાથે ત્યાં જવા નિકળી. ગાડાને જેમ બન્ધું તેમ ઝડપથી, હંકારું, તો જોકે સંઘળા માર્ગે વૃક્ષાની લોકોથી ઊભાંધ જતા મહાત્માઓ અને રસ્તાઓ વચ્ચેથી ચલાવતા હતા.

ઑં ધવન્સ એક અમેરિકન તખીબ હતો. તે બહુ વખણાયેલો અને રાણી પુછળી તથા ત્રીજા નેપોલ્યનનો માનિતો તખીબ હતો. તે વળી દંતવેદ હતો, અને એટલાંબધા પંકાયેલો હતો કે પુરોપતના રાજા રાણીઓ અને રાજવંશીઓ તથા અમીર ઉમરાઓ તેને બોલાવતા અને દાંતવું વેડું કરાવતા હતા. આવા એક તખીબની દારતી ઊપર મુસ્તાક રહીને પુછળી તેનાં મકાનમાં દાખલ થઇ, પણ ખૂબ કાઠતાં જણાવું કે ડૉક્ટર આ વેળા ધરમાં હતો નહિ. આ ઊપરથી રાણી અને તેની સખીએ મકાનમાં દાખલ થઇ એક ઓરડામાં બેઠક લીધી. એમ કરતાં માંજે ૬ કલાકે ડૉં ધવન્સ ધરે આવ્યો, જે વેળા તેના બાંની મિત્ર ડૉં એડવર્ડ ફ્રેન પણ તેની સાથેજ હતો. નોકરોએ ખૂબ આપવાથી ધવન્સ પોતાની મુલાકાતે આવનારી ખાનુઓને મળવા ગયો, અને યોડી વારે ફ્રેનને પાછો આવી મળ્યો ત્યારે તે કેવળ શ્રદ્ધા મારી ગયો હતો. “ઓ ઓહા !” તે બોલ્યો, “રાણી પુછળી મારાં મકાનમાં આવો શોધતી આવી છે. હવે એને હું કેમ ખચકાવું ?” આ વાતથી પોતાના નોકરોને જણાવતા કરવામાં ધવન્સે હાથપણ જોડું નહિ, કેમકે તેઓ સંઘળા ફ્રેન્સો હતા, અને શાહાનશાહાત માંજે જખરે અલગમાં ધરાવતા હતા, માટે તેઓ જો જાણે કે ડૉક્ટરમાં મકાનમાં નોકલી રાણી છે તો તેઓ પોતાના ધણીની યતી ખરાખીની દરકાર વિના ઉરેકરાવતાં લોકને ખૂબ આપી ડૉક્ટર-નું ધરે બંધાયે. એક પીછ મુસ્કેલી એ હતી કે ડૉક્ટર ધવન્સે તેજ માંજે પોતાનાં મકાનમાં કેટલાક ફ્રેન્સ મિત્રોને આણું આપ્યું હતું, જે વેળા પ્રમુખસ્થાને બિરાજવા માટે તેણે ત્યાં હાજર રહેવું જોઈયે. પણ એ મુસ્કેલીના તોડ તો એમ શોધી કહાડયો કે વૃક્ષાની લોકો

ડૉક્ટરનું દવાખાનાનું મકાન—જેમાં કીમતી સંઘસ્થાન હતું તે—ભાંગી નાખશે એવી દર પક્ષે ખીક રખાતી હોવાથી, ધવન્સે પોતાને બદલે ડૉં ફ્રેનને પ્રમુખસ્થાને બેઠવા માક-ળવો. આમ થયું, અને સંઘળા મિત્રો ભાગલ લઈ કશાની શક વિના વિદાય થયા.

હવે ધવન્સના ફ્રેન્સ નોકરોને એવું સમ-જવવામાં આવ્યું કે તેનાં મકાનમાં જે બાઇઓ પડેલી આવીછે, જેઓ એ તખીબ તથા તેની ખાનુ સાથે સગાઈનું નાણું ધરપેછે; તેઓ આજની રાત અતરે રહીને મહવારમાં તો ઉપડી જશે, કેમકે પેરિસમાં ફ્રેન્સ બરવા થયોછે તેથી રાત્રે જેનો ફરતી નથી. આ ગોડવણ ફ્રેન્સે ઉતરી; કોઇને શક ગયો નહિ, અને રાત શાંતિમાં પસાર થઇ. પીછ મહવારે પહેા ફ્રેટે તે આગમજ પુછળી, મેડમ લિ બિટન, અને ડૉક્ટરે ધવન્સ અને ફ્રેન પેહલા ડૉક્ટરની ખાનગી ગાડીમાં બેસાને પેરિસ છોડી ગયાં. તેઓ શેહરની ભાગોળ-માંથી—શેહરના બસાવ મોટાનાં બાંધેલાં નવાં બાંધકામો વચ્ચે—પસાર થઇ ગયાં. તેઓ અમેરિકનો છે એમ જણાવવાથી કોઇની અમલદારે તેમને રોક્યાં નહિ. મેન્ડીસ ખાતે ઝડપથી જઇ પુખ્ત ડૉક્ટરની ખાલી ગાડીને પેરિસ ખાતે પાછી રવાના કીધી, અને સંઘળાં ચારે જણ એક ભાડુતી ગાડીમાં બેસાને ૨૦ મૈલ આગળ વધી ચાલ્યાં. આ રીતે માર્ગમાં મળતાં ગામગામ તેઓ ગાડાં બદલતાં આગળ વધ્યાં. કેટલીક વાર તો ગામ-ડાંમાં શોધેલું ગાડું પી મળતું ન હતું, અને જે મળતાં તે એવાં ખડખડિયાં કે અધવચ રસ્તે ભાંગી જાય, વળી કોઇના તો ઘોડા એવા ડાખાં કે ચાલતાં ચાલે નહિ. આવી આવી મુસ્કેલીઓના ક્રાન્સની શેહનશાહખાનુએ કદી સ્વપ્ને પણ અપાસ કીધેલો નહિ, પણ તે સર્વ તેને આ વખતે મુગે મહેડ ભોગવવી પડી.

તા ૦ ૫ મી મંચેખરનો દિવસ આ રીતની હેજગારીમાં મુજરીને રાત્રે ૯ કલાકે સંઘળાં ચારે જણ લા રિવિયેડિ થિયુવિસ નામે મોટાં નામગાળાં ગામમાં આવી પુખ્ત, અહીં

રાતનો યુગ્મરથી જોઈએ, કેમકે સઘળાં સુરકેલ
 મુસાફરીથી યાત્રી ગયાં હતાં. પણ ગામમાં
 એકામી ચારે પહેલ્યાખાનું હતું નહિ. એક
 ધૂળ જેવું મળી ગયું, પણ તેમાં મુસાફરો
 માટે બિઝાણા ખાલી હતાં નહિ! હવે ?
 ત્યાં રાતે મુવાની ગોઠવણ આગમનથી થોડાંક
 બદલાય જેવા દેખાવના, રાયોડી, વિકાળ
 ચિચડિયાઓએ કરી રાખેલી હતી. એ ધણી-
 ઓને બંને ડોક્ટરોએ સ્વીકૃત તરફ માન
 ધરાવવા બાબે બોધ દેવાથી નહિ પણ સોતાના
 અળકતા ચિકાઓની થેલી દેખાડવાથી તેઓએ
 ચાર બિઝાણા ખાલી કરી આપ્યાં, અને એ
 રીતે આ ખીજી રાત પણ ચાંત યુગ્મરી. ખીજી
 સહવારે બાડેની ગાડીની શોધાશોધ ચાલી
 પણ એકે મળી શકી નહિ; જે ઉપરથી સઘ-
 નાંઓ રેલવે સ્ટેશન તરફ ચાલી ગયાં, જ્યાં
 તરતજ વેન આવી પુગી, જેમાં એક ગાડી
 ખાલી જોઈ તેઓ તેમાં બેસી ગયાં. એક
 કલાકમાં તો તેઓ લિઝબો નામે સ્ટેશન ઉપર
 ઉતરી પડ્યાં, જે વેળા મારમારનો વર્માદ
 પડતો હતો. પણ એ કુદરતી સુરકેલીની દરકાર
 જીવ બચાવવા માટે નામતી ધુજની યા તેણીના
 વિદ્યામુ મિત્રોને સુદલ હતી નહિ. એક અખડી
 રહેલાં દેવળના આશ્રા હેઠલ બંને બાનુ-
 ઓને રાખીને બંને તખીમો બાડેની ગાડી
 શોધવા નિકળ્યા. મોટી સુરકેલીથી તેમને થોડા
 મળ્યા, જે ઉપર લાંબી મંજલ કાપીને તેઓ
 દરિયાની ત્રીસ ઉપર આવેલાં ડબુવિલ નામે
 ગામ ખાતે જઈ પુગ્યાં અને મિથિય ધવનનાં
 મકાનમાં આશ્રો લીધા. અહીં તેમને અખર
 મળી કે સર જૉન બર્ગોઈન નામે ગૃહસ્થ
 પોતાની બાનુ જોડે પોતાની યાંટમાં સવાર
 થઈ ઇંગ્લંડથી ત્યાં સેલ કરવા આવેલા હતા.
 આ ઉપરથી તખીમોએ દોડી પહેાંચીને તેની
 મુલાકાત લીધી; પણ બર્ગોઈન સાહેબે ખરી
 બિના જાણી ત્યારે અને બચાવી ઇંગ્લંડ
 પુગાડવાનો જોખમ ના પાડી. તે ખીમો
 માથે કોઈ તરફથી કીધા. નહીં.
 અને લેડી બર્ગોઈનના આવી
 થી ને

આવંદ મનગ્યો અને એવી ગોઠવણ કીધી
 કે ચારે જાણે મધરાતે યાંટ ઉપર આવવું.

આ ઉપરથી બંને તખીમો ખુશી થતાં
 રાણીને મળ્યા, ઉપડી જવાની સઘળી ગોઠ-
 વણ કીધી; અને જ્યારે મધરાત થઈ ત્યારે
 ગાડીમાં બેસીને ગોઠમાં જવાથી મળ્યાં
 વડાઈ આવશે, એવો ડર આપીને સઘળાં
 ઓએ એતરમાંથી પોતાનો રસ્તો પગે ચાલીને
 લીધો. પણ તરતનો જખરો વર્માદ પડેલો
 હોવાથી આપણાં નામભાગમાં પડેલાં મુસા-
 ફરોને બહુ અમતું પડ્યું. ડોં ધવન-
 સે પોતાનો મદદનો હાથ ધુજનીને આપ્યો હતો,
 જેણીનાં કંમર મુધીનાં કપડાં કીચળમાં ખરડાઈ
 ગયાં હતાં, એટલુંજ નહિ પણ ચાલવાનું
 એટલું દિકટ હતું કે વત્તેવત્ત તેણી ફસડાઈને
 બેસી પડતી હતી. મેડમ લિ મિરનની હાલત
 પણ ડોં કેનની મદદ છતાં એવીજ ખરાબ
 હતી. અને તેઓ યાંટ ઉપર જઈ પુગ્યાં, પણ
 દરિયામાં જખરો વુકાન હતું તે સમી ગયું નહિ
 ત્યાંમુધી આ નાનકડું ખારકચ ઇંગ્લંડ જવા
 માટે ઉપડી શક્યું નહિ.

કુકમાં, સઘળાં ડોવર અને ત્યાંથી લંડન
 જઈ પુગ્યાં. ધવન-સે જુલુ બચાવી. મહારાણી
 વિક્ટોરિયાએ પદબદ્ધ રાણી ધુજનીને લાયક
 આવકાર લીધો, ચિઝનહસ્ટ ખાતે તેણીને વચ-
 વાની પરવાનગી માયાણ લાગણીથી બક્ષી,
 જ્યાં પાછળથી સેલેન-સાહેબે નેવોલ્વનની અને
 સાહજદા પ્રિન્સ ઇમ્પીરિયલની લાથને ભુમિદા
 કરવામાં આવી હતી. ક્રાન્સનો આ તખ વારસ
 જ્યારે લડાઈમાંથી બચવા પામ્યો ત્યારે
 પાછળથી રાણી વિક્ટોરિયાની લક્ષ્મી નોક-
 રીમાં દક્ષિણ આફ્રિકા ખાતે મુલુઓ સામે
 લડવા ગયો ત્યાં માર્યો ગયો હતો. જેની
 લાથને આ રાણીએ ત્યાંથી મંગાવી પોતાનાં
 મકાનમાં તેના પિતાની જોડમાંજ દીધીછે.
 ધુજની હજુ જીવેછે, પણ કેવળ એકાંત જીવે
 તે યુગ્મરેછે. વત્તે તેને એકવાર ધણી મદ-
 ડાવી, અને આજે ૨૭ વરસ યયાં વત્તેજ
 તેને એવી તોડી પાડીછે કે કોઈની જાણમાં
 પણ તેણી રહી નથી.

બે નામીયા પાસી પાંદશાહોની વાર્તા.

“અરેબ્યન ટેક્સ” નાં નવાં દફતરમાં વિષી “અરેબ્યન નેટ્સ” નાં અમરૂ બાબતની રસીકી તકરારથી અમારાં અનારાઓને જાણીતા કીધા પછી, મી. બ. દેસાઈની એ નવી કેતાબમાંથી ધરાવેલાં સાચાની તપકાના બે નામીયા પાર્સી પાંદશાહોની ટુકડી વાર્તાઓ અમારા વાંચકોમાંનું મન રંજન કરવા માટે અમે નીચે તારી લેવાની રજા લઇએ છીએ, જે માત્ર પાર્સીઓજ નહિ પણ સર્વ કોમના વાંચનારાઓને નવી તેમજ રસીકી લાગશે.

નોશીરવાન અદલ અને એક અકલમંદ નાજનીનનું દાસ્તાન.

અદલ પાદશાહ ખુશરો અનુશેહરવાન મામાની રોળાના મોરા પાર્સી પાદશાહોમાં પ્રખ્યાત હોતો. તેનું નામ તો ખુશરો હતું, પણ તેણે કરેલાં અદલ ઇતિહાસનાં કામોને થકી તેને “અનુશેહરવાન” (યાને અમર જીવનો—જીવેદાનની કીર્તિનો) એવું ઓપનામ મળ્યું છે, જે આજ સુધી કાયમ રહ્યું છે, અને તેજ નામે તે ઓળખાયો છે. મહમદિયાન લખનારાઓ એ પાદશાહ ઉપર બહુ ક્રિદા જણાવે છે, અને જ્યારેની દાદ અને ઇતિહાસ વીશે દાખલો આપેલો હોય, ત્યારે તેઓ નોશીરવાન આદેલનું નામ પોતાના તમામ ઇસ્લામી પાદશાહો કરતાં પણ પેદલું આગળ ધરે છે. તેના અદલ ઇતિહાસની નેટલી વાર્તાઓ મહમદિયાન ગ્રંથકારોમાંથી મળી આવે છે તેટલી પીઞ કોઇ લખનારાઓમાંથી મળતી નથી, એ પાદશાહનો જમાનો ‘દરેક રીતે ફતેહમંદ’ અને પાદશાહ હોતો. ઇરાનની હદ ઘણી વધી ગઇ હતી; પાદશાહની દરબારમાં દેશ પરદેશના ઓમમાઓ આવતા જતા હતા; દેશ પરદેશના સાહિત્યોની જગતી ખીલવણી ચાલી હતી; ઇરાની સાહિત્યોના પારકો બાપાઓમાં તરજુમાઓ થતા હતા; ઇરાનમાં કેળવણી, વિદ્યા દુનર અને પીઞ રાજમુધારાઓ દાખલ થવાથી દેશ આબાદ હાલતમાં આવી

ગયો હતો. અને એ સર્વ કારણોને થકી નોશીરવાનનો અમલ “સોનાના જમાના” (Golden Age) ને નામે ઓળખાયો છે. એ પાદશાહે ઇસ્વી ૫૩૨ થી ૫૭૬ સુધી રાજ્ય ભોગવ્યું હતું. એ આદેલ પાદશાહના વજતમાંજ હજરત મોહમદનો જન્મ થયો હતો, જે માટે તે સહિય સદા મગરરી બતાવતો હતો.

આ પાદશાહ એક દહાડે ચિકારે ગયો હતો ત્યાં એક ગોરખરની પુઠે દોડતાં પોતાનાં લશ્કરથી છુટો પડી ગયો. તેની પુઠે દોડતાં તેને એક એતર જણાયું. આ વેળા તેને બહુ તરસ લાગી હતી અને યાક ચઢી હતી, તેથી તે પેલાં એતર તરફ ચાલ્યો અને એક ઘરના દરવાજા આગળ જઈ પુગ્યો. તેણે સાદ મારીને થોડુંક પાણી પીવા માટે માંચું. તેના આવાજ સાંભળતાં તે મકાનમાંથી એક નાજનીન બહાર નિકળી આવી, અને નોશીરવાન તરફ જોઇને તેણી પાછી ઘરમાં ગઇ અને એકજ થેરડી પીલીને તેના રસ કઢાડી તેમાં થોડુંક પાણી મિલ્યું, અને પછી તે સંઘળાને એક જમમાં રેડીને તેમાં કોઇ ખુશ-ખોશની ભુકી નાખી. આ જમ લાંબીને તેણીએ પેલા અબાણા મવારને આપી. નોશીરવાને જમમાં કંઈ ભુકી નેવું જોયું, જેથી તેણે તેમાંનો પ્રવાહી ધીમે ધીમે પીધો અને પુરો કીધો. પછી તેણે પેલી નાજનીનને કહ્યું કે “અએ મેહબૂબ, તેં આપેલું પાણી ઘણુંજ નાદર હતું, અને તેની સપાટી ઉપર જો કંઈ ભુકી તરતી નહિ હોત તો તે કેવું સજતદાર લાગત! એ કચરાથી પાણી ગદ્યું થયું હતું.”

પેલી નાજનીન બોલી કે “અએ મવાર, તારી જમમાં જે ખાંમખા પેલી ભુકી નાખી હતી કે જેથી પાણી મેલું થયું હતું.”

નોશીરવાને પુછ્યું કે “એમ કરવાનું શું કારણ?”

પેલીએ જવાબ દીધો કે “કારણ એ કે મેં તેને અત્યંત યાકેલો તરસો બનેલો દિઠો,

તેથી હું બિધી, કે જે પાણી હું તને આપીશ તે તું એક ગોટ પા નજર. જો પેલી બુઝી તેની સપાટી ઉપર ન હોત તો તું અચીત એકજ સપાટી સંધ્યું પાણી પી જાત. તેમ જો તે ક્રીડું હોત તો તેથી તને નુકસાન થાત.”

તે નાજનીતના આ સંપુનોથી તથા તેની અપરદારી અને સમજશક્તિ જોઈને અદલ પાદશાહ નોશીરવાન અચરત થયો, અને બોલ્યો:—“કેટલી શેરડી પીલીને તે આ રસ કહાડ્યો હતો?”

; પેલીએ કહ્યું કે “ફક્ત એકજ.”

નોશીરવાન ફરીથી અચરત થયો, અને તે છોડી જે ગામમાં વસતી હતી તે ગામ સરકારમાં કેટલો છાપો બરેછે તે જાણવા માગ્યું. તપાસ કરતાં જણાવ્યું કે તે ગામને માથે નાખેલો છાપો ઘણોજ થોડો હતો. આ ઉપરથી તેણે મનમાં ઠરાવ્યું કે “પાપતત્ત આતે પાછો ફર્યા પછી હું આ ગામના છાપામાં વધારો કરીશ; કાંએક જે ગામમાં એકજ શેરડીમાંથી આટલોજ રસ પેદા થાય તે ગામ કનેથી આટલો થોડો છાપો શા માટે લેવા જોઈયે?”

એમ ઠરાવ કરીને તે તે ગામ છોડી પાછો ચિકારે વળગ્યો. માંજ તે પાછો તેજ ગામમાં પેલીજ નાજનીતનાં ઘર આગળ આવી ઉભો, અને તેજ મેહલુએ દેખાવ દીધો, અને નોશીરવાનને જોઈને તેણી પાછી પોતાનાં મકાનમાં પાણી લેવા ગઈ. પણ આ પેળા પાણી લાવતાં તેણીને બહુ વજન લાગ્યો, જેથી નોશીરવાને તેણીને ઉતાવળે લાવવા તાકીદ કીધી અને બોલ્યો કે “એટલી ઠીક કેમ થય?”

; પેલીએ જવાબ આપ્યો કે “તારે વારતે જોલો જોઈયે એટલો રસ એક શેરડીમાંથી નિકળી શક્યો નહિ, તેથી મને ત્રણ શેરડી દાખીને રસ કહાડ્યો પડ્યો.”

નોશીરવાને પ્રહયું કે “એનું કારણ શું?”

તે નાજનીતને ઉત્તર દીધો કે “કારણ એ કે આપણા પાદશાહની દાનત બદલાઈ ગઈછે.”

પાદશાહે પાછો સવાલ કીધો કે “એ વાત તેં કેમ જાણી?”

; પેલીએ કહ્યું કે “ડાહ્યા માણસોથી અન્ને સંભવેલું છે કે જ્યારે પાદશાહની દાનત ગામના રહેવાસીઓ તરફ બદલાય છે ત્યારે તેમની આબાદાનીનું શેવડું આવેછે, અને તેમ તેઓના આસીવાદ પણ ઓછો થાયછે.”

આ વાત સંભળીને નોશીરવાન હસ્યો, અને ગામના લોકોને માથેનાં છાપો વધારવાની વાત પોતાનાં મનમાંથી કહાડી નાખી. તરત તે જાહેર થયો અને પેલી નાજનીતની અપરદારી અને બારીકબીની તથા તેણીની જવાબ કરવાની હુશિયારીથી ખુશ થઈને એકદમ તેની જોડે પરણ્યો અને તેને પોતાની એક રાણી બતાવી.

ખુસરો યવૃષ્ઠ, તેની રાણી શીરીન

અને એક મહીમાર.

ધરાનનો પાદશાહ ખુસરો નોશીરવાન આદેશને નખોરો યતો હતો, અને સાચાની મોટા પાદશાહોમાં તે સર્વથી છેલ્લો હતો. તેના પછી પચીસ વરસની અંદર ધરાન આરખોતા હાય ઉપર પાંચમાસ થયું હતું. આ બહુ જાહેરજવાહ પાદશાહ હતો. તેણે ધરાનની નામદારી અતિઘણી વધારી દીધી હતી, પણ પછી તેની નાખોસીબી એની હયાતીમાંજ શરૂ થઈ હતી. તેણે ઇસ્વી ૫૯૦ થી ૬૨૮ સુધી રાજ્ય સંભાળ્યું હતું. તે જમાનાહકુર તેમ જાણેલો મહાન પાદશાહ હતો. એ પાદશાહ માછીનીનો બહુ શોક્ષીન હતો. એક દાહડ તે પોતાની રાણી શીરીન જોડે મેહલમાં બેઠો હતો. ખુસરોની અનેક રાણીઓમાં શીરીન સર્વથી ખુબસુર્ત અને તેની માનિતી હતી. કેટલાકો કહેછે કે તેણી રમના કમ્પેસર મૌરિસની બેટી ઇરીન (Irene) હતી, જેનું નામ ઇરાની-ઓએ “શીરીન” માં બદલી નાખ્યું હતું, કેમકે એ શબ્દનો અર્થ “મીઠી” થાયછે અને શીરીન બહુ ખુબસુર્ત અને દિલકર્ષ બાનુ હતી. કહેછે કે ખુસરોને તેના બાપ પાદશાહ હોરમજની હયાતીમાંજ બચવાખોરોએ દશનિકાજ કહાડ્યો ત્યારે તે મજકુર સુતાની શેહનશાહ મૌરિસની મદદ માંગવા ગયો હતો, અને ત્યાંજ તેની ઉપધી બેટી માથ પરણ્યો હતો. પાછલથી

“મી લક્કરની મદદથી તેણે બહવાબોરને
ખેંચી કહાડી તપ્ત પોતાને હાથ કડ્યું હતું.
પુત્રરોનાં તપ્તની બહુ પખાણુ થાય છે, કહે છે
તે બહુ મોટું હતું, અને તેને રૂપાના
૪૦૦૦૦ ટેકા ઉપર ઉંચું કરેલું હતું, તેના
યુગ્મમાં ૧૦૦૦ ગોળા લટકાવેલા હતા,
અને કોઈ કરામતથી તેઓ ગોળા આકાશી
ગ્રહો અને સેતારાઓ હોય તેમ પોતપોતાની
તેમી આપેલી ચાલે ફરતા હતા. અસલી
ધરાનીઓ ખગોળ વિદ્યાનું જ્ઞાન ધરાવતા
હોવા જોઈએ તે આ ઉપરથી જણાય છે.”

ઉપર લંબ્યા મુજબ શીરીન જોડે તે મેહ-
લમાં બેઠેલા હતાં તે વેળા એક માછી એક
મોટી માછી લંબને ત્યાં આવ્યો અને પાદશાહ
આગળ તે તજ્જર કીધી. પાદશાહ માછલી જોઈ
પુત્ર ધર્યો અને હુકમ કીધો કે માછીને ૪૦૦૦
રૂપાનાં સિકા બક્ષે શ આપે. પણ શીરીન તેના
આ હુકમની સામે થઈ અને બોલી કે “આ
શું કામ તું કરે છે?”

પાદશાહે પુછ્યું કે “કાંય શું છે?”
શીરીન બોલી કે “હવે પછી તું તારા કોઈ
સેવકને એટલીજ રકમની બક્ષેય કરશે ત્યારે
તે તેને પચાંદ આપશે નહિ. તે તેને ધિમારીને
કહેશે કે ‘એટલી રકમ તો પાદશાહે માછી-
મારને આપી હતી, અને તેટલીજ તે મને બી
આપે છે!’ અને જો તું એ કરતાં આછું
ધનામ તેને આપશે તો તે કહેશે કે ‘પાદશાહ
મને ધિકારે છે, કેમકે એક માછીને આપી તે
કરતાં બી આછી રકમ તેણે મને આપી છે!’”

પુત્રરોએ જવાબ દીધો કે “તું મારું
કહે છે; પણ પાદશાહે એક વખત આપેલી
રકમ પાછી એ શરમજારેલું છે, અને તેમ
આ માછીને ધનામ આપવાનું હું બોલી
સુકશે છું.”

શીરીને કહ્યું કે “એ રકમ પાછી મેળવવા-
ને કષ્ટિત મને આવડે છે.”

“તે કેમ? પાદશાહે પુછ્યું.

“તે આ રીતે,” શીરીને બોલાવેલા કીધો.
“તું જો એ કષ્ટિત પચાંદ કરતો હોય તો પેલા
માછીને પાછો બોલાવ. અને પુછ કે ‘આ

માછલી કઈ જાતની છે?’ જો તે કહે કે એ
ફજાણી જાતની છે તો તું તેને પાછું કહેજે
કે, ‘અમને એજ જાતની એક બીજી જોઈએ
છે.’ આ જાતની બીજી માછલી મળવી
મુશ્કેલ છે, અને તેથી તે નહિ લાવે તો તેની
બક્ષેશની આ રકમ તેને આપવીજ નહિ.”

પાદશાહે માછીને પાછો બોલાવ્યો, કે જે
ધણો ખમરદાર અને આત્માક હતો. પુત્રરોએ
તેને પુછ્યું કે “આ માછલી કઈ જાતની છે?”

માછીએ જવાબને બોલ્યો દબને ઉતર
દીધો કે “એ માછલી ભેળસેળ જાતની છે;
તે કોઈ ચોક્કસ જાતની નથી.”

પાદશાહ આ સંખુતો સાંભળીને હસ્યો,
અને હુકમ આપ્યો કે માછીને ચારને બદલે
આઠ હજાર સિકાનું ધનામ બક્ષે.

માછી ખજાનચી પાસે ગયો અને તેની
કનેથી ૮૦૦૦ દીનારનું ધનામ ગણી લીધું,
અને તે પોતાની કનેના એક આમડાના કોથ
ખામાં મુક્યું. પછી તે કોથળો તેણે પોતાની
પિઠ ઉપર ઉઠાવ્યો અને મેહલમાંથી બહાર
નિકળવાની તૈયારીમાં હતા એટલામાં એક
સિકો પડી ગયો. તેણે પોતાના કોથળો ઉતારી
નીચે મુક્યો અને વારો વળીને પેલા પડી
ગયેલા સિકો લીધો. હવે પાદશાહ પુત્રરો
અને શીરીન તે માછીની આ વર્તણૂક જોતાં
હતાં, જે ઉપરથી શીરીને પોતાના આવદને
કહ્યું કે “અમે જોઈએલા, આ માણસ કવો
કંગાલ અને નીચ છે તે તે તારી નજરે
જોઈ છે. એક સિકો પડી ગયો તે છતાં તેણે
તે ઉપાડી લીધો, પણ મેહલના ખિદમતગારાનાં
નસીબને થકી તેણે તે પડેલાં રહેવા દીધા નહિ.”

પાદશાહ આ શબ્દો સાંભળીને માછી-ઉપર
ગુસ્સે થયો અને બોલ્યો કે “અમે શીરીન,
તું ખરે બોલી છે.”

તેણે હુકમ કરીને પેલા માછીને પાછો
બોલાવી મંગાવ્યો, અને જ્યારે તે આવ્યો
ત્યારે તેને કહ્યું કે “અમે કમીના! તું કાંઈ
આદમજાત નથી! એક સિકો પડી ગયો તે
પાછો લેવા માટે તારા કોથળો આંધળી નીચે
ઉતારી તું વારો વળ્યો અને તે સિકાને તેનું

જગ્યાએ પડેલા રહેવા દીધો નહિ, એ તારા કેવો લોભ કહેવાય ?”

માછીએ પ્રથમ જમીનને ખોદસો દીધો અને પછી જવાળા દીધો કે “જાદાતાના તારી છાંદગી લાંબી કરે, અએ બદનવાજ ! મેં પેલા મિકાને તેની કીમતને ગણતરીમાં લઈને ઉપાડી લીધો ન હતો; મેં તે એટલામટિ ઉપાડી લીધો કે તેની એક બાજુ ઉપર પાદશાહની મુબારક તસ્વીર કોતરેલી છે, અને બીજા બાજુ ઉપર તું ‘નામદારનું’ નામ કોતરેલું છે. એ જોઈને મને બિંક લાગી કે જો આ મિકો રસ્તા વચે પડ્યો રહેશે તો કોઈ ધણીનો પગ તેના ઉપર અજાણતાં પડશે, અને તેથી જેહા-

પનાહનાં નામને તથા ! તેની તસ્વીરને દિલ્લું લાગશે, અને એ તકસીરને યકી મનેબી લાંબાંજમાં આવવું પડશે. એ કારણને યકી મેં તે મિકો ઉપાડી લીધો હતો.”

પાદશાહ ખુશરો માછીના આ મંજુન સાંભળીને અજબ થયો; તેણે જે બચાવ કીધો તે પેતે મંજુર રાખ્યો; અને હુકમ આપ્યો કે તેને બીજા ચાર હબર મિકા મિટ આપે. વળી તે નામદાર ફરમાવ્યું કે એવી મતલબનો હકેરો ફરવવો કે “કોઈ પણ મદદે ચોરતની મલાહ મુજબ અમલ કરવો લાવક નથી; જે કોઈ તેણીની મલાહ મુજબ કામ કરશે તેને જો એક મિકો એવો પડતો હશે તો બીજા બે વધારે એવા પડશે.”

“આ કાશી આરબો :”

પૃથ્વીના નવા પરોણાઓ વીશે થોડીક વાતો.

“આરબ” એટલે બટકતો; તે ઉપરથી અરબસ્તાનના લોકોને તેમની બટકતો છાંદગીને લીધે આરબનું નામ આપવામાં આવ્યું છે; અને એજ કારણથી આકાશમાંથી આવણને કોઈ કોઈ વેળા નજરે પડતા ચળકતા પથરાઓ—જેમને સાધારણ રીતે પણ જુલથી “ખડતા તારા” ને નામે ઓળખવામાં આવે છે, કેમકે તેઓ કાંઈ અરેબરા તારા નથી—ને “આકાશી આરબો” નું નામ મળ્યું છે, કે જેઓ આકાશમાં બટકતા ફરતા સામેત થયા છે.

આ ચળકતા પથરાઓને આકાશમાંથી જમીન તરફ આવવાની યોક્ત મોક્ત આવે છે, ત્યારે તેમનો દેખાવ બહુ રમણુય થઈ પડે છે. આતશબાજી વેળા એક બાજુ આકાશમાં ઉડ્યા પછી ફાટીને તેમાંથી જેવા મેથેનિત તારાઓના મુખ્યા વેરાઈ પડતા આવે છે જોઈએ, અને તે વેળા જેવા મુંદર દેખાવ નજરે પડે છે તેવાજ દેખાવ આ પથરાઓ પડતી વેળા થઈ પડે છે. નવેખર મહિનામાં આ પથરાઓ મમ્ મોટી મંજ્યામાં વેરાઈ પડતા જણાય છે. ગોયા તે વેળા આવા પથરાઓના વર્ષાદ જમીન ઉપર વર્ષે છે. અંધારી રાતે

આ ગંગલવર ચળકતાં કડાંનો વર્ષાદ જોઈને આવણ ખગોળવેત્તાઓ બહુ સ્તુતિ ગાય છે. ગયાં સાલના નવેખર માસની અધવચે તા. ૧૪ મી, ૧૫ મી અને ૧૬ મીએ આ “તારા” ઓનો વર્ષાદ વરસે” હતો, અને આવતા નવેખર માસની અધવચે પણ તેવાજ વર્ષાદ વર્ષવાની આવણને મજાકર, વેત્તાઓ તરફથી આઘાહી મળી છે. કુદરતી આતશબાજીનો એ તમાશો મધરાત પછી જોવામાં આવે છે. નવેખર માસમાં દેખાતા આ ચળકતા પથરાઓને “લિયોનિડ” (Leonids) નું નામ મળ્યું છે, જેમની મુખ્ય ખુબી એ છે કે ચળકતા પથરાના ગેય થઈ ગયા પછી આકાશમાં રાશનીનો એક લાંબો લીટો જે રસ્તેથી પેલા પથરા પચાર થયો હોય તે રસ્તા ઉપર થોડાક વત્ત મુઠી પડી રહે છે. ૧૮૬૬, ૧૯૦૦ અને ૧૯૦૧ નાં સાલના નવેખર માસમાં આ “આકાશી આરબો” નાં જખરદસ્ત લશ્કરોની પૃથ્વી તરફની ભવકાદાર કુચનો આગમજથી વર્તારો નિકળી ચુકે છે. આજુ ૧૮૬૮ નાં સાલના નવેખર માસની તા. ૨૩ મીએ અથવા આવતાં ૧૮૬૯ નાં સાલમાં ખાંધાના ધૂમ-

કેતૂ સાથે સંબંધ ધરાવનારા સ્વજનતા પથરાઓ પણ પૃથ્વી તરફના રસ્તા લેનાર છે, માટે આ વરસમાં આ આવતાં વરસના નવેમ્બર માસમાં વાર્ષિક લિયોનિડ પથરાઓનાં લક્ષર ઉપરાંત એક ખીજી મોટી ક્રાંતિના તમાથા પણ જોવામાં આવશે એમ ગણતરી થઈ છે.

લિયોનિડ પથરાઓ દર ૩૩ વરસે આપણી પૃથ્વીના ધર્મની આસપાસના મુકરર ચપલા માર્ગ કાપી પોતાનો રસ્તો લે છે, અને તે મુજબ ૧૮૩૩ નાં સાલમાં તેઓ આમ આપણી બ્રહ્માંડના રસ્તા કાપી કુચ કરી ગયા તે વેળાનો દેખાવ બહુજ ભપકાર હતો એમ આગળા ખગોળશાસ્ત્રીઓ નોંધી ગયા છે. આ સ્વજનતા પથરાઓની ઉત્પત્તિનું કારણ એક ધૂમકેતૂ જણાય છે, કે જે ૧૮૬૫ ની આખરીએ દેખાયો હતો, જે પછી તેનાં પૂંજાં દાખલ ખીજે વરસે ઉપસા પથરાઓનું લક્ષર દેખાયું હતું. ૧૮૬૬ ની વસંતઋતુમાં તે કેતૂ પાછો દેખાશે એવી વધી છે.

નવેમ્બરની અધવચે આ પથરાઓ દર એકથો વરસમાં ત્રણ મરતમે દેખાય છે, અને એ બતાવતી નોંધ આજ કાલની નહિ પણ આજ ૧૦૦૦ વરસો થયાં રખાતી આવી છે. નામીયા ઇસ્ટલેન્ડ ખગોળશાસ્ત્રી આ સ્વજનતા “આરમ્ભ” નાં અવલોકન ઉપરથી એવો અભિપ્રાય ધરાવે છે કે તેઓને અને ધૂમકેતૂઓને સંબંધ હોય છે. તેણે સાબિત કરી છે કે “રેપ્સના ધૂમકેતૂ” ને નામે ઓળખાતો પૃથ્વી ઉપર તારો નવેમ્બરમાં દેખાતા સ્વજનતા પથરાઓને જન્મ આપે છે. હવે આ અનુમાન ઉપર આવવાનું તેને મુખ્ય કારણ મળ્યું છે, અને તે વિદ્વાનોએ અત્યાર આગમનના મુકરર કરેલો આ તર્ક છે કે ધૂમકેતૂઓની રચના ઉપર જણાયા જેવા સ્વજનતા પથરાઓથીજ થયતી છે. ઉપસા લિયોનિડ પથરાઓ ભારી પ્રપ્ત ધરાવે છે; તેઓ દર સેકન્ડ ૪૪ મેલની મંજલ કાપે છે. તેઓ જ્યારે આપણી પૃથ્વીની આસપાસ ફરી વળેલી વાતાવરણમાં દાખલ થાય છે, ત્યારેજ આપણી નજરે પડે છે, કે જેનું પડ ૧૫૦ મેલ જેટલું જડ છે. એવી

ગણતરી થઈ છે કે આ પથરાઓમાંના ઓછામાં ઓછા ૨૦૦૦૦૦૦૦૦૦ દરરોજ આપણી વાતાવરણમાંથી પોતાનો માર્ગ લે છે. આમ માર્ગ લેનારા સ્વજનતા આપણને દેખાતા નથી, કેમકે તેઓ ખૂબ દૂર હોય છે; અને વળી સ્વજનતા પૃથ્વી ઉપર આવી પડતા પણ નથી, કેમકે તેઓ દૂર હોવાથી પૃથ્વી તેમને જેવી લઈ શકતી નથી.

આ પથરાઓના બે વર્ગ કરેલા છે. ૧ લો તે કે જેમાં પથરાઓ વીરની માફક આકાશમાં આડાતીડા રસ્તો લે છે; ૨ જો તે કે જેમાં તેઓ ચોક્કસ મુદતે એકજ ચોક્કસ બાજુએ વાતાવરણમાં દાખલ થઈ વર્ષાદ જેટલે વર્ષે છે. આ છેલા વર્ગવાળા આપણી તરફ આવે છે, પણ એ વેળા આપણી વાતાવરણમાં તેમને માર્ગ લેતાં એટલીખંધી હરકત નડે છે કે તે અટકાવ થી સામસામી ધસારો થયાથી ગર્મી પેદા થાય છે. આ ગર્મી એટલીખંધી જોરાવર હોય છે કે તેથી આપણાં કારખાનાઓમાંની ગમે એવી ગરમાગરમ ભઠ્ઠામાં પણ કદાચજ પેદા થઈ શકતી હશે. ડૉંઝ સ્ટોની નામે વિદ્વાનના ખતાયા મુજબ આ બેથુમાર ગર્મીથી પેદા પથરાઓ પ્રથમ પીગળી જાય છે, અને પછી તેઓ વરાળરૂપે ઉડી જઈ ત્યાંના ત્યાંજ ફના થઈ જાય છે. તેઓના જે ભાગો ખસી જવા પામે છે તેઓજ વારંવાર આપણી પૃથ્વી ઉપર આવી પડે છે; અને કોઈ કોઈ વાર ભાગેલા ખડકરૂપી મોટા પથરના ટુકડાઓ પૃથ્વીના કોષકોષ ભાગે પાતે પડેલા આપણા જાણવામાં આવે છે તે આ ગર્મીમાં પીગળી જતાં અને વાહુરૂપ લેતાં ખસી ગયેલા ટુકડાઓજ છે.

હવે નવેમ્બર માસમાં જે પથરાઓનું લક્ષર કુચ કરતું નજરે પડે છે તેમાં કેટલા પથરાઓની સંખ્યા તમે અટકવી શકો છો? અગણિત, અખજો અખજ, આ લક્ષરના મુખખાનો વચ્ચે ભાગ માત્ર પહોળાઈમાંજ ૧૦૦૦૦૦ મેલ જેટલો માલુમ પડે છે, અને તેની લંબાઈ તો અગાધ યાને નહિ મંચાપ એટલી હોય છે. ત્યારે એવડા મોટા વિસ્તારમાં

કેટલા અસંખ્યાત પથરા હોવા જોઈયે ? આવાં ગંભીર લક્ષણો દર ૧૦૦ વરસમાં ત્રણવાર ૩૩ વરસની મુદતે પસાર થતાં જણાયોંછે. આખર થતી આશુ સદીમાં પહેલીવાર તે ૧૮૩૩ નાં સાલમાં જણાયું હતું; ત્યારે બાદ ૧૮૬૬ માં ખીજીવાર દેખાયું હતું અને તે ૧૮૯૬ સુધીનાં ત્રણથી આર વરસો સુધી દર નવેમ્બર માસમાં દેખાયા કીધું હતું. આ લક્ષર આપણી પૃથ્વીના નેમેલા માર્ગની લીટી ને બિંદુ આગળથી કાપીને પસાર થાયછે ત્યાં પૃથ્વી જઈ પુગતાં લક્ષરની કુચ આપણા દીકામાં આવેછે, અને તે રીતે જોતાં ૧૮૬૬ નાં વરસમાં આ લક્ષરને પસાર થતાં પાંચ કલાક લાગ્યા હતા. એ પછી પૃથ્વી તે પોતાના માર્ગમાં આગળ વધી ચાલી એટલે ત્યારે બાદ કેટલી ગંભીર સંખ્યામાં આ કેટલા જળરા વિસ્તારમાં આ લક્ષરી કુચ આશુ રહી હશે તે કહેવાઈ શકાતું નથી; પણ ૧૮૬૭ નાં વરસમાં પૃથ્વી પોતાના માર્ગમાં ફરતી ફરતી ઉપલાંજ બિંદુ આગળ પાછી પુગી, ત્યારે પેલુંજ લક્ષર પસાર થઈ જતું પાછું જણાયું. આ ઉપરથી એમ નથી સમજવાનું કે આ કોઈનું લક્ષર નવેમ્બરની અધવચમાં દેખાયું હતું. ના, તેમ નહિ. એતો પેલુંજ આગળા નવેમ્બરમાં દેખાયલાં લક્ષરનું પૂછું હતું, અને ૧૮૬૮ તથા ૧૮૬૯ નાં સાલમાં પણ એજ પૂછું આશુ રહેલું જણાયું હતું. ત્યાર પછીનાં વરસોમાં આ લક્ષર દેખાવું બંધ પડ્યું હતું, માટે એમ વિદ્ય થયુંછે કે ત્રણથી આર વરસો સુધી પેલા ચળકતા પથરાઓ પેલાંજ બિંદુ ઉપરથી પસાર થતા આશુજ રહ્યા હતા ! હવે કહો કે કેટલા બધા પથરાઓ હોવા જોઈયે ?

હવે ગયાં નવેમ્બર માસની અધવચથી એજ લક્ષર ૩૩ વરસની મુદત બાદ પાછું દેખાવાનો જોગ આવ્યોછે, અને તે મુજબ આવતા નવેમ્બરની અધવચે પણ તે દેખાવાનું, એટલુંજ નહિ પણ ઉપર કહી ગયા તેમ ૧૮૯૯ થી ૧૯૦૧ સુધી દર સાલના નવેમ્બરમાં તે દેખાયા કરવાનું. નવેમ્બરમાંજ દેખાવા-

નું કારણ ઉપર સમજાવ્યું તેમ એજ માસની અધવચમાં પૃથ્વી સૂર્યની આસપાસનો પોતાનો ચક્રો લેતી વેળા તે બિંદુ તરફ જઈ પુગેછે કે ને બિંદુ આગળથી ઉપલું પથરાઓનું લક્ષર પોતાનું સૂર્યની આસપાસનું જળારસ્ત ચક્ર લેતું પસાર થઈ જાયછે.

આ બાબતના સંબંધમાં એક ખીજી વાત ધ્યાનમાં લેવાજોગ છે. જોકે દર સદીમાં પથરાઓનું લક્ષર પૃથ્વીના ચક્રો ત્રણ મરતમે (યાને ૩૩ વરસની ચોક્કસ મુદતે) કાપેછે, તોપણ એ મુદત કાંઈ હમેશાં નેમી આવેલી સ્થિત થઈ નથી. ઇસુ ખ્રીસ્ત પછીનાં ૧૨૬ માં વરસમાં જ્યારે આ લક્ષરે ને માર્ગ લીધો હતો તે ૧૮૬૬ થી ૧૮૯૬ સુધીનાં વરસમાં તેણે લીધેલા માર્ગ કરતાં જુદોજ હતો. આમ થવાનું કારણ આપણા પેતા-ઓએ એવું શોધી કાઢ્યુંછે કે માર્ગ લેતી વેળા જમ પૃથ્વી આ લક્ષરને પોતાની તરફ ખેંચેછે તેમ થતી, બુરખાતી અને પુરેનસ નામના ગ્રહો પણ તેને પોતપોતાની તરફ ખેંચેછે, અને તેથી તેમને ૧૨૬ નાં સાલ વાળો માર્ગ આજે બદલાઈ ગયોછે. આ ઉપરથી એવું અનુમાન થાયછે કે આ લક્ષરને આસપાસ માર્ગ આપણાં સૂર્યમંડળનાં ચક્રવાની બહાર હશે ત્યાંથી ગ્રહોનાં ખેંચાણને લીધે તે આપણાં એ મંડળ તરફ ધસીઈ આવ્યો હશે. ગયાં વરસમાં પુરેનસ ગ્રહે આ લક્ષરને પોતાના ચક્રાવામાં આવેલું જોઈને પોતાની તરફ ખેંચવાથી તેમને આગળો માર્ગ ફેરવાઈ જવા પામ્યોછે અને તેથી સૂર્યની આસપાસના પોતાના માર્ગનું ચક્ર એ લક્ષરને હાલ બદલવું પડ્યુંછે.

આ લક્ષરમાંના સિંધાહીઓ યાને પથરાઓની બનાટના સંબંધમાં સૂર તેમજ નેલાકપર જેવા કાષિય ખગોળવેતાનું એવું મત છે કે તેઓ સેતારાઓ અને તેમને બનાવવાનાં કારખાનાંઓ માટે જોઈતી વસ્તુ પુરી પાડનાર વસ્તુઓ છે; એટલેજ આ જાતના પથરાઓ બેગા થવાથી સેતારાઓ બનેછે. એવું અનુમાન થયુંછે કે બહુ બહુ પુરાણા જમાનામાં—

અખળે વરસોની આગમન. — આપણા સર્વ અને સેનારાઓ ઉપર જબરદસ્ત તુફાનો થયાં હશે અને વરાળરૂપી વસ્તુઓ ભેગી થઈને ઓમાંથી પૂછડિયા તારાઓ બન્યા હશે, અને તેમની સાથે જોડાયેલા વરાળ થંડો પડી ગયા પછી તેણે આ અખળે અખળ પથરાઓનું રૂપ લીધું હશે.

૩૦ રોજની એવું વર્તે છે કે હવે પછીની

૧૭ સદીઓમાં ઉપજા નિમિષ્ણ માસમાં દેખાતા પથરાઓવાળાં ધૂમકેતૂનું પૂછડું હાથ કરતાં એવડું લાંબું થશે, અને એ રીતે વખત જતાં એ પૂછડાંની સર્વળી આસપાસનો જે માર્ગ છે તે આખો માર્ગ એજ પથરાથી ચીકાર થઈ જશે, અને તે માર્ગ પથરાઓનાં ચક્રરડાંનું રૂપ લેશે !

અરે જોડું ધંધર જાણે.

પાદશાહોની દોલત.

એક લખનારે ગીચલી ડીપ ઉપગતવી કાઢી છે, જે ઉપરથી જાણાયે કે જુદા જુદા દેશના પાદશાહોને તેમના સુલુકોના અજળના આતેથી કેટલી મોટી રકમ દર માલ મળે છે:—

પૌંડ.

રશિયાના કારની વાર્ષિક આવક.	૨૫૦૦૦૦૦
ટર્કીના સુલતાનની	૧૫૦૦૦૦૦
આંસિયાના સેહેનશાહ	૬૩૦૦૦૦
જર્મનીના ક્યેસર	૭૩૦૦૦૦
ઇટાલીના પાદશાહ	૫૮૫૦૦૦
ધરાનના શાહ	૪૮૦૦૦૦
મહારાણી વિક્ટોરિયા	૩૮૫૦૦૦
બેલ્જિયમના રાજા	૧૩૨૦૦૦
સ્વીડનના રાજા	૧૨૫૦૦૦
હાલેન્ડની રાણી	૧૦૦૦૦૦
ગ્રીસના રાજા	૫૨૦૦૦૦
કાન્ટના પ્રેસિડેન્ટ	૪૬૦૦૦૦
યુનૅટડ સ્ટેટ્સના પ્રેસિડેન્ટ	૧૦૦૦૦૦
સ્વિટ્ઝરલેન્ડના પ્રેસિડેન્ટ	૬૦૦૦૦૦

ઉપજા આંકડાઓ ઉપરથી એક જાણુવા-જોગ વાત એ જોવાની છે કે બ્રિટિશ શહેન-શાહાતની રાણીને પાંચ ખીજ પાદશાહો કરતાં ઓછી રકમ મળે છે, તો જોકે તે નામદારનો મુત્તક સર્વથી મોટો અને સર્વથી માતપર ગણાય છે. હવે રાણીમાહેબને મળતી ઉપજી ૩૮૫૦૦૦ પૌંડની રકમમાંથી ૬૬૦૦૦ પૌંડ સિવાય બાકીની સઘળી રકમ તે નામદારના ધરખટલાના નિભાવ મોટા ત્રણ મોટા જોખમદાર અધિકારીઓ લૉર્ડ ચેમ્બરલેન, માસ્ટર ઓવ ધ હૉર્સ અને લૉર્ડ ગ્રેનરર ખર્ચા

નાખે છે, તેઓના ખર્ચ ઉપરાંત બાકી રહેતી ઉપર કહેલી ૬૬૦૦૦ પૌંડની રકમમાંથી ૩૬૦૦૦ પૌંડ તો વળી ભવિષના કોઈ અડીભીડીના દિવસને યકીનનામત સલામત રાખવામાં આવે છે; જેથી કરીને રાણી-માહેબના પોતાના હાથમાં તો વરસ દહાડે માત્ર ૬૦૦૦૦ પૌંડની રકમ જાય છે, અને એજ રકમ પાર્લામેન્ટ સભાએ તેમના અંગત ખર્ચને મોટે મુકરર કરેલી છે.

હવે રાણી વિક્ટોરિયાની બહેન-શાહાતમાં વસતા કરોડો રહેવાસીઓમાંના કેટલાક જાણુની વાર્ષિક આવક સાથે સર-આવતાં ઉપજી રકમ કુછ નથી. વળી ખીજ હાથ ઉપર આગળાં કોઈ પણ બ્રિટિશ રાજા યા રાણીને મળેલા વાર્ષિક લવાજમ કરતાં આપણાં મહારાણીને ઓછો લવાજમ મળે છે. એ નામદારના ઘણાખરા સઘળા નેવાગાનો જેઓ તત્ત મોગથી ગયછે તેઓમાંના દરેકને વરસ દહાડે ૮૦૦૦૦૦ પૌંડ મળતા હતા. પણ જ્યારે શાહજાદી વિક્ટોરિયા તત્તવશીન થઈ ત્યારે બ્રિટિશ પ્રજાએ એ નામદારના કબજા-માંથી તાજને લગતી જમીનો લઈ મુકીને તેના જદલામાં હાથ અપાય છે તે ૬૦૦૦૦ પૌંડની વાર્ષિક રકમ ફરાવી આપી, અને તે નામદારનો ફરાવી આપેલા ખર્ચ આપવાનું માયે લીધું. હવે જો રાણીમાહેબને તેમની પ્રજાના એકાદ બે આસામીઓ તરફથી વાર્ષી ગળ્યા છે તે જો મળ્યા ન હોત તો આશ્ચ

રકમમાં તેમનાથી પોતાની દરખાસ્તો અર્થ હાલની માફક થઈ શકત નહિ અને તેમાં ફેરફાર દરજ્જે ઘટાડો કરવો પડત. પણ જોન ક્રેડન નીદર નામે એક ધણી એ નામદારને ૫૦૦૦૦૦ પૌંડ કરતાં વધારે કીમતની પોતાની તમામ મિલકત વાર્ષિકામાં આપી ગયેલે, તથા મીંડુ હોમ નામે એક ધણી વારસ વિના મરણ પામ્યાથી તે નામદારને ૧૦૦૦૦૦ પૌંડની રકમ આપી ગયેલે તેથી રાણીમાહેબને અંગત અર્થ હાલ સુખ્ય નીલી શકયેલે.

તોપણ એ અર્થમાં રાણી વિક્ટોરિયાએ આસ્તે આસ્તે ઘણોએક ઘટાડો કીધેલે. આમ અર્થ ઘટાડીને બચાવેલાં નાણાંમાંથી એ નામદારે ઇંગ્લંડ અને સ્કોટલેંડમાં ૩૭૦૦૦ એકર જમીન ખરીદ કીધીલે, જેના તેમને દર સાલ આશરે ૨૧૦૦૦ પૌંડ ભાડાં અને સાંચના ડીપલેલે. વળી જર્મની ખાતે પણ રાણી સહિયની કેટલીક મિલકતો છે, જે ઉપરાંત ન્યુયૉર્ક ખાતે તેમજ મળીટાપા વગેરે ડેકાણે હબરો એકર જમીન તેઓએ હાથ કરેલી છે.

કલેરમોંટ હોમ, ઑસ્વર્ન અને મેદમોરલના જાણીતા મેહેલો અને તેમને લગતા વજીરોએ રાણી વિક્ટોરિયાની ખાનગી મિરાસ છે. પહેલો વજીરો એ નામદારે ૭૪૦૦૦ પૌંડ ખરીદ કર્યો હતો, જેનો વિસ્તાર ૪૬૦ એકરનો છે; પણ અસલ લૉડ કંઈવના વજતમાં એજ વજીરોની કીમત ૧૫૦૦૦૦૦ પૌંડ અપાઈ હતી, મોટે આજે તેથી અર્ધો મૂલ્ય એ જગા રાણીજીના હાથમાં આવી તેમાં એઓ જીતેલાં આધિત્યાય છે. મેદમોરલ અને ઑસ્વર્નવાળા વજીરોએ ૫૦૦૦૦૦ પૌંડની કીમતના ગણાય છે. જર્મનીમાં કોબર્ગ ખાતેની પોતાની મિલકત ઉપરાંત રાણી વિક્ટોરિયાનો એક વજીરો મેડન ખાતે છે, કે જે એમને હેહનલોહિની શાહજાદી તરફથી વાર્ષિકામાં મળ્યો હતો.

રાણીમાહેબ ઉપરાંત તેમનાં પાદશાહી કુટુંબને વાર્ષિકામેંડે તરફથી પ્રજાને નામે જુદા લવાજમ મળેલે; પણ એ સઘળા લવાજમનું રકમ ખીજાં રાજ્યો સાથ સરખાવતાં ખાનાની છે, રાણીને ૩૮૫૦૦૦ પૌંડ ઉપરાંત

રાજકુટુંબીઓને ખીજા ૧૬૫૦૦૦૦ પૌંડ મળેલે, જેથી એકંદર ૫૮૦૦૦૦૦ પૌંડનો લવાજમ થાયલે. પણ રાણી કનેથી રાજ્યાભિષેક વખતે તાજની જે જમીનો લઈ લેવામાં આવી હતી તેના ૪૧૫૦૦૦૦ પૌંડ ઉપલેલે.

આવી રીતે ઇંગ્લંડની પ્રજાને તેમનાં મહારાણી અને કુટુંબનો અર્થ ડોઈખી રીતે ભારી પડતો નથી. ખીજા હાથ ઉપર યુરોપના લગભગ સઘળા પાદશાહેને મળતો વાર્ષિક લવાજમ રાણી કરતાં ઘણો વધારે છે. રશિયાના શેહનશાહેનો તમામ કાબુ દેશના ખખના ઉપર છે, તોપણ તે તેમાંથી દર સાલ ૨૫૦૦૦૦૦ પૌંડ ઉપાડેલે; અને તેની ખાનગી મિલકત પણ રાણી વિક્ટોરિયા કરતાં મોટી છે, એટલુંજ નહિ પણ ખીજા સઘળા પાદશાહો કરતાં મોટી છે. ઉપર સુખ્ય રાા લાખ પૌંડની મોટી રકમ વરસ દહાડે ઉપાડયા ઉપરાંત રશિયાના ઝારને રોમાનોવનાં ખાનદાનના વડા દામ્પલ રશિયાના જુદા જુદા ભાગો ખાતે ૨૧૦૦૦૦૦૦ એકર જમીન મળેલી છે, જેના દર સાલ ૨૦૦૦૦૦૦૦ પૌંડ ઉપલેલે. આમાંથી ૪૬ ડયુકો અને ડયેસેને ૫૦૦૦૦૦૦ પૌંડની રકમ વહેંચી આપવામાં આવેલે, અને ખાકીની ઝારના કબજામાં રહેલે, જેથી તેની એકંદર આવક ૩૫૦૦૦૦૦૦ પૌંડની એટલે ૬ રકલાકે ૪૦૦ પૌંડની થવા બચે!

આ સઘળી દોલત બાજે થોડી હોય તેમ દુનિયાના જુદા જુદા ભાગો ખાતે ઝાર કીમતી મિલકતો ધરાવેલે, જેમાં સૌથી વધારે યુર્નેટેડ એટલે ખાતે છે. વળી ઝારની વડી શાહજાદી આખી દુનિયામાં સૌથી દોલતમંદ રાજકુવરી ગણાયલે. તેણીનું નામ ગ્રાંડ ડયેસ ઓલ્યા છે, જેણી મે વરસની વાત ઉપર જન્મી તેવીજ તેણીનાં નામ ઉપર ૧૦૦૦૦૦૦૦ પૌંડની રકમ સુકર કરવામાં આવી હતી. એ રકમ બ્રિટિશ, ફ્રેંચ અને ખીજા પરદેશી સરકારોનાં પ્રજાઓમાં રોકવામાં આવીલે, એવી દૂરઅંદેશીથી જે ભવિષમાં રશિયામાં જો રાજા આમે

આંશિયપાન પાંદશાહી ખાનદાન હેપરબર્ગને નામે ઓળખાય છે, અને તે રશિયન ખાનદાન કરતાં ઓછું દોષતમંદ નથી. આંશિયન શેહનશાહેને ઉત્તર જણાયા મુજબ દર માસ ૬૩૦૦૦૦ પૌંડ મળે છે તે ઉપરાંત રાજકુટુંબ કને વજીફાઓ અને ખીજી મિત્રકર્તા ઘણી છે, એટલું જ નહિ પણ તેમને અનેક મોટા ખાનગી વાર્ષિકો પણ મળેલા છે. રાજ્યના ખજાના ખાતેથી મળતા વાર્ષિક લવાજમ ઉપરાંત આંશિયન રાજકુટુંબની વાર્ષિક આવક ૧૫૦૦૦૦૦ પૌંડની ગણાય છે.

હોહનઝોલ્ન એ જર્મન રાજકુટુંબનું નામ છે, જેની ખાનગી આવક વરસ ૬૯૩ ૧૦૦૦૦૦૦ પૌંડની છે.

ઘટાલીનાં પાંદશાહી કુટુંબની વાર્ષિક ખાનગી આવક ૧૦૦૦૦૦૦ પૌંડની છે.

ટર્કીના મુલતાનના હાથમાં રાજ્યનો તમામ ખાતનો છે, જેમાંથી દર માસ તે ૧૦૦૦૦૦૦ પૌંડ ખર્ચ કરતો કહેવાય છે. આ રકમમાંથી ૧૫૦૦૦૦૦ પૌંડની રકમ મુલતાનની રાણીઓ વગેરેના પોશાક પાછલ ખર્ચાય છે. તેના પોતાના પોશાકનો ખર્ચ ૮૦૦૦૦ પૌંડનો થાય છે; ૧૫૦૦૦૦૦ પૌંડ મુલતાન બેટ સોગાદ પાછલ ખર્ચે છે; ૧૦૦૦૦૦૦ પૌંડ પોતાના ગજવાં ખર્ચ માટે રાખે છે; અને ખીજી એટલીજ રકમ જીવાડતો અને ખાનપાન પાછલ રોકે છે. કોઈન એમ લાગશે કે પુરોપનો ખીજો એકે નહિ ને આજ પાંદશાહ આટલીખની રકમ કેવી રીતે ખર્ચે તો હશે? પણ જનાતખાનામાં ૧૫૦૦ માણસો વસે છે તેમના ખાનપાન, પોશાક, વગેરે માટે લખવટ ખર્ચમાં આવડો મોટો ખાતનો ખર્ચાઈ જાય એમાં નવાઈ નથી.

બાળકોના પોશાક અને શરીરની સ્વચ્છતા.

આ વાત તો ગરબેને માહિત હશે કે ગર-મીની રૂતમાં અને હરવા ફરવામાં આવે ત્યારે પરસેવો વધારે પડે છે. મુતર્પીડમાંથી પેશાબ ઓછો આવે છે અને દમ જલદીથી લેવાય છે, ઈંડી અંગર મિયાનામાં આમડીમાંથી ઓછો પરસેવો પડે છે, ફેફસાંમાંથી વધારે વરાળ નીકળે છે, મુતર્પીડમાંથી પેશાબ વધારે આવે છે અને દમ જોરથી લેવાય છે. જે આખી આમડીનું કામ બંધ પાડીએ તો પ્રાણુના પણ જલદીથી અંત આવશે અને જે કોઈ મોટી આમડીના બાગ બગડી જાય (એટલે બહુ દાઝવાથી અંગર તો ખીજાં કોઈ કારણથી) જીંદગી જોખમમાં આવી પડે છે. આ વાત મિદ્દ કરવા માટે આનો પ્રયોગ દ્રવિડોપરડે કેટલાંક પ્રમુખાને વાર્ષિક લગાડી કર્યો, ત્યારે તેઓ યોગ્ય વખતમાં મરી ગયાં. આ ઉપરાંત ખ્યાનપરથી એમ મમજનું કે આમડી, ફેફસાં અને મુતર્પીડ વધે વીકટ મંબંધ રહેલા છે, અને તન્કુ-રસી રાખવા ખાતર એકમકને વધારે વખત સુધી વધારે મહેનત ન પડે અને પોતપોતાનું

કામ સમતોલ રીતે ચલાવે તેવી જરૂર છે. આ કામ ફેલેક દરજ્જે બરેખર ચાલે તેને વારસે વચ્ચ અને સ્નાન વિષે ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.

જે એમ હોય તો નાના બાળક અને છોકરાંએને શરૂ તો વધારે ધ્યાન આપવું જ જોઈએ, કારણકે તેમનાં નાજુકપણુને લીધે ઈંડા મુલકમાં તો વીશિષ્ટ કરીને તેની અંતર હવામાં લગીર ફેરફાર થવાથી તેમનાં શરીરમાં જલદી જણાઈ આવે છે અને તેથી તેમની તપીઅત બગડી આવે છે. એવું નહીં થયું છે કે રાગ પેદા કરવાનાં અર્થે કારણોમાં શરદી ઘણું કરીને સુખ્ય બાગ લે છે.

તમારે આ વાત આમ ધ્યાનમાં રાખવી કે બરઆંઓને શરદી ન લાગે તેવાં ઉપાયો લેવા. કેટલાંક માખાપ એમ માને છે કે તેમનું લોહી વધારે ફરે છે તેથી તેમને શરદી નહીં લાગે પણ તેમ તેમનું ધારણું તે જૂલબરેલું અને જોખમવાળું છે. ગરમ લોહીવાળાં પ્રાણીઓમાં જન્મે ત્યારે ગરમી પેદા કરવાની શક્તી થોડી

હોયછે તે તરણાવસ્થા થાય ત્યાંસુધી રહેતે રહેતે વધતી જાયછે અને પુરુષાવસ્થા થતી જાયછે તેમ તેમ તેમની શક્તી પણ ઘટતી જાય છે અને જ્યારે ઘણી ઠાઠ પડેછે અને ઝાકળ પડેછે ત્યારે બાળકો અને ઘરડા માણસોનાં મરણની સંખ્યા વધતી જોવામાં આવેછે. તેટલામાટે વચ્ચે વિષે જાણવાની જરૂર છે.

અરુચિ ગરમ કપડાં પહેરાવવાં તેનો અર્થ એમ નહીં સમજવો કે બહુજ કપડાં ઊંચા ઉપરી પહેરાવવાં, જેમ અને તેમ અરુચિ તન્દુરસ્ત રહે અને સુખમાં રહે તેવાં કપડાં પહેરાવવાં. હાલના વખતમાં ફેશન વધી જવાથી જુદા જુદા આકારનાં કપડાં પહેરાવવાનો ચાલ છે, તે બહુ પસંદ કરવા લાયક નથી. ડાકટર બેરેટ લખેછે કે વિભાગતમાં આઠ આઠ કપડાં સુધી અરુચિને પહેરાવેલાં જોવામાં આવ્યાં છે. આરાં બાગે આપણો મુલક ઠંડો નથી તેથી તેની બહુ જરૂર પડતી નથી. જે જે કપડાં વારેઘડીએ ખદલવાં પડે અને ધોવાં પડે તે થોડાં ગરમ, થોડી કીમતનાં અને સાદાં હોવાં જોઈએ.

બાલકને કમર હોતી નથી તેમ તેનો ખાસ આકાર હોતો નથી વાસ્તે મોટાં બાલકોની માફક તેનાં કપડાં ખાસ કાપનાં નહીં બનાવવાં જોઈએ. કપડાંના લુગડાં તેની ગરમી લેઈ જવાની શક્તી પ્રમાણે પસંદ કરવાં. શરીર ઉપર અરુચિને ફલાટીનનું કપડું પહેરાવાની જરૂર છે. તે ઘણી સુવાળી અને મક્કાઈદાર હોવી જોઈએ કે જેથી અરુચિને ખુચ્ચે નહીં અને ચામડીપર ઝીણી ઝીણી ફાલ્લીઓ થયે નહીં તે કપડું છેક ગરદનથી તે ઘડના નીચલા ભાગ સુધી લાંબુ હોવું જોઈએ કે જેથી ફેફસાં, હૃદય, જઠરાંનીની ધંદીઓ સુત્રપીડ અને મુત્રાશયનો આરોગ્ય અચાવ થઈને બાલક તન્દુરસ્ત રહેશે.

કુમળાં બાલકની ચામડી ઘણીજ નાજુક હોવાને લીધે તેમનાં કપડાં ઘણાજ હલકાં (વજનમાં) અને ગરમ હોવાં જોઈએ. અને તેને વાસ્તે આરા કુમારની આરી ફલાટીન; છીટ અને મલમલ, લાંગડલાય

લીનનાં કપડાં બનાવવાં. પણ જેમ જેમ બાળક ઉમરમાં મોટું થતું જાય તેમ તેમ શરીરપર પહેલું કપડું ફલાટીનનુંજ પહેરાવવું. જેથી શરીરમાં ગરમી રહી શરીર તન્દુરસ્ત રહેશે. બાળકના જન્મ પછી આર છ મહીના સુધી ફલાટીનનાં કપડાંની નીચે આરી મલમલનું જાણવું પહેરાવવું. જેથી તેને ખુચ્ચે નહીં અને ચામડીપર બારીક ફાલ્લીઓ નહીં થઈ આવે.

જ્યારે બાળકને ઘણા ઝાડા આવતા હોય ત્યારે ફલાટીન પહેરાવ્યા વગર રહેવું નહીં. આલતાં સુધી બાળકને ટોપી પહેરાવવી નહીં કારણ કે માથું, ટોપી પહેરાવ્યાથી ગરમ રહેશે પણ ઠંડુ રાખવામાં કાયદો છે વાસ્તે જો જરૂર પડે તોજ છીટની કે મજબીન કે બારીક ફલાટીનની ટોપી પહેરાવવી.

આપણા લોકોમાં ધંગરેજની માફક જુદા પહેરાવવાનો ચાલ નથી પણ જેનાથી બની શકે તેમને વજનમાં હલકા નરમ સૂવાળાં અને પળાં આંગણાં આરી રીતે મોકળા રહી શકે તેવાં જુદા રહીપાટ પહેરાવવાં જેથી તેમનો પથરા ઠંડાણી સોષામાદી પદારથોથી બચાવ થશે.

કયાં લુગડાંના કેટલાં કપડાં પહેરાવવાં તેનો ખાસ માપાપે ગરમ ઠંડુ રહુનાં પ્રમાણમાં અને બાળક નાજુક છે કે શક્તીવાળું છે તેનો વીચાર કરીને પહેરાવવાં. મારે તમને કહેવું જોઈએ કે જન્મેલા અરુચિને નવ મહીનાની અંદર અચાવ થાયછે, અને ઉછરી આવેછે. તેનું સુખ કારણ ગરમ કપડાં શીવાય બીજું કાંઈ નથી. કેટલાક મુલકમાં ઠંડુ રહુમાં ગરદન, છાતીનો ઉપરનો ભાગ અને બાળકના હાથ ઉંઘાડા રાખવાનો જે ચાલ છે તેમાં કાંઈ પણ શાણપણ નથી. પણ તે નિરદય વીચાર છે. અને નાજુક બાળકોને હાની કારક છે.

બાળકને કાંઈ શરદી ન થઈ જાય તેને વાસ્તે વધારે કાળજી રાખીને બાળકને વધારે કપડાં મોજાવેપ કરી, રાત દીવસ ગરમ અને હવા ન આવે એવા ઘોરડામાં રાખી મુકેછે તે મોટી ભુલ છે.

ખાજકોને ખરોખર રૂપરૂપ કપડાં પહેરાવાનો જે વિચાર છે તે માત્ર એવા વિચારથી કે ખાજકની હવાના ફેરફાર ક્રમશઃ ખાજક અમી શકે? વળી જ્યારે હવા સારી લાગે, ખુલ્લું હોય ત્યારે ખાજકને સારી હવામાં ફેરવવા લઈ જવાથી તેમનું લોહી સાફ થયે. મોઢા પરની પીળાશ જઈ રતાશ અને ચુલાખી ગોલ થયે. પાચનશક્તિમાં વધારો થયે અને ફેફસાંમાં સારી હવા જશે તેથી ખાજકોને ઘરમાં ગંધાતા અંધારા, ઓરડામાં ગોંધી નહીં રાખતાં સારી હવામાં ફેરવવાની ખાસ જરૂર છે.

ખાજકોના રૂતા અને ફલાલીનવા કપડાં એવીશ કલાકમાં ઓઠામાં ઓછો એક વખત બદલવાં જોઈએ. અને તેમાં નાનાં ખાજકોને વાસ્તે તો ખાસ બદલવાં જોઈએ કારણ કે તેમને વધારે ધાવણુ અગર દુધ આપવાથી ઉલટીથી અગર અરધુ પચેલાં દુધની ખરાબથી તેમજ વારે ધડીએ સુતરવાથી અને દસ્ત આવવાથી તેમનાં કપડાં કેટલાં બગડી જઈ દૂરગંધ મારે છે, તેના ખાજક મરવે જણા સારી રીતે કરી શકતા હશે. વાસ્તે દુકાંમાં લખવાનું કે જેમ વધારે સ્વચ્છ તેમ વધારે તન્દુરસ્તી.

વળી ખાજકનાં કપડાં જેવાં જોઈએ તેવાં મોકળાં અને ખરોખર બેસતાં અને શ્વામ આવતાં હોવાં જોઈએ, એવાં કપડાં નહીં કરાવવા કે જેથી ખાજકના હાથ પગ શરીર કાંઈ પણ હાલતી માલી નહીં શકે.

જેમ માખાપનો કપડાં ઘણા તંગ હોય છે અને ખરોખર બેસતાં નહીં હોવાને લીધે જેટલું દુઃખ તેમને પડે છે, તેના કરતાં પણ ખાજકને વધારે પડતું હોલું જોઈએ. એમ માખાપે ધારવું કારણ કે તેમને તેમનાં દુઃખની ફરીવાર કરવાની કાંઈ પણ વાચા હોતી નથી.

ખાજકનાં કપડાં એવાં મોકળાં હોવાં જોઈએ કે તેમના હાથપગ સારી રીતે હાલ ફરી શકે, લોહી શરીરમાં સારી રીતે ફરી શકે, અદ્ય પસેવો બહાર નીકળી શકે એટલે કહેતાં કે પસેવો કપડાંમાં નહીં રહી શકે અગર કપડાં ચુસી ને સે અને છેલ્લી વારે મારે લખણ

જોઈએ કે તાનું ખાજક ઘેનપર ઘેન ઉછરવું જાય છે, તેને વાસ્તે મોકળાં કપડાંની ખાસ જરૂર છે.

ખાજક જેમ જેમ ઉંમરમાં વધતું જાય તેમ તેમ કેટલાંક માખાપનો એવો વિચાર છે કે જેમ જેમ ખાજક કપડાં વગર અગર થોડાં કપડાં પહેરી ફરે અને મરવે રૂપ અમી શકે તેથી ટેવ પાડવી કે જેથી ખાજક શક્તિવાળું થાય પણ આવા વીચારવાળાંના દશ બચ્ચાંમાંથી માત્ર એકજ બચ્ચું ઉછરી આવે છે અને ખાજકના નવ ફેલેમંદ નિવડતા નથી એટલે કેટલાંક તો આજની પડે છે અગર ખરોખર મૃત્યુ પામે છે અને તે બદલામાં તે દુખમાં તાપી જાય છે.

ખાજકને ઘણું નાજુક રીતે રાખવાથી બવિધના શિષ્ટ પુરૂષ તરીકે તેમનું તન મન નખતું પડી જાય છે.

ખાજકનાં કપડાં જેમ બને તેમ સ્વચ્છ અને સાદાં હોવાં જોઈએ, વધારે શોભાદાર કપડાં પહેરાયથી ખાજક કાંઈ ખુશમુરતીમાં વધવાનાં નથી જેમ ઇંગ્લેન્ડ લોકોમાં અને તેવા ઉંચા વર્ગમાં ખાજકોનાં ખખાં, હાથ, પગ અને છાતી ઉંઘાડી રાખવાનો જે હાની-કારક સાબ છે તે સારાં ભાગે આપણા લોકોમાં જોવામાં આવતો નથી તેથી ખુશી થવાનું છે.

આ ભાગે ઉંઘાડા રાખવાથી કાંતો તાવ અગર છાતીનાં દરદો થઈ આવે છે અને બવિધને વાસ્તે રોગના ખીજ રાપાય છે જેનાં માઠાં ફળ કોઈ વખતે આપનાં પડે છે.

શિયાલો અને ચોમાસામાં કે જે વખતે હવામાં વારેધડીએ ફેરફાર થઈ જાય છે તે વખતે જેમ બને તેમ ગરમ કપડાં પહેરાવવાનો રીવાજ રાખ્યો તો ખાજકોને કદી પણ શરદી નહીં લાગે, ઠંડો, ઝાડો, અને મસણી નહીં થાય. ઘણીજ શરદી નહીં હોય ત્યાંસુધી ખાજકને ખાજક હવામાં લઈ જતી વખતે કમરડરથી ગળું, ગરદન ખુબ ઠંડી રાખવાનો જે રીવાજ છે તે ગેરફાયદાકારક છે કારણ કે તેથી કરીને શરદી નહીં થતી હોય તોપણ વધારે થાય તેવી

આદત પડી જાય છે, વારતે ગણું ગરદન ખુબ ઠાંક્યાં નહી. માત્ર ઘણીજ સરદ હવા હોય તોજ યોગ વખતસર ઠાંકવા.

ગણુ ગરદન ઉંઘાડાં રાખી બાંકકને સખત થવાની દેવ પાડવાની રીત ઘણીજ અકલમંદ અને તનુરસ્તી આપનારી છે.

બાંકકનાં શરીરપર ગમે તેવા કપડાં પહેરાવો તોપણ સરદ હવામાં પણ તમારે કદી પણ ગરમ રાખ્યા વગર રહેવું નહી, કારણ કે તેમ નહી રાખવાથી બાંકકને ફેફસાંના અને જઠરા-ગ્રીનાં દરદો થઇ આવે છે. આપણો સુન્દર મારા બાએ કરીને વિલાપતના જેવા ઠંડો નહી હોવાને લીધે બાંકકના છુટના તળીઆં ઘણા જડા અગર તળી ઉપર ઉન અને ખુબના લાકડાના તળીઆની જરૂર પડતી નથી. શિયા-

જામાં અગર ચોમાસામાં જે માખાપથી બની શકે તેમણે બાંકકને ઉનનાં લાલ મોજાં પહેરાવવા.

જો બાંકકને તમે બરોબર કપડાં સરખી રીતે પહેરાવશો તો તેમનાં શરીરની બાહારની ગરમી સરખી રહેશે કે જેથી લોહી તેમનાં શરીરમાં સારી રીતે ફરવું રહી શરીર અંદરની સરવે ઇન્દ્રિયો પોત પોતાનું કામ બરોબર બજાવી તામે રહેશે.

રાતના સુતી વખતે બાંકકને જે કપડાંનું કપડું દિવસના પહેરાવ્યું હોય તે બદલાવવું જોઇએ.

સરવે રંગના કપડામાં સરમ રંગ સફેદ ગણવામાં આવેલો છે.

(“શમશેર બાહુર” ઉપરથી.)

માસિક.

વિદ્યા હુતરને લગતી નવી જાણવાજોગ બાળતો.

રંગેરંગીન વર્ષાદિ—લાલ અને પીળા વર્ષાદિ વિશે અમે આગળ લખ્યું છે. હાલ કાળા વર્ષાદિ થવાના બનાવ બન્યા છે. જે જે શહેરોમાં મોટાં અને સંખ્યાબંધ કારખાનાઓ હોય, અને તેમનાં ધુમાડાઓમાંથી ધુમાડા નિકળતી વેળા જો સમુદ્ર તરફથી તુફાની પવન કુત્રો હોય, ત્યારે તે પવન આ કાળા ધુમાડાને ખીજાં ગામો તરફ ધમકી લઇ જાય છે, અને ત્યાં બાજેલા વેરાળ સાથે ભળી ગયા પછી જ્યારે વર્ષાદિ રૂપે પાણી પડે છે ત્યારે તે કાણું પડે છે. આવા કાળા વર્ષાદિ વેળા આકાશ તદન કાળો થઇ જઇને રાત પડી હોય એવા દેખાવ થઇ પડે છે, જેથી બાપડાં પક્ષિઓ ઠગાઇને પોતાના માળાઓમાં બરાબ જાય છે. ગયા માર્ચ માસની આખરીએ આયરલાંડ દેશનાં મુલિન્ગર નામે ગામમાં એવાજ કાળો વર્ષાદિ પડ્યો હતો, જે વેળા જોકે મધ બપોર હતા, તોપણ ઘરો અને ડુકાનોમાં લીલા મજાગાવવા પડ્યા હતા.

વર્ષાદનું પાણી સ્વછ નથી—કેટલાકો એમ માને છે કે કુપા, તળાવ, નદી, ઝરા વગેરેનાં પાણીઓ કરતાં નિર્મળ પાણી વર્ષાદનું છે, અને આમ સમજીને તેઓ એ પાણી એમનું એમ પીવામાં લે છે. પણ એ પાણીને સ્વછ સમજવામાં બૂલ છે, તે રંગેરંગીન વર્ષાદિ વર્ષે છે તે ઉપરથી સમજાય છે. લાલ, પીળી, કાળી વગેરે ખારીક વસ્તુઓ અથવા રજકણો હવામાં ઉડી જઇ પાણીનાં બનેલાં વાદળાં સાથે ભળી જાય છે તેથી વર્ષાદિનાં પાણીને રંગ મળે છે, અને એ રંગનાં પ્રમાણમાં પાણી વધતું ઓછું રંગીન હોય છે. હવે આવી રંગીન વસ્તુઓ જે જાતની ખુબી આમી ધરાવતી હોય તે સુજળ તેવા વર્ષાદનું પાણી આપણને ઇજા કરે છે. રાત્રી કે કાણું પાણી તો દેખતી આંખે આપણ પીતા નથી, પણ સાધારણ વર્ષાદનું પાણી તો નિર્મળ પીયે છીએ. તેમ છતાં એ પાણીથી એક ઝેરિયમ થઇ આવે છે, અને ખીજ થવાના દાખલા બનેલા છે. એટલામાટે સા-

રણ વર્ષોનાં પાણીને પણ ગાળીનેજ વાપર-
વામાં લેવું જોઈયે.

*

અર્ધ રાગનાં કારણો—આ બાબતમાં તપાસ ચલાવતાં હ'ગ્ગડની સરકારે નેમેલાં પાદશાહી કમિશનના આદેશ તપીએને એવું જણાવ્યું છે કે ખરાબ ગોશ્ત, અસ્વચ્છ દુધ, અને નહિ આવાં લાયક યા બિગડેલાં ખોરાક અર્ધ રાગનાં જંતુઓની પેદાશનાં મૂળ કારણો છે. એટલામાટે કમિશને સરકારને બંદામણ કાઢી છે કે ખોરાક તરીકે કપાતાં જાનવરો દર્દી છે કે તનદરસ્ત તે બાબે જોઈતી ચોકાસી રાખવી, અને ગોશ્ત પાડવા માટે મોઝાં શેહેરમાં કચાઈખાનાં બાંધેલાં હોય છે તેમ ગામડાંઓમાં પણ બાંધેલાં, અને તનદુર-સ્ત જાનવરોજ કાપવા દેવાં. એજ રીતે દુધાળાં જાનવરો દર્દી નહિ હોય તેની તપાસ રાખવી, તેમજ તેમનાં સ્તનો રાગિષ્ટ નથી તેની ચોકાસી રાખવી.

*

કાણાએ જૂત જોયો !—જો કાણો માણસ એમ કહે કે 'મેં જૂત જોયો' છે તો જૂતની દસ્તી ખરી માનનાર ધણીએ પણ પેલાની વાત ખોટી જાણવી. વિદ્વાનોએ એવું જાહેર કીધું છે કે કાણા તેમજ વધતા ઓછા આંધળા માણસોની આંખમાં ચોકસા ખામીએને લીધે તેઓ પોતાની સામે કેટલીક વાર પ્રાણીઓ તેમજ માણસોને દેખે છે, અને તેમને જૂત માને છે. તનદરસ્ત આંખવાળાને દેખાડવા છતાં તે જો આકારો નથી જોઈ શકતો, તે પેલા કાણો જોઈ કહે છે કે 'મેં જૂત જોયો !'

*

વાસી પાણીના અવયુજન—ગર્ભીના દિવસો ઉપર થંડું પાણી ધન્યાનને માટે એક આશીર્વાદ સમાન છે અને તેટલામાટે એકાદ દિવસ આગમજનું બરી રાખેલું પાણી થંડું પડેલું હોવાથી તાજું પાણી કરતાં ઘણીજ રાહત આપે છે. પણ હાલ એવું જાહેર થયું છે કે તારું પાણી આનવાનમાં વાપરીથી હવામાં ઉડતાં મેરી જંતુઓ તેમાં જોડેલાં દાખલ થવા પામતાં નથી તેટલાં આગમજથી બચીને થંડું

પાડેલાં પાણીમાં દાખલ થવા પામે છે. થંડાં પાણીમાં હવામાંની નાસી રજો તેમાં તાજું પાણી કરતાં વધારે મહેલથી દાખલ થઈ શકે છે, અને તેથીજ ઉપલી સજાહ આપવામાં આવે છે. વળી જો ધરના નજો જાગરની પડોશમાં હોય તેમના મંબંધમાં એવી સજાહ અપાઈ છે કે જે નજોમાં અસ્વચ્છ અને ગંદો હવા ભરાઈ રહેલી હોવાથી મોડી રાત્રે યા મહવારે નજમાંથી પાણી ભરતી વેળા પ્રથમ થોડુંક પાણી મોરી ઉપર ધોળાઈ જવા દેવું, અને ત્યાર બાદ તાજું પાણી ભરી વાપરવું.

*

૭૫૦૦ રૂપિયાની કીમતનો અંથ !—વાંચનાર માનશે ! આવડી મોટી કીમતનું દક્તર આગળ કદી પ્રગટ થયું નથી. પણ અમેરિકાની જમિ આજ કાલ સર્વ બડીબડી વાતોને થકીજ પ્રખ્યાત થયેલી છે, તેમ ઉપલા અંથની વાત પણ ત્યાંથીજ આવી છે. મી૦ જ્યુબર્ટ હાઉ જેન્કાક્ટ નામે એક ધણીએ આખી દુનિયામાં અમુકથી તે આજ સુધી થઈ ગયલા મોટા મોટા લક્ષાપતિ અને કરોડપતિઓનાં બિત્તો અને ચરિત્રો માથેનો ઉપલો અંથ લખી પ્રગટ કરવાનું માથે લીધું છે, જેમાં ૨૫૦૦ બિત્તો આપવામાં આવનાર છે. વળી ફોટોગ્રાફ અને ખીજી ઉત્તમ કળાથી લીધેલી તસ્વીરો તો જુદી છે. આ સર્વ ભપકા અને કીમત મુજબ અંથનું પૂરું પણ એવું ઉમદા લેવા ધાર્યું છે કે આ સાડા સાત હજાર રૂપિયાનો અંથ લક્ષાપતિઓજ લઈ શકે.

*

મહેલા ધણીએ—આમડી છોલાઈ ગઈ હોય તેપર યા નાના જખમ ઉપર ચોખ્ખાનો આટો દાળવાથી લોહી નિકળતું તરત બંધ થઈ જાય છે.

મેલાં કપડાં સાફ કરવા માટે સાબુ કરતાં પેટાનો રસ વધારે અક્સીર જણાયે છે.

*

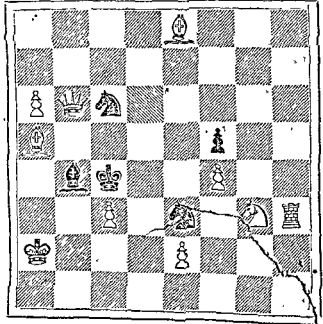
વનસ્પતિની વિચિત્રતા—ઉતર ધ્રુવ તરફ સઘળાં મળીને મોડી માત્રાથી વધારે કિસમનાં ફુલો ઊગે છે, જેમના મંબંધમાં નવાઈ જેવું એ છે કે તેઓ સઘળાં સફેદ યા પિળા

રંગનાંજ હોયછે. ખીજો રંગ ત્યાં જાણાયોજ નથી.

નુખ્યા દેશનું એક માડ પવનથી હાલેછે ત્યાં તેમાંથી સીસોડીના નાદ નિકળેછે તે કાનને બહુ ખુશ લાગેછે.

મયુદનાં તળિયાંનું પાણી—કેટલાક જાણુ કારના એવા અભિપ્રાય છે કે મયુદને તળિયે એપાટીપર હોયછે તેવું નહિ પણ બહુ ઘાડું પાણી હોયછે, અને તેથી કુખી ગયલી મન વાદ્રા જેવી બારે વગનની સીંગે પણ છેક તળિયે જઈ બેસવા પામતી નથી.

શેત્રંજની બાજી ૩૩૧ મો.
કાળાં.

સફેદ.

પરમ સફેદની. ચાલણુ છે અને કાળાંની ખીજો હાથ મલખતો

ખાલા સો

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪
૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨
૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦
૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮
૪૯	૫૦	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬
૫૭	૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪

શેત્રંજની બાજી ૩૩૦ મીના :—

- ૧—૬૩ મે ધરના સફેદ યોગને ૪૬ મે ધર બેસો કાળો પ્રાથમિક એ યોગને મારી લેશ;
- ૨—૩૬ મે ધરનાં સફેદ પ્યાદને ૩૧ મે ધર મરી બેસો, ૨૬ મે ધરનું કાણું પ્યાડું ૩૭ મે ધર જઈ લેશ;
- ૩—સફેદ વજરને ૪૮ મે ધર બેસી શેહ અને માખત.

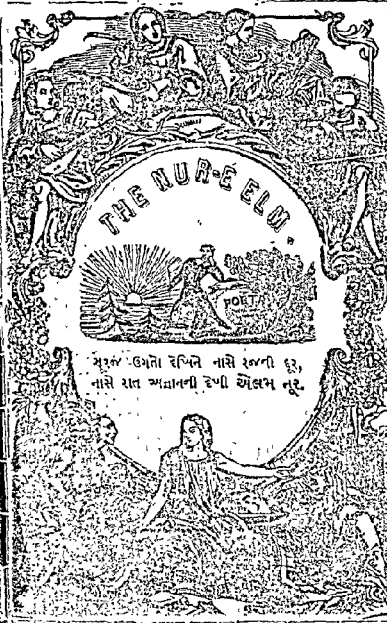
સુંગમ, દક્ષિણ આશકારા કેરેસીન આંધ્રિક મનજીન રૂપમાં એદલજી માણેકજી વાચ્યાએ જાણ્યુંછે.

પુસ્તક ૨૮ મું.

આંક ૧૦ મે.

નુર-એ-નિહા

આંકટોબર ૧૮૯૮.

મુગ્ધ-ઉગ્ધો દર્શિને નાસે રંગી દૂર,
નાસે રાત આમાનગી રંગી એલમ નૂર.

સાંકળિયું.

૩૬.

ગુલનિ ગુલામ—(પાર્શ્વ સંસારની એક નીતિબોધક વાર્તા):—

પ્રકરણ ૩૭ મું—પાવડા અને પેવડા..... ૨૮૯

પ્રકરણ ૩૮ મું—બર વજની મદદ ૨૯૨

પ્રકરણ ૩૯ મું—સ્ત્રીલંપણાઈની સજા ૨૯૬

લોક રેવાળની વિચિત્રતા..... ૨૯૭

ઉડતા રોગોનો ફેલાવો અને નાશ કરતા દાખલ માખ અને મછર:—

ચઢકો મારનારાં જંતુઓની ખુખી—માખ મછર વિરૂદ્ધ ભમરો અને

મધમાખ—રોગોનો ફેલાવો કરનાર દાખલ માખી—ચઢકો મારનારાં

જંતુઓની ખુખી પામીનો સર્વાંગો—જંતુવિદ્યાની અધુરી હાલત. ૩૦૦

શાહ નેપોલ્યનના કેદ પડવાની કહાણી—(ચિત્રો સાથે) ૩૦૧

એલ્યુમિનયમ:—એક નવી ધાતુ અને તેનાં નવાઈ જેવાં વાસણો ૩૦૫

સખાવતના શાહ તે એ! :—

૧—વજીર બકૂર અને બર્મીનીનો સખી દિલચુર્દો—૨ દુસ્મનને દોસ્ત

ગણનારો સખી મદદ ૩૦૯

તખીનો શું કહેછે? ૩૧૨

વાઘ કેળવનાર એક બંગાળી..... ૩૧૩

એક પાર્સી બાળ કવિ..... ૩૧૫

હબસી કાળો ક્યારે ધાય? ૩૧૭

વિવિધ વિષયો:—

અભયબ જેવી અમેરિકન નાળીયેરી—આતશ ઉપર ચાલનારા લોકો—

કુનિયામાં સર્વથી થંડો મુલક..... ૩૧૯

શેવંતની ખાજી ૩૩૧ મી ૨૮૮

બે. પાદશાહોની ખુલાશોત—

નૂરે એ લ મ .

અક્ટોબર ૧૯૯૮.

ગુલાંના ગુલામ :

અથવા

બાવણ અને બેવણ .

(પાસી સંસારની એક નીતિબોધક વાર્તા.)

પ્રકરણ ૩૭ મું .

બાવણ અને બેવણ .

ઝોરતનો ખાર બોલતો નથી, પણ કરી બતાવે છે. મદદ મીઠા મીઠા મધુનેનો ઝરો વહેતો કરવામાં બહાર છે, પણ તે મુજબ કરી બતાવવામાં ધણો પછાત છે. પણ કહેવા કરતાં કરી બતાવવું હજાર દરજ્જે બેહતર છે. બોલતાં તો ઝોરે આવડે છે, પણ બજાવતાં આવડે તે અડકો. મીઠું પિરમનાર મીઠું પકાવી બાણુતો નથી. મોટી મોટી કબૂલતો આવવામાં પૈસા બેસતા નથી; પણ એકજ અછું કામ બજાવવામાં ને મહેનત પડે છે તેનો લાખ રૂપિયાથી પણ અંગ વળી શકતો નથી. દુકમાં—ને કામ મુગે જાદે માડી માહયુબ બજાવે છે તે બોલીદરાજ મદદના મુબાધિત અને સ્વાદિષ્ટ એક લાખ મુવચનો બજાવી શકતા નથી.

આવણ વાર્તાની નાવિકા ગુલાંના સંબંધમાં અમારો આ સારાંશ બોલેબોલ અરો છે. તેના બાતર આતજબાઈ સમજબાઈ કાંદા પેટાવાળા—નેને તેણીનો માત્ર “વહાલા હોરમન” ને નામેજ આજબતી અને બોલાવતી હતી તે—તોકરીથી બેકાર થવા પછી, અને તેનીજ પાપી વર્નલુકને લીધે બાપડી ગુલાંને કંઈ પેદા કરી શકતી હતી તેનું શંકા આપ્યા પછી, તથા એ સુંદર અને સંતોષી નાજની-

નની છઠ્ઠોની કુએક વાર કરીને તે મોહિલી માયાપણ સાથે ચોરાઈ ગયા પછી, ગુલાંની હાલત બહુજ તંગ થઈ પડી હતી. તેણીને માથે ધરનો તમામ અર્થ આવી પડ્યો હતો. ને માનજી ચહાતતો લોકોની અમજકરજી લખી આપીને, તથા દર દસ્તાવેજ ધડી આપીને તે પાંચ પૈસા કુટી કહાડત એવી તેની શુદ્ધિ હતી. પણ અનીતિમાં ફસેલા આદમીને કંઈ સુઝ પડતું નથી. તેની આંખે ગોચા પાટા બંધાયા હોય તેમ તે પોતાની બઢીમાંજ સદા ગડાવ થઈ રહે છે; તેને ખીજું કંઈ સુઝ પડતું નથી; તેને ખીજી કોઈ વાતની દરકાર રહેતીજ નથી.

એટલામાટે આ નરોજીયો નર—અરેઅરો તો બેવણ, બદ દવસી ખર—બાવણીને માથે પડ્યો, અને ગરીબ ગુલાંને સર તેનું પેટ બરવાતું આવી પડ્યું. પણ તેથી શું થયું? એટલામાટે કાંઈ તેણી ડરી નય કે ? તે પોતાના આ બેજુ-ચાદ પતિ ઉપર એટલીબધી ફિદા હતી, તેની માહબતમાં એટલીબધી અકચૂર હતી કે તેને કાને ગમે તે સેવા ઉઘાવવાને તેણી જોજ સમજતી હતી. માતખર માત પિતાની બેટી હોવાથી માજબજાહમાં ઉછરેલી હતી, તોપણ હવે ત્યારે પોતાનો વખત ગરી-

બાધનો આથી ત્યારે તેણીએ પોતાની થોડી ઘણી નજીવી મોજ પણ તક કીધી, અને તેમ છતાં તેણી સુખી જણાઇ.

એક મોકલ હતો તેનેખી રજા આપી. રાત્રી થાપવાવાળી ખેરિનેખી તેનું નિકળવું ચુકવી આપીને ખીજે દિને આવતી અટકાવી. ધરને સધળો કારેખાર તો તેણી સલાવતીજ હતી, પણ હવે તો ધરને ધસડમોડો માથે પડ્યો. રાંધવું સીધવું, કચરો પુત્તો, વાસણ કુમણ, પાણીછાણી, વગેરે સર્વ જાજલ તેને માથે આવી પડી અને એ સધળું તેણીએ હસતે એહરે માથે એચી લીધું, એટલુંજ નહિ પણ ધર સલાવવા માટે જોઇતાં નાણાંખી પેદા કરવાનું તેણીનેજ માથે હતું માટે તેને યકી કુરસતનો વજ્ર જોઇયે. એ વજ્ર મોડી રાતે સુવા અને પાછલી રાતે ઉઠવાથી મંળી થકે, માટે એ રીત સંતોષી ગુલાંએ એખિયાર કીધી. આડોશીપાડોશીએનાં કપડાં સીવવા, બરવા અંથવા વગેરે હુનરથી જ કંઈ મળે તે ઉપર તેણી પોતાના ગુનરે કરવા લાગી, એટલુંજ નહિ પણ પોતાના નરોજવા, માથે પડેલા, લકંગા, બદખસલતી, બદમાથ આવંદનું પણ પોતેજ પુરું કરવા લાગી !

આ બદમાથ આ સધળો વજ્ર શું કરતો હતો ? તે પોતાની બાઈડને ઉપુંચકું ચમ-જાંવી, ઉલથાપ અને હાથતાલી આપીને, પેલી ગુલુકાને ધર જતો અને તેના સંગમાં દિવસ પુરો કરતો. થોડાક દિવસ તો તેણીએ તેને આવતો જતો રાખ્યો; પછી એક દિને પૈશાની માંગણી કીધી. પેલી ઇસ્કોતી માંહેલી સર્વ વસ્તુઓ તો આનજીએ આ ગુલુકાનેજ લાવી આપી હતી; પણ હવે તેણીને પૈશા જોઇતા હતા. તેહવારના દિવસો આવ્યા હતા માટે તેણીને માંણું જોઇયે. આનજીએ તે લાવી આપવાં જોઇયે. પણ તે તેલાવે ક્યા ગુલા-માંથી ? હવે ચોરી કરવાનુંખી ધરમાં કંઈ હતું નહિ. જો ગુલુકા કંબૂલ રાખતી હાય તો ગુલાંની સાડીઓ, પાંચુ આ બદમાથ તેણીને લઇ જઇ આપે; પણ તેવી સાડીઓ ગુલુકાએ પહેરતી નથી. આટલાંમાટે પૈશા વિના આનજી

નામાર થયો; તેણે પોતાની નામારી જણાવી. પણ ગુલુકાએને દયા હોતી નથી. પેલીએ આનજીને પોતાનાં મકાનમાં આવતો અટકાવ્યો. પણ તેણીથી એક દિવસખી દૂર રહે તો આનજીને જીવ જાય. એટલામાટે તે પાછલાં બારની દિવાલ કુંદાવીને ગુલુકાનાં ધરમાં દાખલ થયો. આથી તે નીચ ચોરતને ચીડ ચડી. ધકા મારીને બહાર કહાડતાં પણ આનજી ગયો નહિ. આનું શેવટ કચણારમિક આવ્યું. ગુલુકાએ ગુસ્સાના આવેશમાં એક છુટી છરી આનજીનાં પેટમાં ઝાસી દીધી !

રાત પડી ગઈ તોપણ પોતાના આવંદને પાછો ફરેલો નહિ. જોઇને ગુલાંને બહુ ચિંતા થઈ. તેણી તેની શોધમાં જાયખી ક્યાં ? વિચારમાં જોડી હતી, એટલામાં બે માણસો એક જણને લગભગ ધસડતા ત્યાં લાવ્યા. આ ઘણી ડોઢજ નહિ પણ આનજી હતો.

ગુલાં તેને લોહીલુહાણ હાલતમાં દેખીને ચીસ પાડી ઉઠી. તેણીએ તેને પોતાની બાઈમાં લીધા. આનજી લોહી ગંધાથી બહુ નખજો પડી ગયો હતો, તોપણ તે આ હેતવંતી ચોરત આગળ સાચી વાત બોલ્યો નહિ. તેણે કહ્યું કે “ધેર આવતો હતો એટલામાં ડોઢ બદમાથ મોઢાં ઉપર કીટું કપડું વિટાલેલો સામા આવ્યો અને પેટમાં છરી મારીને નાસી ગયો. જો આ બે માણસો તરતજ મદદ આપી પુગ્યા ન હોત તો ત્યાંજ મરણુ નિપજત !”

ગુલાં રડી. તેને પોતાના આવંદ ઉપર વધારે ને વધારે હેત ઉત્પન થયું. તેણીએ તરત તક ખાંધી કે આ કામ પેલા બાંચુ મેંજીએ પોતે અંથવા તો કોઈ ખૂબી પાસે કરામિલું હોવું જોઇયે. તેણીને થક ગયો કે આનજીને મોર્ગમાંથી ખડતો કરીને બાંચુએ તેણી ઉપર દાવ લેવાની મતલબ રાખેલી હિલી જોઇયે.

તરતજ તેખીખની સલાહ લેવામાં આવી. તેણે મત આપ્યું કે જો જખમ એકજ આગળ ઉડા ગયો હોત તો જરૂર મરણુ નિપજત. ગુલાંને માથે આ વળી નહિ ધારેલી

નવી જન્મલક્ષ્મી આવી પડી. પણ એ દિવસવાન નારે મનુષ્ય કુખ બહાદુરીથી મેલન કીધું. તે આ નવા કુટુંબથી પણ ખીંચી નહિ. તેણી આખી રાત વચે જાય મારે કમાકે ઉઘડતી હતી; પણ હવે આખા દિવસની એટલી આશામય પણ તેણીએ ખાવંદના જન ઉપર કુખોન કીધી. આ કંઈ જેવો તેવો ભાગ ન હતો; કેમકે હવે તેણીની તનદુરસ્તીમાં જખરો બિગાડો થવાનાં ચિન્હો જણાવા લાગ્યાં. પણ એક વફાદાર ઓરતને માટે ખાવંદના જન કરતાં ખીજ કંઈ યીજ વધારે કીમતી છે ? કોઈજ નહિ.

ગુલાં આખી રાત ચાનજીનાં બિઝાણાં આગળ તેની સેવામાં ગુજરવા લાગી. તે પોતાના પેદા કરનારને અરજ કરતી કે તેનું કુખ તેણીને આપી દેવું; તેને બદલે તેણીને જન લેવો. તેણીએ કરગરીને અરજ કીધી કે હવેથી ચાનજીના શત્રુઓને દયાણું બનાવવા અને તેને વધારે કુખી નહિ કરવો. ચાનજી વિશે જમાદાર કુતેહઅસીએ અને ત્યારબાદ બાપુ બાનરજીએ જે જે વિરૂધ્ધ વિચારો ગુલાંને કહેલા અને તેણીને ચેતવણી આપેલી, તે સર્વ વાતો આ પેળા ગુલાંને યાદ આવી, અને તેઓના તે સર્વ વચનોને તેણી નીચમાં નીચ જીંડાણું તથા ધાતકીમાં ધાતકી નાણેથી ગણવા લાગી.

ચાનજીની માંદગીને દરમયાન એક દિન મીઠા બાનરજી મળવા આવ્યો. ગુલાંને તેના ઉપર શક હોવા છતાં પોતાના બર્તાર ઉપર વિરૂધ્ધી સર્વ વાતોથી તેને વાકેફ કીધો, અને તેમ કરીને પોતાના શત્રુને કંઈ મજબૂતી મળે છે કે નહિ તે બારીકીથી તપાસ્યું. પણ બાનરજી તો આ હકીકતને દરમયાન ચાનજીએ કહેલી વિગતવાળો ભાગ માંબળીને હસી પડ્યો, અને તેની યા ગુલાંની તરફ કશી પણ દિલ-સોજ દેખાડી નહિ. આથી એ બહો ઓર-તને ખૂબ કુખ લાગ્યું.

એમ કરતાં દહાડા વહી ગયા, અને ચાનજી મુપરસો ચાલ્યો. જખમ રહાયો અને હવે તે ધીરે ધીરે ધરની બાહર નિકળવા અને

ફરવા હરવા લાગ્યો. અંતે તેણે આગળા મરેસ્તા મુજબ પોતાનો વજ્ર ધરની બાહર ગુજરવા માંડ્યો—અને તે બાહર તે ક્યાં ? અવગત પેલીજ ગુલુકાને ત્યાં !

તે ખીતો ખીતો તેને ધર ગયો, અને પોતાને થયજા જખમનો ડાગ તેણીને દેખાડ્યો, પોતે કેવી રીતે તેણીને બચાવી લીધી, તથા કેવી તાલ-મેજથી પોતાની ભત્રી ખાપડીને ઠગી, તે સર્વ હકીકત તેણે તેણીને કહી. ગુલુકાને દયા આવી અને તેણી તેના ગપર મેહરબાની કરી. ધરમાં તેને ખેસવા દીધો, અને બચાવ કીધો કે છત્રી વડે જમમી કીધો તે પેળા હું છાકડી હતી.

ચાનજીની આવી હાલતમાં ગુલુકાએ તેની કને પૈસાની માંગણી કીધી નહિ—માંગણી તેણીએ કરવી એ તરત પેળા હલકાઈ જેવું તેને લાગ્યું. પણ એમ તે તેણી કેટલાક દિવસ તેને આશો આપે ? પૈસા તો જોઈએજ; માટે તેણી અસેમસે પૈસાની માંગણી વાતો કહાડી બેઠી. જરિયાતની ચીજો તો ઘણીખી હતી, કે જેમને થકી નાણું જોઈવું હતું. પણ તે હલકી ઓરતને સર્વથી વધારે જરિયાત તો તેણીને લાયકની માડી અને ચોક્કીની હતી.

એ જીનસો તેણીને આપાવવી તો જોઈએજ, એમ ચાનજીને લાગ્યું—પણ અપાવે ક્યાંથી ? પૈસા જોઈએ તે ? “પૈસા આપરે સેહલકી મેળવશું,” ચાનજીએ મનમાં વિચાર કીધો. ક્યાંથી ? વળી બોટી સહીના ચેક લખીને ! કેટલી રકમનો ? હાલ તરત તો ૨૦૦ રૂપિયા પુરતા છે. પણ કોણને નામનો ? જમાદાર કુતેહ-અસીને નામનો લખાય તો કેમ ? પણ એ ઘણીનાં કંઈ નાણાં મધરાજ ખેંકમાં નહિ હશે ત્યારે ? નહિ નહિ, જે વકીલને ત્યાં પોતે પચાશ રૂપિયે નોકરી રહ્યો હતો, અને જેણે પોતાને રબ આપી હતી, તે વકીલ ઉપર ચાનજીને દાંત હતો; માટે તે વકીલને નામનોજ ચેક લખાય તો કેમ ? બોટી મંછી ફરવામાં ચાનજી જેવો હુનરખાજ ખીજે કોઈ હતો નહિ. બસો ઊસ્તાદ કાં નહિ આવે, પણ તેની પિઠાની નહિ શકે કે ચેકપરની સહી બોટી છે.

હવે ત્યારે ૩૨૦૦ ની ટુક રકમનો ચેક લખવાનું તો ચાનજીએ મનમાં નક્કી કીધું,

પાણુ એ રકમ કોણને આપવા થકી મહિ લખવું ? પોતાનું નામ તો કાંઈ લખાય નહિ. અરે હા ; એ સવાલનોખી ઝટ નિર્ણય થઈ ગયો. ગુલાં હમેશાં કહેતી તે ખરું જ હતું કે તેણીને “વહાણો હોરમજ” નવી નવી કુક્તિઓ શોધી કાઢવામાં બસા ધણેતર વકીલ કે વિદ્વાનને વિચારવે એવો હતો. વકીલ સાહેબનાં ચંરક્ષણ હેઠલ એક હિંદુ જવાન વિધવા બાધ નામે મહાલસાબાઈ હતી. અગરજો, ખોટી સહી જલદીથી પકડાઈ આવે તોપણ આ બાધનાં નામવાળા એક બામે વકીલ સાહેબ લાંબી દોડધામ કરે એવું આનજીને લાગ્યું નહિ, કેમકે એ બાઈ સાથના તેના વહેવાર બામે ઉત્તરપાલટ સવાણો પુછાય તે વકીલને કદી પસંદ પડશે નહિ, એવી આનજીની ખાતરી હતી.

પ્રકરણ ૩૮ મું.

બીર વખતની મદદ.

થોડાક દિવસ પછી એક દિન ગુલુકાનાં ઘર-માંથી આનજીએ એક ચીકી લખીને પોતાની મોહરદાર ઉપર રવાના કીધી, જેમાં આ મુજબનાં ગહેવેર પેરાયનાં હતાં :—

“વાલો ઝોરટ ગુલાં, —આને શાંહેને બાણુરજી માણસ્ટરશાએબને બંગલે રાતના આપરે જમવા જાવાનું છે. ઉત્તે આએ આલેઓ, કેમજે મને તો રાકારથી તેરેશે છે. પણુ તું એઆર વાજે નીકરી પરજે. ડી બરજીએ એઆરને તરેકે આપરે છે એઆરી પુગસે. વાલી તું જરાક ડીરપરરાક થઈનેજ આવજે હું કે ; સીથરે હવાલ આવેચ તે મને જોવા નઈ ગમસે. ગોરાવારાને બંગલો ખમર છે, તે તુંને ચેકાને પેઆરસે. લખતણુ તારો અમેસેનો વાલો ઝોરમજ.”

આ પત્રથી મુંદર ગુલાં ગભરાટમાં પડી. બાણુ આનરજી ઉપર તેણીને મુદલ વિશ્વાસ ન હતો, એક વખતે એ પાપી હવસના અમલદારનાં મકાનમાંથી પોતે કેવાં મુંકરો વચે અર્ધી રાતે એકલી નિકળી આવી હતી તે વાત તેણી જૂલી ગઈ ન હતી ; માટે આને ફરીથી તેજ ધણીને બંગલે—અને તેખી વળી એક અજણા થોડાવાળાની સંભાળ હેઠલ જવાનું તેણીને કેમ બાવે ?

વાંચનાર વાંચખી સવાલ કરશે કે “વહાણો હોરમજ”ને પોતાને પોતાની મોહરદારને સાથે

હુકમાં સખાપથી વકીલની ખોટી સહી સાથ મહાલસાબાઈ વિધવાને નામનો એક બેંકમાં રજુ થયો, અને બાધને અથવા એક લાવનારને નાણાં પગાર કરવાનું લખેલું હોવાથી, વકીલ સાહેબની આબાદ સહી જોઈને એકે તરત નાણાં ગણી આપ્યાં.

ગુલુકાને સાડી તથા ચોળી અને ફકડ સપાટનો સરપાવ મળ્યો, જેથી તેણી રાજી થઈ, અને બાકીનાં નાણાં આનજી શેકે પોતાના ખાતગી ઉપયોગને માટે રાખ્યાં. ગુલુકાએ પુછવાની દરકાર કીધી નહિ, અને આનજીએ તેણીને જણાવવાની જરૂર જોઈ નહિ, કે આ નાણાં તેના જેવો સુસ્વેસ ક્યાંથી મેળવવા પામ્યો હતો. એ રીતે એકની ચોરી દંકાઈ રહી.

લઈ જતાં શું હતું ? પણ એ વાતની તો ગુલાંએ તેને તરત છુટ મુકી. હથે, કંઈ કામ હથે, તેથી ઘેર આવી, મહેડ મહેડું મને વાત કહેવા અને પોતાની સાથે લઈ જવાને તેણીને બન્યું નહિજ હથે. થોડોક વાર વિચાર કરીને પોતાની બિલકુલ મરજી નહિ છતાં ગુલાંએ સકાળેથી તૈયાર થઈ ગાડીની વાટ જોવાને કરાવ રાખ્યો ; કેમકે જો પોતે નહિ જાય તો તેથી પોતાનો વહાણો આવંદ નાખુશ થશે, એમ તેણીએ ફિકર કીધી. અને આવંદ ને નાખુશ રાખવાનો તો પોતાનો ધર્મજ નથી એમ વફાદાર ગુલાં ચોક્કસ સમજતી હતી.

હવે વખત થયો : ગુલાંએ પોતાની કને જે કંઈ ઠોરાલાયક હતું તે પહેરી લીધું, કેમકે તેમ કરવાનો તેણીને ખાસ હુકમ હતો. ગાડી દરવાજા આગળ આવી ઉભી, અને ગુલાં ત્રિમત્રાક થઈને પોતાની નાનકડી બંગલીનાં બારી બારણાં બંધ કરવા લાગી.

એજ વખતે દરવાજા આગળ એક નવોજ પરાણો આવી ચડ્યો. તે કોઈજ નહિ પણ જમાદાર ફતેહઅલી હતો. તેણીનો રાહબર ભામિયો તે હતો, જે આ બરાબર વખતેજ

તેણીની મદદગારીમાં આવી લાગ્યો હતો. જમાદાર પોતાના ઘોડા ઉપર ચડી ચલ્યા હતા, અને તેની જોડે તેની “શીરીન” નામની ઘોડી ઉપર એક ખુબસૂર્ત નાજનીન સવાર ચલ્યા હતા, જેને તેણે હુકમ કીધો કે “ઉતરી પડ, વહાલી સગીના; આ મારાં બાઈસાઈન-નું મકાન. આજ તને અંદર લઈ જઈ તેવણ સાથે સુલાકાત કરાવું અને તારે વિશે તેવણ કંઈ વિચાર આપે છે તે જાણી લઉં.”

આમ બોલી જમાદાર પોતા પ્રથમ ઉતરી પડીને પછી સગીનાને ઘોડી ઉપરથી ઉતરવામાં મદદ આપી. હજુતો તેઓ અંદર જાય તે આગમજ સુધરે યુક્તિ ઠોકર કરીને બાહરના દરવાજાને તાણું મારવા થકી નિકળી આવી. દરવાજા ઉપર કંઈક ગડબડ ચાલતી ડાકું ઉઠ્યું કરી તેણી જુએ છે તો જમાદાર !

“અરે કુત્યાલી ! તમે કાંઈથી ? મેં તો સાંભળ્યું કે તમે તો આજ બે મહિના થયા કુખી મુખ્યા હતા !” યુક્તિએ અચરતી અને ખુશહાલીથી પુછ્યું.

“નહિ, યુક્તિનાનુબાધ, હજુ મરવાને તો વિજંબ છે. પણ તમે કેમ છે ? ખુશ ? તન-કુસ્ત ?” જમાદારે તેણીના ચહેરા ઉપર નજર કરીને જાણવા માંગ્યું.

આહા, બાઈ ! તમને જીવતા જોઈને મને કેવી મોઠી ખુશી પેદા થઈ છે ! બલે, બલે જીવતા રહ્યા ! વારં આ કોણ ?” યુક્તિ તેઓને અંદર લઈ જઈ, ખેસાડી, સગીના તરફ જોઈને બોલી.

“શું કહું બાઈ ? મારી તો મરજી નહિ હતી, પણ થઈ; અને તેથી આ જવાન છોકરીને મારી આગ્રુન દાખલ થઈ કહાડી. હું આવતી છદને તેક રાત્રે એની સાથે નિકા કરનાર છું. શું ધાર્યું, યુક્તિનાબાઈ ? હું લુછા-એને બંદીવાન બનાવનાર, તે નાજનીનના હાથ ઉપર લુછો બની એનો બંદીવાન થઈ પડ્યો ! કેવો પાપી જમાનો આપ્યો છે, બાઈ, તે હવે તમને જુએ.”

“બલે, બલે !” યુક્તિ દરખાસી બોલી.

“એનું નામ સગીના. બુદ્ધા મંદર માહા-

બગી નોકરીમાં હતી ત્યાંથી એની લાચો છું. કેમ, લાકડે માકડું મલે એવીજ દેખાય છે ? બધી છે, હો ! ૧૦૧ દમ્પતી સેનાં જેવી નિર્મળ, હં કે. અરે કે સગીના ?” જમાદાર સગીના તરફ મીઠું ચહેરું જોઈ બોલ્યો.

“અરે પણ આ તમારો ચહેરો એટલો આમળો કેમ થઈ ગયો, જમાદાર ? ને વળી સોહરાઈ મુકાઈની કેવા ગયા છે ? એમ કાંય વારં ?” યુક્તિએ ધતેજરીથી પુછ્યું, અને પછી બાહર ઉમટી ગાડી તરફ જોઈ, એવી મતજબથી કે ગાડીવાન અંધારો પડે છે કે કેમ તે જુએ.

“અરે બાઈ, તમને મારી ફિકર કરતાં જોઈ મને ધણું લાગે છે. તમે એમ ના બોલો. મને તમારી ફિકર આજ બધે મહિના થયા લાગી રહેલી છે. કહે કે તમે મુખી છો. મારો તો ધંધોજ લુછાએની પુઠે ફરી તેમને શાંતી કાઢવા અને તેમને પકડી લાવવાનો, એટલે પછી કાજો મારી જઈ તેમાં નવાઈ નથી. મેં મહિનામાં મને બહુ ખમવું પડ્યું, પણ તેના બદલામાં બધે મોટાં ઇનામો મળી ગયે છે. એક તો સરકાર તરફનું, ને બીજું તો આ મારી સગીનાનું. કેમ, અરે કની પ્યારી ! પણ બાઈ, એ સર્વ વાતો વિસ્તારીને હું તમને હવે પછી કહીશ. સરકાર પાસે રજા લઈ હું શાંતી કરીને થોડીક આસપાસ લેવા ધાર્યું, તે વખતે તમારા રસ્તામ પેહલવાન જેવી જગો મને કરવી પડેલી છે તેનું બચાવ તમને કહી સંભળાવીશ. પણ વારં શેઠ ક્યાં છે ? દેખાતા કેમ નથી ?”

“વહાલા હોરમજ તો મીઠા બાનરજી મેજ-એટને બંગલે જમવા ગયા છે, ને મનેની તાંદાંજ બોલાવીયું;” યુક્તિ આમ બોલતી વેળા જમાદાર તરફ જોવા લાગી. “મને બધ લાગે છે કે તાંદાંજ બધ પુગતાં મને મોકું થશે. જમાદાર, કલે આપણે વાતોકરિયે તો કેમ ?”

ફતેહઅલીને દેખાઈતી રીતે આ છેલ્લા સખુ-નો પસંદ આપ્યા નહિ. તે પોતાની બેઠક ઉપરથી ઊઠ્યો, અને એકજ નજરે યુક્તિને માથાંથી પગ મુકી નિહાળીને જોઈ લીધી. પછી

બારણે ઉમ્મી ગાડી તરફ આંગળી ખતાવીને તેણે પુછ્યું કે “આ બાનરજીન ગાડી છે, કેમ? એ ગાડી હું ખોળખું છું.”

“હા, એ બાનુજીન છે; તેણે એ મારે થંકી માફવાવી છે. એમાં ખેસીને હું તેને બંગલે બંધાય.”

“એમ કે? કેવો બલો માજીચેટ! વારં ગુલબાનું, તમને ને એને પિછાન કેમ પડી?” જમાદાર વધારે ને વધારે શકમંદ થતો ગયો. ગુલાંએ પિછાન થવાની સર્વ વાત ટુકમાં કહી, અને પછી ખબર આપી કે એક વાર આગળની વહાલો હોરમજ અને તેણી બાનરજીને બંગલે જમવા ગયાં હતાં, અને ત્યારથી તેઓને તે મળતો ભેટતો રહ્યો છે.

“પણ તે તમારી પરવાનગીથી—તમારી રાજીખુશીથી અહીં આવેલ કે પોતાને ગમે ત્યારે, ગમે તેમ આવેલે?” જમાદારે એક વાર ફરીને શકમંદ થઇ પુછ્યું.

“બાઇ કાસમ,” ગુલાંને જમાદાર ઉપર એટલાખબો વિશ્વાસ ખેસી ગયો હતો કે તેણે તાકીદ આપ્યા છતાં તેનાં અમલ નામથી તેણી બોલાવીને બોલી: “બાઇ કાસમ, તમારાથી ખરી વાત છુપાવવા મને ગમતું નથી; એનું કારણ શું તે હું જાણતી નથી. ખરી વાત એ છે કે મને આ ધણીની હાજરી સુદ્ધ બાવતી નથી. એ ગમે એવો મોટો સરકારી ડોહદાર છે તો શું થયું—મારા વહાલા હોરમજને એ મેજીચેટની દોસ્તી ગમે એટલી વહાલી છે તો શું થયું—પણ એ બાનુ મારાં મકાનમાં આવે તે મને ગમતું નથી; અને તેથી વધારે નાખુશ તો હું તેને મકાને જવામાટે છું. હું કંઈ તેને તેજાવતી નથી; તે મારી મરજી પુછાવતો નથી; પણ મારા આવંદ સાથની દોસ્તીના હકમાં અહીં ગમે ત્યારે ઉતરી પડે છે. મારાથી તેને ના પડતી નથી, કેમકે તેને નાખુશ કરવા કરતાં મારા ધણીને નારાજ કરવાને હું આહાતી નથી. તે આવેછ એટલે મને કુદતી અભાવ પેદા થાયછ. વળી જલદીથી પડેતો નથી. તેની હાજરીથી મારાં ચરીરમાં સુખા બોકાયછ. આજે તેને મકાને કેવાં બાગાં

તુટાં મનથી હું જાઉં છું તે તો મારો પરવર-દેગારજ જાણેછ. મને સુદ્ધ ગમતું નથી; તોપણ મને મારા ગરીબ આવંદની હાલત જોઈને આવી રીતે ગળે છરી ફેરવવી પડેછ. બાનરજી મેજીચેટ પડ્યો એટલે તેને છેડીને અમે કાંઈ બંધાયે?” આમ બોલીને ગુલાં કલવાઈ પડી, જેથી જમાદારનો પિત્તો ઉસ્કેરાયો.

“અં હં, એમ છે કે? ચાલો ત્યારે આજે તમે ત્યાં ના જાઓ: તમારાં મકાનમાં રહેા: આ મુંદર પોશાક બદલી નાખો; અને પછી શું થાયછે તે જોવા કરો. ખેડિકર રહેા, ને હું કહું છું તેમ એકદમ કરો.” જમાદાર જીસ્સાથી બોલ્યો, અને એવા આગ્રાહી આવાજો બોલ્યો કે ગોયા બાપના મુખનું માથે ચઢાવતી હોય તેમ ગુલાં એકદમ તેને તાપે થઇ. હજી તેણીએ બાનરજીની પાપી વર્તણૂકની વાત તો જમાદાર આગળ કીધીજ ન હતી; તે વાત તો તેણીએ જોમ પોતાના આવંદથી તેમ કૃતેહમ્મલીથી પણ છુપાવી હતી.

ગુલાંને એક ચીજનો અનુભવ હતો. જ્યારે તેણીના માયાણ પીતાજી હોમજ એક ગુસ્સામાં આવતા અને જેવા જીસ્સાથી હુકમ ફરમાવતા તેવીજ દબજમ તેણીએ કૃતેહમ્મલીમાં દીકી; અને તેથી જેવી ધાક તેણી પોતાના પિતાની માનીને અમલ કરતી, તેવીજ ધાક આ વસ્તે જમાદારની પણ માનીને તેના ફરમાવા મુજબનો અમલ વગર આંચકીએ તેણે કીધો. આ વેળા તેણીને “વહાલો હોરમજ” યાં તે નારાજ થયે એવો કથો વિચાર આવ્યોજ નહિ.

આણી તરફથી ઉપસો હુકમ જાણે પોતાની બેડી યા બહેનને ફરમાવતો હોય તેમ આંલેમ દિલથી અને બહુ કરવાના ધરાંદાથી ફરમાવતાં જમાદારનું હૈકું એટલું બધું પિંગળતું જણાયું કે તેના હોડા ફડફડ ઉડવા અને ધુજવા લાગ્યા. એટલુંજ નહિ પણ તેનું ગળું એટલા થોડાં મુખનું બોલતાં એટલું તણાયું કે તે ઉપરની નેસો એંઆઇ આવી અને પોહીથી યા પવનથી નહિ પણ પાક ગુસ્સાથી જડી થઇ આવી. તેની આંખમાં એટલું બધું અનુન પેદા થયું કે તેના ડોળામાંથી ગોયા આવતય વરસતો જણાયો.

આવી દેખાવ જોઈને બાપડી જવાનું સકીના
પણ ગભરાઈ.

“બાબુને બંગલે કેવું જવાનું? ના, બાઈ,
તમારું ત્યાં કામજ નથી. એ ધણી પરણેલા
ક્યાં છે? એનાં છોકરાં બચાં કોણ મુઆંછ?
કોઈજ નહિ. ત્યારે તેવા છડા મદીને બંગલે
તમારાં સરખી અબજાએ કેવું જવાનું હાય?
બાબુને હું આજખુંછ, ને પીજી બધી રીતે
તે મને પચંદા છે; પણ જોખી ઓરતબત તરફ
મને માન હોય તેની નજીક તેને અગર એક
વારખી હું વગર પુછે આવેલો જોઈં તો
મદી પહેલાં હું તેનું ગળું કાપું! આહા,
ખત્તાશ! હવેજ હું સમજ્યો! એ મને મધ-
રાજથી બાહરે મોકલવાને એટલોજાયે અંતી
કાં હતો, તેનું કોરણ હવે મને સમજાયું. ચંડાળ!
પાપી! પણ ફિકર નહિ: અલ્લાહતાઆના શુક
હોળે હજારે હજાર, કે હું બરાબર કટોકટ
વખતે પાંછો ફર્યાછું; ને હવે એ નીચ પોતાની
હેરમદીબરેલી ઉમેદમાં નિરાશ થશે તેથી મને
પેટ ભરીને ઉધ આવશે. બચા સુજી! આવ
મારી સામે જો તારામાં હિમત હોય તો! ને
પછી જો જમાદારના સપાટા! કેમ, યુવાં,
હું કહુંછું તે હજી તમારી આતરમાં ઉતરવું
નથી કે! તમારે પાશાક કહાડી નાખો; તમને
હું તેને બંગલે જવા દેનાર નથી. પણ—
પણ—જરા સજીર! હા, મને એક વિચાર
મુજ પડેછ. તમારો પેલો આવંદનાં નામને
એમ લગાડનાર ધોઆ અને એ મુંજી
તમારી વાટ જોતા હશે તેની તમને ચિંતા
થતી હશે. હા; ત્યારે તમારે બસે તેની
ગાડીમાં બેસીને હું જ જઈશ તેને મકાને, અને
તમે કાં નથી આવી ચક્યાં તેનું ખરખર
કોરણ હું પોતેજ તેને મોઢેમોઢું સમજાવીશ.”

આ લાંબાં બાપણથી યુવાં ઉપર બહુજ
ઉંડી અસર થઈ. તે અબજ નાજનીનથી
ક્યું બોલી ચકાયું નહિ. તે એટલાજ હર્ડ
આચરી કે, “ફતેહઅલી, યાદ રાખજો કે
બાબુ મેજીએટ છે.”

“તો તેની આહા કોને પરવા છે? હું તેના
સપાટામાં ઘોડાજ છું.”

“પણ વહાલા હોરમજ છેની!”

“ના, ના, તે મુખેખી નથી.” જમાદારે
ઠાવકેપણે ઉત્તર દીધો. “હું જાણું. એ બદ
નજરના પાપીનું થોબડુંજ રંગી નાખીશ. હું
તેના સપાટામાં તો નથીજ, પણ એ સુજી મોરા
કાબુમાં છે.”

આમ બોલીને ફતેહઅલી ઝડપમાં ઘરની
બાહરે નિકળ્યો, ઉભો રહેતાં કંટાલી ગયેલા
ઘોડાવાળાને ફરમાયું કે “તારું અડખડિયું
એકદમ હંકારી જ, અને તારા શેકને કહે કે
એની કશી જરૂર નથી.”

પછી યુવાં આગળ પાછો ફરી તે બોલ્યો
કે “લોકો કહેછે કે ખવાખમાં દીઠલી વાતો
ખોટી છે; પણ એમ કહેનારા ખોટા છે. બાનુ,
જે ખવાખ મેં તમારે યજી એક મહિનાની
વાત ઉપર જોયેલો તે આજે હું મારી નજરે
નજર ખરો પડેલો જોઈંછું. આલો, હા
એકાદ મે કલાકમાં પાછો ફરે એટલો વાર
તમે મારી સકીતાને તમારી આગળ રાખવાની
મેહરબાની કરો, અને મનમાંથી સંધો મોઢો
વિચાર કાઢી નાખો. સેવક રજા લેછે.”

આમ બોલી જવાખની વાટ જોયા વિના તે
પોતાના ઘોડા ઉપર ચઢી બેઠો અને એક
સેકંડમાં બેમાલુમ થઈ ગયો.

સકીના બોલકણી હતી. તેણીએ પોતાના
બવિપતા આવંદની ખજવેલી બહાદુરીની વાતે
લખાવી, પણ યુવાંનાં મનમાં એકજ વિચાર
ઘોળાયો કરતો હતો તેથી તેણીને મીઠી સકી-
નાની મુંદર વાતો સંભળવા ગમી નહિ.

“વહાલા હોરમજનું હવે શું થશે? ” એજ
વિચાર યુવાંને પંજવવા મોડી. જમાદારના
આવી પુગવાથી તેણી દિલોબનંધી ખુશી થઈ;
તેની હાજરીમાં તેણીએ પોતાને એક જાતની
નર્મિતાઈ મજેલી જોઈ; તેના સુસ્વાભવો
દેખાવ જોઈ તેણીને પોતાના ખાવાંજ યાદ
આવ્યા, અને આપણી મીઠી, માનિતી,
સતોષી, મુંદર પણ બોળી યુવાં તડતડ આંસુ
ખેરીને યુવચુપ રડી પડી.

પ્રકરણ ૩૬ મું.

શ્રી હં પટાઈ ની રાજા.

ઘોડા એટલો જોશમાં પવન ઊપર સ્વાર થઈ દોડ્યો કે ઘોડા વખતમાં ખાનગીની વાડીમાં જમાદાર જઈ પુગ્યો. ત્યાં સ્થળે શાંત હતું, તે જોઈને બહાદુર જમાદારનાં દિલમાં કંપારી છુટી.

મેજસ્ટ્રેટના અનેક નોકરામનાં એકબી ત્યાં જણાયો નહિ. ખાનગી પોતે તો ત્યાં હાજર હતોજ, કે જે પોતાની ગાર્ડની આવી પુગવાની કાગને ડાળે વાટ જોતો હતો. પણ ગાર્ડની બદલે તેણે ઘોડાનાં પગનાં માંબળાં. એ બતાવ નવાઈ જ્યેા હતો, માટે એ કોણ છે તે જલદીથી જાણી લેવા બાજુ બંગલાની બાહર વરંડા ઉપર દોડી આવ્યો.

પણ જ્યારે તેણે પોતાના ઘોડાને બદલે જમાદારને સ્વાર થઈ આવેલો જોયો ત્યારે તેના ટકિટાંકા દીક્ષા થઈ ગયા. તેનું કારણ એ કે તે પોતે ખીજા સર્વ ભેગો એમજ માનતો તો કે ક્તેહઅલી તો છાકટો થઈ નદી પસાર કરી મુખ્યો હતો.

“એ કોણ ? જમાદાર ક્તેહઅલી કે તેના ભૂત ?” મેજસ્ટ્રેટ અર્ધી ટકાર અને અર્ધી અજબખીમાં પુછ્યું.

“ભૂત ડાકણના પેદાશ તો હિંદુઓને લખી આપેલા; એ તો હું જમાદાર પોતે ! વારં, મારા ઘોડાને ધામ પાણી આપનારે કોઈ મુખ્યો જીવતો નોકર નકરની નહિ મળે કે ?” જમાદારે લગાર તોરમાંજ વાતો ચલાવી.

“અરે બાઈ, કોઈ નથી, ચંડાળો બધાજ તેહવાર છે તે વગર પુછે ચાલી ગયા.”

“ફિકર નહિ; હુંજ મારા રક્ષકો નોકર ધણથ.” આમ કહી ક્તેહઅલી ઘોડા ઉપરથી ઉતર્યો, અને લગામ બંગલાના કોરેશ સાથે બાંધી. પછી પોતાના ખંને હાથે પોતાની પીઠ વાછળ ભેળવી, ખુબ અકડમાં સીડી ચડી વરંડા ઉપર આવ્યો, અને તોરમાંજ ખાનગીની નજદીક જઈ, તેને માથાંથી પગસુધી ખૂન ભરેલી આંખોથી તપાસીને બોલ્યો કે—

“હે બાજુ, શું તું એક દિવસારો ચંડાળ નથી ?”

“એ શું બકેછ તું ?” બાજુ ગભરાટમાં બોલ્યો.

“હું શું બકુંછ તે તો અપખડી તું જોયે. પણ મારા મધુનેા માંબળતાંજ તું શિક્ષા કેમ પડી ગયો, પાપી ? તારા હાથ કેમ ધુલેછ ? શું મેં તને આધી કે આવડો થરંથરેછ ? તું એકલોજ મુખ્યોજ તો કીકે, બચાજ ! આજે તને હું છોડનાર નથી. મરી જશે તોપણ તારી મદદે કોઈ આવનાર નથી. બદમાશ તું અહીં એકલો શું કરેછ ? તારા નોકરે કાંઈ ગયા ? તેમ્મે નથી અને તું એકલો છે તેની મતલબ હું પુરેપુરી સમજી ચુકોછ, નાપાક ! તું આ વખતે અંહી એક બકલિયાંને આવી પુગવાની ભારી હેંચ અને ઉલટમાં, ઊમેદ અને ઉમંગમાં હતો; પણ તેને બદલે મને વાઘને જોઈને તું ધુલેછ. ‘અરં’ કે, ‘હે કાડી ખાનારાં વરં ?’ ચાલ ત્યારે જો તારી સામે ત્રાપ મારવાને તૈયાર જમાદાર જેવા શીરને !”

આમ બોલીને જમાદારે પેલા દિવસારા બદમાશના ખંને હાથે પકડી તેને દિવાલ સાથે ચાંપ્યો અને પોતાના હાથેનું એટલુંબધું દબાણ ચલાવ્યું કે ખાનગીના ડાળા ઉપર આવી ગયા, તથા તેની આંખમાંથી આંસુ, નાકમાંથી નીટ, અને મોઢાંમાંથી યુક ઘડઘડ નિકળી પડી !

આ ખરેખરી બદમાશી ભરેલી હાલતમાંથી તે બાજુ કાલાવાળા કરવા લાગ્યો—“મને છોડો, જમાદાર !”

“મુજી, તું જણુતો નથી કે જ્ને તું ફયાવના માંગતો હતો તે તો ખાનદાની બાનુ છે ? તું જાણેછ કે તેના બદમાશ આવાંદની મોહબતમાં તેણી નાહક શીકાર થઈ પડેલી છે. એવા નીચમાં નીચ માણસને કોણ ચાહે—કોણ વળગી રહે—કોણ જાન કુખીન કરે ? કોઈજ નહિ; પણ એ બાનુ તેમ કરેછે. એટલામાટે તેની હાલત ધ્યાને લાયક છે. તેના તરફ તો તારે દિલસોજી બતાવવી જોઈયે—તેણીને જોઈવી

મદદ આપવી જોઈએ—તેણીને ધીરજ અને હિમત આપવી જોઈએ. પણ તેને બદલે તે શું કીધું ? તે ઉલટું જ કીધું. તે તેને ક્યાવવા માંગી—તે તેની પાક દામાનને દાગ લગાડવા માંગ્યો—તે તેની આખર લટવા માંગી. બદ-ખત ! અગરજો તે આજે અહીં આવી હોત તો જરૂર ફસી હોત. પણ પછી તેનું પરિણામ શું આવત, તે તું જાણે ? લાજ લટાયલી જોઈને તેણીએ જીવર કીધું હોત ! અને તોપણ—”

“જમાદાર સાહેબ, મને છોડા ! મારો દમ બંધાઈ જાયછે—મારું પેટ ફુટી જાયછે—મને છોડા !”

“સુપ ! મુગો મરી રહે, નહિતો અબધડી શું દાખી તને પુરો કરી મુકીશ. હવે સાંજળ, હું તને કેવી મજા કરવા માંડુંછ તે. હું તને જીવતો રાખીશ, પણ તારી બેઠજતી કરીશ. આજથી ત્રણ મહિનાની અંદર તું મધરાત શેહેરની ગલી ગુચીમાં ચીયરેહાલ હાલતમાં ભીખ માંગતો ફરશે; તારાં કપડાં અને જોડામાંથી તારાં શરીરની બદબોધ આમડી પુછીદેખાશે. તું બુજે મરતો રખડશે, અને હું ચવલી પાવલી ફેંકીશ તે તું મોટા હરખથી ઉપાડી

લેશે. દુકામાં એક કુતરાનો જેવો તારો હાલ થશે. એક કુત્રો હાડકાંને માટે જીવર. એકી, ખીજા હરીફ માથ લડેછે તેમ તું ખીજા ભીખારીઓ માથ જુકખામક ધાનને ચકી લડશે. મરકાર તને તારા જોહા ઉપરથી કાઢી મુકશે, અને મધરાતમાં ફરીથી પગ નહિ મુકવા ફરમાવશે. તેમ છતાં તું ચોરી છુપાઈથી આવશે ને તારા મિત્રોની મદદ માંગશે તો એકબી જીણ એવો નજર નહિ આવશે કે જે તને મદદ આપે. યાદ રાખજો મારા આ માથા અખુતો, જો પાપી, મુજી, બદલવસી બાણ ! આહા, મને એવું યાપછે કે તે બાનુની ધૂલતને પાતર હું તારો લોહી પિંડું. પણ નહિ. જે જે કહુંછે તે કરી બજાવવા, અને તે મારી નજરે જોવા, અને જોઈને તારી ઉપર યુકવાને ચકી હું તારી ઉપર હાથ ઉઠાવનાર નથી.—ચાલો, હવે મહિબજી, બાણ મીઠ મીઠ બાનરજી, મેજાએટ બહાર !”

આમ પોલી, છેલી વાર તે બાણને એક જખરા આંચકાથી દલાલમાં દાખાને જમાદાર ઉતરી પડ્યો, ઘોડો છોડી તે ઉપર સવાર થયો અને જેવો ઉચાઉચ આંચો હતો તેવોજ એકાએક ગેજ થઈ ગયો. તેના જખરા આંચકાથી દલાલ, કળ આલ, બાણ વરંદા ઉપર એક કારમી ચાસ પાડાને પડ્યો તેનીખી તેણે દરકાર કીધી નહિ.

લોક દેવાજની વિચિત્રતા—આગળ જમાનાઓમા નિર્દોષપણું સાબિત કરવા માટે તકસીરવારેને તપાવેલાં લોખંડ ઉપર ચલાવતા હતા. આજે સવામ દેશમાં એવો દેવાજ છે કે જે લડનારાઓમાનો જે ધણા પાણીમાં વધુ વજન રહી શકે તે માથો—ખાલો જોડો ! ચીન દેશમાં ભીખારીઓને ભીખ માંગવાનાં ગોવા લાઇમ્સ અપાયછે. તેઓ કને સતોવાળાઓ કર લેછે, અને તેના બંદલામાં તેમન ભીખ માંગવા માટે ચોકસ લપાઓ વેંદ્યા આપવામાં આવેછે.

જપાનમાં વસ્તીની ગણતી કરવાની રીત બહુજ મહેસી છે. ફક્ત વસ્તીવાળા ઘરો ગણી જવામાં આવેછે, અને દર ઘર દીઠ પાંચ માણસની રાશ ગણાને તે મુજબ વસ્તી મુકરર કરવામાં આવેછે ?

આંધ્રિયા અને હજીરી દેશોમાં અત્યારે મુખી એવો દેવાજ હતો કે નિયાળિયાઓએ

ધરે જતો વેળા પોતાના ઉમ્માદના હાથ ઉપર મુખી લેતા જવું. હાલ એ રસમ બંધ પાડવામાં આવેછે, કેમકે આમ મુખી લેવાંથી તનદુરસ્તીના બિગાડ થવાનો સંભવ છે.

જપાન દેશના ચોકસ બાગો પાતે જેઓ દાદી રાખેછે તેઓ કનેથી કર લેવામાં આવેછે. તેવી દેશમાં પરણેલાં જોડાને “ફેલવેની” મુસાફરી કરતી વેળા બિને બદલે ૧૫ ટિકિટ ગુજ દામ આપવું પડેછે.

ધરાનમાં વીધવાઓ પોતાના ખાવંદના ચોક ૧૫ દિવસથી વધુ મુદત પાળતી નથી.

સ્પેનમાં એવો દેવાજ છે કે ફેલવેની ગાર્ડમાં તવા દાખલ થનાર યા પાછા ઉતરી જનાર ઉતાડેઓ જેઓ ખેસી મુક્યાં હોય તેમને નર્મન સલામ કરવી. વળી બનરમાં સેદા વસાવતી વેળા દુકાનમાં દાખલ થતાંજ દુકાનવાળાને સલામ કરવી. આમ નહિ કરે તે અવિવેકી કહેછે.

ઉડતા રાગોના ફેલાવો અને નારી 'કં-તી' દાખલ માખ અને મછર.

ચટકો મારનારાં જંતુઓની ખુબી.

લિપક્રીગ જેહરમાં માર્પમાન નામે એક વિદ્વાન પોતાના અનેક આત્મરાઓ ઉપરથી એવા સાર ઉપર આપ્યો છે કે

૧—માખી, મછર અને માકડ આંચડ જ્યાં જ્યાં સંખ્યાબંધ હોય ત્યાં ત્યાંથી ઉડતા રાગો નાપેદા થયલા જણાયે; અને

૨—માખી, મછર તથા માકડ આંચડ આપણને ચટકા મારીને શરીરમાં ઉડતા રાગો સામે મજબૂત થવાની રસી પેવડ કરે છે.

જે આ વાત ખરી કહેતો ઉપલાં જંતુઓ માણુમજાતની જખરી અને બેમૂળી સેવા બજાવનારાં કરે; જે એ વાત ખરી કહેતો તેઓના ચટકા ખમવાને આપણુ ખુશીથી તૈયાર થઈએ; આપણી કુદૃતીઓ કાઢી નાખીએ; આપણા બિછાણાંઓને માકડનાં બંડાર બનાવિએ, આપણા ઓરડાઓમાં માખીઓને બહુબહુતી કરીએ !

પણ આ બિના છેક રમુજ કરવા જેવી ઉપલો વિદ્વાન માનતો નથી. આવાં જંતુઓની મારફતે રાગોના ફેલાવો થવાની વાત છેક ઓઠી કે હશી કાઢવા જોગ નથી. આ વાત અનુભવસિદ્ધ છે કે જે ઓરડામાં ખંધ રાગોનો એક દર્દી સુતો હોય તેજ દર્દીનાં બિછાણા ઉપર જે પીછ વેળા એક કેવળ તનદોરસ્ત માણુસ સુવું કરેતો તેને ખંધ રાગ લાય પડે છે. આમ કિમ ખનું ? જવાબ મળે છે કે ખંધના દર્દીનું લોહી ચુશનાર માકડ, ચટકાની મારફતે તનદોરસ્ત માણુસનાં લોહીમાં ખંધનું જેહર પેવડ થાય છે.

કેટલાક ગરમ સુલુકોમાં ચોક્કસ ઉડતા રાગો હોતા નથી, પણ તેમને બદલે ત્યાં મછરોનો ભારી જીવમાત હોય છે; પણ જ્યાં મછરોનો કંઠાળો નથી હોતો ત્યાં ઉડતા રાગોના ઉપદ્રવ હોય છે. આ બનાવ પણ અનુભવથી ખરા પડેલા છે, એવું કારણ એવું સમજાવવામાં

આપે છે કે ઉડતા રાગનું જેહર પોતાના ચટકા વડે માણુસનાં શરીરમાં પેવડ કરી તેને રાગના હુમલા સામે મજબૂત કરી રાખેલો હોવાથી રાગની હસ્તી હોવા છતાં, માણુમ પડતીજ નથી. પેલા મછરના ચટકાથી રાગનાં જેહરની રસી શરીરમાં પેવડ થઈ લોહીને એક જાતનું એવું કુવત આપે છે કે તે વડે રાગનાં જંતુઓના હુમલા સામે મજબૂતીથી લડી શકાય છે.

મછરોના ગિપલા દાખલાને મળતોજ માખીઓનો દાખલો પણ છે. આજ ૫૦ વરસોની વાત ઉપર ડૉં હોયલશેર નામે એક તખીય થઈ ગયો તે પોતાના અને પોતાના ઉસ્તાદનો એવો અભિપ્રાય નોધી ગયો છે કે જ્યાં જ્યાં માખીઓની સંખ્યા ઘણીજ હોય ત્યાં ત્યાંથી ઉડતા રાગો સદંતર નાશુદ થઈ ગયલા અથવા તો ઘણાંજ નરમ રૂપમાં હસ્તી ભોગવતા જણાય છે. પણ એથી ઉલટું, જ્યાં જ્યાંથી માખીઓ નાપેદા થયલી જણાય છે ત્યાં ત્યાં ઉડતા રાગો ખૂબ જોશમાં ફાટી નિકળે છે.

માખ મછર વિદ્ધ ભંમરા અને
મધ માખ.

ગિપલી હકીકતોની સ્વાધ મજકુર લીપક્રીગ વાળો વિદ્વાન માર્પમાન આજે સ્વિકારે છે. તેનો ખાસ અભ્યાસજ માખી અને મછરોની ખુખીખામી આજની વિદ્યાની રાશનીની મદદથી તપાસવાનો છે, અને એ અભ્યાસની રૂએ તે આપણને કેટલીક ઘણીજ અગત્યની બિના જેહર કરવાને સામર્થ્યવાન થયો છે. કે બૂલ કરે છે કે માખી અને મછર બહુજ કંઠાળો ભરેલાં જંતુઓ છે અને તેમના ચટકાં કોહો વાઠવાળી જીનસોમાંથી ચુસેલાં જેહરને લીધે એવા તિસલુ અને જેહરી હોય છે કે તેજ કોઈ કોઈ વાર લોહી જેહરી બની જાય છે અંમરણ વડીક નિપજે છે. તેઓના ચટકા સાધા રણુ છે, પણ તેઓથી કોઈ વાર ઉપર મુજબ થતી ખરાખી આગળ ભંમરા અને મધમાખી

ના ચટકા તજવા જેવા છે, કેમકે આ છેલ્લાં જંતુઓના ચટકા ગમે એવા વધારે તિક્ષ્ણ હોવા છતાં તેઓ વડે લોહીમાં તેમનાં પોતાનાં જેહેર ઉપરાંત ખીજું પારકું જેહેર ફેલાવું નથી અને તેથી મરણને કારણ મળવું નથી. આ ફૂંક કોઈને નહિ મનાય એવો કાગથો; પણ ઉપલો વિદ્વાન કારણ સમજાવે છે કે ભરના અને મધમાખી પોતાનાં દાંત મારે છે અને પોતાનાં જંતુઓ જેહેર આમડીમાં પેચ કરે છે તેથી તેનાં ચટકો આપણને જખરો લાગે છે, તોપણ તે મરણ નિવળવે એવું જેહેર નથી. ખીજા હાથ ઉપર માખી અને મહર પોતાના દંખ મારફતે રાગનાં શક્તિમક જંતુઓને લોહીમાં દાખલ કરી શકે છે, અને તે જંતુઓ ઓછાં વધતાં જેહેરો હોય તે સુખ્ય લોહીમાં વધતી ઓછી અસર થાય છે. ગોવા તેઓ લોહીમાં જેહેરની રસી મૂકે છે.

રાગનો ફેલાવો કરનાર દાખલ માખી.

આ વિદ્વાન પોતાના અજરાઓને આધારે એવા ઝાર ઉપર આપ્યો છે કે માખ અને મહર અને માકડ ચાંચડ શક્તિમક જંતુઓને એક જગા ઉપરથી ખીજી જગા ઉપર લઈ જઈ શકે છે. હવે આપણાં ઘરમાં ઉડતી ફરતી માખીઓ બે જાતની છે. એક જે ઘણીજ સાધારણ છે તે પોતાની શબ્દ અથવા જીભ બહાર કાઢી તે વડે ઝારાક વગેરે ચુસી લે છે; ખીજી દાંત વડે એ કામ બજાવે છે. ચટકો મારનારી માખી કોહાતી વસ્તુઓ અને ગલીઓમાં પી કોહાવાળાં અને ઉડતા રાગનાં જંતુઓને શરીરમાં દાખલ કરે છે. શબ્દ વડે ચુસનારી માખી રાગવાળી જગાએથી ઉડતી આવે અને આપણી ઝારાકીની વસ્તુઓ ઉપર બેસે છે અને ત્યાં પેલાં રાગવાળાં જંતુઓને આ વસ્તુઓ ઉપર લાવી નાખે છે. તેના પગ, પાંખ અને મોઢાં મારફતે આ જંતુઓ આપણા પામે છે, અને એ રીતે ઝારાકી મારફતે રાગ એક જગાએથી ખીજી જગાએ ફેલાય છે.

હવે આ છેલ્લી શ્રમની માખીઓને જે ઝારાકીથી તપાસવામાં આવે છે તો તેઓ

ઝારાકી ઉપર બેઠા પછી પોતાનાં મુખમાં આધેલી વસ્તુ ગોવા ઝારાકી કાઢતી હોય તેવું કંઈકે તેનાં મુખ આગળ આવી રહે છે. તે નિર્મળ પ્રવાહી જેવું હોય છે, અને તેને જે કાચ ઉપર લંબને શક્તિમક કાચથી તપાસું હોય તો તેમાંથી બે જાતનાં જંતુઓ મળી આવે છે. મજકુર વિદ્વાન માર્પેમાને કહેલા દરેક અજરામાં તેને માખનાં મુખમાંના આ ઝારાકી કાઢેલા પ્રવાહીમાંથી તરેહવાર જંતુઓ મળી આવેલાં તે જણાવે છે. આ તેમજ માખીનાં શરીરમાં પેચ થઈ તેના મલ મારફતે બહાર આવતાં જંતુઓની તપાસ લેતાં જણાવે છે કે તેઓ રાગનો ફેલાવો કરે છે. માત્ર આ લખ ઝારાકી ઉપર નાખીનેજ નહિ પણ વળી માખી, મહર અને ખીજાં ચટકા મારનારાં જંતુઓ રાગનાં બિયાં ખુદ ચટકા મારફતેજ પ્રાણી માત્રનાં લોહીમાં દાખલ કરી તેને રાગને આવીન બનાવે છે, અથવા કોહવાટ પેદા કરે છે. ઉપલી બંને બિયા ઉપરથી શિદ્ધ ગાય છે કે માખી, મહર, માકડ, ચાંચડ વગેરે ચટકાબરેલાં જંતુઓ માણસજાતનાં બિય નહિ પણ શત્રુ જેવાં છે.

ચટકો મારનારાં જંતુઓની ખૂબી
ખામીનો સર્વાળો.

આ રીતે આ જંતુઓ ખરાબી પાંચરનારાં છે, અને એ બિયા પાર્શ્વોએના બહુજ અસલી નેવાગાનેને ઝારી પેટ જાણીતી હતી એવું તેમનાં ધર્મનાં દક્ષિણ ઉપરથી જાહેર થાય છે. પણ આજે વિદ્યા વધારે બજાવત જણાવે છે; જે કાંઈ તે બહુજ પુરાણ મજહબનાં પુસ્તકોમાં નથી તે આજે વિદ્યાનાં નવાં નવાં દક્ષિણમાં જાહેર થતું જાય છે. અને માર્પેમાનની નીચલી શોધ પણ હવે જલદીથી એક ધર્મનાં ફરમાન કરતાં વધારે મામકુલ, વધારે કીમતી અને વધારે ઉપયોગી બનેલ થશે. તેણે પોતાના ખેશુમાર અજરાઓ ઉપરથી તપાસ ચલાવી કે ઉપર જણાવ્યા સુખ્ય ચટકા મારી કંટાળોજ આપનારાં નહિ પણ શરીરમાં કાતેજ જેહેર પેચ કરનારાં જંતુઓ રાગનાં જે બિ રાગવાળી જગાએથી લાવી

ખીજી તનુકુસ્ત જગા ઉપર ફેલાવેલે તે બિયાંઓ કોઈ ખીજી રીતે ખરાખી કરતાં અટકે કે નહિ; અને તેમનાં આંશિકાં રાગનાં એજ બિયાં માણસને પોતાને ખીજી રીતે ઉપયોગી થઈ પડે કે નહિ? ખીજી ચોલિમાં, માર્ગમાને આ વાત નકી કરવા માગી કે—

૧—રાગનાં બિયાં અટકા મારનારાં જંતુઓનાં પેટમાંથી પચાર થતી વેળાએ પોતાની જોડેથી અમરમાં નખળાં પડે છે કે કેમ?

૨—અગરજો તેઓ નખળાં પડતાં હોય તો એ નખળાં પડેલાં બિયાં માણસનાં શરીરમાં દાખલ થવાથી તેમની માઠી અમરમાંથી માણસને મુક્તિ મળે છે કે નહિ?

૩—અગરજો આ બિયાં જંતુઓના અટકા મારફતે શરીરમાં દાખલ કરવામાં આવે તો તેથી માણસને રોગ આપે રક્ષણ આપવા જેવાં તે થઈ પડે કે નહિ?

૪—ઉપર જણાવેલી ક્રિયાઓમાંની એક યા ખીજી મારફતે જોડેરનું બળ ઓછું કરી શકાય કે કેમ?

આ સર્વ સવાલોના જવાબ ખરેખર જણવાળે છે. એ જવાબો મજબૂત વિદ્વાન પોતેજ પોતાના પ્રુબ્બજ અપ્પરાઓનાં પરિણામ દાખલ નીચે મુજબ આપે છે, જેમ કરતાં તે કહે છે કે આ અપ્પરાઓમાં તેને બહુજ સુસ્કેલી નડી હતી. તે જણાવે છે કે:—

૧—માખી અને ખીજી જંતુઓ પોતાના પગ, ઝૂઢ અથવા દંખ દેવાનાં ઓળરાંની મારફતે કોઈ જતી વસ્તુઓ, માણસ અને હવાનના મન, અને એવીજ ખીજી ગતીચી-ઓમાંથી સહિમક જંતુઓને આપણી ઓરા-ટ્રીની જાણે ઉપર લઈ જઈ મૂકે છે, જ્યાં એકમ સંજોગો વચે આ જંતુઓની ઊંચરબાવ થાય છે અને તેમના ફેલાવાને કારણ મળે છે.

૨—કોહવારમાંનાં જંતુઓ માખી વગેરેનાં પેટમાં થઈને બાહર પડવાથી પોતાનાં જોડેથી બળમાં નખળાં પડી જાય છે; અને તપાસ ઉપરથી જણાય છે કે મુએલા ઉદર ઉપર યજ્ઞર કરનારી માખીઓમાંની ૩૦ ટકા જોડેલી ૧૨ કલાકની મુદત બાદ રોગિષ્ઠ જંતુઓથી તદ્દન મુક્તિ મેળવી શકે છે.

૩—અટકા મારનારાં જંતુઓનાં જોડેર સ્થળોં માણસોને એકમરખું લાગુ પડતું નથી. નખળાં પોચાં માણસ કરતાં તનુકુસ્ત લોહિયાર માણસ ઉપર એ જોડેરનો સંભવ ઓછો રહે છે. દુખળાં માણસમાં લોહીનાં બારીક સૂઈ સૂકો વધારે હોય છે, પણ તેઓ કરતાં રાતા રંગનાં એવાંજ સૂકો રાગનાં જંતુઓના વધારે મજબૂતીથી નાશ કરી શકે છે.

૪—અટકા મારનારાં જંતુઓમાં રાગનાં જંતુઓના નાશ કરવાનું માર્ગ બળ હોય છે; અથવા કોઈ નહિ સમભવ એવી રીતે પોતાના દંખની મારફતે તેઓ રાગનાં જંતુઓની જોડેરી અમરનું બળ કમી કરી નાખે છે. જે મુલકોમાં મુખ્ય કરીને માખ મછરની વસ્તી ઘણી હોય છે ત્યાં, આ જવ-ડાઓ વિનાના મુલકો કરતાં ઉડતા રાગોનો ઉપદ્રવ ઓછો અથવા નહિ મરજો હોય છે.

દુકમાં આ વિદ્વાનનું કહેવું એમ છે કે માખ, મછર વગેરે રાગનાં બિયાં એકથી ખીજી જગાએ લઈ જઈ તેના ઉપદ્રવને કારણ આપે છે. ખરાં, પણ માખ મછરના અટકા મારફતે માણસનાં શરીરમાં તેજ રાગનાં બિયાં રસી દાખલ પેવચ થઈ માણસને રાગના હુમલા સામે બચાવની ઢાલ જેવાં થઈ પડે છે; તોપણ જો આ તનુકુસ્ત હોય તેઓનેજ આ ક્રિયાથી ઘણું લાભ મળે છે, પણ દુખળાં માણસોને તે જોઈએ એટલા મળતો નથી.

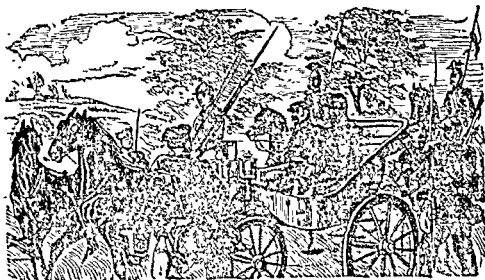
જંતુ વિદ્યાની અધુરી હાલત.

આ અધ્યયન છતાં માર્ગમાનના આ મધુને ધ્યાનમાં લેવા જોગ છે. તે શેવટે જણાવે છે કે સહિમક જંતુઓની વિદ્યા પાછંત આજ ત્રીય વરસે થયાં વિદ્વાને લાગાને શોધ જાણ અજાવે છે, તેથી જો કે ઘણાં લાભો થાય છે અને ઘણી અંધારામાં રહેલી વાતો અજવાળું જોવા પામી છે, તોપણ આ જંતુ વિદ્યા એક પણ ઉડતા રાગનાં કામણનો ખરો ઓગાસો જોડેર પાડવાને ચકિતવાન થઈ નથી, અને દેવા દાર ત્રીય આલોચ વરસ ઉપર એ રાગોના સંબંધમાં જેવી રીતે બિનકારગત હતાં તેવીજ સ્થિતિમાં તે આજે ખી છે, શરૂ વેદ અને નાડી વેદ સ્વચ

પાણી, તાજુ હવા, મુઠરેલી ગરર, ગલીચ અને શગિષ્ટ ધરેનો નાચ, નિર્મળ આરાક્રીની સંભાળ, વગેરે બાબતો ઉપર આપણને આવધ કરેછે અને તેમ કરીને ઉડતા રોગો સામે યવા માટેની સંચનાઓ આપેછે, અને તેથી જીંદગીની આપણી હાલતમાં મોટો સુધારો થઈ ગયોછે એ વાત

ખરી; તોપણ આ અને એવીજ ખીજ વાતની માહિતી છતાં આ બંને કિસ્મના વૈદોએ આ બાબતમાં તો આપણને જેવા ના તેવા અમાન રાખેલાછે કે સ્કિમિક બંધુઓ કેવી રીતે લોહીમાં ચારી માકી અસર ચલાવી શકેછે, તથા ઉડતા રોગોને તેઓ કેવી રીતે કારણ આપી તથા દુલાવી શકેછે.

શાહ નેપોલ્યનના કેદ પડવાની કહાણી.

નેપોલ્યન શરણ થવા બાંધે.

એક મંદીની મુલતમાં કાન-સમાં નેહી ઉચળ પાથળ થઈ તેટલી દુનિયાની તવારીખમાં ખીજાં કોષળ દેશમાં યઈ હતો. ગઈ મંદીની આખરીએ ત્યાં રાત્રીની મોટી તળે ઉપર યઈ, રાત્ર રાણી ઉપર પ્રજા કોપાયમાન યઈ, રાત્રને ગદન માંપો, રાણી નાસી ગઈ, અને રાત્રનો અંત આવ્યો. એ તકનો લાભ લઈ નેપોલ્યન મોનાપાર્ટે ધીરે ધીરે પોતાનો પગથેયાર કરીને રાત્ર ચતા હાથમાં લીધી, અને પ્રજાને તરેહ-વાર રીતે બમાતીને પછી ઉચાઉચ પોતે મેલન-શાહ યઈ નિકળ્યો ! તેણે ધડપર મર રાખ્યું નહિ—આખાં ધરપને હચમચાયું—આફ્રિકામાં દોડી મઈ ત્યાંથી હિંદુસ્તાન ઉપર ઉતરી પડવા માંડ્યું. પણ ૧૮૧૫ વાળી વોટરુની લડાઈમાં તે કેદ પડાયો અને કેદી હાલતમાંજ

મરણ પામ્યો. ત્યારબાદ તેનો મોટો બીજો નેપોલ્યન થવા પામ્યો, પણ મેલન-શાહાતની પડતી પાસે હતી. પ્રાણ રાત્રનું રાત્ર આવ્યું, નેનો અમલ યોગક વધુ વરસો મુઠી ચાલ્યા પછી રાત્ર લુધ કિલિપને રાત્ર છોડી નામંતું પડ્યું. રાત્રની આ રીતે ખીજ વાર આખરી આવી કે લુધ નેપોલ્યન પોતાના નેપાગાન મોનાપાર્ટેનાં તજ ઉપર ચઢી બેઠો. તેણે આમ કરીને ખીજ વારની શાહાનશાહાત ચાલુ કરી. પણ એ મેલન-શાહાતની જીંદગી પણ યોગાન વરમની હતી, કેમકે ૧૮૭૦ માં લુધ નેપોલ્યન જર્મની સાથની લડાઈમાં હાર્યો અને કેદ પડાયો, તથા તેની રાણી મુજીને હિંદુસ્તાન નાસી જવાની ફરજ પડી. આ-નાચ બાગની વિગતો અમે ગયા અંકમાં પ્રગટ કરીથી

છે. એ પછી જોશપર ચઢતા ક્રૌંચ લોકે પ્રજા-
સત્તાક રાજ્ય સ્થાપ્યું; જે એક વરસ નહિ ચાલ્યું
એટલામાં 'કમ્બુનિસ્થ' બળવાખોરો પેરિમના
ધણી થઇ મેડા અને નવાં રાજ્ય સામે લડા-
ઇએ ચલાવી. અને તેઓને દેશવટો મળ્યો
યા તેમનો નાશ થયો, અને ત્યારબાદ આજ
સુધી હજારો યુધ્ધલુ સાથે પ્રજાસત્તાક રાજ્ય
ચાલુ રહ્યું છે; પણ છેલ્લાં ૨૮ વરસોમાં ૨૮૦૦
વિદ્યુત્ત્વમાં એ નવાં રાજ્ય ઉપર પડી ચુક્યો છે.

નેપોલ્યન ૩ જાને જર્મની સાથે લડાઇમાં
ઉતરવાની કસી જરૂર હતી નહિ. પ્રશિયાનો
રાજા વિલ્હમ આંત્રિક સાથેની. લડાઇમાં
દમસ્તમથી ફતેહમંદ નિવડ્યા પછી તેણે નાનાં
નાનાં જર્મન રાજ્યો, જેઓ માહોમાહે લડી
મરતાં હતાં તેમને જીતીને તામે કીધાં અને
તેમને સમજાવી પડાવીને એક ભેગી પાદશાહી
સ્થાપી, અને પોતે તેનો પહેલો પાદશાહ બન્યો.
આ સઘળું લુધ નેપોલ્યનની અદેખી પ્રજાથી
દેખી ખમાયું નહિ. એ વેળા ક્રૌંચ પ્રજા પોતાનું
ગર આસ્માન સાથે લાગવું હોયતો લગાડે
પ્રીયથી ગરૂર બની ગઇ હતી. જર્મન
... પોને અને પ્રશિયાનાં રાજ્યને તે તુરંત
કારથી જોતી હતી; પણ હવે એ સઘળાં
જ્યારે એકદિલ થઇ ગયાં ત્યારે તેમની
ચઢતી કળા અદેખાં ક્રાન્સથી દેખી શકાઇ
નહિ. ક્રૌંચો હરકાંઈ બહાને વસ્ત્રે વસ્ત્ર
જર્મની સામે લડાઈ ઉઠાવવાનો પોકાર
કરવા લાગ્યા. તેમના શેહનશાહની
મરજી આવી કોઇની લડાઇમાં ઉતરવાની
ન હતી; પણ પ્રજાનું દબાણ હવે શાહનશાહ-
ના પ્રધાનો ઉપર આવી પડ્યું અને તેઓની
લડાઇમાં ઉતરવાને તૈયાર થયા. ટુકમાં નેપો-
લ્યનની મરજી વિના તેણે લડાઇનો ઢંઢરો
કહાડ્યો, નકારો કોઠાયાં, ખૂનરેજી આવી,
અને એક પછી એક લડાઇઓમાં ક્રૌંચોની
હાર થવા લાગી. એવું જણાવું કે ટુકાં કરી
રહેલા ક્રૌંચોનું લશ્કર પોતાની જોઇયે તેવી
તૈયારીમાં ન હતું; કવાયદનું કંઠાણું ન હતું;
પાહોમ અર્થે છતાં તકેદારી તો ધૂળ જેવી
હતી. અને એ સઘળાંનાં પરિણામ દાખલ

શેહનશાહ પોતે કેદ પકડાયો. ત કદ પક-
ડાયો ત્યારેજ તેણે જાણ્યું કે જે ક્રૌંચ પ્રજા
લડાઇમાં બીજાવાળી તેને છોંપ મારતી હતી
તે પ્રજા તો કંઈ બડાઇ મારનારી, એશ-
આરામવાળી, બેદરકાર અને બદચુલાની હતી.

સીડન ખાતેની નાશકારક લડાઇમાં નેપો-
લ્યન વંશની કમબખ્તી આવી. એ લડાઇમાં
પોતાના સિપાહીઓ જોડે આ શેહનશાહ પણ
લડ્યો. એજ લડાઇમાં તેનો શરૂ સપેહ-
સાહાર ધાવણ થઈ જંગ મેદાનમાં પડ્યો,
જેને ત્યાંથી બેહોશ હાલતમાં જ્યારે ઉંચકી લઇ
ગયા ત્યારે નેપોલ્યનને ઘણોની આગ્રહ થવા
છતાં તે રણસગ્રામમાંથી ખસ્યો નહિ. તાં ૩૧
મી ઓગસ્ટની સાંજ સુધી લડાઇ ચાલી, પણ
એ આખા દિવસની જેહમતમાં જ્યારે કંઈજ
વળ્યું નહિ ત્યારે નેપોલ્યન સુલેહની માગણી
કીધી, તે એવી રીતે કે સીડન શેર-તે માહેલો
૮૦૦૦૦ રહેવાસીઓ સુધાં ફતેહમંદ જર્મનોને
સ્વાધીન કરી દેવું. એ પેગામથી જર્મનો
છળી ગયા નહિ, પણ જર્મન રાજા વિલ્હમ
પેગામ લાવતાર પાસે સીડનના હાકમને કહે-
વાડ્યું કે આવો શરણ થવાનો પેગામ કોઇ
આટલશ્કરી અમલદાર મારફતે અમને મળવો
જોઇયે, અને એ પેગામ એક કલાકમાં નહિ
મળશે તો સીડન ઉપર પાછો તોપોનો મારો
રાતોરાત ચાલશે. અને ખરેખર એકજ કલા-
કમાં જેનરલ રીલ નામે શેહનશાહનો એડજુ-
ટન્ટ જેનરલ સુલેહનો ઉપલોભ પેગામ લઇ
આવ્યો, એટલુંજ નહિ પણ તેની જોડે નેપો-
લ્યન તરફનો એક રફો પણ રાજા વિલ્હમ
જોગો લેતો આવ્યો.

તે નામામાં એટલુંજ લખેલું હતું કે “જ્યારે
હું મારાં લશ્કરની સરદારીને દરમ્યાન લડા-
ઇમાં માસ્યો ગયો તથી ત્યારે હું મારી
શરીર, ટું પાદશાહના પાઉં આગળ ચુકું-
છું.” આ તાપેદારીનો પેગામ હતો, જેથી
જર્મન રાજા, તેનો બેટો પ્રિન્સ ફ્રેડરિક
વિલ્હમ (રાણી વિક્ટોરિયાનો જમાઈ અને
હાલના જર્મન શેહનશાહનો પિતા), પ્રધાન
ખિસ્માર્ક (જેને તે વેળા હજુ “પ્રિન્સ”

ને એકકાળ મળ્યો ન હતો) અને કાઉન્ટ મોલકી (જર્મન લશ્કરનો સપેહસાલાર) આનગી મસલેહત કરવા મંડ્યા. થોડા વારમાં જર્મન પાદશાહે એક ભગિની ખુર્સી ઉપર એક જોવા તેવો ફકો ફ્રેન્ચ શેહનશાહ જોગો લખી કાઢ્યો, જેમાં એવું જણાવ્યું હતું કે મેહરબાની કરીને આવતી સહવારે મને મારાં વંદે ખાતેનાં મકાનમાં આવી મળવું." વળી લખ્યું કે "તું જેવા શેહનશાહ સાથે આવી રીતની મુલાકાત થાય તેથી હું દિલગીર છું. હવે શરણ થવાના કોલકરાર ઘડી કાઢવા માટે કુલ મુજિબારી સાથે ઠરાવેલો પાદશાહી પેગામી મોકલવાની તું નામદારને અરજ કરે છે."

જર્મનોની આ કૃતેહ ઉપરથી જ્યારે તેમના પાદશાહ, શાહનવા, વડા વજીર વગેરેને અનેક તરફથી મુખ્યારકબાદીઓ મળવા લાગી ત્યારે સીડન ખાતે ફ્રેન્ચ શેહનશાહ અને તેનું લશ્કર કેદીની હાલતમાં પડેલું હતું. સીડન એક નાનું ગામડું છે, જેનાં મેદાનમાં લડાઈમાં માર્યા ગયેલા સિપાહીઓનાં મુદાંઓના ઢગ વચે ફ્રેન્ચ સિપાહીઓ અને તેમને ઘેરીને ઉભેલા જર્મન સિપાહીઓની પલટણોથી દેખાવ ધોણોજ બખાનક થઇ પડ્યો હતો. આવી હાલતમાં ખાંજો કાંઇ ધલાજ હતો નહિ. નાસી થકાય એમ તો હતું જ નહિ, અને લડાઈમાં જીત મળવાની તો વકીજ ન હતી. આવા સંજોગો વચે લુઇ નેપોલ્યને ઉપર જણાવ્યા મુજબ મુલેહનો મરશી મોકલાવી પોતાના પેગામી જેનરલ રીલને પાછો ફરવાની વાટ જોતો તે જંગ મેદાનમાં ગમગીન બેઠો હતો. હવે જ્યારે ઉપલો પેગામી પાછો ફર્યો અને નેપોલ્યન જોગાં નામા જોડે કણુ કોલકરારની શરતો યોતો આવ્યો, જે ઉપરથી તે બહુ નામુશ્ક થયો અને આખી રાત હાથ અફસોસમાં મુલરી.

ખીજી સહવારે, યાને તા. ૧ લી સપ્ટેમ્બરને દિને તેણે જ્યારે પોતાના બચાવની ખીજી એકે બારી જોઇ નહિ ત્યારે પોતાના સીડનનાં જંગ મેદાનવાળા મુખ્ય

નેની ધાવણી તરફ ગાડી હંકારવા ફરમાવ્યું. તેની તે ગમગીન મવારીનું ચિત્ર આ બાબતને મથાજે આપ્યું છે. નેપોલ્યન પ્રથમ બિસ્માર્ક વજીરને મળવા ગયો, કેમકે તે ધારતો હતો કે પાદશાહ વિલ્હમના કણુ કોલકરારમાં જો કાંઇખી નરમ દોરી મુકાય તો તે ખીસ્માર્કની મસલેહતથી મુકાય. બિસ્માર્કની ધાવણી આ વેળા ડા. ચેરી ખાતે હતી, જ્યાં હજુતો તે બિછાના ઉપર બિઘાતો હતો, એટલામાં તેને નેપોલ્યનના આવી પુગવાની ખબર મળી. જે બનાવની બિસ્માર્કે કદી સ્વપ્ને પણ વકી રાએલી નહિજ, તે બનાવથી તે અત્યંત અચરત થાય તેમાં નવાઇ નથી. તે ઝડપથી તૈયાર થઇ ગામને ચિમાડે નેપોલ્યનને સાચો લેવા દોડ્યો અને તોખી ઉતારી ઉભો. શેહનશાહે તેને તોખી પાછી પહેરવા આગ્રહ કીધો, પણ બિસ્માર્કે કહ્યું કે "જે માન મારી તરફથી મારા પાદશાહેન ધોટે છે તે તું નામવરને પણ ધોટે છે." અહીંથી નેપોલ્યન ગાડીમાં અને બિસ્માર્ક ઘોડસવાર થઇ ગામમાં દાખલ થયા, અને એક વણકરનો ઘરની બહાર લાલોત્રાવાળી જગામાં બે ખુર્સીઓ મંગાવી ખાંને વાતે વળગ્યા. નેપોલ્યને વાત છેડી અને પાદશાહ વિલ્હમ સાથે મળવા માંધ્યું. બિસ્માર્કે કરી પણ શરતો થયા વિના પોતાના રાજ સાથે નેપોલ્યનને મેળવવાની ના પાડી. નેપોલ્યને ઉચર વાળ્યો કે કોઇખી જાતના કોલકરાર કરવાનું કે સપેહસાલારને હુકમ આપવાનો એજિતવાર મારો નહિ પણ મારી રાણી અને પ્રધાનોનો છે. હું તો એક લશ્કરી અમલદાર. દાખલ લડાઈમાં ઉતરેલો છું." આવા સંજોગો વચે કશું શેવટ આવ્યું નહિ, અને ખાંને છુટા પડ્યા. બિસ્માર્ક પોતાના પાદશાહેને જઇ મળ્યો અને નેપોલ્યન સીડન પાછો ફર્યો, જ્યાં સઘળા ફ્રેન્ચ સરદારો અને સિપાહીઓ કરી પણ નામુસીબરેલી મુલેહ કરવાની સામે ઉરકેરાયલા હતા.

પણ મુલેહ તો તા. ૨ જીને દિને નકી થઇ નેપોલ્યન તરફથી જેનરલ વિમ્પફન અને જર્મનો તરફથી કૌન્ટ મોલકી વચે આ કરારો નકી થયા. મોલકી ફુનિયાનો આધેલો

તેમાં ખોરાકી પકાવવા થકી તેનાં બનાવેલાં વાસણોને સુલે ચઢાવી ચકાવ એમ નથી. વળી કેટલીક તરફથી ખીન્ને વાંધા એ લેવાયોછે કે એલ્યુમિનિયમનાં વાસણોમાં ખોરાકીની વસ્તુઓ સજામત રહી શકે એ ચકાવેલું છે. આ અને એવાજ ખીજા વાંધાઓના સંબંધમાં મજકુર પ્રોફેસર ચેટર્નને મધરાજનાં એક પત્રમાં હમણાજ કેટલોક અગત્યનો જોલાસો પ્રગટ કરાયોછે; જેનો સાર આ ઢોકાણે ઉતારી લઈ આ વિષય સમાપ્ત કરીશું. તે લખેછે કે

“કેટલેક ઢોકાણે એવું જણાવવામાં આવેછે કે ચોક્કસ સંજોગો વચ્ચે, એલ્યુમિનિયમ ધાતુ ઉપર જુદી જુદી જાતના ખાર, આસ્ટીડ વગેરેથી કેટલીક અમર થાયછે. એ ખીનાથી એલ્યુમિનિયમ ધાતુનાં વાસણોને ઉપયોગ કરવા હમ્મજતાં ઘણાં લોકો, તેનાં લાભ લેતાં અટકી પડે, એ બનવાજોગ છે. ઊપલી જણાવેલી ખીના કેટલે દરજ્જે ખરી છે તે તપાસી જોવાનો મને વખત મળ્યો નથી, પણ એ ખીના મોટે ભાગે ખરી હોય એમ હું માની લઉં છું. પરંતુ એ ધાતુનાં વાસણોના સંબંધમાં જે ખીના ઊપર હું લોકોનું વધુ લક્ષ્ય એસવા માયું છું તે એ છે કે એ વાસણો ઉપર આવરસીપાનાના માધારણ વપરાયથી પાને તેમાં ખોરાક, પાણી વગેરે ભારી રાખવાથી અથવા એ વાસણોને સુલા ઉપર મેલ્યાથી તેઓ ઉપર કાંઈ પણ માઠી અમર થતી નથી. એલ્યુમિનિયમ ધાતુનાં વાસણો કેટલાંક વાસ થયાં હું વાપરું છું અને તેઓમાંના કેટલાંકનો ઉપયોગ મારે આવરસી પોતાને જેમ ગમે તેમ કરેછે, તેમ છતાં તેઓ હાલ અગાળીનાં જેવાંજ લાગેછે અને તેઓ ઉપર કાંઈ પણ અમર થયેલી જણાતી નથી. એ વાસણોને દરરોજ રાખથી માછીને ઘોંઘા નાખવામાં આવેછે અને તેઓ લોખંડ ઉપર હનેમલતું પડ ચઢાવેલાં વાસણો કરતાં બહુ ચડીવાતાં માલમ પડ્યાં છે. કેટલાંક લોકો એ વાસણોને ફક્ત માછીને ધરાતાં નથી, પણ તેઓને અજકતાં બનાવવાની ખાએસ રાખેછે. તેઓની એ

ખાએસ પાર પાડવાનું કામ પણ બહુ સહેલું છે, કારણ કે એ વાસણોને ફટકી વતી માંજવાથી તેઓ ઘણા ચકચકતાં બનેછે. આઠી રીતે પાત્રીમ કરેલાં એલ્યુમિનિયમનાં વાસણો લાંબા વપરાયથી માંખાં પડી જાયછે, પણ તેઓને ફટકી વતી માંજવાથી તેઓ તદન નવાં જેવાં ચકચકીત બનેછે. ફટકીને પાણીમાં પળાવવાની કાંઈ જરૂર નથી, પણ હુગડાંના એક ટુકડા ઉપર તેનો ખારીક ભુકો મેલીને તે વતી વાસણોને ધસવાથી તેઓ વધારે સફેદ તેમજ અજકતાં બનેછે. એલ્યુમિનિયમ ધાતુનાં વાસણોના સંબંધમાં ફટકી વાપરવાની આ એક નવી તેમજ બહુ સચતી શોધ છે, અને તેથી એ ધાતુનાં વાસણોની એક મોટી ખામી દુર થઈછે. એલ્યુમિનિયમ ધાતુનાં જે વાસણો ઘણાં ખરાબ થઈ ગયાં હોય તે વાસણોને સાફ કરવાની રીત એ છે કે પેહલાં તેઓને તેજ તથા ખારીક પાલીસનાં કાગલ વતી અને તે પછી ફટકીના ભુકા વતી ધસવાં.

“એલ્યુમિનિયમનાં વાસણો, પીતળનાં વાસણોની પેઠે, લાંબા વપરાયથી ઘસાઈ જાયછે કે નહી, એવા ઘણેક ઢોકાણેથી સવાલ પુછવામાં આવેછે, પણ એ સવાલનો જવાબ આપવાને હજી અમને પુરતો વખત મળ્યો નથી. તોપણ એ ધાતુનાં એક વાસણને ચરખ જીપર ચંદ્રાવીને તથા ચરખને જોરમાં ફરવીને એલ્યુમિનિયમ ઉપર એ ઘસાડાની કેવી અમર થાયછે તે અમારે તપાસી જોવું છે. અમારા અત્તરા ઉપરથી અમને માલુમ પડયું છે કે એલ્યુમિનિયમ ધાતુ પીતળ કરતાં વધુ વખત ઘસાડા મારે ટકી શકેછે, જેથી હું કાંઈ પણ આંચકી વગર કહી શકું છું કે જો એકસરખી જાડાઈનાં પીતળ તથા એલ્યુમિનિયમનાં જે વાસણો એકજ વખતે વાપરવાં શરૂ કર્યાં હોય, તો એલ્યુમિનિયમનાં વાસણ પીતળનાં વાસણ કરતાં વધારે દિવસ નીભી શકશે. પાણી ભરીને એક ઢોકાણેથી ખીન્ને ઢોકાણે લઈ જવા મોટે એલ્યુમિનિયમના હાંડા, તામડી, વગેરે વાસણો, તેઓ વજનમાં હલકાં હોવાથી, બહુ ઉપયોગી

યર્ષ પડે છે, પણ કુવામાંથી પાણી કહાડવાના બાબમાં તેઓ એટલા બધા ઉપયોગી થઈ પડતાં નથી; કેમકે તેઓ વજનમાં હલકાં હોવાથી, મહેલાઈથી પાણીમાં કુખી થકતાં નથી, જેથી

પાણી કહાડવા માટે માટી વગેરેનાં ભારી વાસણો તથા પાણી એક ઢંકાણેથી ખીન્ને ઢંકાણે લઈ જવા માટે એલ્યુમીનમના હલકાં વાસણો વાપરવાં વધારે અનુકૂળ થઈ પડશે."

સ સ્થાવતના શાહ ત એ !

"અરેબન ટેક્સ" નાં નવાં દફતરમાં ઘણી એક દિલકશ વાર્તાઓ છે, પણ તેઓમાં પાર્સીઓને ખાસ હર્ષાવે એવી પાંચ નાની નાની વાર્તાઓનો સુમંગી વાંચવાળોગ છે. આ પુસ્તકની નુકતેચીની કરનારા ગૃહસ્થોએ પણ એ વાર્તાઓ વખાણી છે, અને કર્તા લખે છે કે એ વાર્તાઓ પાર્સીઓ મગરૂરી સાથ વાંચશે. કેમકે તેઓમાં જે બર્મટ્રી ખાનદાનની સ્થાવતોની સ્તુતિ ગાઈ છે તે અસંખ્ય એક પાર્સી ખાનદાન હવું, એટલું જ નહિ પણ ઇરાનમાં ઘણું જ નામીયું અને પાદશાહી દરજ્જાનું ખાનદાન હવું. એટલામાટે આ વાર્તાઓ સ્થાવતના બાબમાં પાર્સી કીર્તિને જેમ દેનારી છે. પાર્સી નામ સાથ સ્થાવત સુદાની જોડાયેલી છે, તે આજ કાલની નથી પણ સેંકડો વરસોથી છે, તે નીચલી વાર્તાઓ દર્શિત કરે છે. ઉપલાં બર્મટ્રી ખાનદાન બાપે અમે હવે પછી જાણવાળોગ વિગતોથી બરેલો એક વિષય લખવા ધારિયે છીયે, પણ તે આગમજ એ ખાનદાનના સખી દિલયુદ્ધ અને જાહોજલાલીનું જોઈવું માન નીચલી વાર્તાઓ વાંચનારને પૂરે પડશે.

૧-વજર જાફર અલ બર્મટ્રીનો સખી દિલ યુદ્ધે.

એક દૂરનાં જંગલમાં વચનદાર એક ખીદાવી આરબ ખસીફ હાઈન અલ રશીદના વજર જાફર અલ બર્મટ્રી પાસે દર સાલ એક ગજલ તેની તારીફમાં બનાવી લાવતો, અને તે નજર કરવાતાં ઇનામ દાખલ તેને સોનાના ૧૦૦૦ સિકા મળતા હતા. આ ઇનામ લઈને તે આરબ તેના મહેલમાંથી પાછો ફરતો હતો, અને તેમાંથી આખું વરસ પોતાનાં કુટુંબનો

અર્થ મલાવતો હતો. એક દિન પોતાના શરેસ્તા મુજબ આરબ ગજલ જોડીને વજરને માટે લાવ્યો, ત્યારે તેને અખર મળી કે તે બધા વજરને તો ખસીફ ફાંસી દઈ મારી નાખાવ્યો છે, આ ઉપરથી પેલા આરબ ફાંસીની જગાએ ગયો અને ત્યાં પોતાની સવારીનાં ઉંઠને બેસાડીને પોકપોક રડ્યો, અને બહુ આંસુ પાડ્યાં. પછી તે જે નવી ગજલ બનાવી લાવ્યો હતો તે ગાઢ અને શેવેડે ત્યાંજ ઉંઘી ગયો.

ઉંઘમાં પેલા આરબ એક ખાખ દીઠાં, અને તેમાં તેણે વજર જાફરને જોયો. જાફરે તેને આમ કહ્યું કે "તું બહુ તસ્દી એવાને આવ્યો ખરો, પણ તે મને આ હાલતમાં જોયો છે. તો પણ ફિકર નહિ. તું બચરા ખાતે જ, અને ફક્તાના ચીના ઘણી વિશે પુછપરછ કર. એ ઘણી ત્યાંનો એક વેપારી છે, જેને જઈને એમ કહે કે જાફર અલ બર્મટ્રીએ તેને સંભામ કહેવાડી છે અને કહ્યું છે કે 'પેલી' મિંગની નિશાનીથી તું મને ૧૦૦૦ સોનાના સિકા આપ."

જ્યારે પેલા ખીદાવી આરબ ઉંઘમાંથી જાગી ઉઠ્યો ત્યારે તે બચરા ખાતે ગયો. અને પેલા સોદાગર માટે તલાસ કરવા લાગ્યો. જ્યારે તે તેને મલ્યો ત્યારે જાફર પોતાની ખાખમાં જે કંઈ કહ્યું હતું તેથી તેને વાફેક્ર કીધો. આ સાંબળીને પેલા સોદાગર બહુ ડર્યો અને એટલીબધી માતમ કીધી કે ગોયા તેનો જન તેનાં બદનમાંથી નિકળી ગયો. પછી તેણે પેલા આરબને ઇજતથી આવકાર દીધો, પોતે તેની પાસે બેઠો, અને તેના ફરિદ દરેક રીતે મક્કળ યાચ એમ તેને ખુશ કીધો. તે

આરખની તેણે મહી રીતે પરીણી માફરી કીધી, અને તે ત્યાં જણુ દિવસ સુધી રહ્યો. ત્યારે તેણે પાંચો ફરવાની રજા માંગી ત્યારે પેલા સોદાગરે તેને ૧૫૦૦ સોનાનાં ચિકા ગણી આપ્યા. અને કહ્યું કે “આમાંના એક હજાર તો તને આપવાનો મને હુકમ થયો છે, અને બાકીનાં પાનસો તો મારા તરફનીં તને બેટ છે. તને દર સાલ ૧૦૦૦ સોનાના ચિકા મળ્યા કરશે.”

જતી વેળા બીલાંબીએ તે સોદાગરને કહ્યું કે “હું તને એકાદનાં કસમ આપીને પુછું છું કે પેલી સિંગની વાત તું મને કહે, કે આ આખનો બેદ હું મુજ પાપેથી જાણી શકું.” આ ઉપરથી તે સોદાગરે આ મુજબનો જવાબો કીધો :—

“મારી કોરકિંદની ચરઆતમાં હું બહુ મુશ્કેલી હાલતમાં હતો, અને બગદાદના મહા-દાઓમાં ગરમ સિંગ વેચતો કરતો હતો. તે વેચતીજ હું મારે મુજરાન ચલાવતો હતો. એક દહાડે દિવસ બહુ થડો હતો અને વરીદ પડતો હતો તે વેળાં મારાં ચરીરની મંબાળ માટે પુરતાં વચ્ચ વિનાં હું તાડમાં થયરતો અને વરીદમાં બિંગતો એવી તો કંગાળ હાલતમાં સિંગ વેચતો બેટકતો હતો કે તે બાબનો ત્યારેની વિચાર કરું છું ત્યારે મને ધૂનરાં છુટે.”

“હવે તેજ દિન જામ્ફર મહાદાને મધાજે એક રલામાં બેસી તમાંચો જોતો હતો. તેની જોડે તેના આમ નોકરો અને નાજનીનો હતી. તેની નજરે મારા ઉપર પડી અને મારી હાલત જોઈને તેને દયા આવી. તેણે મને બોલાવવા પોતાનાં એક ખિદમતગારને મોકલ્યો, જે મને તેની આગળ લઈ ગયો. ત્યારે તેણે મને જોયે ત્યારે બોલ્યો કે ‘તારી કને સિંગ છે તે મારા નોકરોને વેચાતી આપ.’ આ ઉપરથી હું તેમને મારી કને માપ હતું તે બરીને ગણી આપવા લાગ્યો. જે નોકરે મારી સિંગ વેચાતી બીધી તે દરેકે તેનાં દામ દાખલ મારે માપ બરીને મને સોનાના ચિકા આપ્યા. મારી કને જેટલી સિંગ હતી તે

સંધવી ખેલાય થઈ ત્યાં સુધી આમ થયા કીધું. પછી મારી ટોપલીમાં કંઈ બાકી રહ્યું નહિ.

“હવે મેં મને મજલા ચિકા બેગાં કીધા. જે વેળા જામ્ફર મને પુછ્યું કે ‘હજી બીજી સિંગ બાકી રહી છે કે ?’ મેં કહ્યું કે ‘મને ખબર નથી.’ પછી મારી ટોપલીમાં તપાસ કરતાં તેમાંથી મને એક સિંગ મળી આવી, જામ્ફરે તે લીધી અને તેનાં બે ફાડમાં કીધાં. એક બાગ તેણે પોતે રાખ્યો, અને બીજો પોતાની એક ચોરતને આપતાં પુછ્યું કે ‘આ અધીં સિંગ તું કેટલી કીમતે ખરીદ કરશે ?’ તેણે જવાબ દીધો કે ‘જેટલું સોનું બેટું થડું છે તેથી બેવડે દાગે.’

“આ માંખળીને હું તો મુને માપજ બની ગયો અને મનથી બોલ્યો કે ‘એમ બનેજ નહિ.’ પણ હું આમ વિચાર કરતો હતો એટલામાં થું બન્ધુ તે જુઓ. પેલી નાજનીને પોતાની એક લોડીને ફરમાવ્યાથી તેણી મારી કને સોનું હતું તેથી બેવડો જયો લઈ આવી. પછી જામ્ફરે મને કહ્યું કે ‘આ અધીં સિંગનું દામ તારી કને હાલ જેટલું સોનું જમા થયું છે તેથી બેવડી રકમે ખરીદ કરીશ. એ તારી સિંગનું દામ છે તે તું લે.’ આમ કહીને તેણે પોતાના એક નોકરને હુકમ આપ્યા થી તેણે કંઈ સોનું બેટું કીધું અને તે મારી ટોપલીમાં મુક્યું. હું તે માથે ઉઠાવીને ત્યાંથી ચાલતો થયો.

“એ પછી હું ખમરા ખાતે આવ્યો અને મને મજલાં નાણાં વડે વેપાર ચલાવ્યો, જેની બરકતથી અઘાહતાકાએ મને પુરંજન દોલતની નવાંજેશ કીધી. એટલામાટે અઘાહની હું વખાણું કરું છું અને ઉપકાર માનું છું. હવે જો હું તને જામ્ફરના સખી દિલચુદાને લીધે મને મજલી દોલતમાંથી દર સાલ એક એક હજાર સોનાના ચિકા આપું તો તેથી મને શી ખોટ જવાની છે ?”

૨—હુશમનને દોસ્ત ગણનારો સખી મદદ. સાહિબા ઇબ્ન ખાલિદ, જે પોતાની મખાવતથી બગદાદમાં મથકુર હતો તેની અને

અમદાવાદ ધખ્ત મલિક અલ ખુત્રાઈ વચે છુપી દુશ્મની હતી. એ દુશ્મની તેઓમાંનો એકબી જણ ખુશી બતાવતો ન હતો. એ દુશ્મનીનું કારણ એ હતું કે ખલીફ હારન અર રશીદ મલિકના બેટા અમદાવાદે બહુજ સહાતો હતો, અને તે ઉપરથી આલિદના બેટા યાહિયા અને તેના બેટાએને એમ કહેવાનું કારણ મળ્યું હતું કે અમદાવાદે ખલીફ ઉપર બહુઈ અજાબી છે. એ પ્રમાણે પોતાનાં દિલમાં એકેક તરફના તિરસ્કાર બતાવવાનું તેઓએ લાંબી સુદત સુધી આણ રાખ્યું.

એવું બન્યું કે ખલીફ અમદાવાદ ધખ્ત મલિકને અર્માન્યાની હાકમી બક્ષી અને તેને ત્યાં મોકલ્યો. ત્યાં તેના ઠરીકામ થયા પછી એક બહુજ કેળવાયેલા, ખખરદાર અને ચાલાક ધણી કે જે એરાકને રહેવાસી હતો, તે તેને આવી મળ્યો. આ કેળવાયેલા ખખરદાર માણસ પેશાની બહુ તંગીમાં હતો; તેની દોડત ધસ-ડાઢ ગઈ હતી, અને તેની આબાદાની નાશ પામી હતી, એટલામાટે તેણે યાહિયા ધખ્ત આલિદનાં નામથી અમદાવાદ ધખ્ત મલિક જોગો એક પત્ર બનાવટથી ઉમેા કીધી, અને તે લખને અર્માન્યા ખાતે તેને મળવા આપ્યો. મેહલના દરવાજા આગળ આવેને તેણે એક અમલદારને પેલા અમદાવાદ જોગો પત્ર હવાલે કીધી, જે તેણે પોતાના હાકમને લઈ જઈ આપ્યો. અમદાવાદે તે ઉજેડિતિ વાંચ્યો, અને વિચાર કરતાં તેણે બહુ લીધું કે આ રકો બનાવટબરેલો છે. તેણે પેલા માણસને પોતાની નજદીક હાજર કરવાનો હુકમ આપ્યો જેણે હાજર થઈને હાકમને કુવા લીધી, અને તેની તથા તેની દરબારની તારીફ કીધી. અમદાવાદે તેને કહ્યું કે “આટલી લાંબી મંજલ કાપીને એક બનાવટ બરેલો પત્ર મારી પાસે લોવવાની તને કેમ લાલચ થઈ? પણ હિમત રાખ; તને હું નાસિપાસ કરવા તથા માંગતો.”

પેલા માણસે મોલ્યો કે “જોદાતાલા વજરને લાંબી જીંદગી બક્ષો! જે મારા આબાદી તને કંટાળો છુટતો હોય તો મને પાછો હાંકી

કહાડવા માટે તું બહાનાં ના શોધ. આલિદના બેટા યાહિયા તરફથી હું જે કાગળ લાવ્યો છું તે ખરો છે, બનાવટ બરેલો નથી.”

અમદાવાદે કહ્યું કે “હું બગદાદ ખાતેના મારા આડતિયા ઉપર લખીને જે કાગળ તું લાવ્યો છે તે બાબે તપાસ કરવાને તેને ફરમાવીશ; અને જો આ રકો બનાવટબરેલો નહિ પણ ખરોજ સાબિત થશે તો હું તને મારા સુલકના એક જીલ્લાનો હાકમ બનાવીશ, અથવા જો તને બક્ષેશ જોઈતી હશે તો રૂપાંના ૨૦૦૦૦૦ સિક્કા, મોટી કીમતના ઉત્તમ ઘોડા અને ઉંઠ અને એક કીમતી એલામ્મત બક્ષીશ કરીશ; પણ જો આ રકો બનાવટ બરેલો સાબિત થશે તો લાકડી વડે તને ૨૦૦ ફટકા બાંધી મારવા તથા તારી દહાડી મોડી નાખવાનો હું તને હુકમ લખ્યું છું.” પછી અમદાવાદે પેલા માણસને દીવાનખાનાંમાં લઈ જવા ફરમાવ્યું અને તેના સુકદમાની તપાસ થાય ત્યાંસુધી તેને જોઈતી સીજે પુરી પાડવાનો હુકમ આપ્યો. એ બાદ તેણે બગદાદ ખાતેના પોતાના આડતિયા ઉપર એક પત્ર લખ્યો, જેમાં એવી મજમુન લખી કે—

“મારી પાસે એક ધણી એક રકો લખને આવ્યો છે, જે કહે છે કે આલિદના બેટા યાહિયાએ તે મોકલાવ્યો છે. પણ મને લાગે છે કે એવું કાગળ તે લખે નહિ. એટલામાટે હું એ વિશે ખખર કહાડને, અને આ રકો યાહિયાએજ લખ્યો છે કે કોઈ બીજાએ તે તું જાતે જ લખને તપાસ કરી નકી કરને અને મારા ઉપર ઉતાવળો જવાબ મોકલને, કે જે ઉપરથી આ કાગળની સચાઈ જુઠાઈ વિષે જાણવામાં આવે.”

બપોરે આ રકો બગદાદ ખાતે આડતિયાને મળ્યો ત્યારે તે જલદીથી સવાર થઈને યાહિયા ધખ્ત આલિદનાં મકાન તરફ ચાલ્યો. એ વેળા તે પોતાના રમુજ દોસ્તો સાથે બેઠેલો હતો, અને તેની હજુરમાં મુખ્ય ખિદમતગારો હતા. આડતિયાએ તેને મુલામ કીધી અને પેલા અમદાવાદ તરફથી આવેલો રકો રજુ કીધો. યાહિયાએ તે વાંચ્યો અને પછી તેને કહ્યું કે “તમે કાલે પાછા આવજો, હું તમને જવાબ લખી આપીશ.”

આડતિયાના ગયા પછી પોતાના સોહજ-
તીએ તરફ ફરીને યાદિયાએ પુછ્યું કે “એક
ધણી મારે નામે જોડો રૂકો બનાવી કાઢડ
અને તે મારા દુસ્મન પાસે લઈ જાય તો તેને
કેવા નતીએ મળશે જોઈયે ? તે સોહજતીઓએ
પોતપોતાનાં વિચાર આપ્યા, અને તેમાં દરેક
જણે પેલા ધણીને કંઈ મળ કરવાનું
ચૂંક્યું. પણ યાદિયાએ તેઓને કહ્યું કે “તમે
મધજા જલ કરો છો. તમે પેલા ધણીને મળ
કરવાની જે મસાહ મને આપો છો તે ઉપરથી
તમારાં મનની હલકાર્થ અને નબળાઈ દેખાઈ
આવે છે. હમાનદારના પાદચાહ નામદાર
ખલીફની અબ્દલા ઉપર કેવી ભારી મેહર-
ખાનગી છે તે તો તમે મધજાઓ જાણો છો,
અને મારી તથા અબ્દલાની વચે જે દુસ્મની
અને ખાફ છે તેની તમે જાણો છો. હવે
અબ્દાહ (જેનાં નામની જીવાદતી હોય !)
તેણે આ જોડો કાગજ બનાવનાર ધણીને
અંમે વચે દોસ્તી કરાવવાનો એક ઇલાજ
ખતાયો છે, તે માટે તેણે તેને લાયક ગણ્યો છે,
અને અમારાં દિલમાંથી દુસ્મનીનો આતથ
જુલાવી નાખવા માટે તેને પચંદ કીધો છે,
કે જે દુસ્મની આજ, વીચ વરસો થયાં વધ-
તીજ ગઈ છે. હવે એ ધણીના વચે પડયાથી
અમારા મામલાનો સમાધાનીથી નિર્ણય
આવશે. હવે આ ધણીએ જે કંઈ મારે
નામે લખ્યું છે તે ખરું પાડવાની અને તેની
હાલતમાં સુધારો કરી અપાવવાની મારી
ફરજ છે, એટલામાટે હું તેના લાભમાં એક
રૂકો અબ્દલા ઇબ્ન મલિક અલ ખુત્રાહ
ઉપર એવો લખીશ કે જે ઉપરથી તે તે
આદમી માથ વધારે હજતથી વર્તે, અને
તેના મરતબો વધારવા તથા તેને માન આપ-
વાનું માલુમ રાખે.”

જ્યારે પેલા ખાસ સોહજતીઓએ યાદિયાને
મહોરથી આ મધજા સખુનો સાંભળ્યા ત્યારે
તેઓએ તેને આશ્ચિય વીધા અને તેની
અપાવત તથા ભારી મેહરખાનગી જોઈ અચ-
સ્ત થયા. પછી યાદિયાએ કાગજ તથા અડિયો
કાગ્ર મંગાવીને અબ્દલા ઇબ્ન મલિક ઉપર

પોતાને હાથે નીચથી મતલખનો એક પત્ર
લખ્યો :—

“દયાવંત હાતાર અને માયાળુ ખાદા-
તાલાનાં નામથી ! તારો રૂકો મને મલ્યો છે ;
અબ્દાહ તારી ઉમરની જીવાદતી કરે ! તે પત્ર
મેં વાંચ્યો છે. તને સલામત જોઈ ખુશી
થયો છું. તું સુખમાં તથા આબાદ હાલતમાં
છે એમ સાંભળીને હું મન છું. તું એમ
ધારે છે કે પેલા ખાનદાની ધણીએ મારે
નામનો એક પત્ર બતાવટથી ઉભો કીધો છે,
અને તે કંઈ મારો લખેલો નથી. પણ ખરે-
ખર જોતાં એમ નથી : કેમકે તે રૂકો બના-
વડો નથી, પણ મેં પોતે લખ્યો છે ; અને
હું જોમેદ રાખ્યું છે કે તું તારા મુખી દિલ-
ચુદાઈ અને મેહરખાનગીથી અને બધા
ખવાસથી પેલા નિઝપટ અને મુખી માલુ-
મની ઉમેદ અને ઇલાખ લાવશે, અને
તેની લાયકી સુજખની તેને ઇજત આપશે,
તેની આદેશ પર આવે એમ કરશે, અને
તારી ભરપુર મેહરખાનગી અને માયા તેના
ઉપર ખાસ ઉતારશે. તેને માટે તું જેની
કંઈ કરશે તે મારે માટે કીધેલું હું ગણીશ,
અને તે માટે હું તારો જીવકારી થઈશ.”

એ પછી આ કાગજ ઉપર તેણે મરનાયું
લખ્યું અને તેને બંધ કરીને પેલા આડતિયો
ખીજે દિને આપ્યો તેને આપ્યું, અને અડ-
તિયાએ તે અબ્દલા ઉપર મોકળી આપ્યું,
જેણે જ્યારે તે વાંચ્યું ત્યારે તેમાંની મત-
લખથી ખુશ થયો. પછી પેલા માલુમને
પોતાની નજીક ખાલાવીને તેણે કહ્યું કે “જો
તને કબૂલત આપી હતી તેમાંની જેની ખફોશ
તને પચંદ પડતી થઈ પડશે તે હું તને
આપીશ ; માટે કહે કે તને હાકમી જોઈયે છે
કે હનામ ?”

પેલા માલુમે કહ્યું કે “મને હનામ સિવાય
ખીજું કંઈ પચંદ નથી.”

આ ઉપરથી અબ્દલાએ હુકમ કરીને તે
ધણીને બે લાખ રૂપાંના સિકા, પાંચ રેશમી
સાત્ર સાંધના તથા પાંચ મેરાતથી મહેલાં જીન
માથના એવા દસ આરખી યોડા, (કે જેવા

ઘોડા પોદશાહી સવારીઓ વેળાજ વપરાય છે,) ક્રીમતી કાપડની વીંચ પેટીઓ, ક્રીમતી ઝવેરાત સાથના દથ ચુલામ, ઘોડેસ્વારો બક્ષ્યા, એ ઉપરાંત વંજી તેણે તેને ઉંચી સરપાવ આપ્યો, અને તે પહેરાવી બપકાદાર ખતાવીને બગદાદ ખાતે મોકલી આપ્યો.

પેલા ભાગ્યશાળી ધણી ભારે બગદાદ ખાતે આવી પુગ્યો-ત્યારે તે પોતાનાં કુટુંબને જઈ મળવા આગમજ યાહિયાના મેલેલ તરફ ચાલ્યો અને તેની મુલાકાત લેવાની પરવાનગી માગી. દરબાને જઈને યાહિયાને, ખમ્બર આવી કે “આપણા દરવાજા આગળ એક આખરદાર દેખાવનો, અને ખુબસુર્ત ચેહરાનો તથા બપકાદાર લેખાસનો ધણી કેટલાક ખિદમતગારો સાથે આવી ઉભિછે અને તારી મુલાકાતની આદેશ રાખેછે.”

યાહિયાએ રજા આપવાથી પેલા ધણી દીવાનખાનામાં દાખલ થયો, અને જમીનને બારસો દીધા.

યાહિયાએ પુછ્યું કે “તમે કોણ છો ?”

પેલા માણસે જવાબ દીધો કે “અમે સાહેબ, હું તે ધણી છું કે જે નસીબદેવીના જીવ્હાતથી મરી ગયો હતો પણ તે મને આફ-તોની કમરમાંથી પાછો જીવતો પ્રધિછે, અને મારી આહિયાનાં બેહસ્તમાં મને ચહડાવ્યોછે. હું તે ધણી છું કે જેણે તારે નામનું એક

પત્ર બનાવ્યું, હવે, અને તે અખદ્દા ધખન મલિકાકને લઈ ગયો હતો.”

“અખદ્દાએ તને શું કહ્યું ? તને તેણે શું આપ્યું ?” યાહિયાએ પુછ્યું,

“તારાં મોઠાં દિલ અને મુખી દીલચુદાઈથી ઉપજતા કાયદા તેણે મને બક્ષ્યાછે,” પેલાએ જવાબ દીધો. “તેણે મને દાલતમંદ ખતાવ્યોછે, અને મારા ઉપર ખામ મેહરબાનગી કરીને મને નવાજ નાખ્યોછે. તેની મધંજી બક્ષેશો અને ધનામો હું સાથે લાવ્યોછું, તારા દરવાજા આગળ તે મધંજુ છે, હવે તારે ગમે તેમ તેનો વું નિકાળ કર.”

“જે કામ મેં તારે માટે કીધુંછે તેના કરતાં જે કામ તેં મારે માટે બંજીવ્યુંછે તે બેહતર છે. મારી તરફના મોઠાં ઉપકાર અને ભારી સખાવતને વું લાયક છે કમ્મિકે મારી અને તે મોઠા દરજ્જાનાં સાહેબની વચે જે દુસ્મની હતી તેને તે દિલાજાનીબરેલી મોહબત અને મિત્રાચારીમાં બદલી નાખીછે. એટલામાટે અખદ્દાએ તને જે કંઈ આપ્યું છે તેને મળવું જ મારેખી તને આપવું.

આમ કહીને યાહિયાએ પોતાના માણસોને ફરમાવ્યું કે આ ધણીને અખદ્દાએ જેટલી કપડાંની પેટીઓ, નાણું અને ઘોડા વગેરે બક્ષ્યું હોય તેટલું ખીજી આપવું. આથી પેલા આદમી અમલ જેવી આખાદ દાલતમાં હતો તેવા તે આ બિ મુખી દિલચુદાના, સાહેબાની મેહરબાનગીથી પાછો આખાદ થયો.

તબીબો શું કહેછે ?—તખીબો પોતાના અનુભવ ઉપરથી જણાવેછે કે જેમ જેમ દુનિયા જુની થતી જાયછે તેમ તેમ તે સુધરતી અને માજીલી બનતી જાયછે, અને તેમ તેમ માણસો વધારે ગાંડા બનતા જાયછે. આગળાં વરસો કરતાં હાલ ઘેલાંપણું ધણું વધી ગયુંછે, અને તે સુધરેલી માજીલી રીતબાતનું પરિણામ છે. વંજી તખીબો એમખી કહેછે કે મંધિવાં મર્દ કરતાં ગરમ રૂપમાં વધારે જોર પકડેછે.

આખીનો વેદો જણાવેછે કે દર પંદર માણસે એકજ માણસની આંખ દરેક રીતે તનદુસ્ત હોયછે.

તખીબાનું એવું પણ કહેવુંછે કે સ્ત્રી કરતાં પુરુષોમાં અંધારો વધારે જણાયછે.

ઘેલાંપણું એવેખી ઉતરેછે; અને તખીબો જણાવેછે કે દુનિયાના સર્વ ઘેલાંઓમાંના એકો ભાગ એવે ઉતરેલાં ઘેલાંપણાના ભાગ છે.

તખીબો કહેછે કે ખીમારીનું થણું સાધારણ કારણ અડપથી એરાક આદિ સેવાનું છે. તેઓ જણાવેછે કે એકથો ખીમાર ૧૬ દર્દીઓ પા કલાતમાં બિજાન પુર કરવા માટેની મુજ તરીકે ખીમાર વરેછે.

વાધ કેળવનાર એક બંગાળી.

એક બંગાળી ચોપાનિયામાં વાધ કેળવનાર એક બંગાળી બાલુ સાયની મુલાકાતનો હેવાલ પ્રગટ થયે છે, જે દેશીઓની હિમત અને ચતુરાઈના અસાધારણ દાખલા તરીકે બાલુવા જોગ યાદ પડશે.

બાલુ શીયામ કંત બાનરજી ઢાકનો રહેવાસી છે. તે ૩૯ વરસની ઉમરનો એક જવાન શખ્સ છે. તે બંગાળ પ્રાંતનો રહેવાસી છે એવો ખ્યાલ મનમાં રાખતાં તે પોતાની ઉમર કરતાં પણ જવાન દેખાય છે. કેટલીક અહિં તહિંની વાતો પછી મેં વાધ કેળવવાની બાબત આગળ ધરી. મીઠા બાનરજીએ કહ્યું કે:—“હેનાં દસ વરસ થયા હું વાધ સાથે એણા કરતો આવ્યો છું. અગાઉ ધીજ વાધ કેળવવાનો અભ્યાસ હોવાથી હું કસરતખાજ અને કુસ્તી રમનાર બન્યો. કેટલોક વખત લગણ મેં હિંદી સરકસનું કામ ચલાવ્યું. ઢાકા કૌલેજમાં કસરત કરતાં અને ઢાકાના દેશી કુસ્તી રમનારાઓથી કુસ્તી રમતાં શિખ્યો. હિંદી સરકસના મેનેજર તરીકે મેં સનમગજ જે સીલ્હેટ પ્રાણીમાં એક નાનું શેહર છે, તેની મુલાકાત લીધી. તે જગાના યોગક ઉતરતી પકિતના મહેમિદનોએ એક ચિત્તાને પકડ્યો અને લોકોને તે દેખડાઈને પોતાનું ચુગરાણુ કરવા લાગ્યા. મેં તે પ્રાણીને તપાસવા જવા અને જોવાને મનપર લીધું. તેને જોતાં વારજ પ્રાણીઓ કેળવવાનો અને જેમ ધુરોપિયન સરકસવાળાઓ કરે છે તેમ વિજરામાં તેની સાથે એણા કરવાને વિચાર મારાં મનમાં આવ્યો. મેં તે ચિત્તાની કીમત આપવાની માગણી કરી અને તેના ધણીઓ મને તે વેચવાને કબજા થવાથી મારી ઉપર તે ચોકલી આપવામાં આવ્યો. મારા કબજામાં તે આવ્યા પછી તેની અવધા સાથે દિવસે મેં તેના વિજરામાં દાખલ થવાનું શરૂ કર્યું. પહેલાં યોગક પ્રસંગમાં તેણે મને એટલે મારવાને બળવાન કોશિશ કરી, પણ તેના ચુસ્તો તપ્ત કરવાને મેં કંઈ પણ તક આપી નહિ.”

મેં બાલુવા માગ્યું કે “તમે તમારે પોતાને હાથે તે પ્રાણીને ખ્યાડતા હતા કે?”

“નહિ, કદી નહિ.”

“ત્યારે તમે તે પ્રાણીને તમારા કબજામાં લાવવાને કેવી હિંમત ચલાવી?”

“એ સવાલનો જવાબ આપવો મુશ્કેલ છે. હું માનું છું કે આવાં યુગની અને લોકોના તરફથી હેવાનો જેવાં કે વાધ અથવા ચિંહને તાપે કરવાની માણસમાં જે શક્તિ છે તે એક બાદાઈ બક્ષે છે, દરેક જાણુ તે બક્ષે મેળવતો નથી, અને જેને તે મળતી નથી તે ગમે એટલી કોશિશ કરવા છતાં મેળવી શકતો નથી. તોપણ મારી પાસે એક છુપી કળા છે, તે કંઈ નહિ પણ હિમત છે. જેને તમે બધ કહેછો તે મેં મારી જીંદગીમાં કદીખી જાણ્યું નથી. પહેલેજ દિવસે જ્યારે હું વાધના વિજરામાં દાખલ થયો ત્યારે મારે અંતકરણ બધી જગાંની ધુનું નહિ. તે આ જાતની હિમત છે કે જે તમને યુગની હેવાનોને તાપે કરવાને શક્તિ આપે છે. જો વાધની સાથે એના રહીને તમે બધની જગાંની નિયાણી ખતાવશે તો અમિત તે તમારી ઉપર ધસી આવશે. જ્યારે વાધને હું સાલુક વડી કેળવતો હતો. ત્યારે બધને મારાં અંતકરણમાં કદી હું દાખલ થવા દેતો હતો નહિ. મેં વરસ સુધી મારા પહેલા ચિત્તો મારી સાથે હતો, જે પછી તે મરી ગયો. સનમગજના આ ચિત્તાનાં મરણ પછી યોગ દિવસમાં મેં ખીજ બે ખરીદ્યા. મેં પહેલા ચિત્તાને તાપે કરીધો તેના કરતાં યોગ વખતમાં આ મારા ખીજ બેને કેળવી શક્યો. તોપણ આમાંનો એક ટુક વખતમાં મરણ પામ્યો, નેથી મેં પણ વધારે ઉમર પુગેલા ચિત્તાઓ ખરીદ્યા. ત્યાર પછી બંગાળનો પાદશાહી વાધ, જે મંદરખાત ખાતે પકડાયો હતો, તેની સાથે લડવાની મેં હિંમત કરી. બાવલના રાજા રાજેન્દ્ર તારાચણુ રાયજહાદુરે એક મારો બંગાળી વાધ મને બેઠ આવ્યો. આ પ્રાણી

આથે હું પઠના ગયો. પઠનાનો નવાખ બહા-
 દુર મારા વાધ આથે મને રમતો જોવા
 આપ્યો. હું પિજરામાંથી બહાર આપ્યો ત્યારે
 નવાખ બહાદુરે મારી નજદીક આવીને કહ્યું
 કે:—આ વાધ આથે એક કરવાનું તમારે
 મનસે ઘણું સહેલું હોયું જોઈયે, કારણકે
 તમે તેને કેળવ્યોછે અને ઘણો ખર્ચ પાળ્યો
 છે. જો તમે કોઈની વાધ, જેને તમે કેળવ્યો
 નહિ હોય, તેની આથે લડી શકો તો તમે
 તમારી હિમતનો અને કુવતનો અવિત ઘણો
 મારે દેખાવ કર્યો. ત્યાર પછી નવાખે
 પોતાની માઠી વાધણ આથે તેણીનાં પિજ-
 રામાં લડવાનું મને નોવું દીધું. મેં નવાખ
 આપ્યો કે જ્યાંસુધી તે પ્રાણીને હું જોઉં
 નહિ ત્યાંસુધી તે નોવું કબૂલ રાખી શકતો
 નથી. ખીજી સહવારે મેં નવાખની મુલાકાત
 લીધી અને તેણે મને પોતાનું શિકારખાનું
 બતાવ્યું. જેવી તે વાધણ મને દેખાડવામાં
 આવી તેવુંજ મેં નવાખને કહ્યું કે તેણી
 હું એક કરીશ. નવાખે પૂછ્યું કે ‘આ
 પરાક્રમ કરવાને તમે ક્યારે તૈયાર થશો?’
 મેં નવાખ દીધો કે ‘જો તમે નામદારની
 મરજી હોય તો આ પજેજ હું તૈયાર છું,
 પણ ઇનામ તરીકે હું વાધણનીજ માગણી
 કરીશ.’ તે જગાના લોકોમાં તે વિષે પુરતી રીતે
 જાહેરખબર માટે થોડો વખત આપવો જોઈતો
 હતો, તેથી ચોથા દિન ઉપર તે એક મુલતવી
 રાખવાની મેં માત્ર નવાખની રજા માંગી. નવાખ
 કબૂલ થયો. કારણકે દિવસે સરકસની છાવણી
 આગર અને ઉત્કંઠિત જોનારાઓથી ઊભાઈ
 જતી હતી. લોકો ઘણા દૂરનાં મંડેકો—જેવાકે
 દીનાપોર—થી આપ્યાં હતાં. જ્યારે હું તે
 વાધણના પિજરામાં દાખલ થવા કરતો હતો
 ત્યારે નવાખ બહાદુર મારી નજદીક આપ્યા
 અને કહ્યું કે:—‘આ વગર કેળવાયલાં
 હોવાને આથે લડાઈ કરવાનું સહાસ માત્ર આથે
 ઉડાવવાની વિચક્ષણ હિમત, જે તમે બતાવીછે
 તેને માટે હું આ વાધણ તમને બક્ષીય તરીકે
 આપવાને તૈયાર છું. તમને પિજરામાં દાખલ
 થવાની ખરેખર ગરજ નથી! પણ મેં

નવાખની માયાણ દરખાસ્તનો લાભ લેવાને
 ઠીક ધારું નહિ, કારણ કે આ અસાધરણ
 એક જોવાને તમાશગીરો આપ્યા હતા, તેઓને
 ઇગવામાં આવતા હતા, તેથી મેં મારો સખુન
 રાખ્યો, પિજરામાં દાખલ થયો, વાધણ આથે
 ખેલો કીધો અને તે હોવાનથી કંઈ પણ ઇન્જ
 પામ્યા વગર ફત્તેહની ધામધુમ સાથે બહાર
 આપ્યો. નવાખ મારીપર એટલો તો ખુશ
 થયો હતો કે વાધણની બક્ષીયમાં એક હજાર
 રૂપિયાની ટેલી અને બે સુંદર અરખી ઘોડા-
 ઓના તેણે ઉમેરો કીધો. હજી સુધી તે
 વાધણ, જેને મેં ‘‘બેગમ’’ નું નામ આપ્યું
 છે, કારણકે તે નવાખ તરફથી મને ભેટ મળી
 હતી, તે મારી પાસે છે.’’

‘‘વાઘો સાથની તમારી ઘણીક લડાઈઓ-
 માં કદી તમે પોતાને મોટાં બચમાં આવી
 પડેલા દીકા હતા?’’

‘‘હા, વાઘો મળતાવડો સ્વભાવ ધરાવવાને
 આશીર્વાદ મેળવેલા હોતા નથી. નજીવાં કારણો
 તેમને ખરાબ સ્વભાવમાં બદલી નાખે છે.
 રમતાં અને કુદતાં, વાધ તરતના યુસ્ત્રાની
 નિશાનીઓ એકાએક બતાવે છે અને તમને
 એ ચીને મારવાની ગોડવણ કરે છે. જો તમે
 તેજ પજો પાછાં પગળાં ભરીશો, તો માતની
 શિક્ષાને પાત્ર થાઓશો. એક પ્રશ્ન મેં મારે
 માથું વાધનાં મોહોડાંમાં આવેલું મને માલમ
 પડ્યું, જેમાંથી ઘણીખરી અશકત હાલતે
 મારા હાથેથી તે વાધનાં જડખાંઓ જીરું
 કરીને મેં મારી મેજે બહાર કાઢાડ્યું. તે વખતે
 માત્ર જરાકજ મને એ ચીને તેણે માર્યો હતો.
 ઘણી વખત મેં મોટા વાઘેથી માર આધી છે.
 હુગલીમાં ખેલો કરતો હતો તે વખતે એક વાધ
 મારી છાંતી ઉપર ચઢી બેઠો હતો. આ ઉપર-
 થી થોડાક પુરોપિયત ગૃહસ્થો જેઓ હાજર હતા
 તેઓ તે જગ્યા છોડી ગયા, જ્યારે થોડીક
 બાનુઓ ખેલાન થઈ હતી. મારાં માણસો ગબ-
 રાટમાં પડ્યાં અને તે પ્રાણીને મારી નાખવાને
 ખંદુક સાથે આપ્યાં. આવી કંઈ પણ ચીજ
 કરવાને મેં તેઓને મના કીધા, પણ ગોસની
 એક આખી ટાંગ લાવવાને કહ્યું. મને જ્યા

દેવાને આ લાલચે પણ તે વાંધને માટે પમાડ્યો નહિ. પણ થોડાક વખત પછી તે લલચ્યાયો અને મોસની ટાંગપર તેણે ટાંપ મારી. તરતજ હું ઉઘો થઈને પિત્તરામાંથી બહાર આવ્યો.”

“શું તમે તમારો મરકમ પાછો કરવાને ધારણ રાખો છો?”

“નહિ. પણ થોડાક એકા કરતા વાઘો અને મિંહો સાથે પુરોપ તરફ જવાની આદેશ રાખું છું. હમણાજ કેટલાક પુરો-પિયતો મેં મોટા આક્રિંકન મિંહો પોતા સાથે કંઠકતામાં લાયાછે. તે જોડીના તેઓ ૩૩૦૦૦ માંગે છે. જો કોઈ ચપ્પ મિંહોની આ જોડીની ભેટ કરવાને મને વચન આપે તો પિત્તરામાં તેઓ સાથે લગવાને હું તૈયાર છું. પણ આવી રીતે મને ઉત્તેજન આપે એવા કોઈ ચપ્પને હું જોતો નથી.”

“મારામાંબળવામાં આવ્યું છે કે તમે તમારી છાતી ઉપર મારી પથરો મુકીને તેના કટકે કટકા કરો છો. તે વિષ મને તમે સૂચવું કહેશો?”

“કુકીનાના રાજ્યએ એક વજ્રે મારી રૂબરૂ કહું. કે બંગાળીઓ જે ચીજોમાં ચતુરાઈ અથવા માત્ર હિમત દેખાડાવવી પડતી હોય તેમાંથી બીજી માત્રના લોકોને દુરાવી થકે છે, પણ વિલક્ષણ અંગની કમરોમાં લાપક હોતા નથી. ત્યાર પછી રાજ્યએ કહું કે “એક

હિંદુસ્તાની કુસ્તી એકનારે મારી નોકરીમાં હતો, જે તણ મણના મોજનો એક પથર પોતાની છાતી ઉપર મુકીને ભાંજી શકતો હતો! મેં રાજ્યને જણાવ્યું કે સેહલાઈથી હું તેમ પ્રભાણે કરી શકું છું, અને મેં મારે વચન રાખ્યું. છ મણના મોજનો એક પથર મારી છાતી ઉપર મુકવામાં આવ્યો હતો અને તેને ભાંજીને કટકે કટકા કીધા હતા. હમણાં હું દસ મણના મોજના પથરો મારી છાતી ઉપર મુકીને ભાંજવા દઉં છું.” (અહીં સવાલ પૂછનાર જણાવે છે કે મેં પોતે અઉદ અથવા પંદર માણમના ટોળાંને અગ્યાર મણના મોજનો એક પથર ઉપાડીને બાજુ સીધામ કંતાની છાતી ઉપર મુકતાં અને મજબૂત બાંધાના મેં માણસોને મોટા હથોડા વડી ભાંગતા જોવા છે.)

“આવાની તમારી મુખ્ય જીવંશો શી છે?”

“હું દરરોજ દાઢ શેર માંસ, બાફેલા ચોખ્ખા થોડાક જથ્થો, અને વળી થોડાંક ઘંઙાં ખાઉં છું.”

“કોઈ પણ કેશી વસ્તુ લેવાની તમોને ટેવ છે કે?”

“નહિ, મુદ્દલ નહિ. આ અને કાશી પણ હું લેતો નથી. જેઓ મારી તંદુરસ્તી રાખવા માગતા હોય તેઓને તે જેર સમાન છે.”

દો. પા. દો.

એક પાર્શ્વી બાળ કવિ.

પ્રખ્યાત ઇંગ્લેન્ડ કવિ એલફ્રાંડર પોપ પોતાને માટે લખી ગયો છે કે “મને નાનપણથી કવિતા જોડવાનો શોક હતો; હું કશી મહેનત વિના કાવ્ય મોલતો અને કવિતા પોતાની એજે મારાં મગજમાં પેદા થઈ મારાં મહોડાં વાટે બહાર નિકળી પડતી હતી.” પોપને માટે કહે છે કે તે ૧૧ વરસની વયથી કવિતા બતાવી જાણતો હતો. કાગળનો એક ટુકડો મળ્યો કે તે ઉપર તે પોતાની લીટીઓ ઉતારી લેતો હતો, અને આશ્વાસનાઓ આગળ તે વાંચી બતાવી તેમને ખુશ કરતો

હતો. એજ કિશોરો એક બાળ કવિ મુજ રાંતમાં શ્રી દમણ શહેરમાં જન્મ પામેલો જોહેર થયો છે. વધારે ખુશહાલીની બિના એ છે કે તે એક પાર્શ્વી કવિ છે. તેણે ક્યારથી, માને પોતાની કેટલી વાની ઉંમરથી કવિતા રચવા માંડી તે અને જાણતા નથી; પણ “માયિક મગ્ગલ” ના કવિ અધિપતિ મીંઠ દાદી તારાપોરવાળાએ જે કંઈ જોહેર કહી છે તે ઉંમરથી અને જોડાયે છે કે તેનું વય હાલ ૧૧ વરસનું છે, અને એ ઉમરે તે મારી કવિતા રચી જાણે છે. આ પાર્શ્વી કવિ અરદેશર

ક્રામજી ખખરદાર નામનો છે, અને એ બાળકના બનાવેલા જે નમુનાઓ અમે જોયાછે તે ઉપરથી તે યુગ્મરાત્રી પિંગળથીજ નહિ પણ કવિતાના અવશ્ય શબ્દગારોથી ખખરદારજ દિસેછે. નીચે તેનાં રચેલાં કાવ્યના અમે જે નમુનાઓ ઉતારી લીધાછે તે ઉપરથી વાંચનારને આ પાર્શ્વી કવિની ખખરદારીનું મારું માન થયા વિના નહિ રહેશે. મીઠા દાદી જોડે મીઠા ખખરદારને સવાલ જવાબો થયાછે; એટલેજે “દિલજન” ના તખ્તસુમથી જાણીતા થયલા વડા કવિએ પુછેલા પ્રશ્નોના નાના કવિ ખખરદારે ખખરદારીભરેલા ઉત્તરો આપ્યાછે. આ સ્વળા પ્રશ્નોત્તર “દોહરા” ના સાધારણ અને સરળ વજનમાં રચાયેલાં, જેમાંથી જોવાનું એટલુંજ છે કે સામાન્ય વાંચનારને સમજાવે કહણ એવા સવાલો ખખર સમજી લખે તેમના કેવા ચતુરાઈભરેલા જવાબો આપવામાં આપ્યાછે. આ દીખાવો વધારે નહિ લખાવતાં અમે ઉપલી પ્રશ્નોત્તર-માળા “માત્રિક મનહ” ઉપરથી હેઠળ સદાખરી ઉતારી લખ્યે છીએ.

(દોહરા.)

પ્રશ્ન.

નર સાથી નિંદાય છે?—ત્રિયા તણું શું તેજ ?
કોણ જગત જસ જોગવે ?—શું નહિ શીટ રેજ ?

ઉત્તર.

હુશુંથી હુનિયા વિષે, નર નિશ્ચય નિંદાય;
પાળે પતિમત શિળ થઈ. એ સ્ત્રી તેજ મનાય.
સમય સાચવી કામ લે, જરા જગમાં લે તેજ;
ટેવ પડી પ્રખ્યાત તે, કદી ન શીટ રેજ.

પ્રશ્ન.

યાય સફળ ભવ શા થકી ?—પામે કોણ પ્રકાશ ?
સંત સદા શું સાચવે ?—પ્રેમીને શી ખ્યાસ ?

ઉત્તર.

સતકર્મે ભવ છે સફળ, પામે સત્ય પ્રકાશ;
સંત સદા સત સાચવી, મુખે ધરે દરિ વાસ.
પ્રેમી નિજ પ્રિયવિણુ હરે, રહે સદાય ઉદાસ;
તણવે પ્રિયની ભેટ યદિ, પ્રેમીની એ ખ્યાસ.

પ્રશ્ન.

ધીર તજે ધનવાન તો ?—કાયરનું શું કામ ?
વહું સર્વથી વિશ્વમાં ?—નિશ્ચય કોણું નામ ?

ઉત્તર.

ધીર તજે ધનવાન તો, ધિક તેણું ધન નામ;
ધીર મુકી પાછો પડે, એ કાયરનું કામ.
વહું વિશ્વમાં તો સદા, લોભી ગણશે દામ;
વહું સર્વથી વિશ્વમાં, નિશ્ચય પ્રભુનું નામ.

પ્રશ્ન.

પ્રેમ અખંડિત કોણનો ?—કોણું મન મસ્તાન ?
જતાં રહે શું જગતથી ?—કોણું ન ભૂલે માન ?

ઉત્તર.

પ્રેમ અખંડિત ધરાનો, સાંપર એક સમાન;
મૂરખ ને અભિમાનિનું, જણા મન મસ્તાન,
માયા સર્વ વિનાશિ છે, જગથી નય નિહાન;
મન જેણું અતિ પુષ્ટ છે, તે નહિ ભૂલે જ્ઞાન.

પ્રશ્ન.

માયા મારે કોણને ?—કોણુ જોગવે દોર ?
કોણુ લખવે માત કુખ ?—કોણુ ધર છે ધોર ?

ઉત્તર.

માયા મારે મૂર્ખને, રંક જોગવે દોર;
કપુત લખવે માત કુખ, કુસંપિ ધર છે ધોર.

પ્રશ્ન.

જરાહિણ કોની છંદગી ?—શું જવતા નહિ જાય ?
કડવી માયા કોણની ?—કોણુ ન પરવશ થાય ?

ઉત્તર.

વ્યસની વ્યભિચારી તથા, જુગારિ જૂઠા હોય;
જરાહિણ તેની છંદગી, જરૂર સૌ જન જોય.
જિવતાં કે દિન જન તણા, મિતિ સ્વભાવ ન જાય;
ઘટનો ઘાટ કુંભારનો, મરડયો નહિ મરડાય.
કડવી માયા કાળની, કદી ન પાછો જાય;
શર પરાક્રમિ કોઇને, પરવશ તો નવ થાય.

પ્રશ્ન.

નરે કોણુ નિર્દોષને ?—નર કેરું શું નર ?
ભૂપતિ કેમ બલો હરે ?—પ્રેમ કોણુનો પૂર ?

ઉત્તર.

નિર્દોષ જન નિર્દોષને, નડવામાં ચક્રવૂર;
સત્ય સદાયરણી રહે, તે નર કેરું નર.
ભૂમિ વિષે શુભ ન્યાયથી, ભૂપતિ બલો બહુાય;
દરેક પ્રેમથી પૂર પણ, માત પ્રેમ પૂર ધાય.

પ્રશ્ન.

કોણુ શરણ સંતોષને ?—કોણુ ધરે નવ ધીર ?
શોભે કોણુ સખા વિષે ?—કોણુ વિશ્વમાં વીર ?

ઉત્તર.

જ્ઞાનિ શરણ સંતોષને, સદા ધરે મન સ્પીર;
કાયર નર ને બાવરો, લેશ ધરે નવ ધીર.

રોએ સદા સમાવિષે, જ્ઞાનિ પ્રમુખ નિરધાર ;
કવિ કોવિદ ને સન્નનો, દિષે સમાગાં સાર.
કામ કોપ મદ લોભ ને, ધર્મા રાત્રુ ગણાય ;
જેણે એ વરા રાખિયાં, તે સત વીર મનાય.

પ્રશ્ન.

ગણિયે ગમાર કોણને ?—જડે ન કોની જોડ ?
અબળાનું અભિમાન શું ?—કવિજનનો રો કોડ ?

ઉત્તર.

કરે વિચાર ન આજનો, ભવિષ્યપર આધાર ;
દાશે આવી તક પુલે, પછિ પરતાય અપાર.
અંધ અને નહુયા છતાં, અતિ ધાય જુવાર ;
અસની નજારી બને, ગણિયે જોઈ ગમાર.
જડે કદી નહિ જગવિષે, જોડ હરિની નહુ ;
ઉદાર ઉજળો સર્વથી, કરે સૃષ્ટિમાં આણ.
હોય બહી રૂપવંતિ ને, પતિ જેનો વિદ્વાન ;
સંધે પાળે ધર્મ એ, અબળાનું અભિમાન.
સત્ય જોધ આપે સદા, ખરી બતાવી જોડ ;
શુદ્ધ પંથ દુનિયા પળે, કવિજનનો એ કોડ.

પ્રશ્ન.

શું બ્હાલું રણધીરને ?—નેક તણી શી નેમ ?
પંડિત શું પૂછે નહિ ?—પરગણુ કોનો પ્રેમ ?

ઉત્તર.

નામ પ્રિય રણધીરને, વિશ્વે હોય વિશેષ ;
બલે બધ નિજ છવ પણ. હંદે નહિ લવલેશ.
સદાચરણિ જનપર સદા, પૂર વસાવે પ્રેમ ;
શુભિજન નામ વધારવું, નેક તણી એ નેમ.
મન જોડ પૂછે નહિ, પંડિત જન સાક્ષાત ;
પરમારથી પુરૂષ તણે, પરગણુ પ્રેમ અધાત.

પ્રશ્ન.

કોણ બલો ભવ જોગવે ?—કોણ લભવે કળ ?
કદિ જનુનીનું ધન જિવન ?—કોણ પાપનું મૂળ ?

ઉત્તર.

જ્ઞાની સત્ય જનો વળી, જેને સચણી નાર ;
સંધે વસે સજોડ જે, કલેશ નહિ કો વાર.
સખતાનાં શુભ કર્મથી, સુખમાં રાજ સાર ;
જોઈ બલો ભવ જોગવે, સુખી રહે આ કાર.

વડીલનાં શુભ નામને કુકર્મથી દષ્ટ પૂળ ;
શીર કલંક ચઢાવે ને, કપુત લભવે કળ.
સચુત શૂર સચણી દિલે, કીધે સત્ય દુકળ ;
એનિ જનુનિનું ધન જિવન, લોભ પાપનું મૂળ.

પ્રશ્ન.

ધટે ન ગૌરવ કોણનું ?—સરસ કોણનો સંગ ?
કોની પ્રતિમાં પુન્ય છે ?—કોની આશા ભંગ ?

ઉત્તર.

ચતુર-જ્ઞાનિ ને શૂરનું ધટે ન ગૌરવ અંગ ;
સંગ તથા શુભ કાચનો, સરસ ગણાયજ સંગ.
પ્રતિમા ધરમી પુરૂષની, પૂન્ય ગણાય નિદાન.
ધર્મની લીલા વિષે, જેનું તન મન ધ્યાન.
મૂર્ખ ચહે રસ કાચનો, કાચર નિતવા જંગ ;
કંગ બળ સુજન ગણાવના, એની આશા ભંગ.

પ્રશ્ન.

શું સાચું સંસારમાં ?—હિલ કોનું દરિયાવ ?
જેઅકલી રાધી બળે ?—ચહે કોણનો ભાવ ?

ઉત્તર.

જગ માયા સૌ બડ છે, બંદો સૌ દેખાવ ;
સાચું હરિનું નામ હિર, ઉદાર હિલ દરિયાવ.
સજન તણું શુભ દેખિને, જેઅકલી બળનાર ;
ચહે ભાવ બહુ તેહનો, જેની અછત અપાર.

પ્રશ્ન.

જોગી ભમરો ક્યાં ભમે ?—મળે કોણને માન ?
સા સા લાભ સુસંગથી ?—કયો દુષ્ટી દિલબન ?

ઉત્તર.

ભમરો જોગી પુષ્પનો, ભમી કરે રસપાન ;
જગહિતકાર શરવિરને, મળે મહીમાં માન.
સત્સંગે જન જરા વધે, સર્વ કરે સત્કાર ;
તે દુષ્ટિયો દિલબન છે, પરહિત પર બળનાર.

પ્રશ્ન.

હૃદયે હેત વસાવિને, પૂછું એક સચાલ ;
ખાલક-કવિ મુજ કોમનાં, સત્ય કોણનું બ્હાલ ?

ઉત્તર.

મુજ મતિસમ ઉત્તર દિધા, કવિ નયિ છું હું બાળ.
સુણો મિત્ર દિલજ્ઞાન લાં, સત્ય માતનું બ્હાલ.

હુબસી કાળો કયારે થાય ?—ડાંડ ફેરાવેરી
નામે એક તખીને પોતાના જાતી અનુભવ
ઉત્તરથી એવું જાહેર કીધું છે કે હુબસી બાળકો
કાંઈ જન્મથી જ કાળાં હોતાં નથી પણ ઉમર
પુખ્ત પછીજ તેઓની આમકી કાળો રંગ
પડે છે. જન્મ વેળા આ બાળક એક પુરે-

વિયન બાળકના જીવાળ શીરમજી રંગનું હોય
છે; પછી તે જાંબુડો રંગ પડે છે; પંદરને
દિને તે ચાંદ્રોટ રંગનું બને છે, અને પછી
આસ્તે આસ્તે આમકીનો રંગ બદલાઈને વરે
પુખ્ત પછી તે પોતાનાં માતપિતા જેવા રંગનું
બને છે.

વિવિધ વિષયો.

અમળયજી જેવી અમેરિકન નાણિયેરી.

કયુબાનો ટાપુ ઉત્તર અને દક્ષિણ અમેરિકા વચ્ચે આવેલા કેરીબિયન સમુદ્રમાં આવેલો છે, અને આજ સુધી તે સ્પેનને તાબે હતો; પણ ગયાજી માસમાં અમેરિકા સાથની સ્પેનની લડાઈમાં તેણે તે જાણ દીધેલું છે. એ ટાપુ ધણે ફળદ્રુપ છે; જમીન માતબર છે એટલું જ નહિ પણ આબોહવાની ધણીજ સારી છે. કુદ્રતની ગોથા બાર હાથની મેહરબાની તેના ઉપર છે. ત્યાં વળી જાતજાતનાં નવાઈ સરખાં માટાં ઝાડાની પણ એવી બહોંશ થયેલી છે કે એકતની મહેનત વિના કુદ્રત પોતેજ રહેવાસીને જોઈતી ધણીએક જીવસો પુરી પાડે છે.

આ નવાઈ જેવાં ઝાડામાં સૌથી પહેલાં દરજ્જે તાડમહાડની જાતનાં ઝાડ બોગવે છે, જેમની કયુબામાં એક બે નહિ પણ ૨૬ જુદી જુદી જાતો છે. એ ઝાડો રહેવાસીઓને છાપડો, ઓરાક અને જીંદગી પુરી પાડે છે. આ ૨૬ કિસમનાં ઝાડોમાં સૌથી ખુબસુર્ત અને સૌથી કીમતી 'પાદશાહી મહાડ' ને નામે ઓળખાય છે. આપણી નાણિયેરીઓની માફક તે ઉચું સીધું ઉગે છે. તેનું થડ છેક મધ્યામાં સુધી છોલી કાઢ્યું હોય તેવું સફાઈદાર હોય છે, અને મધ્યે એક જગ્યાએ જુલ ખીલી નિકળ્યું હોય તેમ તેનાં લાંબાં પાંદડાંઓની ડાળીઓ ચોતરફ ગોળાકારમાં વિખરાયેલી જણાય છે. ત્યાં એ ઝાડ અમળયની જેવું ગણાય છે, તો જોકે તે ત્યાં બહુ સાધારણ છે. તે એતરેમાં, બાગોમાં, જંગલોમાં અને જ્યાં ગમે ત્યાં ઉગે છે. તે બીજામાં તેમજ પહાડ ઉપર પણ ઉગે છે, અને જ્યારે મેદાનમાં અંખ્યાબંધ ઉગે છે ત્યારે તેની ઘટ્ટા ધણીજ સરસ લાગે છે.

આ ઝાડ આશીર્વાદ પામેલું ગણાય છે, કેમકે તેના દરેક ભાગમાંથી માણસજાતને ઉપયોગી થઈ પડે એવું કાંઈને કાંઈ મળી આવે છે. તેનાં મુળિયાં દવાનાં કામમાં આવે છે; તેનાં યડની છાલ હોતી નથી અને આપણા

તાડમહાડની પેઠે તે વચેથી શાખાવાળી હોય છે; પણ બાહારનો ભાગ કાંચ જેવો કઠણ હોવાથી ત્યાંથી તેનાં પાંદડાં પાડીને તેમનાં બાકો, ટેબલ અને બીજો ધરને બરનો સામાન બનાવવામાં આવે છે. આમાંથી વળી નેતર જેવી લાકડીઓ ઘડી કાઢવામાં આવે છે, જેઓ રોમાન લગાડવાથી બહુ શોભે છે. પાંદડાંઓ યડને મધ્યે વચોવચમાંથી એક ફણગાની માફક કુટી નિકળે છે, અને પછી એક 'ડાળીતું' રૂપ લે છે. જેમ જેમ નવા ફણગા કુટાતા જાય છે તેમ તેમ છેક નીચેની ડાળીઓ ધરડી થઈ પુટી પડે છે, અને તે છાપરાં છાવા, યા ટોપળીઓ બનાવવા વગેરેનાં કામમાં આવે છે. આપણી નાણિયેરીનાં પાંદડાંમાં ને આમાં ફક્ત એટલો છે કે ડાળી કાપીને તેને પાણીમાં ભિંગવ્યા પછી પાંદડાંને જેમ વાળિયે તેમ વળે છે, અને વળી અખંડ હોવાથી કેળનાં પાંદડાં મિસાલ ભોજન સુકી જમવાનાં કામમાં પણ આવી શકે છે. કયુબન એકતો આ તરમ કીધેલાં પાંદડાંઓને એક છેડેથી ગોળ પિંડાંમાં વાળીને પછી તેની બાલદી બનાવે છે અને તેમાં પાણી ભરે છે, એટલું જ નહિ પણ તેમાં કુખં, ચણી, માખણ, ઇંડાં અથવા ગમે તે વસ્તુ ભરી શકે છે. એ માલદી આ નીચે સુકવ્યા જેવાનાં કાસણુની ગરજ મારે છે એટલું જ નહિ, પણ જરૂરને વચ્ચે તેને સુલે સકાવી તેમાં ઓરાક પણ પકાવી સકાય છે ! પાંદડાં અને ડાળીમાંનાં કુદ્રતી પાણીને લીધે તે બળી જવું નથી; એટલું જ નહિ પણ તેમાં પકાવવા સુકેલાં આણાંમાં નિમક નાખવાની પણ જરૂર પડતી નથી; કેમકે ઝાડમાંનું નિમક તેની ખૂટ પુરી પાડે છે ! વળી એમની કહે છે કે જોપર સુજળ બનાવેલી પાંદડાંની બાલદીઓમાંથી નિમક પેદા કરવામાં આવે છે, અને એવી ૧૨ બાલદીઓ હોયતો એક રતલ નિમક નિકળી શકે છે !

આપણી નાણિયેરી યા તાડની માફક આ ઝાડ ઉપરથી નાણિયેર યા તરફનાં જેવાં ફળો

મળતાં નથી, પણ જે ભાગમાંથી નવાં પાંદડાં-
ઓના પોલા ફરે છે તે ભાગ બહુજ નરમ માવા
જેવા હોય છે, અને તે છેક ઉડાણ સુધી પુગે-
લા હોય છે. આ માથા સ્વાદિષ્ટ હોય છે. તેને

કાચો આધા હોય. આ તરકારી દાખલ પકા-
વીને ઉપયોગમાં લીધા હોય તો એકસરખો
ઉપયોગી થઈ પડે છે. વળી ચાકર નાખીને તેના
મુરખો પણ ખનાવવામાં આવે છે.

આ તરીકે બીયર ચાલનારા લોકો.

અમલના જમાનામાં તકસીર- સામેત આ
નાશામેત ગણવા માટે તોહમતદારેને આત-
શમાં સજાવવામાં આવતા હતા. હજરત જર-
તોશતના જમાનામાં એવા રવાજ હોય એમ તે
સહિબની ગાથાવાણી ઉપરથી ધ્યાને મળે છે.
નીચલા સુવાલ ઉપરથી વાંચનાર જોશે કે
આતશ ઉપર સજાવાળી ખરા તકસીરવાર
પકડાય એમ સામેત થતું નથી. શીજના ટાપુ-
ઓમાં રહેનારા લોકોમાં આતશ ઉપર ચાલ-
વાની એક ભતની ક્રિયા બહુલીતી છે, પણ હવે
રહે રહે એ ક્રિયા કરનારાઓ બહુ ઓછા
થતા જાય છે. ન્યુ બ્રિટાંડ આતેના જે પુરોષા-
ચન તખીખો ડૉઝ હૉકન અને ડૉઝ કૉલ્ડહૉન
થોડીક મુદત ઉપર શીજ તરફ ગયા હશે ત્યાં
તેમના જોવામાં બીયરી ક્રિયા આવી હતી. આ
ક્રિયા હવે જવલેજ થાય છે, અને તે કરવાનું
કામ માત્ર એક જ કુટુંબના હાથમાં સંચાલિત
રહેલું છે. શીજ ટાપુઓનું સુખ્ય મહેર સુવા
નામનું છે, જ્યાંથી ૨૦ મેલ ઉપર આવેલા એક
નાના મેટમાં તે કુટુંબ વસે છે, જેના મેટામેટીઓ
તદન નમ્ર હાલતમાં ઊંઘાડે પગે આતશથી બળીને
ગર્ભાગરમ થઈ ગયલાં એક ગંભીર બીની
પથરની ફરસ્ત ઉપર મેથડક ચાલી જાય-
છે. ઉપલા તખીખોએ બીનીની ગર્ભી માપવાની
તજવીજ કરી જોઈ, પણ જ્યારે પારાની
શીશીને બીના આતશથી પાંચ શીટ ઉંચી
પકડી રાખીને તપાસી જોયું કે પારા કયાં
ચડે છે, તો તેઓને તત્કાળ જણાયું કે શીશી-
ની માંધ જે વસ્તુઓથી પુરેલી હતી તે ધાતુ

પીગળી જતી હતી! એ વેળાએ પારા ૨૮૨
ડીગ્રી બતાવતો હતો, જે ઉપરથી ડૉઝ હૉકને
અનુમાન કીધું કે બીનીની આસપાસના ગર્ભી-
યા મરેદ થઈ ગયલા પથરોની ગર્ભી ૪૦૦
ડીગ્રી કરતાં પણ વધુ હતી. આમ નજી કીધા
પછી એવી કકડતી ગર્ભીવાળી જગ્યા ઉપર
ચાલનાર આત નમ્ર રહેવાસીઓ દોડી આવ્યા,
અને એકની પુઠે ખીજો એમ એક પછી એક
જાણે કાંઈ હાથજ નહિ તેમ મેદરકારીથી ધીમે
ધીમે હિંડવા લાગ્યા. તેઓએ બીનીની આસ-
પાસનું એક પુરું કીધું, અને ત્યારબાદ
આડા અને ઉભા ચાલ્યા, આ પછી એક
જાનનાં ગાડાં મોટા ઢગ બીમાં નાખ્યો,
જેમાંથી નિકળતા ધુમાડા અને વરાળ છતાં
પેલા આત દેશીઓ તે ઢગળા ઉપર પેલા અને
ઉભા રહ્યા. આ ક્રિયા આગમજ ઉપલા તખી-
ખોએ પેલા ચાલનારાઓનાં પગનાં તળિયાં
તથા ચીરની આમડીની તપાસ લીધી હતી,
પણ તે ઉપર કશી વસ્તુ લગાડેલી ન હતી. ચાલ-
વાની ક્રિયા પુરી થયા બાદ તેમને ફરીથી તપા-
સી જોતાં તેમની આમડી ઉપર છાગડા ઉડેલા
જણાયા નહિ. પગનાં તળિયાંની આમડી કંઈ
ઘણી ભડી પણ હતી નહિ. તેઓને ચાલવાથી
કુશું કુશું થયું નહિ. તેમજ તેમની તાડ પણ
જેવી હતી તેવીજ સજામત જણાઈ. આમ
હોવાથી તેમના ઉપર આવા ઢગઢગતા આતશ
થી કશી પણ માડી અચર કાં નહિ થઈ તેના
વિદ્યાને આધારે કશો પણ ખોલાસો ઉપલા
તખીખો આપી શકતા નથી.

કુનિયામાં સર્વથી થંડો સુલક.

જે ખીરિયા દેશમાં વર્ષોભ-સ્ક નામ એક
કસો છે, જે ઉગમણે ૧૩૩૫૨ અક્ષાંશ ઉપર,
અને લંબાઈ ૧૦૭૪ રેખાંશ ઉપર આવેલા છે,
ત્યાં નેટલી થંડી પડે છે એટલી પૃથ્વીના બીજ
કોઈ પણ ભાગ આતે પડેલી નોંધાય નથી.
ત્યાં ધણીમાં ધણી થંડી ફેરનહેટ થર્મો-
મીટર—૬૦ ડીગ્રી નેટલી પડે છે. બા-પુઆરી
માસમાં ચરાચરી—૪૮ ડીગ્રી નેટલી તે રહે છે.
અને તોપણ ત્યાં જાનફૂટ અને લામટ જાતનાં
૧૦૫૦૦૦ લોકો વસે છે. ઉનાળામાં ૮૬ ડીગ્રી

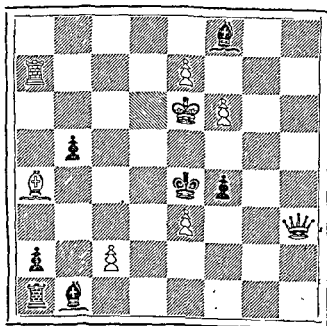
સુધી પારા ચડે છે, પણ દિવસે જ્યારે એટલી
ગર્ભી પડે છે ત્યારે રાત્રે એટલી થંડી પડે છે કે
પારા બંધાઈ જાય છે. માસમની આખરીએ
જાનફૂટ વર્ષાદ પડે છે, ગંભીર રેલાં આવે-
છે, અને 'જેતીનું' કામ બંધ પડી જાય છે. ત્યાં
વનસ્પતિનું લગભગ નામ નથી. માડો તો
જણાતાજ નથી, પણ લીલાં ખેડેલાં મેદાનાં
નજર આવે છે. લોકો રવાનાનાં પ્રાણીઓના
ચકાર કરે છે, માછલી મારે છે, અને દાર તથા
દેનડિયર ઉછેરે છે. આઠ માથો હોય તો એક

કુટુંબનું ગુજરાલુ આલે છે, કેમકે ગાય દાર
કેદ બહુ હિંગાણું હોય છે, જેથી ઉનાળામાં ચાર
ગાય વિના કુધ પુરું પડતું નથી. કુધ તેઓનો
મુખ્ય ખોરાક છે, તો જોકે તેઓ કોઈ કોઈ
વાર મસલાં મારી ખાય છે. પણ ત્યાંનાં એ
જનવરોનું ગોશ્ત સ્વાદદાર ગણાતું નથી.
ધરે લોકડાં અને મરોડાંનાં હોય છે, જેમાં
ચોરડા ચોરડી જેવું કાંઈ હોતું જ નથી, તેથી

માણસો અને દારે સંધાં માયેજ વસેછ
તોપણ માતખર લોકો આછી તજીમલથી વસે
એક પ્રજા દાખલ આ લોકો ઘણા બાહુર અ
પરોણા ચોકરી કરનારાં છે. જમવા ખાવા
તથા જાહેર જશનો જેવાં હિંગામો ઉપર અર્વને
મળી લાયક જગાએજ ખેડાડવાને આલોકો બ
કાળજી રાખે છે, અને ઉમરે યા દરજ્જે નાં
માણસને પોતાના વડાનો હક લટવા દેતાં નથી

શેત્રંજની બાજી ઉર મી.

કાળાં.

સંકેદ.

પ્રથમ મરેદની આલણ છે અને કાળાંની ખીલે હાથે માંખત.

ખાલાસો

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
૬	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪
૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨
૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦
૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮
૪૯	૫૦	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬
૫૭	૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪

શેત્રંજની બાજી ઉર મી.

૧-૪૭ મેં ધરના ઘોડાને ૬૨ મેં ધર ખેસો.

૪૫ મેં ધરનો ઘોડો તેને મારી લેશે.

૨-૧૮ મેં ધરનાં વજીરથી ૧૯ મેં ધરનો ઘોડો

મારી શહે અને માંખત.

પ્રથમ ૨૮ રૂ.

આંક ૧૧ મે.

જાન્યારી

નવેમ્બર ૧૮૯૮.

મુદ્રક ઉમ્મતો દેખિને નામે રજની હર,
નામે રાત અગ્નિની દેખી એલમ નર.

ફીલમ વચ્ચે ૧ નાં ૨૩) — દેશી રવાણા પાસેથી પોસ્ટલ સાથે રજા =

સાંકળિયું.

ગુલાનો ગુલામ—(પાર્શ્વ સંસારની એક નીતિબોધક વાર્તા) :—

પ્રકરણ ૪૦ મું—બાવફા તરફની બેનફાઈનો બદલો	૩૨૧
પ્રકરણ ૪૧ મું—બાવફા તરફની બેનફાઈનો બદલો (આલુ)	૩૨૩
પ્રકરણ ૪૨ મું—એક નવાઈ જેવું કાવતું	૩૨૫
પ્રકરણ ૪૩ મું—“બેવફા” નું શેવટ	૩૨૭
પ્રકરણ ૪૪ મું—બુખી તરસી એક રાત	૩૨૯

૧૯ મી મંચીનો સર્વથી મોટો ચમત્કાર સૂર્ય ઉપર જીત ॥—

અમેરિકન જાદુગર ટેસ્ના—તેણે બાબેલનું નવું બંધન—માણસખતનો નવો સેવક સૂર્ય ।—પૃથ્વીની આખરીના ફડાકા—એ ફડાકા બોગ પાડનારી નવી શોધ—નવી શોધના પ્રતાપ—ટેન્નાનું ધંત્ર—લીજળી પેદા કરવાની ટેન્નાની ગોઠવણ—લીજળીનો અખૂટ બંડાર—નજીવો અર્થ	૩૩૫
--	-----

શેહનશાહત બોઝ બેઝલું પાદશાહી જોડું—(મિત્ર સાથે)

મખાવતના શાહ તે એ । —૨

“અવગણ ઉપર ગુણ કરે તે જગમાં જીવે મહી” —ધુપું બડું કરે તેજ

ખરે આદમી—ખરે સખી દુસ્મનનું પણ બધું કરેછે

માણસખાઉ જંગલીઓનો યુરેપિયન રાજા —

આસ્ટ્રેલિયાના કાળા દેવીઓમા ૨૮ વરસ ગુજરી આવનાર એક કંચ સુસાફરની કાહણી	૩૪૧
--	-----

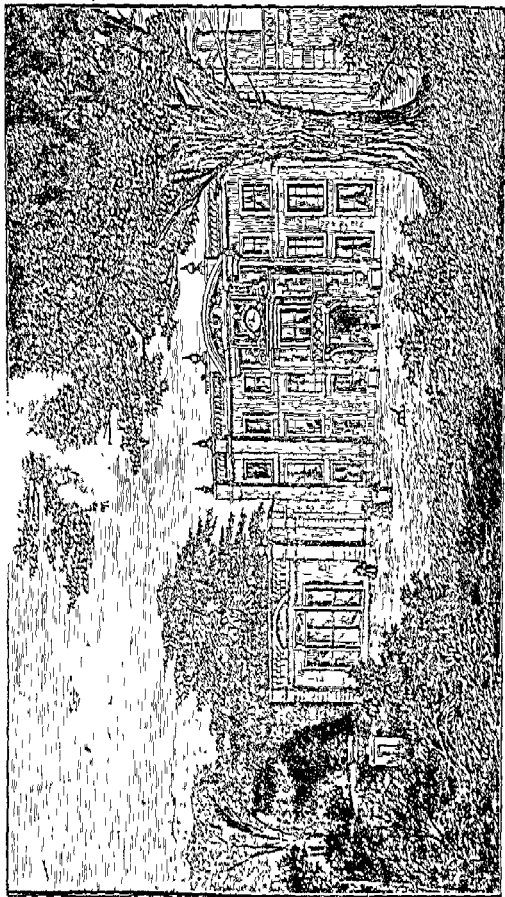
વિવિધ વિષયો —

હજીવત કાષ્ટની ખરી તસ્વીર । —ઉડાના નવા સંચાઓની શોધ

મામિક .—વિદ્યા હુનગને લગતી નવી જાણવાનોગ બાબતો

શેઠજીની બાજી ૩૩૩ મી

ସିଦ୍ଧାନ୍ତ:

નૂરે એ લ મ.

તવેખર ૧૯૯૮.

ગુલાનો ગુલામ :

અથવા

બાવણ અને બેવણ.

(પાસી સંસ્કારની એક નીતિબોધક વાર્તા.)

પ્રકરણ ૪૦ મું.

બાવણ તરફની બેવણઈનો બદલો.

એક બદલો, બદલવસી ગધેડાને તેની કરણી મુજબ મુજબ આપીને જમાદારે હવે ખીજી તરફ નજર દોડાવી. એક ખીજી તરફ નાજાક ગધેડાને. મુજબ કરવાને તેના પિતો ઉચ્છેરાયો. તે હવે ચાનછની શોધમાં નિકળ્યો.

જોકે યુવાએ તેને કહ્યું હતું કે ચાનછ તો ખાંજુને બંગલે સંકલેના ગયેલો હતો, તોપણ તેજ વતે જમાદારે એ વાતમાં સંસાઈ જોઈ ન હતી. અને જ્યારે બંગલે તેણે ખાંજુ સિવાય ખીજી કોઈને દોઢાં નહિ ત્યારે તેના ચક્ર મંજૂર થયો. તે ચોરેને પકડનાર બહાદર મુમતઝમીન તરત ચેટી ગયો કે ખાંજુની દગામાછમાં યુનાના નીચે આવેલી ધામેનગીરી હોલીને જોડે.

એટલા માટે જમાદાર એ બેવણ, બદકેરદારે બદમાશની શોધમાં નિકળ્યો. ચાનછના બરાઈ બેસવાનાં સર્વ આંગણે તેને ખંખર હતાં પણ એ સર્વ ડોકાણે શોધ કર્યા છતાં તે નીચે માણસને પતો મળી શક્યો નહિ. પરપુષ્ટ કરતાં એક જોખાણવાળી સ્ત્રીથી જમાદારને ચાનછની ચરતતાં મેદાનમાં ચમ્પી બેઠજતીની ખંખર પડી, તેમજ તે વેજાની તેની સાથવાળી ગુલુડાના હાથ ઉપર તે જખમાં થયો હતો તેની પણ આતમી મંજૂર આ ક્રીમતી

ખંખરને આધારે ફતેહઅલી પેલી ગુલુડાને ધર ગયો, અને ત્યાં તેણે ચાનછને પાન-સોપારી ખાઈ મોઢું લાલ કરી બારી આગળ ઉભેલો દોઢાં.

ફતેહઅલીને ચાનછ મરણ પામેલો માનતો ન હતો. તેને અજડતો જોતાંજ તે ખીધો, અને એરડામાં મોઢું એવી લાઇ કેયે બરાઈ જવાની તદખીર કરવા લાગ્યો. ગુલુડાને તેનાં આ કામના બેઠ માહુમ પડે તે આગમજતો જમાદાર એરડીમાં દાખલ થયો. તેને જોઈ ચાનછ શકો પડી ગયો.

“એહો, કેમ છો, ચાનછ શેઠ ?” આમ ખોલીને જમાદારે પોતાનો હાથ જામે કીધો. ચાનછ સમજ્યો કે જમાદાર આને સુથ મિજાજમાં છે અને મારી જોડે હાથ માથે હાથ મેજવવાની રૂપા કરે છે. એટલામાટે તેણે શેઠેડ માટે પોતાનો હાથ તેને આપતી વેજા જવામ દીધો કે “હું મારી કાણી છઉં, જમાદાર શાહેમ !”

આમે ખોલીને ચાનછએ હવે પોતાનો હાથ પાડો એવી લેવા માંગ્યો, પણ ફતેહઅલીએ તે એટલો તો મંજૂર માંડી રાખેલો હતો કે ચાનછ તે છોડી શક્યો નહિ. છોડવવાને બદલે તે જોખની ચોઈ કેમકે પાણીથી

બોલિયું લુગડું મુઠીમાં પકડીને જેમ નીચેથી નાખે તેમ જમાદારે આનજનાં આગળાં એવા જોરથી ઘાખ્યાં કે ગોયા તેમાંથી તરત લોહી નિકળી પડે. આનજનાં આગળાં દબાયા જોડે વળી મંડાવા લાગ્યાં; એકેક ઉપર ચઢી ગયાં; અને એક લોખંડની અપરામમાં આવી ગયાં હોય તેમ છુંદાવા લાગ્યાં. લોખંડની “ખીનાડી” અવત્રા છટકાના બંને બાજુના દાંતાઓની વચ્ચે ઉંદરજી આવી ગયા પછી જેમ ચીચીના પોકાર ઉઠાવે તેમ હવે આનજ પોકાર મારવા લાગ્યો. તેણે આંગળીએ વીંટી-ઓ ધાલેલી હતી. એઓમાંની એક પતળી હતી તે તો આનજનાં માસમાં પેશી ગઇ અને ખીજી એક તો બાંગી ગઇ.

આ સઘળાં દબાણથી આનજ પોકાર મારે તેમાં નવાઇ નથી. તે રડવા, ચીસ પાડવા અને પોકાર મારવા લાગ્યો. તેણે એટલું તો ગોધાઈ કરી મેખ્યું કે યુલુકાખી કંઠાળી ગઇ. તેણી જમાદારને પિજાનતી ન હતી, માટે તેને જોડને પ્રથમ તો તેણી નાખ્યું થઈ, અને આનજ ઉપર પડતાં વિઠબણાથી તેણી યુસ્સે બરાઈ. તેણીએ પોકાર મારવા માટે આનજ ને ટપકો દીધો, અને પછી પોલિસને બોલાવવા થકી માણસ દોડાવવાની તજવીજ કીધી. તેણી જમાદાર તરફ ડોળા કકડાવી તેને કંઈ ગાળખેજ કરવા જતી હતી, પણ એટલામાં કુતેહમ્મલીએ તેણીને છાણી રાખી.

“બાઈ, ખખરદાર જો એકબી બાલ આડો અંબજો બોલ્યાંછો, તો ! તમારાખી એવાજ હાજ નહિ થાય તેની સાવચેતીમાં રહેજો. તમે પોલિસને બોલાવવાની તકલીફ મા લેજો; કેમકે પોલિસ અતરે હાજર છેજ. હું પેતિજ પોલિસ છું. આ સરકારના ઝુનેહગારને તમારાં મકાનમાં છુપાવી રાખવામાં તમે પોતેખી ઝુનાહ કીધેછો, જેનો જવાબ હવે પછી તમારી કનેથી લેવામાં આવશે. પણ ચોથી પેહલાં તો આ તમારા મનમોહન બેમુકા સોહબતીને તમારી પાસેથી એસી લઇ જવાની મને ફરજ પડેછે તે માફ. પણ જો આ આપુક વડે એ કોને અહીં સજા

કરવાની તમે મને પરવાનગી આપશો તો વત્રે એવણુ કેદખાને સજા મજુરી કરવા જતા બચી જાય ખરા. હું ધાર છું—નહિ, મને ઉમેદ છે—કે તમે મને સજા કરવા દેશોજ.”

આમ બે લીને જમાદારે આનજને પકડ્યો, અને પછી તેના ઉપર આબકનો માર વર્ષાવવા માડ્યો. આનજના પોકારોનું હવે પુછવું જ શું ? તેનાં શરીર ઉપર મળ ઉડ્યા. અતે પોતે તેના બંને હાથો પકડ્યા હતા તે એક જખરા આંચકા સમેત જમાદારે છોડી દીધા, અને પેલા બદખત ગયેડો મોટા ધબકારા સાથ જમીન ઉપર પડ્યો.

“બાઈ, મેં ફરીથી વિચાર કીધેછો. મને લાગેછ કે આજે મારે એને અહીંથી લઇ જવો નથી. સહવાર. સુધી એને અહીંજ રાખજો. ખીજે દિને એણે ઉડીને પોતાને ધરે જવું, અને પોતાની ઓરતને ખબર આપવી કે “હું તો બાબુ મેજુએટ મીં બાનરજીને બંગલેજ હતો, જ્યાં તેણી નહિ આવી તેથી મેં ગઇ રાત ત્યાંજ યુઝારી હતી.”

“શું” આપ જમાદાર કુતેહમ્મલી છો ? અરે મારા સાહેબ, કેટલા રાજની મેં આપના દીદારની ઉમેદવાર છઉં. મને સુણાયાજ કે આપ બહુત ખુબસુર્ત હો.” પેલી યુલુકાએ હવે જમાદારને છાપરે સદાવવા માંડ્યા, જેવણુ પોતે પોતાની તારીફ સાંભળવા અને જરા તારીફ કરવાને નાખ્યું ન હતા, તેથી બોલ્યા કે—

“અવખત, મેં ધૂપમેં સાંજના હો ગયા ઇસ આયુતો મેં ખુબસુર્ત જવાન થાજ. મગર એહખાત અમ હમ કે થોડકી શરતમેં આપ મેરે એ રશીકકી સાત (આનજને બતાવતી) ગયેથે ? અમ આનજ ચેં મેરે. છોટાંકુ અમ કચરેસે અજા બતાએગા, દરમયાન આપ મુન્ને અમ કિસ્સેસે વાકફ નહિ કરેગે ? મેં સરકારમેં એસી ખાત નહિ કરેગા કે આપકે મકાનમેં આનજ નાઉકા તકસીરવાર છુપાયા હએ.”

આનજને ફરીથી કહેવાની અગત્ય ન હતી. માટે તે ઝટ બિંવપરથી ઉઠ્યો, અને પોતાનું

રમાન વંદે જમાદારનાં કાલ તથા ધૂળથી અરડાવનાં ખુરો માફ કરવા મંડી ગયો. ગુલુકાએ ઘોડોડોળી ચરતં વેળા બનેલા બનાવથી આ કામને દરમયાન જમાદારને વારૂં કીધો. આ હકીકત માંબળવી વેળા જમાદારે હુકો પીવામાં અને તેજ વેળા વળી ગુલુકાએ મંગાવી રજુ કરેલા ખીરની પેટ પુરી કરવામાં વજ ગુનથોઈ.

ઉપલા બનાવો પછી ઘોડાક દિવસો વહી ગયા, અને હવે દિને જમાદાર કૃતેહઅસી સકીના જોડે શાદીના ગાંઠથી જોડાયો.

આ બનાવની વાતમાં જમાદારે પોતિસ-ખાતાંની પોતાની નોકરી છોડી. પોતે મારી પેઠે નાહું મેથું કરેલું હાવાથી હવે તેને નોકરીની હાજત રહી નહિ. તેણે ગાડી ઘોડા ભાડે આપવાનો તપેલા ઉંઘાડયો, અને વળી આંસલિયાના ઘોડાઓ વેચવા માંડ્યા. આ બંને કામમાં તેને મારી કમાણી થવા માંડી, અને એ રીતે “જમાદાર સાહેબ” મધરાજ માં એજ નામે ઓળખાતા રહી માતબર આસામી યજ્ઞ પડ્યા.

પ્રકરણ ૪૨ મું.

બાવણ તરફની એવજાઈનો બદલો (ચાલુ).

પણ આ સમયે બને તે આગમજ બાબુ ખાતરજને તેના ઓઢા ઉપરથી રજા મળી. જમાદારે તેની વિરૂધમાં સરકાર જોગી અરજી મોકલાવી, જેની પરપુછના જવાબમાં બાબુએ કશો અચાવ નહિ કરવાથી તેને તકસીરવાર ગંણીને સરકારે તેના ઓઢા ઉપરથી કાઢી મુકયો. એ લકુંગો માણસ પોતાનો સર્વ પગાર બદ્દલીમાં અને ચરાખબાજીમાં શુભાવી દેતો હતો, મોટે નોકરી ગયા પછી તેની કંઈ રહ્યું નહિ. બે માસમાં તો તે પોતાનું સર્વસ્વ વેચી માટીને પરવારી ગયો, અને જમાદારે ભવિષ્ય વલ્તું હતું તેમ તે હવે મધ-રાજમાં તદન મુક્તિ હાલતમાં ભટકતો થયો. હવે તેનાં દિવસરનાં કપડાંની ફાટી તુટી ગયાં; તેનાં ખૂંટમાંથી આંગળાં ડોકિયાં કરતાં દેખાયાં, તે ભીખારી હાલતમાં આવી ગયો, અને કૃતેહઅસીનાં મકાન આગળથી પચાર થતો તે વેળા જમાદાર તેની હાલત ઉપર કશી પણ દયા નહિ કરવા છતાં જેઆની પાવલી તેના તરફ ફેંકી તેનાં મોં તરફ પણ જોતો ન હતો. આ રૂપાંતાણું ઉપાડી લઈ બાબુ ગુપચુપ ચાલી જતો હતો, અને એક કુતું પચાર થઈ ગયલું જમાદાર સમજતો હતો.

શ્રીમંતપ્રાણની આથી વધારે ભયંકાર મળ ખાજી કઈ હોય? એવાં બદલવસી માણસની કિંમત ભયંકર, દોષત ભયંકર, અને તે કુત્રાને અવતારે ફરે છે.

આંતે એક દિને જમાદારને દયા આવી. તેણે તેને એકથો રૂપિયાની બક્ષેશ કીધી, પણ તે એવી ચરતે કે તેણે મધરાજ ખાતેથી એકદમ કાળું કરીને ગમે તો પોતાને વતન જવું, અથવા તો જોહનમમાં જવું, પણ ફરીથી જમાદારની નજરે પડવું નહિ.

આ ચરત મુજબ બાબુ એક અકવાડિયામાં મધરાજ ખાતેથી ગેબ થઈ ગયો તે ફરીથી દેખાણેજ નહિ.

હવે એતેકાક એવો બ-ચો કે એક પોતિસ કૉન્સ્ટેબલનો બાબુ ખાતરજ મોટા મુરખી હતો. તે કૉન્સ્ટેબલ રજા ઉરથી પાછો આવ્યા પછી પોતાના મુરખાના માઠા હાલ જણીને એવું મનગયો કે બાબુની સર્વ આશુનું મૂળ આનજીભાઈ છે. એટલામોટે તેણે કોઈને અબ્બર આપી કે આનજી તેની ઓરતની સેવામાં અપાયેલો છે તે છતાં તે આઈની નોકરીમાં તો તે સુદસ જણાતોજ નથી, અને હવેમાં એક ગુલુકાનાં મકાનમાં પડયો પાંચયો રહેતો માણસ પડે છે.

કોઈને આ કામ ધણુંજ અયોગ્ય અને હુકમથી ઉલટું જણાયું. આ ઉપરથી મજ-કુર કૉન્સ્ટેબલને પરવાનગી મળી કે આનજી જો તેની બાપડીની સેવામાં નહિ જણાયતો તે જ્યાંની જણાય ત્યાંથી તેને પેડી સાથે રજુ કરવો. આ ઉરથી પેલા કૉન્સ્ટેબલ આનજીનાં મકાનમાં અબ્બર ક્રાંતાં તે ત્યાં નહિ

જણાયાથી ગુણકાનાં મકાનમાં શોષ સ્વાધી, આ વખત મધરાતનો હતો, જે વેળા પોતાની આસપાસમાં ખસલ થયેલી જોઈને ગુણકાએ કોન્સ્ટેબલ ઉપર હાથઆલાકી કીધી, જેથી તે એકલા ચાંતજીને નહિ પણ તેની જોડે પેલી હલકા પેશાવાળીનેથી પકડીને આવડી ઉપર લઈ ગયો, અને બાકીની રાત તેઓ કંઈ ત્યાંજ “ચાંચડા મરાયા.”

બીજા દિન તપાસ આવી અને તે વેળા ગુજાને હાજર થવાનો કોર્ટનો સમન મળ્યો. “વહાલા હોરમજ” ની ગેરહાજરી દિનપર-દિન વધી પડેલી હતી તેથી આ નિર્દોષ નાર બહુ નિરાશ થઈ ગયેલી હતી, એટલામાં કોર્ટમાં તેણીએ પોતાના આવડને એક ગુણકા જોડે બંધવાઓનાં પીજરમાં દીધા. આ ગુણકાને ગુજાએ પિછાની જેથી તેણીને બહુ દુખ ઉપજ્યું. પણ વધારે દુખતો પેલા કોન્સ્ટેબલની જીબાનીથી ગેપજી.

આ જખાનીના જવાબમાં પોતાને કંઈ કહેવું હોય या બચાવ કરવો હોયતો તે કરવો, એવું મેજસ્ટ્રેટ તરફથી ચાનજીને જણાવવામાં આવ્યું, પણ પોતે ગુણકાનાં મકાનમાંથી મધરાતે મળી આવ્યો હતો એ વાતનો ધન-કાર ચાનજીથી પોતાની વફાદાર મોહરદારનાં દેખત થઈ શક્યો નહિ.

પણ તેને બદલે ગુણકાએ જ્યાં સ્વાધી, તેણીએ ચાનજી સાથની પોતાની દોસ્તીની વાત કમ્પૂલ કીધી, પણ કહ્યું કે કોન્સ્ટેબલ કરતાં ચાનજી વધારે સોહામણો અને વધારે ધન-તદાર હતો.

એક નીચ ઓરતને આ રીતે પોતાના આવડ સાથની દોસ્તીની વાતો કરતી સાંભળીને ગરીબ ગુજાનાં તો હોય કોય લડીજ ગયા. મેજસ્ટ્રેટ હવે તેણીથી જાણવા માંડ્યું કે તેણીએ પોતાના આવડના સંબંધમાં કાંઈ કહેવું છે ? પણ ગુજા એટલી ગાર્ફલ થઈ ગઈ કે તેણીથી એક હક મોલી શકાયો નહિ, અને તેને બદલે તેણી મુઠી મુઠી આંસુ ઓરવી રડતી ઉભી રહી.

સારાં બાએ એજ વખતે જમાદાર ફતેહઅલી મુકદમાની સઘળી બિનાની ખુબર પડવાથી

કોર્ટમાં દોડી આવ્યો અને ગુજાં બેહોશીમાં ટુટી પડે, તે આગમજ તેને પકડી લઈ, ગાડી-માં મેસાડી તેણીને ઘર લઈ ગયો.

આ પછી કોર્ટ એવાં શેવટ ઉપર આવી કે બંધવા ચાનજીની નોકરી તેની બાપડીના હસ્ત-કમાં કરવામાં આવીછે, પણ તે હક પાછો બેચી લેવો અને તેને આગળની માફક સરકારના કેદી દાખલ ગણીને તેની કનેથી સેવા લેવી.

આ ઉપરથી તરતજ બંધવાને પીજરમાંથી પકડી લઈ જઈને કેદખાને પુર્યો, તેનાં ફકડ કપડાં ઉતારી લઈ બંધીખાનાનાં પહેરાવ્યાં. તેનાં પોશાક અલગત બપકાદાર હતો. પેલા સખા-પથી વકીલને તામના ૩૨૦૦ ના ખોટા ચેકનાં નાણાંનો એટલોખધો સ્વાદ લાગ્યો હતો કે તેનેજ નામનો એક બીજો ચેક તેણે તરતનાજ વગર્યો હતો, અને તે નાણાંને લીધેજ ગુણકાની મોહખત તેના ઉપર વધેલી હતી. તે પાંચનાં નાણાંનાં પાપની સજા દાખલ ચાનજીને તેમાંથી પેલા કીધેલો સર્વ બપકાદાર લેખાસ તજીને જલનાં સાદાં અને મધજીતીબરેલાં કપડાં પહેરવાં પડ્યાં. આ રીતે ગુજાનો આવડ સરકારી બંધવા દાખલ જંગી ગુજારવા લાગ્યો.

તે બધી અને સતેહી ઓરતની હવેજ ખાતરી થઈ કે જમાદાર ફતેહઅલી જેવો ચાન-જીને ચિતારેતો હતો તેવોજ તે ખરેખર હતો. તેને વિષેની સર્વ વાતો તેણી પ્રથમ દુશ્મની અને નાણેશીબરેલી ગણીને તેણી ગુસ્સેકારી કાઢતી હતી. પણ હવે એક વાર પોતાની નજરે નજર તે કંગાલને તેની નીચ હાલતમાં ધન-સાફની અદાલતમાં કયા પણ બચાવની જરો-ખી નિશાન વિના જોયો ત્યારે તેની પુરેપુરી ખાતરી થઈ. હવે તેણી તેને “પેલાં દુખી કંગાળ” એવે નામે ઓળખવાં લાગી, અને હજીખી તેના તરફ દયા અને દિલસોજી બતાવવા લાગી. તેણીએ તેને જોવા યા તેની જોડે વાતો કરવાની ઈછા રાખી નહિ. પણ ગમે તે છતાં તે પોતાના આવડ છે એમ જણીને તેણી તેને પોતાનાં મનમાંથી દૂર કરી શકી નહિ. જેને આપણે એક વખત ખરા ખારથી આણું હોય તેને ગમે

એકાદશી, કસુર છતાં આપણાથી સદંતર તર-
છિડાવું નથી.

યુક્તિ એકલી પડી હતી, ગરીબ અને દુખી
મધ્ય ગણ હતી; મારે હવે તેણીથી પેલી અંગ-
લીનું બાકું આપી શકાયું નહિ. તે આપવાને
તેણી કેવળ અચકત હતી, મારે જમાદાર
ફતેહઅલી હવે તેણીની મદદમાં રહ્યો. તેને
તેણી પોતાના બાપને તોલતો, અને માથાલુપા
બાઈ કરતાં વધારે ગણવા લાગી. મુશીના
તેણીની હાથેથી આવી થઈ લાગી, એ બેની
દોસ્તી અને આશાથી ગરીબ યુક્તિ હવે
પોતાનો દુખી કાળ નિર્ગમન કરવા લાગી.

જમાદારે તેણીને અનેક વેળાં ઓળખાણીથી
બકામણ કીધી—બન્નેકે સ્વરૂપ કીધી—કે હવે
તેણીએ મુંબઈ પાછી ફરી પિતાજીના આશ્રમ
હેઠલ રહેવું. જમાદારે પોતે જાતે તેણીને
મુંબઈ લઈ જવાની માંગણી કીધી. પણ
જ્યાં પોતાનો ગમે એવો ભુંડો પણ ભરીર છે
ત્યાં તેને તેની દુખી હાલતમાં પડતો નાખી
સાલી જવાનું યુક્તિને મનથી એક જમુનમાં
જમુન પાપ હતું. તેણીને પોતાનાં મેહર-
બાન દોસ્તોને એટલેજ જવાબ હતો કે—

“જ્યાંસુધી પેલો દુખી માણસ જીવે છે
ત્યાંસુધી હું મુંબઈ તો કદી જઈ શકું નહિ.”

પ્રકરણ ૪૨ મું.

એક નવાઈ જેવું કાવત્રું.

જમાદાર ફતેહઅલી મધરાત્રમાં હવે ધણે
વખણાઈ ગયો. પાસે પેઠા થયાથી તેણે બે
વહાણો ખરીદ કીધાં, અને તેઓમાંનાં એકને
સંચાલના ટાપુ તરફ મોતીની શીપો સેવા
માટે મોકલ્યું તથા બીજાં મારફતે કમકતા
માથે વેચાર મલાવવા માંડયો. આથી જમા-
દારની દોષલ વધતી ચાલી, અને જ્યારે તેણે
પુરવું નાણું પેદા કીધું ત્યારે વધારે લોભ
નહિ કરતાં તે અંદોજ બોલી ગયો. તેણે મધ-
રાત્ર જેકમાં પોતાનું નાણું અનામત મેળી
તેનું આજ ખાવા માંડ્યું, અને એતેકાક
એવો બન્યો કે બેજ વરસમાં જમાદારને
જેકના એક ડિરેક્ટરની જગા મળી.

અત્યારસુધી યુવખાનુ જમાદાર અને તેની
મોહરદારનાજ આશા હેઠલ હતી. જમાદારનું
દિલ આ પાસે બાઈ ઉપર કંઈ અજબ
જેવી લાગણીથી દોડવું હતું—જે લાગણી
દરેક રીતે સ્વછ અને અલિપ્ત હતી. મુંદર
મુશીના પોતાની આ પાસે સંખી તરફ
બહુજ જનકેશન હતી. એ મેહને એક બીજા
માથે જમીની દોસ્તી બાકી ગઈ હતી, અને
બંનેને એક એક વગર સોહવાનું ન હતું.

પેલી તરફથી આવતી બદમાંસ જેલમાંથી
હોય ખરો, પણ તે પોતાની મોહરદાર
આગળ આવતાં બીધો. અપત્ય ફરીને તે

જમાદારથી બીધો હતો, અને હવે યુવખાનુને
પોતાની નાપાક કીતની ખમર પડી ગઈ
હતી, મારે આ પાકબદ આવડનાં નામને
એન લગાડનાર બદખત પુરુષ જેલમાંથી
છુટયા પછી પોતાની ઉપર જાત કહાડી આપ-
નાર નમુનેદાર ઓરત આગળ તો આશોજ
નહિ.

ત્યારે તે ક્યાં ગયો હતો? કેયે નહિ, પણ
પેલીજ વીધથી સ્ત્રી—પેલીજ ત્રિધ નખી
ચુલકા—ને મકાને તેણે પોતાનો ધામો
નાખ્યો હતો. પણ આ પાતર તેના જવા
હુખાને હવે વધુ વજન પોતાને ધર રાખે એમ
ન હતું તેથી, અને બીજા મહાબારત હવ ધ
મુખાને ઘુમી ચાનુંજ એ પેઠા પેદા કરવા
માટે એક નવોજ તોડ શોધી કાઢ્યો.

અત્યારસુધી એ ઉધી, બુદ્ધિના ધણીએ
મધરાત્રમાં ઓઠી સહીના એકો ખનાવી
પોતાનું પાપી પેટ બરવામાં જે ફતેહ મેળવી
હતી, તે ઉપરથી હવે તેને વધારે મહાબારત
પાપો કરવાની હિમત આવી. તેની ફોર્જી-
ઓમાંની એકબી હજી લગણ પડકાર ન
હતી, અને એ બિનાથી તેણે પોતાના નિર્વજ
જીવ ચિવાય બીજા કોઈને જાણ પડવા દીધી
હતી નહિ તેથી તે છટકી જવા પામ્યો હતો.
પણ હવે તેનાં પાપનો ધડો બરાઈ રહેવા

આવ્યો હતો અને તે પાપ શિતાખી કરતું હતું.

પાપ કાલને છોડે છે કે આનંદ જેવા બદ-
માશને છોડે?

જેમાં આનંદને “સુખી” નામના
એક વસ્ત્ર સાથે દોસ્તી બાંધી હતી. તેનું
અમર નામને જુદું જ હતું, પણ એક આંખ
કાણે હોવાથી જેમાંના તેના દેશી બાઈ
બંધાએ તેનું નામ “સુખી” પાડ્યું હતું.
અને એજ નામે તે પોતાને ઓળખાવામાં
મગ્ન મેળવતો હતો. આ ધણી સાહે તેવી
બેંકનાં નામની તખ્તી કાતરવામાં બાંહેધ
હતો. “મધરાજ ઇંડન કૌંડીને-ટલ પેંક”
ની તખ્તી બનાવીને તેને નામના ચોકા બનાવતાં
ફૂંટી ગયાથી તેને ૭ વરસનાં સજ કંદખાનાંની
મજા મળી હતી; અને તે કંદખાનું ભોગવતાંજ
તેને આનંદ સાથે પિછાન થઈ હતી. આનંદએ
તેના હુનરની બિના જાણી લીધી, અને પોતે
બાઈ મહી ચિત્રી આપવામાં કેવો કુશળ છે
તે તેણે સુખીને જણાવ્યું. આથી બંને વચ્ચે
દોસ્તી બાંધી.

તેઓએ એક નવું જ કામ હવે માથે લીધું.
મધરાજ બેંકને નામની નોટ બનાવવાનું
આનંદનાં મનમાં આવ્યું, સુખીએ એ વિચાર
પસંદ કીધો, અને પછી તેનું કામ શરૂ થયું.
સુખીએ બેંકનાં નામની અને ખીજી સર્વ
કામની તખ્તી બનાવવાનું માથે લીધું—એ કામ
તેને મનથી રમત જેવું હતું, કેમકે આગળ
તેણે બનાવેલી તખ્તીઓ જેવી આ મધરાજ
બેંકની તખ્તી મુશ્કેલ ન હતી. એ બેંકની
પચાસ પચાસ રૂપિયાની ૫૦૦ નોટો બનાવ-
વાનું બિડું ઝડપવામાં આવ્યું, જે ઉપર સર-
કારી અધિકારીની મહી હુબહુ ચિત્રી આપ-
વાનું આનંદએ માથે લીધું.

કેટલીક મુદતે આ કામ પૂરું થયું. પ્રથમ
એક નોટ ચકાવી જોઈ, જેમાં ફોટો મળતાંજ
ખીજી નોટ વધાવવામાં આવી. બજારમાં એક
રૂપિયાનો સોદો વચાવીને ૫૦) ની નોટ
આપવામાં આવતી, અને એ જાતના પાપી
પ્રપંચથી પેલા વસ્ત્રો અને આનંદ પેસે પુર
થઈ ગયા.

પણ પાપ બાલનું નથી તેટલું બાળે છે. તે
કદીની ઠાંકણું રહેતું નથી. આ બે પાપીઓનાં
મનમાં વિચાર આવ્યો કે સરકારના હાથમાં
કોઈ દિન ફૂંટી જઈશું માટે એક તરફથી ૫૦૦
મી છેલ્લી નોટ અપે કે ખીજી ગમથી મધરાજને
છેલ્લી મલામ કરી આફ્રિકામાં ત્રાસવાદ ખાતે
પોઆરા ગણી જવું, કે જ્યાં સુખીની જાત-
વાળાઓનું રાજ્ય આવે છે.

એ કારણ થકી તેઓએ એક સ્ટીમરના
કપ્ટનને પોતાની સંગતમાં લીધો, કે જેની
પોતાના માલમનાં ખૂનમાં શામેલગીરી હોવા-
થી તેને ત્રણ વરસનાં સજ મળ્યું સાધનાં
કેદખાનાની મજા થયેલી હતી, માટે કોઈની
વહાણવાળો તેને નોકરીએ રાખતો ન હતો.
આ ધણીને પોતાની સોડમાં લઈને આનંદએ
એક નાની સ્ટીમર થોડાક હજારમાં વેચાવી
લઈ તેના કપ્ટન બનાવ્યો, અને એ રીતે આ
ત્રણે ચોરોએ ઇંગ્લેન્ડ સરકારની ચોરી છુપીથી
મધરાજનું ખાસ છોડી જવાનો કસ્ટ કીધો.

તેઓની ગોઠવણ એવી હતી કે સ્ટીમર
ચોંટા ડિ ગૉન થઈને સુબંધ જશે એવું ખાસ-
ના સત્તાવાળાઓને જાહેર કરવું, અને તે
ઉપર પોતે છે. એવી કોઈનાં રૂઆંતેની ખબર
નહિ પડે એટલામાટે ત્રણે મોટાં પીપોમાં દરેક
જણે છુપવું અને પીપને મથાળે પીસ્કોટ વગેરે
ખોરાકની જાનસોનું પડ કરી લઈ કોઈની
ધૂણીની આંખ આંજી નાખવી; અને એ
રીતના કાગાથી એક તરફથી મધરાજનું ખાસ
છોડી બરદરિયે પડ્યા કે ખીજી તરફથી પીપ-
માંથી બહાર નિકળી આવ્યાં સ્ટીમરને દક્ષિણ
આફ્રિકા તરફ હંકારવી.

અંહી મુઠી તો આ ત્રણે બદમાશોની ગોઠ-
વણ ઠીક રચાઈ હતી; અને જો એટલીજ
હદમાં એ ગોઠવણ પુરી થઈ હોત તો કદાચ
તેઓ પોતાની ધારણામાં ફોટોમાં જીતરી
થકત. પણ પાપીને પોતને અંતે ધૂળજ હોય
છે. પાપીને જથ નહિ પણ મુઠિયાંજ મળે છે.
તેનું પાપ પકડાયા બિના રહેતું નથી. તેનાં
દોષની કામોની મજા પ્રથમ તો તેને આ
દુનિયામાંજ ભોગવવી પડે છે. અને આ ત્રણે
ધણીઓના સંબંધમાં પણ એમજ થયું.

એક ઓરતે તેઓને ઉંઘાડા પાડી આપ્યા. એક પાતરે તેમનો ત્રાપો ડુબાડ્યો. એક નિર્જન નારે તેમને મળ આપાવી. આ સ્ત્રી કોઈનું નહિ પણ પેલી યુલુકા હતી, કે જેની જોડે ચાનજીને પ્રીત પાની હતી. પોતે નારી જાય છે તો સાથે પોતાની એ “શખ” નેથી લઈ જવાનું તેનું મન થયું. એટલામાટે તેણી જો પોતાની જોડે આવવાને કબૂલ થાય તો ચાનજીએ તેણીને પોતાની સર્વ છુપી વાતોથી વાકેફ કરવાનો વચન આપ્યો. યુલુકા ચાનજી જેવા “પોતાના વહાલા” થી જુદી પડવાને મુદ્દલ રાજી ન હતી માટે તેણીએ તે જ્યાં લઈ જાય ત્યાં સાથે આવવાને કબૂલ કરીધું, અને તેના એ સંપુતોની શીડીનીથી પુથ પુથ ધમને ચાનજીએ સર્વ છુપી ગેઢવણોથી તે પાતરને વાકેફ કરી, અને સ્ત્રીમર ઉડવાને દિને જલદીથી પોતાનું સર્વસ્વ લઈને તે ઉપર ચઢી બેસવાને તેણીએ કબૂલ આપી.

બીજા મેસનારી એક નિર્જન નારીનો વચન તે કેવો હોય ! તેવા વચન ઉપર એકીન તે કોણ બાંધે ! તેવી સ્ત્રી આગળ પોતાનો બેઠે તે કોણ બેસે !

ચાનજીએ આ સંધ્યું કરીધું. તેમાં તેણે પોતાની જ કબર ખોદી હતી. એતો તેનાં પાપે તેની કને આમ કરાવ્યું હતું. તે પાપે જ તેને આમ ફસાવ્યો હતો.

સ્ત્રીમર જે દિને ઉપડી જવાની તે દિને યુલુકા ત્યાં એકલી આવી નહિ. તેણીની જોડે છુપી પોલિસના મોટા અમલદારો હતા. તપાસ કરતાં પોપોમાંથી ત્રણે યુનેહગારો છુપાવલા મળી આયા. આ રીતે પોતાને પકડાઈ ગયલા જોઈને ત્રણે જણ “કુધ-સ એવિડ-સ” થવા નિકળ્યા. પણ ત્રણેને કાંઈ મારી મળે નહિ, માટે ચોડી કાઢી, અને કપ્ડાનને મારીને હક મળ્યો. ચાનજીના ખીસામાં નોટોના ચોડા હતા જેની મદદથી તે ચાવડીમાં જવા આગમન છુટી ગયો, પણ સુખીય પકડાયો અને મળ પામ્યો.

ચાનજી હવે મધરાત્રી છોડી ગયો, પણ આફ્રિકા જવા પામ્યો નહિ. તે તો જંગલમાં નિકળી ગયો અને બાહરવટિયાઓ સાથે મળી ગયો. સાત લટારાઓની ટોળીમાં તે દાખલ થયો, જેઓ આસપાસ લટકાઈ ચઢાવવા લાગ્યા.

પ્રકર ૯ ૨૭ મું.

“એ વણ” મું શેવટ.

જમાદાર ફતેહઅલી મલિકુજ્જમર થઈ એક દિને પોતાનાં મકાનમાં બેઠો બેઠો વર્તમાન પત્ર વાંચતો હતો. તેની નજર એક બાબત ઉપર પડી, જેમાં ચાનજીનું નામ હતું. તે આમપાસ લટકાઈ ચઢાવતો અને ભલા ભલા પેષારીઓના કાફલા લડતો હતો, તોપણ સંતાવાળાઓ તેને પકડી શકતા ન હતા. આ બજાર વાંચીને જમાદારનાં મગજમાં કીડા ચપડયો. ચાનજી લટકાઈ બની ગયો હતો તે વાતથી તો તે વાકેફ હતોજ; પણ હવે તેને પકડવાનું તેનાં મનમાં આવ્યું.

ગરીબ યુદ્ધાં મુરતી હતી. પોતાના આવ-દનાં નવાં પાપથી તેણીને ઘણીની અબજી રાખવા છતાં તેણી જણી સુકી હતી, માટે તેને જ પોતે પકડવા જાય છે એવું નહિ કહેતાં જમાદારે પોતાની ઓરતનેની એવું કહીને

અબજી રાખી કે હું તે પાસેનાં ગામમાં એક વણદારે વેચાતો લેવા જઈ છું. તે પોતાની વેચારીઓ કરીને પોતાની બજાર વેચાડી “શીરીન” ઉપર સ્વાર થયો અને મેજર સાહચરના વણદાર તરફ ચાલ્યો, કેમકે તેજ તરફનાં જંગલમાં ચાનજી અને તેના સોહબ-વાઓ છુપાઈ બેસી ખરાબી ચલાવતા હતા. મેજરે તેને એક રાત પોતાનાં મકાનમાં ઉતારી આપવા માંગ્યો, કેમકે જમાદાર પેસે ટકે પુર થયો તે વાતથી મેજર જણીતો હતો. પણ જમાદારે પોતાનાં કામની અગત્ય જણાવી અને એટલું જ માંગી લીધું કે દરેક વણ-દારે પોતપોતાનાં માણસોમાંથી એક એક પોડેસ્વારને જમાદાર જોડે આપવો. મેજરે પોડેસ્વાર પોલિસની મદદ આપવા કહી; પણ તે સરકાર આ પોલિસ

રાખીને ફાકડનો ખંચો કરેછે. તેને બંદલ વજુદારેએ પોતે એકદિલ થઈ પોતાની જ ફાજ રાખી કામ લેવું જોઈએ.

અંતે છ ઘોડસવારને પોતાની જોડ લઈને જમાદાર આ લશ્કરે સાંચ આગળ વધ્યો. તેને અખર મળી કે શત્રુઓ મેજરના વજુદારી આશરે ૧૧ મૈલ દૂર બરાબ બેઠા હતા. આ જગ્યા મરનાર ઘટારે સરદાર મુદાલ્યરની યુદ્ધ થી થોડક છેટે આવેલી હતી.

આ અને ખીજી અખર મેજરની આપણા જમાદાર સહિય ઉતાવળી કૃત્ય કરતા આઠ મૈલ જેટલા આગળ વધી ગયા. તેણે ગણતરી કરી મુશી હતી કે શત્રુઓ ઘટફાંટ કરવા જતા તેને સામાજ મળવાના. અને તેમજ થઈ. દર નજર પહોંચાડતાં છ સાત ઘોડસ્વારને પોતાની તરફ આવવા જમાદારે ઘોડા.

“ચેત્ત રહ્યા આણા ચોરે !” તે પોતાનાં નાનકડાં લશ્કર તરફ જોઈને બોલી ઉઠ્યો. “આલો બાઈઓ, તમે તૈયાર રહેજો. જીવ લેવા આપ્યો તો જીવ જવા બાગી ડરતા ના. હથિયારો બાંધી નિકળ્યાછે તો તે બરાબર વજે વાપરી બગાવજો. જ્યારે હું તમને ધસત કરે ત્યારે તેજ ધડી તમારી યંચેર મેવાનમાંથી બાહર એંચી કાઢી તેઓની ઉપર ધંસારે લઈ જજો. તમારી પિસ્ટોલ પ્રથમ વાપરવાની ઉતાવળ કરતા ના, અને તે બદમાંથી પિસ્ટોલ છોડે તો તેની દરકાર કરતા ના. ઘોડાપર સ્વારી કરી દોડતે ઘોડે પિસ્ટોલ છોડવાથી કામ આબાદ પાર ઉતરવું નથી, પણ ઘોડસ્વાર મારતે ઘોડે શંચેરનાં ઉંબોગ કરે તો આબાદ ફતેહ પામેછે. આંધાંતે તમે ખૂબ ચાહ રાખજો. આલો, હવે, તૈયાર રહેજો. ચેત્તઓ આની પુચ્ચો !”

ખંને ફોજો વચે ૧૫૦. કદમનો તફાવત હતો. જમાદારે આનજીને પિછાની લીધી. આનજી પોતાની સામે સાત હથિયારબંધ માણસોની ફોજ જોઈને ખીધો. પણ જ્યારે તેણે ઘોડી “શીરીન” અને તેના સ્વારને પિછાન્યાં ત્યારે તે ગમ ખાઈ પોકારી ઉઠ્યો કે “આલો, થઈ ચુંકું !” આંખ બોલીને

તેણે પોતાનાં ઘોડાનું મોઢું ફેરવ્યું. અને તેને આરે પગે નસાડી લઈ ગયો. તેના સાથીઓ તેનું જોઈને ચંમક્યા અને ગભરાટમાં તેઓની તેની જ પુઠે નાહ.

“મારે, કાપો, વાઢો !” હવે જમાદારે પોતાનાં લશ્કરને હુકમ આપ્યો.

આ હુકમ મળતાં જમાદારનાં માણસોએ તેની સંરદારી હેઠલ શત્રુઓની પુઠ પકડી. આનજી અને તેના સાથીઓના ઘોડા બહુજ ઝડપવાળા હોવાથી પુઠ પકડનારાઓનું કશું વળું નહિ. કેટલીક મંજલ સુધી ખંને ફોજો વચેનો તફાવત માણસ રહ્યો, પણ એટલામાં જમીન ખાડા ખેંચવાળી આવી લાગી જેથી નાસનારાઓ ગભરાટમાં પડ્યા. તેઓ ઉપર જમાદારનાં માણસોએ ધંસારે ચલાવ્યા અને ખંને વચે લડાઈ ચાલી.

હાથોહાથની આ લડાઈમાં સાતમાંના ત્રણ ઘટારાઓ માર્યા ગયા. આ ત્રણમાંનો એક આનજી પોતે પણ હતો. જમાદારનાં બે માણસો મૈલન થયાં, અને પોતે પોતાનાં હરીફની પિસ્ટોલની મુઠનો એક મજા ફટકો કપાળ ઉપર મેળવ્યો. તોપણ ફતેહ તો તેની જ થઈ, એટલું જ નહિ પણ યુદ્ધબાનુને મુખી થયેલી જોવા મોટે કવાળમાંનાં જ હાડકાંને દૂર થયેલું તે જોવા માંગતો હતો. તે તેની આંહુશ પાર પડી.

આનજીબાઈ રામજીબાઈ કાંદારેટાવાળા ઉઠે શેઠ હોરમજ મીનાચેહેર હીરામોતીવાળા આ જગતમાંથી અસ્થાયી ઉઠાવી ગયા !

જેઓ મરણ પામ્યાં હતા તેઓને જીુદા જીુદા ખાડા ખોદીને જમિદા કીધા; પણ આનજીને મોટેના ખાડા એક મોટાં ઝાડ નીચે જોડવામાં આંચો; એવી મતનબધી કે અંધાર જો ગુલાં જોવા માંગે તો તેણીને તે બતાવી શકાય.

શત્રુઓ મોહિલા ત્રણ માંથી ગયા અને ચાર કેદ પકડાયા હતાં, જેમને લઈને મુઘજો રસોલા મેજર થાઈજના વજુદાર તરફ ચાલ્યો. પણ જમાદાર ફતેહમંચી તેની સાથે ગયો નહિ. તે પાછળ પડી ગયો. પ્રથમ તેણે આન-

છની લાચ ઉપર નજર કરી. કેટલીક ટિકા સંક્રાવી, અને પોતાનેજ હાથે યુકાં જેવી બાનુના બદલ્ય ખાવંદુનું મોત હતું તે માટે ક્યો અફસોસ નહિ કરતાં જે કિસ્મતમાં હોય તે ખરું અને યોદ્ધાતાકાનો એવોજ ઇશિદા

હશે એમ સમજીને જમાદારે હવે પેલીજ ઉંચી ટેકરી તરફ પોતાની ઘોડી ડપડાવી, કે જ્યાં યો-ડાંજ વરસોની વાત ઉપર તેને ઘટાર મર-દાર મુદાલ્યર સાથ પિસ્તોલખાજીની લડાઇ આપી હતી.

પ્રકરણ ૪૪ મું.

જુબી તરફી એક રાત.

અહીં મધ્યું શાંત હતું. પિસ્તોલખાજીની જગા જોઇ જમાદારની આંખ બિગાવણી જણાઇ, જે ધણી સાથ તે લડયો હતો તે એક વચનનો, સાચો અને બહાદર હતો. એવા માણસને થકી બલી છાતીમાં મદા ગર્વ અને માન પેદા થાયછે. મુદાલ્યરની મરજી મુજબ જમાદારે તેની લાચને અગ્નિદા કરાવી હતી, અને તેથી તેની રાખની જ્યાં કંઈક નિશાની મળી ત્યાં તપાસ કરતાં તે બહાદુર મર્દનાં હાડકાંની આક પણ મળી. એક ખાડા યોદ્ધાને જમાદારે તે રાખ અને આક જમીનમાં દાડી. થોડક છેટે તેને ખીજાં હાડકાં જણાયાં, જે આખે તેણે વાજખી અટકળ બાંધી કે તે પેલા કંવચિયા કુત્રાનાં હોવાં જોઇયે. તે વફાદાર જનાવર પોતાનાં ધણી-ની પાછલ ગમ અને જુદાઇમાં મરણ પામ્યું હતું.

અહીંથી નિકળીને જમાદાર હવે મુદાલ્યર વાળી યુકામાં ગયો. ત્યાં વસ્તી માણસ, ઘોડા અને કુત્રાની નહિ પણ સાથ અને વિછીની હતી. ઘટારાઓએ પાળેલાં કબૂતરો ત્યાં આગળની માફકજ કુકુ કરતાં હતાં, પણ આગળ તેઓ જેમ થય હતાં આવી ખાંધે બેસતાં યા માયાં અને હાથ ઉપર સ્વારી કરતાં હતાં તેવું કંઈ આજે જણાયું નહિ. એ પક્ષિઓને પોષનાર હવે કોઇ હતું નહિ તેથી તેઓ જંગલી બની ગયાં હતાં.

યુકામાં જમાદારે પિસ્તોલો અને બંદુકો, ઘોડાનાં જીન અને ખીજો કેટલાક ખરાબ થઇ ગયેલા અસ્થાવ્ય પોતે જેમ છેલ્લે જોઇ ગયો હતો તેમજ પડેલા ઘોડા. તેના પછી ત્યાં કોઇ ફટફટ જણાયું ન હતું. આનજીની ઘટાર રોળીનું ધ્યાન પણ આ યુકા તરફ એંચાયડું માણે થયું નહિ. અહીં એક વસ્તુ જમાદારના હાથમાં આવી અને તે રૂપાનું પતું જડેલી ચરાખની નાની મુરાહી હતી. “આ શીશીમાં યાદગારી લેખકોતરવો રવા છે.” આમ બોલીને ફતેહઅલીએ કાગળના એક ટુકડા ઉપર નીચે મુજબનું લખાણ કર્યું, અને પછી તે ટુકડાને

ગોળ વિંટાળીને મુરાહીમાં બંધ કરીધો. તે લેખ આ મુજબનો હતો :—

“આ યુકા મરદાર મુદાલ્યર અને તેના સોહબતી ઘટારાઓની છે. મુદાલ્યર પોતાને પકડવા આવનાર જમાદાર ફતેહઅલી સાથ બહાદુરીથી લડયો અને હિમતથી પડ્યો. તેની લોથ સમિતી ઉંચી ટેકરી ઉપર તેનીજ છછા મુજબ અગ્નિદા કરીને આજે જે રાખ તથા હાડકાં ત્યાંજ દાટ્યાંછે. આ લખાણ જમાદાર મોસુરે પોતે પોતાને હાથે કર્યુંછે તેમાં ખોટું કંઈજ નથી.”

આવી રીતનાં વગર સખખનાં કામકાજમાં એટલોબધો વજ્ર મુજરી ગયો અને માંજ પડી ગઇ કે જમાદારને તેની યાદ પણ રહી નહિ. હવે તેણે આ જગા છોડી જવાની ફરજ વિચારી. પણ ત્યાંથી તે જાય કેમ ? અંધાર પડી ગયું હતું—નવ મેલની મંજલ કાપવી હતી—રસ્તો ઢંકા દરિયાંવાળો અને ઉજડ હતો—વળી તે આડા તેડા અને બુલાવો ખવાડે એવા હતા. એટલા માટે આખી રાત અબજી જગામાં બટકવું પડે તેના કરતાં દિવસની રંજ પછી યુકામાંજ આરામ લેવાનું જમાદારે પસંદ કર્યું. તેણે પોતાની “શીરીન” ઘોડીને રાતના કારમાંથી બચાવવા થકી યુકામાં પોતાના બિછાનાં આગળજ બાંધી, તેને માટે લીધું ધાસ આમુપામુધી વિશી લાખ્યો, અને પછી તેની જોડે હવાઇ વાતો કરતો પોતે લાખો થયો.

“જોજે હું મારી વહાલી, તપાસ રાખને, શત્રુને અંદર આવવા દેતો ના. જે મિસાલે જેહાં પેહલવાન રસ્તામનો બચાવ જંગલના અજદહા અને નરે શેરથી તેના બહાદુર અસ્પ રહ્યો કરીધો હતો તેવોજ તુંખી મારો બચાવ કરને, અને તેજામાટે તું જંગલ રહેને. ઊંઘાતી રખે. ખાલ ગળખો કરેતો તારા પગ પછાડને; શત્રુ આવેતો ખંખારને; અજદહા આવેતો તેને છુંદી નાખને; અને એમ કરતાં મારે મોત નિપળે તો પેલા કંવચિયા કુત્રાની માફક તુંખી મારી ઉપર તારો વહાલો જાન કુર્બાન

કરજે.—આણે હવે સાહેબજી ! ” આમ બોલીને જમાદારે આંખ વીંચી.

મધરાતે જમાદાર ચોકી ઉઠ્યો. કોઇ શત્રુ આવ્યો ન હતો; કોઇ ફાડી ખાનારાં જનવરે દેખાવ દીધા ન હતા. કોઇ પેટે ચાલનારાં નેહરી પ્રાણીએ ધસારે કીધા ન હતા. “શીશીન” ઘોડી જેવી જોઇયે તેવી ધાસ ચાચા કરતી હતી. એમ છતાં જમાદાર ચોક્યો. ક્યાં? ક્યાંકે એક જગ્યા શત્રુએ તેને ચોકાવ્યો હતો. આ શત્રુ કોઇજ નહિ પણ ભુખ હતો. ૧૮ કલાકને દરમિયાન તેણે કચો ખોરાક લીધો ન હતો. સહવાર પછી મધરાત મુધીના તેના તમામ વજ્ર લડાઇની ક્રુચ અને શત્રુઓની પુઠ તથા તેઓ સાથની લડાઇમાં તથા શિવે જીતી જગા અને વસ્તુઓની સુલાકાતમાં ગયો હતો. રાત્રે તે સુતો તો ખરે, પણ મધરાતે તેના ઊપર એ ગલખા કીધો અને તેને જખરે ચોક વી જમાડ્યો. પાઉંની એકાદ બે કાત્રી યા શરાબની એક નાનકડી જામને યકી તે માગે એટલું સુખ આપવાને તૈયાર થયો. પણ એ વસ્તુઓ આ ઉજડ બિયાખાનમાં કરેડો રૂપિયાની કીમતે પણ મળી શકતી ન હતી.

તેણે લાકડાંના બે કટકાઓને જોશથી ધસીને આતથ પાડ્યો, અને સુકી વસ્તુઓ સળગાવી ચુલો કુંક્યો. પણ ચુલોને શું કરે? તે ઊપર શેકી ખાવાની વસ્તુ ક્યાં છે? તેણે અહીં તહીં જાળ કીધી તો જીતી પુરાણી મીઠાપતીને એક ટુકડો મળ્યો. દીવો સળગાવી મુકામાં જાળ ખંજોળ સલાવતાં કાણું મારી ગયલું ખીસ્કોટનું એક ખોંકસ હાથ લાગ્યું. તેને ભાંગીને માહિથી ખિસ્કોટ મેળવવાની જમાદારને મોટી ઉમેદ હતી, પણ તે પાર પડી નહિ. ખાકસ એક ડેકોણેથી ભાગેલું હતું અને તે રસ્તે માહિ જંગુઓ પેવથ યદ ચુક્યાં હતાં. આથી સઘળી ખિસ્કોટો લગભગ આઠા જેવી થઇ ગઇ હતી.

હવે કેમ કરવું? એવી વસ્તુ કેમ ખવાય? જમાદારે બુદ્ધિ દોડાવી અને ખોંકસને સુલા ઉપર ગર્મી આપી. સઘળાં જંગુઓ ગર્મીની અસરથી નાસભાગમાં પડ્યાં. પછી નરમ થઇ ગયલી ખિસ્કોટો બહિર કાઢીને તેમાં પાણી રેડી. તેમના નવેસરથી આઠા ખનાવી તેને અંદરો, અને પછી તેમાંથી જમાદારે ખાંડ પાપડી ખનાવીને સેકવા માંડી. આ કુસ્તિથી તેનાં પેટમાં થોડો ધણો કાચો પાકો આઠો ગયો, પણ એટલામાં કબૂતરોનો કૂકનો

આવાજ સંભળાયો. આથી જમાદારનાં મગજ ઉપર વીજળીક અસર થઇ. તે ઉઠ્યો, કબૂતરખાનાં તરફ ચાલ્યો અને એક કુર્ચે કબૂતરને પકડી સુલા આગળ આણ્યું. તેની મતલબ એવી હતી કે આ પક્ષિની ડોક મરડીને તેને ભુજી ખાવું.

પણ સુલા આગળ લાવતાં જમાદાર અચરત થયો. આ કબૂતરને જોતાં જ તેની છાતી ખેસી ગઇ. તે એક માદા હતી, પણ વળી સર્વ માદાઓમાં વડી હતી. સુદાલ્સરના સોહજતીઓએ તેને “બુઢી બિલાડી” નું નામ આપ્યું હતું. તેને પગે સુતાની એક વિંટી પહેરાવેલી હતી, જમાદારે આ ધધાણી ઉપરથી આ બુઢાં પક્ષિને જાળખ્યું, અને જાળખતાં જ તેની તમામ ભુખ મરી ગઇ. તેણે તે કબૂતરને છોડી દીધું, જેણે હવે જમાદારને પોતાની જાળખ્યો હોય તેમ એકદમ ગભરાટમાં ઉડીને પોતાના માળામાં ભરાઈ નહિ જતાં આસપાસ ફરવા અને કુંકું કરવા લાગ્યું તથા પેલી ખાંડ પાપડીના કાચા આઠામાં ચાંચ મારવા લાગ્યું.

આથી જમાદાર ખુશ થયો અને કુદ્રતના બેદો કેવા ઉંડા છે તે બાબે ફિલસુફીભર્યા વિચાર કરતો ઉંઘી ગયો. મજાકે ઉડતાં જ તેણે ઘોડી ઉપર સ્વાર થઇ મેજર ગ્રાઇગસના વજીફ તરફ ચાલવા માંડ્યું. આગળી માંજ સુધીમાં તે પોતે ત્યાં જઇ પુગ્યો ન હતો તેથી મેજર અને જીભઓ બહુ ઝંભરાયા હતા, અને રખે તે રસ્તો ભૂલી જંગલમાં ખના ખાય તે માટે ચોતરફ એપિયાઓ અને બોમિયાઓ દોડાચા હતા. પણ તેઓ સઘળા નિરાશ અને નાશિપાસ થઇ પાછા ફર્યા હતા.

પણ જીને દિને જમાદારને સહીસલામત પાછો ફરેલો જોઇ, તેઓ સઘળા ખુશ ખુશ થઇ ગયા. જમાદાર પેટ ભરીને જરે—પાણીને ડેકોણેની શરાબખાજમાં મથયુલ રહ્યો—અને પછી પોતે જેવા એકલો ચાલ્યો હતો તેવાજ એકલો મધરાત તરફ ક્રુચ કરી ચાલ્યો.

જે દારાઓ કેદ પકડાયા હતા તેમને તરત સત્તાવાજાઓને સ્વાધીન કરવામાં આવ્યા, અને જમાદારની આ નવી બહાદુરીની વાતોથી મધરાતનાં વર્તમાન પત્રો વાંચવાજોગ થઇ પડ્યાં.

પણ એ સર્વની દરકાર વિના જમાદાર કુતેહ અલી તો જાણે કાંઇજ બન્યું ન હોય તેમ પોતાને મકાને પાછો ફર્યો, જ્યાં સુકીના અને સુલાં તેની કાગને ડાળે વાટ જોતાં હતાં.

૧૯ મી સદીના સર્વથી જાટા ચમત્કાર : સૂર્ય ઉપર જીન!!

અમેરિકન જાદુગર ટેસ્લા.

નિકોલા ટેસ્લા એક મહાન જાદુગરનું નામ છે. ટૉમસ એડિસનનાં નામથી અમારા વાંચનારાઓ સારી પેઠે જાણીતા છે. તેના જ્યોત્સના ટેસ્લા પણ જોટા પરાક્રમી છે. અને આ આખર થતી ૧૯ મી સદીના બજવાન જાદુગરો છે. તેઓ કાળી નહિ પણ ધોળી વિદ્યાના ખાં છે. તેઓ બને અમેરિકન છે, અને આજે જેની હરતબરેલું આપણુ સંભળિયે છિયે તેનું મૂળ વતન ધણું કરીને અમેરિકાની જુમિંગ જાહેર થાય છે.

ટેસ્લાનું નામ બહુ પંકાયલું છે. એડિસનના જ્યોત્સ તેની પ્રખ્યાત છે. તે કોઇ બેજનકાટલ, મનમાં આશ્ચર્ય તે બકી જનારો ભવિષ્યવાદી નથી. તેનાં નામને વિદ્વાનો નમે છે; તેના સખ્ખુ ન પાછો પડતો નથી. તેના વિચારો લાગે છે તેવા હવાઈ નથી. હાલ તેણે એક હવાઈ વાત જાહેરમાં આણી છે, તે હવામાં કિશા બાંધવા જેવી દોસે છે ખરી, પણ ખરેખર તે તેવીજ નિવડનારી મનાતી નથી. આપણને આતરી આપવામાં આવી છે કે ટેસ્લા બોલવાનો તે પાળવાનો. તેણે એક ભવિષ્ય બાખ્યું છે, જે આપણી ગ્રાધારણ અકલમાં ઉતરે એવું લાગશે નહિ; પણ ટેસ્લા કહે છે કે “આ કાંઈ સ્વપ્નો જોનારનો ખવાની ખપાલ નથી.” અમરજો તેનો આ નવો ખપાલ ખરો પડે—જેને ખરો પડતાં હજુ કંઈક વિશંય છે—તો તવંગર જેટલી રાશની અને ગર્મી પોતાના મકાનમાં પુરી પાડવાને પોતાનાં દ્રવ્યને બજો શક્તિવાન છે, તેટલોજ શક્તિવાન એક મુક્લેસ માણસ વગર પેસે રાશની અને ગર્મીથી પોતાના મુંડાને તનદુરસ્ત બનાવવામાં થઈ શકશે.

તેણે બાંધેલું નવું ભવિષ્ય.

આ ભવિષ્ય શું છે ?

ભવિષ્ય એવું છે કે તે જો ખરું પડ્યું તો સ્વપ્નામાં ખપાલ દોડાવનાર કરતાં પણ મરમ

અને મંગીન કાયદાઓ આદમજાદ મળવી શકશે. ટેસ્લા વિદ્વાનોનો વિદ્વાન છે. વિદ્યા એવી છે કે તેમાં અપ્રકળના કૃત્યા ચાલતા નથી. તેમાં કંઈકા મારેલા મનાતા નથી. તેના તો નકી કાયદા નમેલા છે અને તેથી કાયદેમુર જે કામ તેજ વિદ્યાનું કામ છે. એટલામાટે ટેસ્લાં બોલે ને પ્રજા માને એ બની શકેજ નહિ—મિવાય કે ટેસ્લાનું બોલેલું વિદ્યાને આધારે, વિદ્યાને કાયદે પરાખર અને વાજખી હોય. અને ટેસ્લા તેજાજ સાચો ભવિષ્યવાદી સાબેત થઈ ચુકેલો છે. માણુમજાતમાં જેઓની સર્જત મહાન કામો બજાવવાની છે તેવાઓમાંનો એક ટેસ્લા છે. અત્યાર સુધીમાં તેણે બજાવેલાં કામો તેવાંજ છે, પણ હાલ જે નવું કામ તેણે બજાવી આપવાનું માથે લીધું છે તે તેનાં પરગજુપણાંની અમૂક સાબેતી છે. ઇનમાન માનવું બહુ કરનારા દુનિયામાં થોડાજ હોય છે, અને તે થોડાઓમાંના આગેવાનોમાં ટેસ્લા એક છે.

આ સદીની વીજળી વગેરેની અજાણીઓથી દુનિયાને છક કરી તાખનારી થોધામાં ટેસ્લાએ થોડો ભાગ લીધો નથી. એડિસન જાદુગરના ચમત્કારો જ્યોત્સ તેણેની કરી બતાવેલા છે. પણ તેના સર્વથી છેલ્લો ચમત્કાર જાણીને કદાચ એડિસનની દાંતમાં આગળાં પડડતો હશે !

માણસજાતનો નવો સેવક—સૂર્ય !

તે ચમત્કાર જાણવાજોગ છે. ટેસ્લાએ માણુમજાતની નોકરીમાં એક નવો સેવક આણી આપ્યો છે. અત્યારસુધીમાં વરાળ, વીજળી, ગર્મી, રાશની જેવા સેવકોથી ઇનમાન માનવી સેવા થતી આવી છે; પણ એ સર્વને માથેનો જે ધણી તેજ માણુસની સેવા માટે પકડાયો છે; ટેસ્લાએ તેને પકડી આપ્યો છે; ખરું બાલિયેતો પકડી આપવાની તેધારી-માં છે—અને તે સ્વર્ષ છે ! ટેસ્લાએ જાહેર

ક્રીડુ છે કે હું તો ખરો કે સૂર્ય ઉપર જીવ
સાધીને માણસને તેનો સ્વાર બનાવું !
આખાં સૂર્ય મંડળને રાશની અને ગર્ભી
પુરી પાડનાર ખારશું—જેનું એકજ દિવસ
ગેબ થવું તે આખાં સૂર્ય મંડળના નાથ
સમાન છે—જેની હસ્તીથી જગત હસતી રમતી
અને જીવતી જાગતી વસે છે—તે ખારશુંને
ટેસ્લા પૃથ્વી ઉપરના એક જીવડા ઈનસાન
જાતના ઘોડા સમાન ગણી તેની લગામ
માણસના હાથમાં આપવા માંગે છે ! હવે ત્યારે
એના જેવા હેરાત કરનારો ખીજો ચમત્કાર
કયો હોય ?

જગતમાં સર્વથી મોટી શક્તિ તે સૂર્ય છે;
તે શક્તિને માણસના હાથમાં આપવી, માણ-
સની મરજીને તાલે બનાવવી, માણસના હુકમ
મુજબ અમલ કરનારી કરવી, એના જેવું
મહત્વનું ખીજું કામ કયું હોય ? ગણિત-
શાસ્ત્રીઓ ભેજાં દુખવીને મરી ગયા છે, તોપણ
તેઓની કલ્પનામાં જે કંઈ આજસુધી
આવી શક્યું નથી તે એક માણસે કલ્પી કાઢ્યું
છે. અને તે માણસ ટેસ્લા છે. તેણે થોડીજ
સુદત ઉપર જાતને જાહેર ક્રીડુ છે કે મેં એક
નવી જાતનું યંત્ર શોધી કાઢ્યું છે કે જેની
મદદથી વીજળીને માણસ આહિ ત્યાં મરજી
માફકને તફાવતે મરજી મુજબના જગ્યામાં
માકલાવી શકશે. આ વીજળી ક્યાંથી પેદા
થાય છે ? સૂર્ય ઊપરથી; આકાશખનાં કિરણો
મારફતે. આ કિરણોને ભેગાં કરી તેમને
વરાળ બનાવવામાં આવે છે. આ વરાળથી એક
યંત્ર આવે છે અને આ યંત્ર વીજળી પેદા કરે છે.

પૃથ્વીની આખરીના ફાડકા.

લૉર્ડ કેલ્વિન, મર વિલ્યમ ફક્સ અને ખીજ
વિદ્વાનો અફસોસ કરે છે કે અગરજો આજ-
નાજ અપ મુજબનો કોલસો માણસજાત
દર માલ અપાઓ જશે તો આજથી ૫૦૦
વરસોની સુદતમાં આપણી પૃથ્વીનું મરણ
નિપજશે; કેમકે હાલ જેમ જેમ વિદ્યાએ
આગળ કદમ લેવા માંડ્યા છે તેમ તેમ જાત-
જાતના ચમત્કારો માટે કોલસાનો ખહોળો
અપ થવા લાગ્યો છે. એવા અપ આગળ ન

હતો; અને એટલેજ અપ હવે પછીની સદીમાં
રહેવાનો નથી. એ અપ વરસોના વધારા
સાથ વધ્યો જવાનો; અને તેમ જોતાં પૃથ્વી
કોલસા વિનાની થઈ જવાની. કોલસો ખૂટ્યો
કે પછી માણસને જોઈતી ગર્ભી ખૂટવાની;
અને એ રીતે પૃથ્વીની અજલ આવવાની !
વળી આ વિદ્વાનો કહે છે કે ઑકિમેનન
આસનો પણ દિનપરદિન મોટો અપ જાયો છે,
માટે તે જો અપી ગઈ તો માણસનો નાથ
નકી જાણવો.

થોડાંજ વરસો ઉપર ખગોળવેત્તાઓએ સૂર્ય-
ની રાશનીમાં ઘટાડો થતો શોધી કાઢ્યો હતો;
અને તેમ કરીને તેઓએ આપણને ગંભીર
હતા કે થોડાંક કરોડો વરસો પછી આપણાં
મંડળને રાશન અને જીવનું રાખનાર આક-
તાબ અંધારો થઈ જવાનો અને તેથી ખીજ
શ્રેણી જોડે પૃથ્વીની આકેબત આવવાની.

પણ તે કરોડો વરસોને પુરાં થતાં ધણો
વિજાબ છે, તેટલાં પૃથ્વીના કોલસો ખૂટી પડ-
વાથી આપણી દુનિયાની હસ્તીનું શેવટ તો
૫૦૦ વરસોમાંજ આવવાનું ભવિષ કેલ્વિન
અને ફક્સ જેવા વિદ્વાનોએ બાખ્યું છે. આ
ભવિષ્ય ઉપર આપણે કયો પણ વિધાસ મૂક-
વાનો નથી. એવાં હજારો અને લાખો વરસો
પછી બનનારા બનાવોનું ભવિષ આજે આપણા
કામનું નથી. તેટલી સુદતમાં તો અનેક ચમ-
ત્કારો, અનેક ફરફારો થઈ જવાના, અને
ભવિષ ભવિષને ઠકાણે રહી જવાનું. તે ખરું
પડે છે કે નહિ તેની કોઈ નોંધ રાખવાનું નહિ,
અને તેની કોઈ દરકાર પણ કરવાનું નહિ.

એ ફાડકા ખોટા પાડનારી નવી શોધ.

તોપણ અગરજો એ ભવિષ અરજ હોય-
એ ભવિષને થકી આપણને આજથી ધુંજરાં
છુટતાં હોય—તો તેને ખોટું પાડવાનો ધલાજ
આજેજ આપણે હાથ લાગ્યો છે. તે ધલાજ
ટેસ્લાની નવી શોધ છે. ટેસ્લા કહે છે કે હવે
પૃથ્વીને કોલસાનો અપ પડનારો નથી. જે
કામો આજે બજાતણથી બને છે તે કામોને
માટે હવે બજાતણને અપ પડનારો નથી.
તે કામો સુદત બનશે. તે કામો સૂર્યની

ગર્ભી ભોગી કરીને વરાળ બનાવવાથી બનશે. વરાળ બળથી એ કામો બનશે, પણ તોખી એ બળ પેદા કરવા માટે બળતણ જોઈશે નહિ. એ બળ પાઘડું સર્વ પાસેથી એમી લેવામાં આવશે. એમ જો થયું—બળતણનો જો ખપ ન રહ્યો—તો પછી કોલસાના આવ કોણ પુછવાનું છે? કોલસો એકી કાઠવાની મજૂરી કોણ કરનાર છે? તે પાછળ અર્થ અને મહેનત જોડે છનનો જોખમ કોણ ખેડનાર છે? ચાલો, ત્યારે આપણને કોલસાની જરૂર રહેશે નહિ એટલે પૃથ્વી એ વસ્તુથી જેમની તેમ ભરપૂર રહેશે; અને પૃથ્વી કોલસાથી તર રહી એટલે તેની આખેરી આવવાની અવર-વાણી ખરી કયાંથી પડવાની છે?

ઓકિમિજન આમ બામે પણ એમજ સમ-જનું. કોલસા યા ખીજનું બળતણને લીધેજ એ આમ બળી જાય છે, પણ હવે બળતણની અગત્ય નથી રહેનાર ત્યારે ઓકિમિજન જાલંદી ખરી જવાની નથીજ.

નવી શોધના પ્રતાપ.

આ સર્વ રૂડાં વાણું ટેસ્લાની નવી શોધના પ્રતાપથી છે, તેણે સર્વને આપણી સેવામાં લાવી આપવાની છાતી ચલાવી છે. તે સર્વ ઉપર છન બિછાવી આપણને તે ઉપર સ્વારી કરાવવા મેદાન પડ્યો છે. એટલામાટે એ જાદુગરને ધન્યવાદ ઘટે છે. તે કહે છે કે તમારાં કારખા-નાનાં દરેક ચક્રને હું સર્વ સેવક પાસે ચલાવી આપીશ; હું તમારી અંધારી રાતને દિવસના જેવી પ્રકાશિત બનાવી આપીશ; હું તમારી ચિતળ મહવાર સાંજ અને દરામણી યડી રાતને તેજસ્વી આકૃતાબની ગર્ભી જેવી ગરમ અને હુંકાળી કરાવી આપીશ. વાંચનાર હરખી બોલી ઉઠશે કે વાહ વાહ રે ટેસ્લા ! શાબાશ રે જાદુગર !

પણ એટલુંજ નથી. તે વળી ખીજું એવું કહે છે કે હવેથી તમારી ચિન્તીઓમાંથી કાળો કાળો ધૂમાડો નિકળી હવા ખરાબ કરશે નહિ, આકાશને અંધારા કરશે નહિ, ધમારતોને ખદશીકલ કરશે નહિ. તે છાતીએ હાથ આપે છે કે માતખર પેશા ખર્ચાને આજે શેશની અને

ગર્ભીનું જે સુખ ભોગવી શકે છે તે હવેથી હું સુસેમને વગર પૈસે મેળવી આપીશ. “વગર પૈસે” એટલે તદન મુક્ત નહિ, પણ ધણાંજ નજીવાં મૂળે આ સર્વ સુખ પ્રાપ્ત કરી શકાશે; દરરોજના બે દોકડાખી નહિ ! વાંચનાર ફરીથી યોદ્ધારે કે વાહ વાહ રે ટેસ્લા ! શાબાશ રે ટેસ્લા !

ટેસ્લાનું યંત્ર.

ટેસ્લા આજ ત્રણ વરસો થયાં પોતાની નવી શોધને સંપૂર્ણ કરવા પાછલ મંડોલે છે. દરરોજ તે પોતાનાં હાથ ધરેલાં ખીજનું કામો જોડે આ કામ ઉપર પણ થોડો થોડો વખત રોકે છે. નવી શોધ હજુ બાબ્યાવસ્થામાં છે; પણ તેની ક્ષેત્રને માટે ટેસ્લા મુસ્તાક છે. તેણે ત્રણેક વરસ ઉપર સર્વનાં ફિરણો ભોગાં કરી વરાળ પેદા કરનાર એક યંત્ર બનાવ્યું હતું, પણ તે ઘણું જાદું અને નકામું જણાયું. તોપણ તે ઉપરથી તેને પોતાનું કામ આગળ લંબાવવાનું મુજ પડ્યું. હાલ તેણે એક નવુંજ યંત્ર બનાવી કાઢ્યું છે, જે માત્ર ૨૪ થોડાનાં બળનું છે. તમે તેને માત્ર રમકડું કહી શકશો; પણ રમકડું ગણીને તેને હસી કાઢવું જોઈતું નથી. જો આપણુ યાદ કરીશું કે ટેલિફોન, ફોનોગ્રાફ, મેક્રોફોન વગેરે આજનાં ક્ષેત્ર-મંદ યંત્રો થોડાંજ વરસો ઉપર માત્ર રમકડાંજ હતાં, તો આ નવાં રમકડાં તરફ આપણુ માનની નજરથી જોવાને લાગ્યાપ્રથું.

આ નવું યંત્ર નાનું છે તેમ તે પાછળનો ખર્ચ પણ નાનોજ છે. વળી તેની બનાવટ એટલી મહેલી છે કે હરકોઇ ધણી તે ચલાવી શકશે, અને પોતાને જોઈતું બળ મેળવી શકશે. આ યંત્રનો બેદ હજુ જાહેર કરવામાં આવ્યો નથી—ટેસ્લાએ હજુ તેનું ‘પેટન્ટ’ મેળવ્યું નથી—તેનું મૂળ કારણ એ છે કે જો તે અત્યારથીજ તેમ કરે તો તેના જેવાઓની શોધ ઉપર કમાણી કરનારા નાના “શોધકો” કંઈ નજીવા ફેરફારો કરી ટેસ્લાની શોધને પોતાની શોધ દાખલ કેમવી દઈ, ‘પેટન્ટ’ લઈ ગરીબોને આ યંત્ર ખરીદ કરવાથી પછાત રાખે, અને તેમને જે લાભ કરી આપવાની

ટેસ્લાની મતલબ છે તે પાર પડે નહિ. આ ભદ્રુગર તો પોતાની શોધ દુનિયાનાં લોકોને વારસા દાખલ મુકત આપી દેવા મગિછે, અને તે વારસો લઈ ગિધરાઓના હાથમાં લટાઈ નહિ જાય તે માટે તે તેને અત્યારથી બહાર કરી દેવા મંગતો નથી.

વીજળી પેદા કરવાની ટેસ્લાની ગોઠવણ.

-યુર્બેક શહેરની પડોશમાં લોંગ એવેન્યુ નામે એક લાંબી જમીનનો કટકો છે. એ ટાપુ ઉપર ટેસ્લા પોતાનું યંત્ર મોટા પાયા ઉપર ઉભું કરે છે. ત્યાં બાંધેલી ઇમારતમાં એક મોટા ઓરડાના મધ્ય ભાગમાં જડા કાચનો બનાવેલો એક ગંભીર નજો ગોઠવેલો છે. આ નજાને એસ્પેરિટોસ નામની વસ્તુનાં બનાવેલાં બિછાના ઉપર સજામત રાખીને પછી મહરનાં તખ્ત ઉપર તેને ટેકવવામાં આવ્યો છે. આ નજાની આસપાસ તરફવાર બનાવટની આર્મીઓ જડિત કીધેલી છે, અને એ આર્મીઓને બી એસ્પેરિટોસનાં કપડાંના ગણેકથી ઢાંકેલા છે. આ આર્મીઓ મારફતે સૂર્યનાં કિરણો મરડીને તેમને પેના કાચના મસ મોટા નજામાં પેવડ કરવાની ગોઠવણ રાખી છે. ઉપલા ઓરડાનું છાપર પશુ કાચનું જ બનાવેલું છે, જેમાંથી સૂર્યનાં કિરણો આવીને આર્મીઓને દેશન બનાવશે, અને તેઓ ઉપરનાં કિરણો મરડાઈને નજામાં દાખલ થશે.

હવે આ કિશમની ગોઠવણમાં નવાઈ જેવું કંઈ નથી. અને ટેસ્લાનાં નવાં યંત્રમાં નવાઈ જેવું કંઈ છે પણ નહિ. માત્ર એક જ બાબત પોતામાં કંઈક બેદ ધરાવે એવી છે, અને તે પેના ગંભીર નજામાં ભરેલું પાણી છે. નજાને એક ચોક્કસ પ્રયોગવાળાં પાણીથી ટેસ્લાએ ભરેલો છે, કે જે પાણી ચોક્કસ ક્રિયા ધરાવે છે, અને તે જ ક્રિયા ટેસ્લાએ છુપી રાખી છે. આપો દહાડો સૂર્ય પ્રકાશ તેટલી મુદત સુધી આક્રાંતા બનાવે કિરણો મરડાઈને આ માણી ઉપર જઈ પડે છે, અને કંઈક રસાયણી પ્રયોગને લીધે આ પાણી મહેજવારમાં ઉકળવા માંડે છે અને નજામાંથી વરાળ નિકળે છે. આ વરાળને બંધ જવા ન દેતાં તે જેવો પેદા થાય તેવાજ ભેગો

કરી લઈને એક વરાળ યંત્ર નરફ લઈ જવામાં આવે છે. આ યંત્ર સાધારણ બનાવટનું જ છે, કે જે પોતાને મળતા વરાળ બળથી વીજળી બળ પેદા કરી આવે છે. આ વીજળીને એક મોટા ઓરડામાં ભેગી કરી લઈ ભરી રાખવામાં આવે છે, અને અહીંથી જેટલો જ્યાં અપડાવ તેટલી વીજળી ત્યાં વીજળીના તાર મારફતે મોકલી આપવાની ગોઠવણ રાખી છે.

વીજળીનો અપડાવ ભંડાર.

અહીં આપણુ વીજળીને આપણી સેવામાં લેવાતી જોઈએ છિયે. આ જમાનોજ વીજળીનો છે, અને તેની આગમનનાં સર્વ બળ તેનાં બળ આગળ રદ છે. કોઈ વાંચનાર પુછશે કે સૂર્ય નહિ ઉગે તો વીજળી ક્યાંથી પેદા થાય? અને વીજળી નહિ પેદા કરી શકાય તો પછી કારખાના ક્યાંથી ચાલે? અને તેવી હાલતમાં કોલસા યા ખીજાં બળતણોને અપડાવે જોઈએ કે નહિ? ટેસ્લા જવાબ આપે છે કે મુદત નહિ. સૂર્ય વરડતા ૩૬૫૦ દહાડા પ્રકાશ એ બને એમ નથી; માટે જેટલા દિવસ તે પ્રકાશ એટલા દિવસેજ વીજળી બળ એકઠું કરી શકાશે, એ ખરી વાત છે. પણ દરરોજ એટલાખધા જ્યાંમાં આ બળ ભેગું થશે કે તેટલો બધો જથ્થો દરરોજ અપવાનો નથી. અને આમ હોવાથી અપ ઉપરાંતનો જથ્થો સિલકમાં જમા થયા કરશે, તે અહીં સુધી કે અગરજો એક વરસ જેટલી લાંબી મુદત સુધી સૂર્ય નહિ પ્રકાશે તોપણ જમા થયેલો જથ્થો એ મુદત સુધી જવાબ દઈ શકશે.

કેટલાકો વીજળીનો આવડો મોટો જથ્થો ભરી રખાવાની વાત સાંભળીને શંકાશિલ બનશે. વળી વીજળી તે કંઈ હાથમાં પકડાય એવી વસ્તુ છે કે તે ભરી રાખી શકાય? દર પંદર વરસ ઉપર આવો સવાલ વાજખી ગણાત, પણ આને નહિ. આને વાતાવરણ ભરી શકાય છે; તેનાં મૂળ તત્વો ઓક્સિજન, નેત્રોજન વગેરે ભરી શકાય છે; આને હવાને પ્રવાહીરૂપ આપી શકાય છે, અને વળી પ્રવાહી રૂપમાંથી તેને સંગીન રૂપમાં પણ આણી શકાય છે. એવા અત્યંત તકારિક જમાનામાં વીજળીને આ રાખ-

વાનો અમલકાર ધણો અમરખો પમાડનારો ગણાયે નહિ. જ્યાં વીજળી ભરી રાખવાનાં મધકો ખનયે તે જગા તરફ લોકો પ્રથમ અમરતીથી જોયે; પણ ત્યારબાદ તેઓ જેમ પાણીની કે કેરોમિન તેનની કે બાળવાની ગ્રામની ઠાંકીઓ તરફ ખેદરકાર બન્યાછે તેમ વીજળીની ઠાંકીઓ મોટેની નવાઇ પણ જતી રહેવાની.

નજીવો અર્થ.

ટેક્લા કહેછે કે આ રીતે વીજળી પેદા કરવા પાછલ અર્થ બહુજ નજીવો ખેસયે, અને તેની ધંત્રનો પોતાનો નહિ પણ તેને

ચલાવનારા કામદારોનો અને માંચાકામની નજીવી ભાગવટનોજ અર્થ ખેસવાનો. તે ગણાયેછે કે થોડાંજ વરસોમાં દર માસે વીજળી પેદા કરવા પાછલ ૫૦ લોકડા વધારે અર્થ ખેસયે નહિ. તે કારણુ બતાવેછે કે ૫૦૦૦ “વોલ્ટ” જેટલી વીજળી પેદા કરવા પાછલ જેટલો અર્થ ખેસયે તેથી મહેજ પણ વધારે અર્થ લાખો “વોલ્ટ” જયો પેદા કરવા પાછલ ખેસનાર નથી.

વાંચનાર! આ મંથળાં પછી તું છેલ્લી મરતખે એમ નહિ પોકારી ઉઠયે કે—“વાહ વાહરે ટેક્લા! શાબાશ રે ટેક્લા!”

શેહનશાહત ખાઈ બેઠેલું પાદશાહી જોડું.

રાણી યુજીની રાજપાટ છોડીને ક્રાન્સથી નાઢી તેનું વર્ણનગયા ઑગસ્ટ માસના અંકમાં કરવામાં આશુછે. તા. ૪ થી મુટેમ્બર ૧૮૭૦ ને દિને, યાને શેહનશાહ નેપોલ્યન સીડનની લડાઇ પછી જર્મનીને તાપે થઇ તેમના બંધવાન દાખલ કેમ્પ ખાતે વિલેમ્સ્ટેના મેહલમાં જઈ પુગે તેની એક દિવસ આગમંજ યુજીની પેરિસમાંથી નાડી હતી. એ દિને બદમાશ શહેરીઓને લુધ નેપોલ્યનના કેદ પકડાવવા અને તાપે યત્રાની અખર પડી ચુકી હતી અને તેથી તેઓ અને ખીજુ ક્રૅમ પ્રજા એ શેહનશાહ ઉપર બહુ રીથે ભરાઇ હતી, અને તેણે શેહનશાહતનું સત્યાનાથ વાળેલું તેઓ માનતા હતા. યુજીની નાસે તે આગમજ સુએઝની નહેરનો પિતા મો. ફ્રાન્ક નાંડ ડિલેસેપ્સ આ રાણી પાસે આપ્યો, અને તે નામદારે મજદુર નહેર ઉંધાડવાની ક્રિયા કીધી હતી તેથી પોતાને મજેલા લાગવગની રહે તેણે તેણીને અગજ કીધી કે ક્રૅમ પ્રજા ઉસ્કેરાઇછે મોટે તે વખતે જનની ધાત કડી દે, તેથી ખેહતર એ છે કે શેહનશાહ જે રાજસત્તા રાણીને આપી ગયો હતો તે તેણીએ છોડી આપવાનાં લખત ઉપર મૂલી આપવી. પણ આમ કરવાની યુજીનીએ માફ

તા પાડી, અને જે પ્રધાનોની ધોંધળને વશ થઇને નેપોલ્યનને લડાઈમાં ઉતરવું પડ્યું હતું, તેઓખી આમ કરવા દેવાની મામે યથા.

રાણી યુજીનીએ પોતાની નામભાગના દિવસ પછી ઇંગ્લંડને પોતાનું વતન બનાવ્યુંછે, કે જ્યાં તેણીએ પોતાની પ્રથમ કેળવણી લીધી હતી. ક્રાન્સથી એક ઇંગ્લેન્ડની યોટમાં સવાર થઇ તેણી તંદન થાકેલી હાલતમાં ઇંગ્લંડનાં એક બંદરે ઉતરી, જે વેજા તે ખીચારીનો પોથાક દયા ઉપજવવા જોગ થઈ પડ્યો હતો. અહીં એક પહેલ્ય ખાનામાં ઉતારેા લઇને પછી દરિયો શાંત થતાં પાછી તેણી પોતાના અમેરિકન તખીઅં મિત્રો ડૉં છવંસ અને ડૉં ફ્રેન તથા મેડમ ત્રિ બિટન જોડે પોર્ટસ્મથને બંદરે ઉપડી ગઇ. ત્યાંથી હેસ્ટીંગ્સ જઈ પુગતાં યુજીનીને અખર મળી કે સીડનની લડાઇ વેજા તેનો ખેટા પ્રિન્સ ઇમ્પીરિયસ પોતાના શેહનશાહ બાપ જોડે હાજર હતો તેને એ લડાઇ બાદ સ્વિટઝરલંડ ખાતે મોકળાવી દેવામાં આપ્યો હતો, જ્યાંથી તે તે નામદારને હેસ્ટીંગ્સ ખાતે આવી મળયે. આથી યુજીની એજ શહેર ખાતે યોબી. ચોબવાનું ખીજુ કારણુ તેણીની નાદુરસ્ત તબિયતનું પણ હતું. પોતાના

પેતાને લઈને રાણી કેટલા પ્રણામાં આવેલાં ચિત્રહરુદ્ધ નામે ગામ મધે એક સુંદર મેહલમાં જઈ રહી. આ મકાનનું ને ચિત્ર આ બાબત સાથે આપ્યું છે તે ઉપરથી જણાશે કે તે ઘણું સુંદર અને કુશલ છે. આ એક અસંખી મકાન છે, જે તવારીખમાં જણાવ્યું થયેલું છે, અને હવે પછીના ઇતિહાસમાં યુજનીના રહેવાસને યંત્રી તે વધારે મથકુર થશે. છેક ઇંગ્લંડની રાણી એલિઝાબેથના વખતથી ચિત્રહરુદ્ધના મેહલ પ્રખ્યાતી ભાગવે છે, જેની આસપાસની જગા રમણ અને મનપસંદ છે.

આ મકાનમાં યુજનીએ રેઠાણ કીધા પછી તેણીની કેટલીક દોલત, કીમતી દાગીના અને ખીજો અસ્થાવ્ય પેરિસથી રવાના કીધેલાં તેને સલામત પહોંચતાં થયાં. એવી ખૂમ હતી કે નેપોલ્યન મોટી દોલત ભેગી કરીને ઇંગ્લંડ, હૉલંડ તથા અમેરિકા ખાતેની. બેકો વગેરે કેકાણે કેકાણે રાખેલી હતી. પણ એ વાત જેમ પાછળથી જાણી માલુમ પડી તેમજ નેપોલ્યનને પાંચ ફ્રેંચ પૌડની દોલત ઉડાવી છે તે બિના પણ ગલત માલુમ પડી. એ શેહનશાહે ૨૨ વરસ રાજપાટ ભાગવ્યું તે દરમિયાન તેણે લખાવેલ અર્થ કીધો તેમાં થક નથી, પણ તખ્તે આખો ત્યારે તે જોયો ગરીબ હતો તેવીજ ગરીબી હાલતમાં તેણે તખ્ત છોડ્યું હતું. પણ ખીજા હાથ ઉપર યુજની કને થોડીક દોલત રહી ગઈ અરી. તેણીને પોતાની ચાલી વેળા મળેલું ઝવેરાત, તથા ખીજા શેહનશાહ તરફની ભેટ સોગદો, પોતાના બાપ તરફથી વારસામાં મળેલી સ્પેન ખાતેની મિલકત, એ મુદ્દાં તેણીના હાથમાં રહ્યાં. નેપોલ્યનના ૧૪ ગાડી ઘોડાનું લંડન ખાતે ચેલાણ થયું હતું, જેથી રૂ૫૦૦૦ જેટલી ઉપજ થઈ હતી.

જર્મન પાદશાહ વિલ્હમ પોતાના શેહનશાહ કેટલી ઉપર બહુજ રેહમંદિલ હતો. મેહલમાં વસવા જોડે નેપોલ્યનની ખિદમતમાં ૩૫ નોકરોની રચાણ હતો. મેહલની આસપાસની જગામાં તે આણે ત્યાં ફરવા હરવાની તેને છુટ હતી. અહીં નેપોલ્યન રહેતો રહેતો

પોતાની ખરાબીની વાતો જાણવાની તબવી કરતો રહ્યો, પણ દેખાઈતી રીતે તેની તબિયત દિનપર દિન બગડતી જતી હતી. એક તખ્તીય તે ખિદમતમાં તૈયાર હતો. નેપોલ્યન ખાનપા કમરત અને ખીજા યોજોમાં નિયમસૂચકરતો હતો, તે છતાં તનકુરસ્તીમાં સુધાર નહિ થવાથી તેના ઓરડાને ગરમ પાણી બાફતી નળીઓથી ગરમ રાખવામાં આવતો હતો. એક વેળા નળી ફાટવાથી શાહ અને તેના સોહબતીઓના જન જોખમમાં આવી પડ્યા હતા. આ મેહલમાં રાણી યુજની અને પ્રિન્સ હમ્ફ્રીસને ખીજા લાવી રાખવાની પાદશાહ વિલ્હમને બચામણ કીધી હતી, પણ નેપોલ્યનને તેમ કરવા દેવાની સાફ ના પાડવાથીજ તે અને તેની રાણી જીવંત વસવા લાગ્યાં.

નેપોલ્યન વારંવાર એ ઇંગ્લંડનું એહસાન માનતો હતો, કેમકે તેના ધાવલ સિપાહીઓની બરદાશત લેવા અને મદદ કરવાને એકલું ઇંગ્લંડ તૈયાર થયું હતું. ઇંગ્લંડ આ નાશકારક લડાઈમાં ક્રાન્સ તરફ પોતાની લાગણી અચુક આકારમાં દેખાડવાથી જર્મનીને તેથી ઘણાજ ક્રોધ લાગ્યો હતો, અને પોતે ઇંગ્લંડ સાથે શગાઈનાં નાતાંથી જોડાયેલું હોવા છતાં ઇંગ્લંડ પોતાનાં શત્રુને મદદતો હાથ આપવાનું પસંદ કરેલું હોવાથી, ઇંગ્લંડ તરફનું જર્મનીનું રૂમણ આજસુધી ચાલુ રહેલું દીસે છે. હજી સુધી યુજનીને રાજ્ય પાછું મેળવવાની આશા હતી. હજી સુધી લડાઈતો ચાલુજ હતી. આગળ આપણું વાંચી ગયા તેમ પેરિસને જર્મનો જબરો ઘેરો નાખી પડ્યા હતા, અને તે પાંચ તખ્તની હાલત ઘણી ખારીક થઈ પડી હતી. એ વેળા યુજનીને અરજ થઈ કે શેહનશાહાત ઉપરથી તેણીએ હાથ ઉડાવવો, અને પાદશાહ વિલ્હમને લડાઈના દંડ દાખલ રાખવો એક ભાગ આપવો. યુજની અને નેપોલ્યનના મુખ્ય દોસ્તો અને સલાહકારો આ વેળા ઇંગ્લંડમાંજ આવી સલામત રહેલા હતા, તેમની રાણીએ મસ્તેહત પુછી; પણ તેઓએ આમ કરવાની સલાહ આપ્યા છતાં યુજની

મજબૂતીથી એવી દરખાસ્તોની સામે યદ્યપે તેણી ચુપચુપ ચિત્તલહરુંથી નિકળી પોતાના ખાવ-
દને મળવા વિલેમ્સ્ટેડે ખાતે ગઇ, જ્યાં પોડાજ
વજત રહી તેણી તરત પાછી ફરી. તેણી જોડ
એ વેળા માત્ર એકજ વિશ્વાસુ જ્વેનરલ કલેરી
હતો. આં શાહાનશાહી જોડાં વચે વાતો શી યદ્ય
તે જણાવું નથી. પણ આ સર્વનું શેષ એ
આખું કે જર્મનો આલ્સેસ અને લોરેનનાં
પ્રજણા ઇનામમાં માંગતા હતા તે પોતે જાતે
આપી દેવાને રાણીએ ના પાડી, અને નવાં
યજ્ઞાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યને માથે તે આપી
દેવાની બદનામી રાણીએ આવવા દીધી.

સુલેહના કોલકરાર થયા ત્યાંસુધી નેપોલ્યન
પોતાનાં પાદશાહી કેદખાનામાં ચુપ બેસી સ્થળો
તમાથે જોવા કરતો હતો. પણ પ્રજાસત્તાક રાજ્ય-
યની નખખાઇ જોઇ તખ્તના આગળા રાજવંશી
દાવાદારે ઉભા થયા, તે ઉપરથી નેપોલ્યને પણ
પોતાના સૌથી પહેલા અને સૌથી મજબૂત હક
મટિની લડત ચલાવી. તેણે ફ્રેંચ પ્રજા જોયું
એક જાહેરનામું બહાર પાડી સ્થળો દોષ નહું
રાજ્ય ઉપર કરનારાઓને માથે મુક્યો હતો, જે
ઉપરથી જ્યારે સુલેહ થઇ અને જર્મનો ફ્રાન્સ

છોડી આવી ગયા ત્યારે પ્રજાની માટી સખામાં
જે મુખપટ્ટરાવ થયો તે એ કે નેપોલ્યન અને
તેના વંશનો તખ્ત ઉપરનો હક રદ કરવો. આ
રીતે રાજમખા તરફથી પોતાના હક ઉપર
પાણી ફેરવાવવું જોઇને નેપોલ્યને એજ
મખા ભેગો એક વજ લંબી તેના ઉપલા
ઠરાવ સામે પ્રોટેસ્ટ ઉઠાવ્યો.

આ તેનું છેલ્લું રાજધારી કામ હતું. એ
પછી વિલેમ્સ્ટેડેના મહેલ છોડી નેપોલ્યન
તા. ૧૬ મી માર્ચ ૧૮૭૧ ને દિને જ્વેનરલ
મોંટિએસા જોડે બેઠજીમમાં થઇને ઇંગ્લંડ
જવા નિકળ્યો. મહેલ છોડતી વેળા ૮૩ મી
જર્મન રીજીમીટ તેનાં માનમાં તૈયાર રાખેલી
હતી. બીજે દિને બપોર પછી રાણી યુજીની
અને પ્રિન્સ ઇમ્પીરિયલ પદબદ્ધ શેહાનશાહેને
ડાવરનાં બંદર ખાતે જઇ મળ્યાં. ડાવરમાં
તથા ત્યાંથી ચિત્તલહરું ખાતે તેઓ જઇ
પુણ્ય ત્યાંસુધી ઇંગ્લંડનાં લોકે તેમને જારી
હર્ષનાદથી આવકાર દીધા અને તેમની ગમી
વૃત્ત વેળા વિસરાવી. આ રીતે નેપોલ્યન
અને યુજીની પોતાનું મોટું રાજ્ય મદાનુ
ખોઇ બેઠાં.

સંખ્યાવતના શાહ તે એ!—૨

પાર્સીઓ આજકાલના સખી દિલગુરો
ધરણતા નથી; તેમનું ખમીર હિંદુસ્તાનમાં
આવ્યાં પછીજ ખ્યાતજાતના તક્ષવત વિના
દાન કરવામાં આગળ પડનાર નથી; પણ
તેઓ આપેદારથી—ધરાનમાં હતા ત્યારથી,
પાદશાહાત ગઇ ત્યારથી, અને અરેખર પાદ-
શાહાત હતી ત્યારથી—સંખ્યાવતમાં થરા છે,
તે દેખાડનારી જે વાર્તાઓ મી. ૦ પા. બ.
દેશાઇની રચેલી “અરેખ્યન ટેક્સ” ની
નવી ચોપડીમાંથી અને ગયા અંકમાં ઉતારી
લીધા પછી આજે પીજી ત્રણ નાની વાર્તાઓ
અમારા શોકિન વાંચનારાઓને મોટે ઉતારી
લઇયું. જે સખી મદેના સંબંધમાં આ
વાર્તાઓ છે તેઓ ત્રીજી પહેડીએ પાર્સી હતા,
અમીરી ખાતદાનના હતા, અને કેટલાકો

મુજબ ધરાનના પાદશાહી તોખમના હતા.
એ ખાતદાન બર્મકીને નામે મચહુર છે, જેનું
નામ “અરેખ્યન ટેક્સ” ની વાર્તાઓમાં
ખસીકે હારન અલ રમીદના માનિલા વજીર
જામ્મરથી જગપ્રસિદ્ધ થઇ ચુકેલું છે.

“અવગુંણ ઉપર ગુણ કરે તે જગમાં
છળ્યો સહી.”

એક દેહાડે યાદિયાં ઇખ્ત આલીદ બર્મકી
ખસીકના મહેલમાંથી પાછો ફરી પોતાને ધર
ગયો ત્યારે તેણે દરવાજા આગળ એક માણ-
સને ડીકો, કે જેણે તેને જોતાંજ ઉઠીને
સલામ કીધી અને એવું બોલ્યો કે “અજે
પાદિયા, મને તે ચીજની જરૂર છે કે જે
તારા હાથમાં છે, અને અબ્દાહ પાસ હું અરજ
ગુમારું” કે મારા ઉપર તે તારી મહેરબા-
નગી ઉતાર.”

યાહિયાએ પોતાના માણસોને ફરમાવ્યું કે પોતાનાં મકાનમાંની એક જગ્યા પેલાં ધણીને માટે મુકરર કરે. પછી તેણે પોતાના અખત-ચાને ફરમાવ્યું કે આ મોતાજમંદ માણસને દરરોજ એક એક હજાર રૂપાંના શિકા નજર કરે. વળી યાહિયાએ હુકમ આપ્યો કે સર્વથી સરસ આણું તે ધણીને માટે પકાવી મુકવું.

આ રીતે પેલા ધણી યાહિયાનાં મકાનમાં એક મહિના દહાડા સુધી રહ્યો. એ મુદતને દરમયાન તેને ત્રીશ હજાર રૂપાંના શિકા મળ્યા હતા; પણ હવે તેને બધ લાગ્યો કે “આવડી મોટી રકમ થઇછે માટે યાહિયા મારી કનેથી એ સઘળી દાલત પાછી લઇ મુકવે.” એટલા માટે એક મહિના પુરો થયા બાદ પેલા ધણી કથો પણ ઉપકાર માન્યા વિના ગુપચુપ તે ઘર-માંથી જતો રહ્યો. આ બાબતી ખબર યાહિયાને આપવામાં આવી ત્યારે તે એમ બોલ્યો કે “અદ્વાહના કસમથી કહું છું કે જો આ ધણી પોતાની જાંદગીના સઘળા દિવસો સુધી મારી સાથે રહ્યો હોત તોપણ હું તેને દરરોજ મળતો બક્ષેશ પાછો એવો લેત નહિ, તેમજ મારાં મકાનમાં તેની પરાણાગત બંધ કરત નહિ.”

બર્મકીવાળાઓનો સખી દિલચુર્દો અણુહદ છે; તેમની ખુખીઓનું પુરેપુરું બયાન થઇ શકેજ નહિ. મુખ્ય કરીને ખાલિદના બેટા યાહિયાની ખુખીઓ તો નહિ ગણાય એટલી બધી છે. તેનાં સખાવત અને બક્ષેશનાં કામો બેશુમાર છે. શાયર તેને માટે આ રીતે કહી ગયો છે કે—

પુછું મેં બક્ષેશને “છે સ્વતંત્ર તું” —

બોલી “નારે ના, હું તો ચાહ્યાંની ચુંલામ છું;”

પુછું “શું ખરીદી લીધી?” બોલી “નારે ના.

બાપેદાદિ ચુંલામીમાં છું હું વંશપરમપરા.

છુચું ભલું કરે તેજ ખરો આદમી.

સલીમ અલ બાહીલીનો બેટો સધલ પોતાનો અહેવાલ આ મુજબનો બહેર કરે છે;—

હાજત અર રસીદના જમાનામાં મારો વત્ત ખારીક આવી લાગ્યો; મને ધણું કરજ થયું

અને તે મારેથી અદા થઇ શક્યું નહિ. મારા ઇલાજો ખૂટી ગયા, અને હું ગાબરો બની ગયો; શું કરવું તે સુઝે નહિ. માંગનારાએ તાકીદ કરવા લાગ્યા; મારા દરવાજા બે તેઓ આવીને બેઠા, અને તકાજો કરવા લાગ્યા બહાનાંખી ખૂટી ગયાં, અને મારે મગા મુસ્કેલી વચે ધુમવા લાગ્યું. જ્યારે મેં પોતાં આ રીતે મુસ્કેલીઓમાં દિઠા અને માં અમશી આબાદ હાલત બદલાઇ ગયલી જોઇ ત્યારે હું મલિક અલ ખુત્રાઇના બેટા અબ્દલ પાસે ગયો અને તેની મજાહ પુછી. તેણે મેં કહ્યું કે “બર્મકી ખાનદાનીઓ શિવાય કોઇપણ ધણી તને તારી મુસ્કેલી અને ઇતેજરીમાંથી તારી દિલગીરી અને મુસ્કેલીમાંથી છોડવા નથી.”

હું બોલ્યો કે “તે લોકની ગરરી અં તેઓનો તુમાખ કોણ સંખી શકશે?”

અબ્દલ પાસે કહ્યું કે “તારી હાલત સુધારવા માટે તે તારેજ સંખયો જોઇયે.”

એટલામાટે હું ત્યાંથી ઉઠ્યો, અને યાહિયા ઇબ્ન ખાલિદના બેટાઓ અલ ફઝલ અં જાઅફર પાસે ગયો, તેઓ આગળ મારી હકીકત બયાન કીધી અને મારી હાલત જાહેર કીધી, જે સંબળી લઈને તેઓએ મને કહ્યું કે “બાદા તને સાલ્ય ચાઓ, અને પોતાના બક્ષેશથી તને ખીજા ઇનસાનોથી સ્વતંત્ર કરે તને આબાદ કરે, અને ખીજા કોઇપણ ધણી કરતાં ચહડતો બનાવે! કાંએકે તે સાહેબ જે સાહે તે કરી શકે, તે પોતાના નોકરો તરફ મેહરબાન છે અને તેમની હાજતોથી જાણીતો છે.”

હું પાછો ફરી અબ્દલ ઇબ્ન મલિકને જઇ મલ્યો. એ વેળા મારી છાતી ગુમવાઇ ગઇ હતી, મારે માથું ફરવું હતું અને મારે દિલ વૂટી ગયું હતું. તેઓએ મને જે કંઈ કહ્યું હતું તે સઘળું મેં અબ્દલ પાસે પાછું કહી સંબળાવ્યું, જે ઉપરથી તે બોલ્યો કે “તું આજનો દિવસ મારી સાથે રહે તો લાયક છે, પછી આપણ જોઈશું કે બાદાતાલા (તેનાં નામની જગ્યાદતી હોજો!) શે હાકમ ફરમાવે-

છે." એટલામાટે હું તેની જોડે થોડાક વખત
ગો. પણ તે દરમિયાન શું બન્યું તે જુઓ !
મારો જવાન નોકર મારી આગળ આવ્યો
બોલ્યો કે "અમે ખાન, આપણા દરવાજા
આગળ ઘણાંએક ખસરો ઉપર માલ લાદ્યો
લઈને એક માણસ આવ્યોછે, અને કહેછે કે
"હું માહિયાના બેટા અલ ફઝલનો તથા
જામશ્કરનો આડતિયો છું."

આ ઉપરથી અજ્ઞાતા બોલ્યો કે "મને
ઉમેદ પેદા થાયછે કે તારું કામ આપ્યાદ થઈ
તને જોઈતો મદદ આવી પુગાઈ. મારે ઉઠ,
અને જો કે એ શું છે."

હું ઉઠ્યો, અને તેની ખિદમતમાંથી વિદાય
થઈ મારાં મકાન તરફ દોડ્યો. દરવાજા આગળ
મેં એક માણસને દિઠો, જેના હાથમાં એક
રૂકો હતો, જે મેં લઈને વાંચ્યો તો તેમાં આ
મુજબનું લખેલું હતું :—

"જ્યારે તારી સર્વ ખિતા અને માંભળી
લીધી ત્યારે તારા વિદા થયા પછી અમે
અલી પાસે ગયા અને તેને અપ્પર આપી કે
તું બીજાની હાજતમાં આવી ગયોછે. આ
ઉપરથી તેણે અમને ફરમાવ્યું કે સરકારી
ખજાના ખાતેથી ૧૦૦૦૦૦૦ રૂપાંના સિકા
તને પહોંચતા કરવા. પણ અમે તેને કહ્યું કે
'આટલી રકમ તો તે પોતાના માંગનારો-
માંજ વહેંચી આપશે, એની મદદથી તે પોતા-
નું કરજ અદા કરી શકશે; પણ પછી પોતાને
નિર્વાહ ક્યાંથી કરશે ?' આ ઉપરથી તેણે હુકમ
આપ્યો કે તને ખીજા ૩૦૦૦૦૦ રૂપાંના
સિકા આપવા. અને અમે બંને બાધઓ-
માંના દરેકે પોતાની વાજબી દોષતમાંથી તારે
મોટે ૧૦૦૦૦૦૦ સિકા જુદા મોકલ્યાછે.
આથી આખી રકમ એકદર ૩૩૦૦૦૦૦
રૂપાંના સિકાની થઈછે, જેથી તું તારી હાજત
પાછી મુધારી શકશે."

જુઓ આ ઊતમ પ્રશ્નોએ દેખાડેલા અખી
દિલચુપો ! જોદાતાવા (જેનાં નામની છપાદતી
હોજો !) ની તેઓ ઉપર રહેમ હોજો !

પરો સખી દુરમનનું પણ બહુ કહેછે.

કહેછે કે હાજર અર રશિદ ખર્મકીનાં ખાન-
દાન ઉપર ખૂંદા થઈ તેનો નાથ કીધા આગમજ
સલિહ નામના પોતાના એક ચોકીયાનને બોલા-
વ્યો, અને જ્યારે તે તેની આગળ આવ્યો
ત્યારે અલી પોલ્યો કે "અમે સલિહ,
મનસુર પાસે જ અને તેને કહે કે 'તારી કને
મારા ૧૦૦૦૦૦૦ રૂપાંના સિકા નિકળેછે,
અને મારો હુકમ છે કે એ રકમ એકદમ
લઈને તું મારી ખિદમતમાં હાજર થાય.'
અમે સલિહ, હું તને ફરમાવું છું કે આજ-
તાબ ગુર્ખ થયા આગમજ આ રકમ તે તને
નહિ ભરી દે તો તારે તેનું સર તેનાં ખદનથી
છુટું પાડવું અને મારી નજદીક લાવવું."

સલિહ અલીને નમાને તેનો હુકમ બજાવવા
ગયો. તે મનસુર પાસે ગયો અને તેને અલીના
સર્વ હુકમથી વાંદે કીધો. આ માંભળીને
મનસુર પોકારી ઉઠ્યો કે "વા ખુદા ! મારું
તો સત્યાનાથ વખતું ! કારણકે મારી તમામ
મિલકત અને મારી કને જે કંઈ છે તે મોઢાં-
માં જોધી કીમતે વેચીશ તોપણ તેની ૧૦૦૦૦૦
થા વધારે રકમ ઉપજવાની નથી. ત્યારે,
અમે સલિહ, ખાકીના નવ લાખ સિકા હું
ક્યાંથી લાવીને હાજર કરી શકીશ ?"

સલિહ જવાબ દીધો કે "તું કંઈ સુકિત
એવી લડાવ કે જેથી ઝટપટ તારો ખસાવ
થઈ જાય. અગર નહિતો તારો જન જશે;
કેમકે અલી મને ફરમાવ્યું છે તે ગિરંત હું
તને એક ઘડીની પણ મેહતજ આપી શકનાર
નથી, અને તે નામદાર મને જે કંઈ બજા-
વવા ફરમાવ્યું છે તે બજાવ્યા વિના રહેવાવા-
નું નથી; વારંતે તને આપેલી મુદત પુરી
થાય તે આગમજ તારો જન ખસાવવા મોટે
કંઈની સુકિત શોધી કહાડ."

મનસુર બોલ્યો કે "અમે સલિહ, હું
માગી લઈછું કે તું મેહરબાની કરીને મને
મારે ઘર લઈજા, કે જેથી કરીને હું મારાં
ખસાંઓ અને કુટુંબીઓને છેલ્લી વાર ભેટી
લઉં, અને મારા બેશીઓને મારી છેલ્લી
વસીહત કરું."

આ ઉપરથી સાહેબ બાપડા મન્સુરને તેને ઘર લઈ ગયો, અને તે પોતાનાં કુટુંબને ભેટી લેવા લાગ્યો. તેનાં મકાનમાં માતમના પોકાર ઉઠ્યા, સઘળાંઓ રડવા અને છાતી કૂટવા તથા બાલ પિપ્પવા લાગ્યાં, તથા ખોદાની મદદ માંગવા લાગ્યાં કે જેનાં નામની જીવાદતી થાઓ !

પછી સાહેબ મન્સુરને કહ્યું કે “ મને એવો વિચાર આવેલો કે બર્મકી ખાનદાનીઓની મારફતે ખોદા તને મદદ કરશે; વાસ્તે તું મારી સાથે ખાલીદના બેટા યાહિયાનાં ઘર તરફ ચાલ.”

જ્યારે તેઓ યાહિયા પાસે ગયા ત્યારે મન્સુરે પોતાના સર્વ હુલાલથી તેને વાકેફ કરીધો, જે સાંભળીને યાહિયાને બહુ દુઃખ લાગ્યું, અને થોડાક વસ્તુ સુધી જમીન તરફ પોતાનું ડાકું નીચું કરીધું. પછી તેણે માથું ઉચકીને પોતાના અજ્ઞાતચીને બોલાવ્યો અને તેને પુછ્યું કે “ અજ્ઞાતનામાં કેટલું નાણું છે ? ”

તેણે જવાબ આપ્યો કે “ પાંચ હજાર રૂપાંના સિકા.”

યાહિયાએ તે લાવવા કરમાવ્યું, અને પછી પોતાના બેટા અલ ફઝલ ઉપર એક ચીડી લખી આપીને માણસ દોડાવ્યો. એ ચીડીમાં એવું લખ્યું હતું કે “ મોટી કીમતની જાગીરો મને વેચવાની માંગણી થઈ છે, કે જે મને પડત નાખવી જોઈતી નથી; માટે થેલકુ નાણું મારી ઉપર મોકલી આપ.” આ ઉપરથી અલ ફઝલે ૧૦૦૦૦૦૦ રૂપાંના સિકા મોકલી આપ્યા. પછી યાહિયાએ પોતાના ખીજા બાપડા ઉપર એક ચીડી આપીને ખીજા માણસને મોકલ્યો, જેમાં એવું લખ્યું હતું કે “ એક અગત્યનું કામ બજાવવું છે માટે થોડાંક નાણાની જરૂર પડી છે.” આના જવાબમાં બાપડા તરત ૧૦૦૦૦૦૦ સિકા મોકલી આપ્યા. એ જ રીતે યાહિયાએ બર્મકી ખાનદાનના જુદાજુદા ધણીઓ ઉપર અનેક માણસો મોકલાવીને મન્સુરને થકી નાણાંની એક મોટી રકમ ભેગી કરીધી.

હવે આ બાબે સાહેબ કે મન્સુરને કશી અપ્પર હતી નહિ, માટે મન્સુરે યાહિયાને કહ્યું કે, અચ્ચે મારા સાહેબ મેં તો તારી દામા પકડી છે, અને તારી હમેશાંની સખાવત જાણી ને; તારા સિવાય ખીજા કોણ કનેથી એ નાણું મેળવવાં તે હું જાણતો નથી. એટલામાં મારી મિલકત વેચતાં જે રકમની હજી પડે છે તે તું પુરી કરી આપ, અને મને તારે સદાનો કરજદાર મુલામ બનાવ.”

“ આ સાંભળીને યાહિયા પોતાનું સંજમીન ઉપર નીચું નમાવેલું રડ્યો, અને પછી બોલ્યો કે “ અચ્ચે ખિદમતગાર, નામ દાર ખસીફ આપણી સોડી દીનાનુરને મોટી કીમતનું એક ઝવેરાત બદલું હતું, માટે તું જ અને તેણીને કહે કે તે ઝવેરાત મારા ઉપર મોકલી આપે.”

ચેલો ખિદમતગાર ગયો, અને ઝવેરાત લઈને પાછો ફર્યો. પછી યાહિયાએ મન્સુર તરફ ફરીને કહ્યું કે—“ અચ્ચે મન્સુર ૨૦૦૦૦૦૦ દીનાર (સોતાના સિકા) ની કીમતે આ ઝવેરાત મેં નામદાર ખસીફને માટે સોદાગરો કનેથી ખરીદ કરીધું હતું, અને વાંચતી વગાડવામાં ઉસ્તાદ ગણાતી આમારી સોડી દીનાનુરને તે નામદારે આ ઝવેરાત ભેટ કર્યું હતું. જ્યારે તે નામદાર તે તારી પાસે આવેલું જોઈ ત્યારે પિછાનશે, અને તારી સાથે માનથી વર્તશે, અને અમને માન આપવા થકી આમારે લીધે તારે જાન બચાવશે; અને આ મન્સુર, તને જોઈતાં નાણાં હવે પુરેપુરાં ભેગાં થઈ ચુક્યાં છે.”

મન્સુરને સાથે લઈને સાહેબ ચેલાં સઘળાં નાણાં લઈ ખસીફની દરબારમાં ગયો. પણ માર્ગમાં મન્સુર પોતાને લાગુ પાડીને આ મતલબની એક પેત બોલતો સાહેબને સંભળાવે :—

“ ગયા નહિ પાપ મોહબતસે તેઓ તર્ફ, બિધો જીવથી ગયો તેથી હું તો સર્ફ.”

આવા સખુનો સાંભળીને સાહેબને બહુ અચરતી લાગી કે મન્સુરનાં જેવા નીચ અને હાતકી નિમકદરામ ખીજો કોઈ હેમ નહિ, અને એવું ખાનદાન બહુ જ કમીનું અને કનિષ્ઠ હોવું જોઈયે. તેણે મન્સુરને

ગુસ્સાથી જવાબ દીધો કે: “કુનિયાની સપાટી ઉપર ખર્મકીઓ કરતા વધારે ભણું કોઈ નથી; અને જગતમાં તારા કરતાં વધારે નીચ અને વધારે ભૂરું ખીચું કોઈ નથી; કેમકે તેઓએ તને મોતને ધરતી ખરીદ કરી લીધો, નાચમાંથી તારો બચાવ કીધો, અને તારા છુટકારાનું દામ તને બદલું, પણ તેના બદલામાં તેં તેઓના નથી ઉપકાર માન્યો કે નથી સ્તુતી કરી, પણ તેને બદલે ઊપલા સખુનોથી તેં તેમની મેહરબાનગીનો અવેજ વાલ્યો છે!”

સાલિહ પાદશાહની હજુરમાં ગયો અને જે સઘળી બિના બની હતી તેથી તે નામ-દારને વોકેફ કીધો. ખસીફ હાશન એક તરફથી માહિયાની સખાવતની અને તેના સખી દિલગુદીની અને તેના બહા ખવાસની બિના, અને ખીજી તરફથી મન-સુરનું નીચપણું બહાની બહુ અચરત થયો. તેણે ફરમાવ્યું કે પેલું જવેરાત માહિયાને પાણું હવાલે કરી દેવું અને કહેવું કે “જે કંઈ મેં આપ્યું છે તે પાણું લઈ સેવું વાજખી નથી.”

સાલિહ પેલું જવેરાત પાણું લાઈ ગયો, જે વેળા તેણે માહિયા આંગળ મન-સુરની બદ આંતની ફરિયાદ કરવાની તક લીધી. માહિયાએ તેને કહ્યું કે “અમે સાલિહ, જ્યારે એક માણસ તંગીમાં આવી પડે છે અને તેનું દિલ કુખી હોય છે અને મન ગુચવાયલું હોય છે, ત્યારે તે જે કંઈ કરે છે તે માટે તેને કપકો ઘટતો નથી; કેમકે તે તે કામ દિલથી અને મનથી કરતો નથી.” એ રીતે મન-સુરની ભૂરી આજ મોટાનાં માહિયાએ અનેક બહાનાં બતાવ્યાં.

આ સાંભળીને સાલિહ રડયો અને બોલ્યો કે “વજતા દોરમાં ફરીથી તારા જેવો માણસ કદી જન્મ લેનાર નથી. અફસોસ, ત્યારે, તારા જેવા ઉત્તમ ખવાસના અને તારા જેવી સખાવતના શાહેને જમીનમાં છુપાવી દેવા (બુમિદા કરવા) માં આવશે એ કેમ બને!”

પછી તે આ બેતો બોલ્યો:—

“કર ઉતાવળ બજાવવા કોઈખી ભણું કામ, રહેવું નથી માલુ હમેશ સખાવતનું કામ; અચકે છે જે માનવી સખાવત કરતી વેળ. અટકવે છે મુફ્તેસી રાખી મદનો છેલ.”

માણસખાઉ જંગલીઓનાં પુરોપિયન રાજ.

આંચેલિયાના કાળા દેશીઓમાં ૨૮ વરસ યુગની આયનાર એક ફ્રેંચ મુસાફરની કાલણી.

આપણે નાના હતા ત્યારે “રોમિ-સન ફ્રેંચ” ની રસીલી કથા વાંચી હતી. તે કથા એક ખરા બનેલા બનાવ ઉપરથી જોડી કલા-કરી હતી. તે કથાને મળતી એક નવી ખરી બનેલી કલાણી હાલ અજવાળામાં આવી છે. મો. લુઇ ડિ રૂમન્ટ નામે એક ફ્રેંચ મુસાફર ઉપર યુગરક્ષી મુસીબતોની આ કલાણી, જે તેણે બ્રિટિશ શહેર ખાતેની બ્રિટિશ આસો-શિષ્યનના છેલા વાર્ષિક મેળાવડા દરમયાન બે જુદાં જુદાં બાવણો આપીને અજવાળામાં આણી છે. એ બાવણો સાંભળવાને નામીયા ઇંગ્રેજ વિદ્વાનો ભેગા મળ્યા. હતા, જેઓએ આ મુસાફરને બારીક સવાલો પુછીને તેની

હકીકતોની સમાધ બાબે પોતાની ખાતરી કરી લીધી છે. આંચેલિયાનો ટાપુ પુરોપ-ખંડ જેવડો મોટો છે, અને જોકે તેને શોધી કાઢવાને એક મઠી વહી ગઈ છે, તોપણ તેના મહિલા ભાગોમાં થું છે તે હજુ કોઈ જાણતું નથી. ત્યાં પુરોપિયનોની જે કાંઈ વસ્તી થઈ છે તે માત્ર કાંઠા ઉપરજ થઈ છે; ખંડના મહિલા ભાગો બાબે હજુ કેવળ અધારજ છે. તોપણ ત્યાં વસ્તી નથી એવું આપણે સમજવાનું નથી. એ ખંડ તેના અસહ રહેવાસીઓથી બરપુર છે. અને તેવા અસહી રહેવાસીઓમાં ઉપલો ફ્રેંચ મુસાફર ત્રીય વરસોની લાંબી મુદત યુગની આ વર-

સેજ પુરેા પાછો ફર્યોછે. એ ખંડના વાચ્ય અને મધ્ય ભાગોમાં તેણે કાળા જંગલીઓ સાથે લાંબાં વરસો ગુજાર્યાંછે, અને તે મુદ્દતમાં પોતાની ઉપર ગુજરેલી જાડાઓનું તેણે ઉપલાં બાણોમાં વણુંન આપ્યુંછે. આ કહાણી અનેક રીતે જાણવાજોગ છે; મુખ્ય કરીને જંગલી કાળા લોકો સુધારાની રીતનીથી ગમે એટલા બેખબર હોવા છતાં કેવી ધરમ રીતભાત ધરાવેછે અને તે ઉપરથી ગોરા મુઢરલા લોકોને કેટલુંબધું શિખવાનું છે, તે આ કહાણી ઉપરથી જાણાયછે. આ કહાણીનો માર ફ્રેન્ચ મુશાફર રૂઝમંટના શબ્દોમાંજ આપણે નીચે મુજબ વાંચીયું.

૧૮૬૩ નાં સાલમાં હું માર્ચ વતન છોડીને મોતીની શીપ મેળવવાના ધરાદારી ઓસ્ટ્રેલિયા અને ન્યુગીની વચેના દરિયા તરફ હંકારી ગયો. એ વેળા હું બહુ જવાન છોકરો હતો. દશ મહિના પછી માર્ચ વહાણ પરવાજાના ખડક સાથે અથડીને ભાંગી ગયું, ઓસ્ટ્રેલિયાના વાચ્ય જુલુનાં ઉપરના એક નાના ટાપુમાં હું જઈ પડયો. હું એકલવાયો હતો, પણ મારી જોડે વહાણના કપ્તાનનો કુત્રો પણ બચી આવ્યો હતો. મેં વરસ સુધી અંહી મેં કુખબરેલી એકાંત છંદગી ગુજારી, જે બાદ કાળા લોકોની એક ટોળકી ખરાબે અપડી અમારા ટાપુ ઉપર આવી ચડી. તેઓ જોડે જ મારું ગુજારીને હું ઓસ્ટ્રેલિયાના ખંડ તરફ હંકારી ગયો. માર્ગમાં કોઈપણ પુરોષિયન સંસ્થાન મેળવવાની શોધ કરતાં હું છેક ખંડનાં ભિતરમાં જઈ લાગ્યો. શરૂઆતમાં મારી કને કપડાં, હથિયાર કે ઓળાર જેવું કંઈજ હતું નહિ. એક બાઈબલ ભાગજોગે બચેલી હતી તેનાં કોરાં પાના ઉપર મેં કંઈ કંઈ નોંધ લોહી વડે ઉતારી હતી, પણ પાછલથી આજુ સાલમાં “મિટ્રો” નામે સ્ટીમર ભાગી તેમાં આ કેતાબ નાથ પામી હતી. મારી નાદાન વધને લીધે મને ઓસ્ટ્રેલિયાની જોગળવિદ્યાની કશી ખબર ન હતી. કેમ્બ્રીજ ગઈ નામના દરિયામાં મારા કાળા સોહજતીઓનું વતન હતું, જ્યાં

તેઓએ મને લાયક માન આપ્યું અને ઘણીજ ધરમ આગતાસ્વાગતા કીધી. ઉપર કહેલા ટાપુ ઉપર જે કાળા દેશીઓ ઘસડાઈ આવ્યા હતા તેઓમાંની એક સ્ત્રી મારી બાયડી બવા પામી હતી, અને તેણીનીજ જલામણને લીધે મને સર્વ દેશીઓએ મિત્ર ગણી માન આપ્યું. મને ગોરી આમડીના જોઈને આ દેશીઓ જેટલા અચરત થયા નહિ તેટલા તેઓ મારાં પગલાં જોઈને વિસ્મય પામ્યા. તેઓનાં અને મારાં પગલાં વચે દખલતો મોટો તફાવત હતો.

૧૮૭૪ નાં સાલ સુધી મેં ગોરા લોકોનાં સંસ્થાનોની શોધ માટે મારી બાયડી જોડે ઘણી મંજલ કાપી, પણ મને કોઈપણ પુરોષિયનનો ભેટો થયો નહિ. મેં હવે ઓસ્ટ્રેલિયાનો આવો ખંડ ઉત્તરેથી વટાવી દક્ષિણે જવાની મંજલ માથે ઉઠાવી. પણ એમ કરતાં માર્ગમાં અમને લાલ પથરીના મોટા ઉંચા પર્વતોની હાર મળી, જે ઉગમણથી આવધ મણુ તરફ લંબાયલી હતી. પર્વતો વચેની ખીણોમાં વનસ્પતિ ખીલી નિકળી હતી, અને કાળા લોકોની વસ્તી પણ ભારી હતી. મારી ધારણા મુજબ હું દક્ષિણ છેડે તો જઈ શક્યોજ નહિ, કેમકે ‘માર્ગમાં પર્વતો અને નદીઓની મુશ્કેલીઓ જોડે વળી એક ટોળાનો મુલક છોડી ખીજ ટોળાના મુલકમાં દાખલ થવાની સુસીખતો કંઈ ઓછાં ન હતો. આ ભાગોમાં જ્યારે પાણી મળતું નથી ત્યારે દેશીઓ બિયાબાનોમાં ઉગતાં “માલી” નામે એક જાતનાં બાડનાં મૂળિયાં કાપી તેમાંથી પાણી મેળવેછે. “કુકોનિયસ” નામનાં ઝાડોની આ એક કિસમ છે, જેનાં બીજ શીટ જેટલા કંટકા કાપી કાઢીને દેશીઓ શરડીનાં પેડિયાં માફક તેમને ચુચેછે અથવા તેમને કોઈ વાસણમાં ચુકેછે એટલે આપોઆપ સર્વ પાણી નિકળી આવેછે. પાણી તદ્દન સ્વછ હોવા છતાં જરા માટીનો પટ મારેછે. જ્યાં સર્વ જાણાય ત્યાં પાણી મળવાનું એમ તેઓ માને છે. માત્ર મહિના સુધી મારી બાયડી જોડે મુશાફરી કીધા બાદ એકાએક ચાર ગોરા

માણસોની ટોળકી અમને મળી ગઈ. મારી જોડે આ વેળા થોડાક કાળા દેરીઓ પણ હતા, જેઓ ઉપર ઉપજાજ ગોરાઓએ હુમલો કરેલો હોવાથી આ વેળા તેઓને જોતાં જ કાળાઓએ કીનો લેવા તેઓ ઉપર ધસારે કીધો, જેમાં હું પણ સામેલ થયો. પણ ગોરાઓ કને બંદુકો હોવાથી તે અમારી તરફ છોડીને તેઓ ગેબ થઈ ગયા.

આ વેળા હું તદ્દન નમ્મ હાલતમાં હતો. કાળા જંગલીઓ સાથ વસતો હોવાથી તેઓની માફક મેં મારાં શરીરને રંગેલું હતું. વળી મારી ગોરી આમડી સૂર્યના તાપથી કાળી મારી ગઈ હતી. એટલામાટે ઉપજા ચાર ગોરાઓ મને ઓળખી શક્યા નહિ. આવી હાલતમાં મેં વજ્રે વજ્ર નાચારીથી ગોરાઓ સાથ મળવાની આશા જ છોડી હતી. ઉપજા બતાવ પછી મે ત્રણ અડવાડિયે મારી બાપડીએ એક ગોરા માણસને શોધી કાઢ્યો. પણ તે ખીચારે મંગળથી ગયેલો હતો. તે મારી જોડે મે વરસ સુધી રહ્યો, અને મરતી વજ્રે જ સાવધ થઈ બોલ્યો કે “મારું” નામ ગિખ્સન છે, અને હું ગાંધસ નામે ઇંગ્લેન્ડની ટોળકીમણી છું.” ગિખ્સનનાં મરણ પછી મેં હવે એકાંતવાસમાં મારી જીંદગીના દહાડાં પુરા કરવા ધાર્યું, પણ મારા જંગલી મિત્રોએ મને દિલાસો આપ્યો કે મને જે જોઈએ તે હાજર છે, માટે હું જે તેઓની જોડે રહીશ તો તેઓ મને પોતાનો પાદશાહ ગણીને માન આપશે. આ ઉપરથી મેં તેઓ જોડે આશરે ૨૦ વરસની લાંબી સુદત યુગ્મરી. આ દેરીઓ મધ્ય ઓસ્ટ્રેલિયામાં વસેછે, જેમની જોડે મેં માહિલા બાગો ખાતે શોધખોળને થકી ઘણીએક વેળા મુસાફરી કીધી હતી.

એક વાર તો એક ઉંઠેનો કાફલો પસાર થઈ ગયો હતો તેને પગલે અમે આગળ ચાલ્યા અને તેમ કંડીને પુરોપિયન સંસ્થાન શોધી કાઢવાની તજવીજ કીધી. તેમાં તો હું કશો નહિ, પણ મારા સોહબતોઓને ખાલી પર્વાનાં ખાકસ વગેરે મલ્યાં તેમની જોડે એક વર્તમાનપત્ર પણ હાથ લાગ્યું. તે મિડની

ખાતે પ્રગટ થયેલું “*Town and Country Journal*” નામનું હતું. આ પત્રમાં મેં એવું વાંચ્યું કે “ઓસ્ટ્રેલિયા અને લોરેન પ્રાણીઓ તરફના મહામહેએ જર્મન પાર્લામેન્ટમાં મત આપવાની ના પાડી, અને ત્યાંથી તેઓ ચાલી ગયા.” આનો અર્થ હું સમજી શક્યો નહિ, કેમકે એ બંને પ્રાણીઓ તો મારાં વતન ક્રાન્સને તાબેનાં હતાં, અને તેના પ્રતિનિધિઓ જર્મન પાર્લામેન્ટમાં ક્યાંથી જાય? મને ૧૮૭૦—૭૧ ની ક્રાન્સ અને જર્મની વચ્ચેની લડાઈની ખબર હતી નહિ, તેથી આ બાબતનો બેદ હું સમજી શક્યો નહિ. આ વર્તમાનપત્ર મેં એટલીબધી વાર ફરી ફરીથી વાંચ્યા કીધું કે તે લગભગ મારે માટે થઈ ગયું. તેને એક ચામડાંની કોથળીમાં મેં સાચવી રાખ્યું હતું, તોપણ વજ્રે વજ્ર બાહેર કાઢ્યા કીધું તેથી તેના કટકા ગોવડ થઈ ગયા.

હું મધ્ય ઓસ્ટ્રેલિયાના જે બાગનાં લોકોનો રાજા થઈ રહ્યો હતો તેમનું નામ “વંગ વંગ” હતું, અને તેમનો મુલક ઉત્તર, દક્ષિણ અને પૂર્વ બાજુએથી પહોડાંથી ઘેરાઈ ગયો હતો. પર્વતો ઉંચા હતા, જેમાં પુષ્કળ થંડી હોયી જોઈએ; પણ ત્યાં બહુ પડતો મેં કદી લોકો નથી. ત્યાંના ખડકોમાંથી તેમજ નદીઓની રેતીમાંથી સોનું મળેછે. કેટલીક જગાનાં નાળાંઓ તો સોનાની રેતીથી ભરપૂર છે, આ રેતીઓમાં વળી જાતજાતના અને રંગબેરંગીન હીરાઓ મળી આવેછે. તેઓ બીનાપક્ષા હોય ત્યારે તેમનો રંગ ખુલ્લો જણાયછે. કોઈ કોઈ ડેકાણેથી ભારી કાળા રેતીના પથરા મળેછે, જેમને પ્રથમ હું લોખંડના સમજ્યો, પણ પાછલથી વધારે તપાસ કરતાં તેઓ કક્ષાઈના જણાયા. એજ રીતે કેટલેએક ડેકાણેથી લોખંડ અને બીજા ડેકાણેથી ત્રાંજુ મારે હાથ લાગ્યું. આ મધળી ધાતુઓવાળી જગાઓ પુરોપિયન વસ્તીથી ઘણી દૂર છે, તોપણ જે પરાપર યોજના માથની ટુકડીઓ શોધ કરવા ત્યાં જશે તો તેમનો માર્ગ કંઈ ઘણો મુશ્કેલ

માલુમ પડશે નહિ. 'હું' એવે જલદીથી એવી એક ટોળકી તે તરફ કીમતી ધાત્રુઓની શોધમાં લઈ જવાની ઉમેદ રાખું છું.

મારાં રાજપાટવાળા મુલકમાં લાંબી મુદત ગુજર્ણ પછી મારી જંગલી પ્રજા વચેની મારી જીંદગીનું આ રીતે શેષટ આપ્યું. ત્યાં ઇન્દુઓએ જાનો રાગ સત્ત આકારમાં ફાટી નિકળ્યો, જેણે સંખ્યાબંધ રહેવાસીઓના જીવ લીધા, જેઓમાંની એક મારી બામડી પણ હતી. આ સ્ત્રી જંગલી લોકોની દીકરી હતી, પણ મારી જંગલીઓ વચેની આપી જીંદગીમાં તેણી બાલેબાલ મારા રેહપર ફરેશ્તાસમાન હતી. અમોને ઘણાં ફૂલોંદો થયાં હતાં, જેમાંનાં જેઓ બાળ વયમાં મરતાં બચ્યાં હતાં તેઓ પણ ઉપજા નાશકારક રાગમાં ધસડાઈ ગયાં. આથી હવે હું તદ્દન એકલો રહી ગયો. જે કારણથી મારી જંગલી જીંદગી મને વહાલી યષ્ટ પડી હતી તે કારણે હવે દૂર થયાથી હું એકલો બચેન બની ગયો કે મારા ગોરા જાત-ભાઈઓને શોધી કહાડવાની એક છેલ્લી જેહમત માથે જેંચવાને મેં કસદ કીધી. મેં મારે પહાડી મથક છોડ્યું અને નૈરત્ય ખુલા તરફની રાહ ધરી. મારી આગળી સધળી મંજુલા દરમયાન બન્યું હતું તેમ આ વેળાએની હું સીધી અને પાધરે મારી પાદેલી જગાએ જઈ પુગવા પામ્યો નહિ. માર્ગમાં હું આમથી તેમ ચક્ર લેવા લાગ્યો, અને જુદા જુદા ટોળાઓ વચે થોડી થોડી મુદત ગુજરવાની મને ફરજ પડી. એમ કરતાં મને એક જાડ મળ્યું, જેના ઉપર "Forest" (ફોરેસ્ટ) એવા ચન્દ લખેલા હતા, પાંચલથી જણાયું તેમ આ એક ઇંગ્લેન્ડ યુસાફરનું, નામ હતું, કે જે તે તરફ શોધખોળ કરવા, આવીને જાડ ઉપર પોતાનું નામ લખી ગયો હતો. અહીંથી દક્ષિણ તરફનો મેં રસ્તો લીધો અને એમ કરતાં પશ્ચિમ ઓસ્ટ્રેલિયામાં મોટા મારગરેટ નામે પહાડની ઉત્તરે થોડાક દિવસોની મંજલ ઉપર મને પુરોપિતોની એક ટોળકી મળી, કે જે તે તરફ સોના વગેરેની શોધમાં આવી હતી, અને ત્યાં

ખાણ બાદવા માટે તેણે પોતાની નાખી હતી. અહીંથી હું ૧૮૯૫ માં મેલબોર્ન પાતે જઈ પુગ્યો, અને પછી આ વરસે પુરોપ આપ્યો.

આપણાં મુસાફરે "વંગ વંગ" અને માથે રાજ્ય ચલાવ્યું તેની રીતભાત વગેરે બધાને તે નીચે મુજબ આપેલું.

શરીર રંગવું—વંગ વંગ લોકો તદ્દન જ હાલતમાં વસે છે. તેઓ પોતાનાં શરીર રંગે છે, અને જાતજાતનાં રંગથી તેને વગાડે છે. ચર્મી, માટી અને કાલચાના બ્રાઈ તેઓ આમડી બપર એક જાતનું એવું બનાવે છે કે જે તેમનાં વસ્ત્રની ગરબ માર તેઓ સમજે છે. તેઓ કપડાંની ઉપયોગથી નહિ પણ નામથી પણ અજાણ છે. તેઓ કપડાં આ રંગનું પડવું છે, જેમાં તેઓ કાંઈ કાંઈ મુગંધી પાળાતો રસ બેજે છે.

રંગાણું—આ લોકોને વસવા માટે જે જો છે તે બાધિલાં ધરે નથી, પણ જંગલી જ મુપડાં છે, જે ગોળ અથવા ઇંડાના આકારે હોય છે. તે જાડોની છાલ અને ડાળીઓ બનેલ છે, અને તેનાં મુખ આગળ આ બજતો રાખે છે. એક માણસ મરી ગયો કે તે આ મુપડું બાળી નાખે છે, એવી મતબબથી મરી જનારને રહે ત્યાં બઠકયા કરે નહિ. મુપડાં જંધુકનાં હોતાં નથી, કેમકે એક જેઓ તે છોડી જાય તેઓ પાછા તેમાં આવસતા નથી, પણ તેમને નાંચ પામવા રહે. રેડાણામાં દાખલ થવાને એક જ રસ્તો છે અને તે ૧૫ મંચ ઊંચાં અને ૧૦ મંચ બાકોરામાંથી છે.

તરવાની બકેશ—આ લોકો અજા મારનાર તથા તરનારા છે. તેઓ જમીન જેમ વસી શકે છે તેમજ પાણીમાં પણ ગુજારે છે. તરતી વેળા તેઓ ખાણે ફટકા લગાવે છે, તેમને આ હુર ગોળ વડું નથી, પણ કૂદતી રીતે તેઓ ગોળ પેટમાંથી તે શિખીને જામે છે. નાનાં બાળકે ઉમરે ચાલવા શિખે છે તેજ ઉમરે તરવા.

પથરનાં હુરૂપિયારો—આ લોકો ધાતુનાં વયોગ જાણતા નથી. તેઓ ચક્રમકન ધિયારે અને પથરની કુહાડી બનાવે છે, અને વડે ઝાડ કાપે છે અને લાકડાં ફાડે છે. તેઓ હુ, આનાકાનીથી ઝાડ કાપે છે, અને તેનો ટ્રવ લેવા થકી તેની કરગરીને માફી આપે છે. ઝાડ કાપવા થકી તેમને ખીલવાનો ખીજો સખખ મે છે કે મખાદા તેમાં કોઈ નીચ જાડુગર માણસને ફેદ કાઢી હોય તે છુટો થઈ હેરાન રહે. દરેક માણસ પોતાને જોઈતાં હુરૂપિયારો પોતે જ બનાવે છે, અને જરૂર પડે ત્યારે તે ખીજને આપીને તેને ખદલે પોતાને જોઈતી ખીજ વસ્તુ લઈ શકે છે. આ હુરૂપિયારો એક ખાપ પોતાના દીકરાને દોલત દાખલ આપી જતો નથી, પણ તે તેની જોડે દાટવામાં આવે છે, એવી મતલબથી કે જ્યારે તેનું રહ ઉડે ત્યારે સઘળાં હુરૂપિયારો તેને વાપરવા માટે તૈયાર મળી શકે.

આતશ—લાકડાં યા પથરને ઘસીને આતશ પાડવામાં આવે છે. આતશ રાશન કરવા માટે ઝાડો ઉપરથી પડેલાં સુકાં પાત્રાં કે ડાળીઓ કે મરી ગયેલાં ઝાડનાં લાકડાં વાપરે છે. જીવનાં ઝાડને બાજતણ માટે કદી પણ કાપવામાં આવતાં નથી. સ્ત્રીઓની ફરજ પ્રથમ આતશને સદા બળતો રાખવાની હતી, પણ આસ્તે આસ્તે તેમને માથે ધરતું સઘળું કામ કરવાની ફરજ આવી પડી. જ્યારે આતશ છુટાઈ જાય ત્યારે આ જંગલીઓ એમ સમજે કે તે સરજમાં જઈ મળ્યો, કે જ્યાંથી તે આવ્યો હતો.

ખોરાક—આ લોકો સઘળી જાતનાં જંગલી પ્રાણીઓ અને ફળો ખાય છે, તથા સઘળી જાતનાં મધ આપનારાં કુલો ચુસે છે. કુધથી તેઓ કેવળ પ્રેમખર છે. વળી છાકટપણું યા કેકું પેદા કરનારા શરબીથી પણ તેઓ અજાણ છે. તોપણ તેઓ એક જાતનાં ઝાડનાં પાત્રાં ખાવે છે અને ગળી જાય છે, જેથી તેમને કેકું ચઢે છે અને તેઓ બેહોશ પડે છે. તેઓ મોટી મોટી ઉજાશી કરે છે અને પુરુષ જાય છે.

માણસ ખાવાનો રવાજ—આ લોકો મંખંધી સુધરેલા દેશોમાં એવા વિચાર છે કે

તેઓ પોતાનાં શત્રુઓને પકડી તેમનું ગોસ્ત ખાય છે, અને તેઓ એજ ખોરાક ઉપર જીવે છે. પણ એ વિચાર જાલબરેલો છે. ફક્ત ખેડ બરવાને થકી જ તેઓ માણસનું ગોસ્ત ખાતી કદી જાણવા નથી. ધણું કરીને જ્યારે લડાઈમાં શત્રુ જામે થયો હોય ત્યારે તેનું ગોસ્ત ફતેહ-મેળવનારાઓ ખાય છે, અને તેમ કરવાની તેમની મતલબ એવી કે મરનાર જેવો બહાદુર અને હિમતવાન હોય તેવા પોતે ખી યવું. તેની ખુબી પોતાનાં શરીરમાં લાવવા થકી જ તેઓ શત્રુનું ગોસ્ત ખાય છે, એમ જાણીને મેં મારી મવા હેઠલના ટોળાના લોકોને સમજાવ્યું કે અગરજો તમે મરનારના જેવા જ થવા માંગતા હશે તો તેનાં માથાંના વાળનાં બાજુમંધ, તોરા અને કંઠી બનાવીને પહેરશો તો તેથી પણ તમારી મતલબ બર આવશે.

એતેકાદ—આ દેશીઓ દેવતા દાખલ કોઈ પણ શક્તિને ઓળ મતા નથી. પણ એક સર્વોપરી રહને પિછાને છે, કે જેને તેઓ પૂજતા નથી પણ રાજી રાખે છે. તેઓ માને છે કે મરનારનો જીવ મોત પછી રેકાણ આગળ બઠકયા કરે છે, અને પછી ખીજાં શરીરમાં દાખલ થાય છે. ધર્મયુરુઓ જેવું કોઈ તેઓમાં નથી; પણ દવા દારૂ કરનાર તેઓમાં મોટો કાચુ ધરવે છે, કે જે ધણી એક ટોળાના સરદારને પણ તેના ઓદા ઉપરથી પદબદ્ધ કરી શકે છે. આમ તે પોતાની જાડુધનાં જોરથી કરતો મનાવે છે. ટોળાના ખર્ચે આ 'ધણીનું' પોષણ થાય છે, અને બાપ પછી દીકરો તેની જગા લે છે.

વેહુંમે—આ લોકો કોઈ પણ મહાત્મા યા વીર પુરુષની યાદ જાળવી રાખતા નથી. મરનારનું નામ તેઓ કદી યાદ કરતા નથી, પણ અડકતરી રીતે તેને માટે ધથાર કરે છે. મરનારે જે મોટી લડાઈ મારી હોય તેનાં તે કામ મારફતે તેઓ તેને માટે ધથાર કરી શકે છે. આ લોકના વેહુંમે તરેહવાર છે. તેઓ સ્વખા ઉપર પુર વિશ્વાસ રાખીને કંઈ જોષ હોય તેને ખઈ જ માને છે. તેઓમાં જાડુધ અને ડાકણપણું બહુ જ ફેલાયલું છે. કાળી અને ધોળી બંને જાડુધ તેઓ માને છે.

શુનાહ—એક માણસનો જીવ લેવા તેને તેઓ મોટી તકસીર ગણેછે; પણ, જો કોઈ માણસનો જીવ લડાઈમાં લેવા પડે અથવા ખાતગી કજીયામાં જીવ જાય જેમાં મરનારની તકસીર હોય, તો તે કાંઈ શુનાહ ગણાતો નથી. આ લોકોમાં શુનેહગાર વર્ગ જેવું કંઈ નથી; તેમજ પોલિસ જેવુંખી કોઈ કાંઈ જાણતું નથી. એઓમાં નીતિના ચોક્કસ કાનુ નો છે, જે કાંઈ લેખિત નથી, પણ તેને મર્વ કોઈ માન આપી આવેછે. છોકરાંઓને માત પિતા તે શિખવેછે, અને તે સુજળ વર્તવાની ગામના પટેલો અને વહિવટ સલાવનારા આગે વાનો ફરજ પાડેછે. જાહેર મત જેવુંખી કાંઈ નથી, પણ આગેવાન જે કંઈ ચુકવે તેને મુગે મહોડ મર્વ કોઈ ખરજ ગણીને માન આપેછે.

નીતિ નેકી—એ લોક બધાં સાથે કદી પણ મોટી રીતે વર્તતાં નથી. સર્વ માણસોની તેઓ પરાણા ચાકરી કરેછે. કોઈ વાખાનો મારેલો ધણી આવે તેની પિદમત નહિ બળ લાવવી તે ધાતકીપણું ગણાયછે, અને કોઈ આવે તેના તરફ બેદરકારી બતાવવી એ નીચ કર્મ લેખાયછે. ઠગવું યા ચોરી કરવી એ ખોટું છે; પણ દુસ્મનના સંબંધમાં એમ કરવું રવા છે. જેક માણસોને માન આપવુંજ જોઈયે. વડા ખેડાને કશા ખાસ હક મળતા નથી; સઘળા દોકરાઓ એકસરખા હક ધરાવેછે.

ન્યાય—જો ખોટા સોગંદ ખાધેલા સામેત થાય તો તે માટે માતગી સજા મળેછે. જાત જાતના શુનાહોની તપાસ માટે ન્યાયની અદાલતો મળેછે.

ટોળાનો વડો—ગામનો પટેલ યા ટોળાનો વડો કાંઈ હમેશાં નેમાતો નથી, પણ ગામમાં યા ટોળામાં જે વડો હોય તે પોતાની બુજર્ગીના હકથી વડપણ ભોગવેછે. તેની સત્તા મોટી છે, તે મરજી પડે તે કરેછે, તે લડાઈ ઉઠાવે યા સલાહ કરે; અને સઘળાં અગત્યનાં કામોના સુકઠિા પોતાનાં એકલાં મતથી આપી શકે. બાયડી અને ભતારને તે એકકથી છુટાં પાડી શકે; પણ છુટાંછેડાનો શેવટનો હુકમ આપ્યા આગમજ તેની ફરજ છે કે બાયડીને માટે નવો ખાવંદ શોધી આપવો.

ભરાઈ—જ્યારે શયુ સાથે યુદ્ધ કરવું પડે ત્યારે સઘળા પરણેલા પુરૂષો લડવા મેદાન પડેછે. ઓછાંમાં ઓછી ઉમર ૧૭ ની છે. શયુના મુલક ઉપર હુમલો લઈ જવા બાબે તેઓ તેને ધુમાડો કરીને ચેતવણી આપેછે.

ટોળાઓ—સઘળા ટોળાઓ ભટકતી જીંદગી ગુજારેછે, અને કોઈ મોટા મેળામાં સામેળ થવું હોય અથવા વેપારને માટે મંજળ કાપવી હોય ત્યારે એક ખીજના મુલકમાંથી રસ્તો લઈ શકેછે, અને માર્ગમાં જે મળે તેનો શેકાર કરી આવેછે. ટોળાઓ વળી તાયફાઓમાં વહેંચાયલાંછે, અને તાયફાઓ કુટુંબોના ભિન્ન મળવાથી બનેંછે. એક કુટુંબ સાત માણસનું બનેંછે; એક બાપ, બે મા, અને ચાર છોકરાં.

વિદ્યા—આવા જગલીઓને વિદ્યાની તે શી ખબર હોય? તોપણ તેઓ એવું માનેછે કે આપણી પૃથ્વી સપાટ છે, અને તેના છેડાઓ ઉપર ઉભા કીધેલા સ્તંભો ઉપર આકાશને ટેકાવી રાખેલું છે. પેલું મોટું રહ. આકાશ ગંગામાં વસેછે, અને તેજ એકલું એવું છે કે જે કદી મરણ પામતું નથી. ચાંદરાતનો દરેક ચાંદ તદન નવો જણાયછે, જેને આગળા માસના ચંદ્ર સાથે કશો સંબંધ હોતો નથી. અંક ગણિત જેવુંખી આ લોકમાં કંઈ નથી. માત્ર ચાર મુઘીતાજ આંક તેઓ ગણી શકેછે.

લગ્ન—લગ્નને આ લોકો ધર્મની ક્રિયા લેખતાં નથી. મરકીથી નાસે તેમ એક જમાઈ યા વહુ પોતાની સાસુથી નાસેછે. જમાઈ એવું માનેછે કે જો તે તેણી જોડે વાતો કરે તો તેના બાળ સર્વે ધઈ જાય. આ લોકોની ચોક્કસ જાતોમાં એક કિસમનાં એવાં લગ્નના રવાજ છે કે ટોળામાંનો દરેક માણસ દરેક ચોરતનો ધણી ધઈ શકેછે, અને દરેક ચોરત દરેક મર્દની બાયડી ગણાયછે. સઘળી બાયડીઓ એકસરખા હક ભોગવેછે, તોપણ એક મર્દ ખીજીઓ કરતાં એક બાયડીને વધારે માનિતી ગણે અથવા ખીજીઓ કરતાં એક બાયડી વધારે જવાન અને ખુબસુરત નિકળી આવે ત્યારે તેઓ વધે કજીયો ખરપા થાયછે. આ અગદાનો નિકાળ નવાઈ જેવી રીતે લાવવામાં આવેછે. બનેં

વડતી સ્ત્રીઓ હાથમાં લાકડીઓ લઈ મેદાન પડે છે, અને એક ખીજનાં માયાં ઉપર ફટકા લગાવે છે. આથી જીવણી જાય છે, પણ તેની દરકાર કરવામાં આવતી નથી, કેમકે લડતાં અટકી જવું એ હિંમતકારાપણું ગણાય છે. અંતે ત્યારે એક સ્ત્રી જમીન ઉપરથી ઉઠવાને અશક્ત થઈ પડે છે ત્યારે લડાઈનું શેષ આવે છે, અને એકેક માથ પાછી દોસ્તી કરી દે છે, અને એકેકને લાગેલા જખમોનો મનમપટો કરે છે.

મરણ—આ લોકો માને છે કે તેઓમાં કુદરતી કારણોથી મરણો કદાચ જ નિષ્કળે છે; માત્ર બાળકો જ પોતાને મોતે મરે છે, બાકી ઉમરે પ્રગેજાં મરી જાય છે તે તો જીવદુકોત લયી મરે છે. તેઓ માને છે કે જો કોઈ જીવદુગર મારફતે શત્રુઓ અમારા જીવ નહિ લેવાયે તો અમે સદાકાળ જીવતા રહિયે. મરનારની લાશ એક રાત છાવણીમાં રાખે છે, જે વેળા ચોરો દુરિયાદ અને ધારી કરે છે.

લાશને દાટવા પછી તેનું નામ કદી દેવામાં આવતું નથી, એવી ખીકથી કે તેથી તેનાં રૂહને ખજન પ્રગથે. મરનારની યાદમાં એક જીવદો આવતથ રાશન કરવામાં આવે છે, જેને તેઓ કેટલાંક અડવાડિયાં યા મહિનાઓ સુધી બળતો રાખે છે.

સુખી સંસાર—આ લોકોમાં જમીનની મારામાર છે જ નહિ. તેઓને ઘર બાડું કે કર કે છાપો કશું આવતું પડતું નથી. સઘળી જમીનનો અપ્પિતવાર ટોળાના વડાના હાથમાં છે. દરેક બાળક ટોળાનું બચું ગણાય છે. ગરીબી કે ભીખારી જેવું એઓમાં નથી, કેમકે નખળાં અને નાચારને બળવાન અને સઘળા લોક પાળી લે છે. જેમ ભીખારી નથી તેમ વક્ષાવતિ પણ કોઈ નથી. દરેક જાણ કરે જરૂર જોઈ જ હોય છે અને વધારે હોય તો તે તેમને એક પિડા સમાન થઈ પડે છે.

વિવિધ વિષયો.

હજરત કાઈરતની અરી તસ્વીર!

અમલના જમાનાઓમાં તસ્વીર લેવાનો હુનર જાણીતો નહિ હોવાથી જેમ હજરત જર-તોશ તેમજ હજરત હસુ ખિસ્તની તસ્વીરો લેવામાં નહિ આવેલી હોવાથી આજે જે તસ્વીરો એ પેગાંબરની શીક્ષા દાખલ સાધારણ લોકો કબૂલ રાખે છે તે બરસેદાર યા ખરી નથી. પણ હાલમાં ખિસ્તીઓના પેગાંબરની તસ્વીર કોઈ નવાઈ જેવા મંજેગોથી હાથ લાગવાનો બુમોટો ચાલે છે, અને ઘણાઘણા ધર્મી લોકો તે જોવા માટે દેશ પરદેશથી ટકુરિન શહેર ખાતે જાય છે. આ વાત જાણીતી છે કે હજરત હસાને તેના શત્રુઓએ ધાતકીપણે મારી નાખ્યો હતો. એ કર્મ ક્રીધા પછી એક સાદરમાં તેની લાશને વિંટાળીને તેને જમિદા ક્રીધો હતો. હવે મર્વ તો કના થઈ, પણ પેલી સાદર મજામત રહી અને તેને આજ ૨૦૦૦ વરસ થવા આપ્યા છતાં જીવળીને રાખવામાં

આવેલી મનાય છે. આ સાદર ઉપર લોહીના ડાગ પડેલા હોવા જોઈયે, પણ માત્ર ડાગ જ નહિ પણ હજરત હસાનો કુખી ચેહરો, દાઢી, ખીજ વાળ, અને શરીરની આકૃતિ એ સર્વ આ સાદર ઉપર તેજ વજ્રથી ચેમાલુમ રીતે છપાઈ ગયું હોય તેવા કાંઈ મોજેજો હાલ અનેણો જોઈર થયો છે. આ સાદરની તસ્વીર લેતાં કાચ ઉપર ઉપરું મર્વ છપાઈ નિકળેલું કહેવાય છે, અને તે ઉપરથી એવી હુબહુ છપી પ્રગટી નિકળેલી જોઈર થઈ છે કે તે હજરત હસાની જ છપી છે એમ કેથલિક પંથ-વાળા ધર્મગુરુઓ મેધડક માને છે. જે દારડાં વડે તે મરહુમને બાંધ્યો હતો, જે જે ઠેકાણે તેને જખમો ક્રીધા હતા, તે સર્વ આ તસ્વીરમાં ગોપા સામે આવી ઉભા છે! મિનોર પાયા નામે ટકુરિન શહેરના ફોટોગ્રાફર આ શોધ ક્રીધી છે, અથવા હજરત હસાની

તસ્વીર ઉપજાવી કાઢવામાં ફતેહ મેળવીછે, અને તેથી તેનાં મકાનમાં તે જોવા માટે ત્યારે આર્ચવિશય, તથા ડચેસ ઇસાએલા, શાહ-જાદી કદારા અને મંખ્યાબંધ મોટા ધર્મ ગુરૂઓ, હુનરમંદો અને ધંધાદારીઓનો જમ્પરો દરોડો પડેછે. કહેછે કે તેઓ સર્વની ખાતરી થઈછે, એટલુંજ નહિ પણ એક જણીતો વિદ્વાન કાંઈ પણ આમી શોધી કાઢી-ને આ તસ્વીરને ખોટી જાહેર પાડવાના હેતુ-થી ગયો હતો તેની વીટક ખાતરી થઈછે કે એ ખરીજ છે. તે તો આમ બોલ્યોછે કે “પાતો આ ચાદર સાચી છે, અથવા તો તેના ઉપર પડેલી તસ્વીર કોઈ આકાશી દેવતા આવીને ચિતારી ગયોછે.” આ ચાદર સાદી આંખે જોતાં તે ઉપર ઇસાની સખી માણસ પડતો નથી, તે છતાં સખીનાં યંત્રમાં તે કેમ ખુલ્લી

માણસ પડી આવી, તેનું કારણ એવું સમજાવવામાં આવેછે કે ચાદર ઉપર હજારતંત્રી તસ્વીર ઉંઘા આકારમાં પડી હતી, અને તે ઉંઘા આકાર ઉપરથી કાચ ઉપર પાછો તેવોજ ઉંઘા આકાર નહિ પડતાં તે સુધી થઈ પ્રગટી નિકળ્યોછે. પણ એ સુધી આકાર માત્ર કાચ ઉપરજ જણાયછે. કાચ ઉપરથી કાગળ ઉપર છાપી લેતાં તસ્વીર પાછી જેવી ચાદર ઉપર હતી તેવીજ ઉંઘી પડેછે. આ કાચ ઉપરની તસ્વીર ને ટપુરિન ખાતે ઊઘડનાર પ્રદર્શનમાં જોવા મુકવામાં આવનાર હતી, જે પછી તે ઇટાલીની સરકારના અજનામાં તેની મતા દાખલ રહેશે, પણ તેની નકલો છુટથી વેચાશે.

આ બાબત બેદબરેલી છે, અને તેના બેદની સાચી કદાચ હવે પછી જાહેર થાય તેમાં નવાઈ નથી.

હિડવાના નવા સંચાઓની શોધ.

છેક ઇસ્વીસનેની આગમજની ૧ લી સદી-થી તે આજે ૨૦ મી સદીની આખરી સુધીમાં માણસજાતની એક સર્વથી મોટી ઊમેદ પાર પડ્યા વિનાની રહી ગઈછે, અને તે હવામાં ઉડવાની છે. જાતજાતના ફિઝસુરો અને વિદ્વાનોએ જાતજાતનાં ઓજારો અને સંચાઓ બનાવ્યા, પણ તેઓમાંનો એકખી આજસુધી એટલો ફતેહમંદ સાબિત થયો નથી કે માણસ એક શેહેરથી ઉપડેલો ખીજો ધારેલો શેહેર મલા-મતી સાથે જઈ પુગે. બલ્કેનામાં ગમે એટલો સુધારો થયા છતાં તેઓથીખી આ ઉમેદ બર આવી શકી નથી.

એમ છતાં મા. આડર નામે એક કંચ ઇજનેરે “આબો” નામે એક ઉડવાનું નવું યંત્ર શોધી કહાડ્યુંછે, અને તે ફતેહમંદ ઉતરશે એવો તે ખ્યાલ દોડવેછે. તેણે પોતાના જેવા ખીજા કળાબાજોની એક જૂલ એ બતાવીછે કે પક્ષિઓનાં ચરીરની રચના તપાસીને તે મુજબનું યંત્ર આજસુધી કોઈ બનાવવું નથી. હવે એજ ફિઝમનાં યંત્રો તો ધણાં બનેલાંછે, પણ મા. આડર કહેછે કે જે કોઈને આંખ છે તે જોઈ શકશે કે કુદરતે પક્ષિનાં દરેક પિંછને વધતી

કે ઓછી વળાણ આપેલીછે. એ વળાણ કાંઈ અમર્યા નથી, પણ ઉડવાનાં કામમાં તે વધતી કે ઓછી મદદ આપેછે. એટલામાટે આ ઇજનેરે પોતાનો મંચો એક ગંજવર કદનાં પક્ષિના આકારનો બનાવ્યોછે, જેનું બાજુ તમામ બાંજુનું છે. પક્ષિની પાંખોને ઉંઘાડેલી બતાવીછે, અને તે ઉપર વળાણવાળાં પિંછાં જડિત કીધાંછે. આ યંત્ર બહુ હલકું છે. તેને ચલાવવા માટે સ્ક્રૂ જડયોછે, અને તેને ઉડવા માટે વરાળ બળ વાપરવા ધાર્યુંછે, જે બળ જલ્લદ તેજબથી પેદા કરવામાં આવશે.

હવે આ ગંજવર પક્ષિ મા. આડરની ઉમેદ બર લાવેછે કે એક મોટા “મર્ફે હાથી” માફક માથે પડેછે તે જોવાનું રહ્યુંછે; પણ તે દરમિયાન કોઈ બેપેક્ષિત નામે એક જર્મન ઉમરાએ એક નવું બલ્ક બનાવીને માણસજાતની ૨૧ સદી-ઓથી ચાલી આવેલી લાંબી ઉમેદ બર આણવા જેવો કંઈક ચમત્કાર કરી બતાવેલો કહેવાયછે. તેણે ૩૦૦ શીટની લંબાઈનું એક ગોળનળાના આકારનું આ બલ્ક બનાવ્યુંછે. એક અતિ ગંજવર સુખડપેતના આકારનું આ બલ્ક છે, અને તેમાં હવા ભરેલાં ખીજાં નાનાં બલ્કો

બનાવી રાખેલછે. વળી વળન વધતો ઓછો રાખવા માટે ટાંકીઓમાં પાણી ભરી રાખ્યું છે. ખૂબ પૈડાં મારફતે હવામાં ઉડે છે, જે પૈડાંઓ વીજળી બળથી ગળાયે છે. હવાઈ મુસાફરીના આંચો આ બંધન ફેરફાર ઉતરશે એવી આધારી વર્તે છે. શોધક છાતી ડોકીને કહે છે કે આ બંધન મારફતે આઠ દિવસની મંજલ આસાનીથી કાપી શકાય અને ધારેલે ડોકાણે

ઊતરી શકાય. આ ઓધની ફેરફાર માટે એટલી જોડી વધી રખાયે છે તેને અમલમાં મુકવા થકી ૫૦૦૦૦૦ ફ્લોરિનની થાપણ સાધની એક કંપની ઉભી થયે છે. સર્વથી પહેલી મુસાફરી જર્મનીથી અમેરિકા સુધીની કરવા ધારી છે, જે માત્ર આર દિવસની મંજલ છે અને તે ઘણી આસાનીથી થઈ શકશે એમ કોઈ ઝેપેલિન હિમતથી કહે છે.

માસિક.

વિદ્યા હુનરને લગતી નવી જાણવાજોગ બાબતો.

જુલ—અગરજો માણસને તરતાં આવડુ નહિ હોય, તે જો એક રતલ જુલનો કમરબંધ પહેરી સેતો તેને પુખ્તી જવાની ધારી રહેલી નથી.

૧૧૮ વરસનો પોપટ—યુનૅટડ એટમનાં કોન્ક્રેટ નામે રાખ્યામાં એક જાણને ધર એક પોપટ એટલોબલો ધરડો છે કે તેની ઉંમર ૧૧૮ વરસની ગણાય છે. ત્રણ પહેડી થઈ તે એક જ કુટુંબમાં પળાતો આવ્યો છે. જ્યારે તેને ખરીદ કરવામાં આવ્યો ત્યારે તેનું વય ૧૮ વરસનું હતું.

સૌથી ઉંડો મરોવર—આખી દુનિયામાં બેકન નામે મરોવર સર્વથી ઉંડો જાણાયે છે જે એશિયા ખંડ મહિલા રશિયા દેશમાં આવે સે છે. આ મરોવરનો વિસ્તાર ૧૫૦૦૦ ચોરસ મેલનો છે, જે દરમિયાન તે કેટલાક બાગો ખાતે ૫૨૧૧ ફીટ જટલો ઉંડો છે. આ મરોવર તરફીક ૪૦૦ મેલ લાંબો છે, અને એશિયા ખંડમાં તે સર્વથી મોટો છે.

૧૦૦૦ વરસનાં પુરાણાં કુલો—મિસર દેશ મુધારાની બાબતમાં સર્વથી પુરાણો છે સર્વથી જુની તવારીખ એજ દેશની મળે છે, જ્યાંના પુરાતન પાદશાહોએ બંધાવેલાં મકાનોનાં ખંડિયેરા ૧૦૦૦ કરતાં વધુ વધુ

વરસનાં જુનાં કહેવાય છે. આવાં ખંડિયેરા માંથી હાલ કેટલાંક એવાં કુલો મળી આવ્યાં છે, જેમને પાણીમાં નાખતાંજ પાછાં ખીલતાં જણાય છે.

મસ્તામાં મસ્તી રેલવે લાઇન—બેલ્ગ્રામ દેશમાં રેલવેની મુસાફરી બહુ મસ્તી છે, પણ જો ત્યાંની સરકારી રેલવેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તો ઉતારને માત્ર પંદર રૂપિયામાં ૧૫ દિવસો સુધી ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરવાનો હક મળે છે. ખાન વર્ગમાં મુસાફરી કરનારને રૂ. ૨૨૨ અને પહેલા વર્ગના ઉતારને રૂ. ૩૩૦ આપવાથી આવેજો હક મળે છે, અને એ રીતે પંદર દિવસો સુધી આખા દેશમાં મુસાફરી થઈ શકે છે.

શીતલા અને શાદી-સ્વીડન અને નોર્વે દેશોમાં એવો ધારો છે કે દરેક જણે શીતલા મુકાવવા જો શાદી વખતે પરણનાર ઘણી શીતલાની નિશાની દેખાડી શકે નહિ, તો તેને શાદી કરવાની રજા મળી શકતી નથી.

લાંબી જીંદગીનો નવો સમય ! એક તખ્તીય દાવો કરે છે કે લાંબી જીંદગીનો નવો સમય તેણે શાધી કાઢ્યો છે, અને તે એ કે મોંકી રાત વેર બટકવું અને પાછલી રાત સુધી ઉઝગરો કરવો ! આ ઘણી પોતાની ગણ

ત્રીએને આધારે જણાવેછે કે ૮૦ વરસની વયના દસ માણસોમાંના આઠ જણ ઓડી રાત સુધી બઠકનારા અને ઉભાગરે કરનારા હોયછે !

બાલ—સ્ત્રી અને પુરુષના બાલમાં તફાવત હોયછે. વળી તેમની લંબાઈમાં પણ ફેર હોયછે. એક મદના બાલ ૧૨ થી ૧૪ ઇંચ કરતાં વધારે લાંબા જવળેજ થાયછે, ત્યારે ઓરતના બાલ ૨૫ થી ૩૦ ઇંચ સુધી વધેછે. હંથેજ ઓરતોના સંબંધમાં એક લખનાર એમ જણાવેછે કે જો તેમના વાળને એકદમ વધવા દેવામાં આવે તો તે ૭૦ થી ૭૫ ઇંચ સુધી લાંબા વધેછે.

રાણી વિક્ટોરિયાનો માનિતો કવિ—નામીયા વાર્તા લખનાર સર વૉલ્ટર સ્કૉટની કવિતાઓનાં રાણી વિક્ટોરિયા એટલાંબધાં શેકીન છે કે તે તેઓએ વખતે વખત વાંચ્યા કીધાથી તેમને ઓઠ પણ થઈ ગયેછે, અને ચોક્કસ કુદરતે દેખાવેા વેળા સ્કૉટની લાઝ પડતી કવિતા તે નામદાર ઓઠ ખોલી જાયછે.

વીજળીક રેલવે—ઈંગ્લંડમાં વીજળીથી ચાલતી રેલવેઓની સંખ્યા વધતીજ જાયછે. ૨૩ લાખનો વીજળી બળથી હાલ ચાલુ છે, અને બીજી ૨૫ લાખનો એજ બળથી જેનો ચલાવવાની મક્કસદથી નવી બંધાયછે. એઓ-માની દસ લાખનો તો શેહેરની નીચેથી ચાલુ કરવામાં આવનાર છે.

ગણવા કોણ ગણે ?—આફ્રિકા ખંડની પૂર્વ બાજુએ આવેલા માડાગાસ્કરના ઓઠા ટાપુથી આપણ હિંદુસ્તાન દેશ સુધીના મહા-સાગરમાં લગભગ ૧૦૦૦૦ ટાપુઓ ઉજડ પડેલા કહેવાયછે. કોઈ પુછશે કે ગણવા કોણ ગણે ? પણ કેટલાક વિદ્વાનો એવો વિચાર ધરાવેછે કે ઉપલા વિસ્તાર વચે તેમજ ત્યાંથી છેક ઑસ્ટ્રેલિયા ખંડ સુધી એક ઓઠા ખંડ અમુક હેવાત હતો, જે જ્વાળિક પર્વતો ફાટવાથી ગઈ ગયો હતો. તે ગંભીર ખંડ ગૂમ થવા પછીના આ ટાપુઓ ઉજડ રહી ગયા હોય.

હેલાં ૧૦૦ વરસોની મુદતમાં ૫૦ થી વધારે જ્વાળામુખી પર્વતોએ આપણી પૃથ્વી ઉપર જન્મ લીધેછે.

સાદી આંખે ૫૦૦૦ થી ૮૦૦૦ તારા જોઈ શકાયછે; પણ ગંભીર દૂર્બીનવડે ૫૦૦૦૦૦૦૦ તારાઓ ગણાયછે.

ગર્જના અને વીજળી—ગુફાન વેળા ગગન ડાઘાયછે તેનો આવાજ નવ મૈલ સુધી લાંબો સંભળાયછે.

વીજળી પડતી હોય તે વેળા બચાવનો સર્વથી સરમુ હલાજ એ છે કે પાણીમાં ભિંગાવું. વર્ષાદ પડતો હોય તો તેમાં કપડાં ભિંગાવા દેવાં, અને વર્ષાદ નહિ પડતો હોય તો કોઈ પણ રીતે પાણીથી શરીરને પળાવવું.

સ્ત્રીઓના મદનાં ધંધા—સ્ત્રીઓ તખીખી અને ચાપચાપ ધંધા ચલાવવા લાગીછે. ઈંગ્લંડમાં સ્ત્રીઓનો પાંખાગ આવખજે પોતાનું યુગ્મરાણ ચલાવી શકે, જેઓમાંની ૧૦૦ સ્ત્રીઓ તો હુલાડનો ધંધો કરેછે.

શેત્રંગ—ઑસ્ટ્રિયા દેશની સરકારી નિધા-ગોમાં એક નવી ફરજવાત કેળવણી દાખલ થયેછે. ત્યાં બીજી સર્વ બાબતોની જોડે શેત્રંગની કેળવણી અવશ્યની ગણવામાં આવેછે.

ખુદ્દા હાથની શેકહેંડ—હાલ કેટલાક મુધરેલાઓ હાથે મોર્ન પહેર્યા વગરના ધણીઓ સાથે શેકહેંડ કરવાનું પર્સદ કરતા નથી અને પેરિસમાં તેવાઓની એક મંડળી ઉભી થયેછે. તેઓ કહેછે કે ખુદ્દા હાથની શેકહેંડ થી એક જણના હાથના પચસાટથી બીજાની સુખશાંતિમાં ખજલ થાયછે.

સિકા—ઈંગ્લંડના ગીની સિકા ઉપર શરૂઆતમાં હાથની નિશાન છાપવામાં આવતી હતી. અરબસ્તાન દેશ ખાતે ચાલતા સિકાઓ ઉપર હજી સુધી કશી પણ નિશાન નહિ છાપતાં માત્ર કોરાનમાંના વાક્ય અથવા અલીફ-નું નામ છાપેલું હોયછે.

૩૦ મજલાની ઇમારત—અમેરિકાને તે સંધ્યે મોટું મોટું બહુ બાવે છે. ન્યુયૉર્ક શહેરમાં હાલ એક ગંભીર ઇમારત બંધાયે છે, જે ૩૦ મજલાની છે. ૨૬ મજલાની એક ઇમારત હમયાજ બંધાઇ તૈયાર થઇ છે તે ૩૧૨ ફીટ ઊંચી છે. વીશ મજલાની ઇમારતો તો ત્યાં ઘણી છે, અને ૧૦ મજલાની તો આધારણ છે.

*

લાંબી ઉમરનો નવો નુસ્ખો—જાંગી લાંબી કરવા સંબંધી અનેક નુસ્ખાઓ અમે આગળ આપી ગયા છે તેમાં આ નીચલો નવો ઉમેરો છે. જર્મન શેહનશાહ વિલ્યમ ૨ જાને તેના તખ્તે આ નુસ્ખો ફરમાવ્યો છે, અને તેની મતલબ એ છે કે આ યા કૉંશી લેવી નહિ; થંડી યા ગર્મીમાં એકસરખી રીતે દરરોજ ચાર મેલની મંજલ કાપવી; ભોજન તેમજ નાસ્તા સાથે ફળ ખાવાં; પેટા દરરોજ એકજ વખત લેવા; ગરમ ગરમ કેક કે પીજી બુજેલી મીઠાઈનાં પકવનાને હાથ લગાડવાં નહિ; દરરોજ નહાવું; અને રાત્રે ગરમ પાણીથી મોટું ધોઈને ૮ કલાક ઊંઘાવું.

*

સ્નાન કરવાનો એક નવો ફાયદો—જેઓને રાત્રે ઉંઘ નહિ આવતી હોય તેમને તખ્તે બતામણ છે કે તેઓએ રાત્રે સ્નાન કરવું. સ્નાન કરવાથી શરીરમાં કુવત આવે છે, માથું હુશિયારી પકડે છે, યાક ઉતરી જાય છે અને મજાહની ઉંઘ આવવા માંડે છે.

*

નવી નવી શોધો—એક તખ્તે વીજળીના પ્રવાહ સાથેની એક એવી તોપી બનાવી છે કે જે પહેરવાથી માથું કુખુગું નરમ પડી જાય છે, અને ઊંઘ આવી જાય છે.

કોલો શહેરના એક ઘણીએ પગમાં પહેરેલાં ખૂટમાં હવાનો આવજલ થઇ શકે એવી કળા શોધી કાઢી છે. ખૂટમાં એક નાની ધમણ દાખલ કરવામાં આવે છે, જેથી દર કદમે પગ દબાતાં ધમણ મારફતે હવાનો આવજલ થાય છે. એક ઘણીએ મોતમાં રમકડાંઓ ભેગાં કરી તેમની એક કેતાબ બનાવી છે. ચોપડીમાં નાનાં

છોકરાં, પ્રાણીઓ વગેરેનાં રમકડાં પાડેલાં છે, જેમાંનાં દરેકને લગતી જુદી જુદી દોરી બહાર રાખેલી છે. આમાંની જે દોરી તમે એવો તેને લગતું રમકડું મોલશોઃ ગાય હશે તો તે બરાડશે, બાળક હશે તો તે માખી કરશે, પક્ષીઓ ચીંચી કરશે અને મરઘાં બતકાં કાક કાક કરશે.

*

ચામડીના રંગના સબખો—આપણાં શરીરની ચામડી ત્રણ પદાંની બનેલી છે. ત્રણેને એકેક ઉપર ચઢાવેલાં છે, અને એ ત્રણે પદાં વચ્ચે દાણાદાર પ્રવાહી જેવી કાંઈ એવી ચીજ હોય છે કે ચામડીને જાતજાતના રંગ આપી શકે છે. સર્વ આદમજાતની ચામડી તો એકસરખીજ હોય છે, પણ તેના રંગમાં ફેરફાર કરનાર આ નવાઈ જેવો પ્રવાહી છે. દેશની આબોહવા આ પ્રવાહી ઉપર અસર કરે છે, અને તેથીજ ગરમ દેશના રહેવાસીઓની ચામડીના રંગ કાળો અને થંડા દેશવાળાઓના સફેદ બને છે. હિંદુસ્તાનના રહેવાસીઓની ચામડીમાં સચવાયેલો આ પ્રવાહી કંઈક રતાશ ઉપર અને ચીનાઓની ચામડીમાં કંઈક પિળાશ ઉપર હોય છે.

*

છડાં તાળાં રાખવાની રીત—આપણુ નાના હતા ત્યારથી આપણાં મોટાંમાંયેને અત્તર કરતાં જોતા આવા ઢિયે કે છડાંની તપાસ તેમને પાણીમાં ડુબાડીને તેઓ લેતાં હતાં. જો છડાં ડુબી જાય તો તે તાળાં માનતાં—જો તરી નિકળે તો કોહેલાં ગણાતાં. હાલ યુરોપિયન રીતે એવી જાહેર થઈ છે કે પાણીમાં થોડુંક નિમક નાખીને આ પરીક્ષા કરી જોવાથી વધારે સાચાં શેવટ ઉપર આવી શકાય છે. તાળાં છડાંને જાળવી રાખવાની અનેક રીતોઓ છે, જેમાં સર્વથી સરસ એ છે કે તેમને વેસીજાઈને અને ચુનાનાં પાણીમાં રાખી મુકવાં. આમ કીધાથી છડાં ઓઠાંમાં ઓઠા આઠ મહિના સુધી તાળાં રહી શકે છે, એક પણ બિગડી જતું નથી.

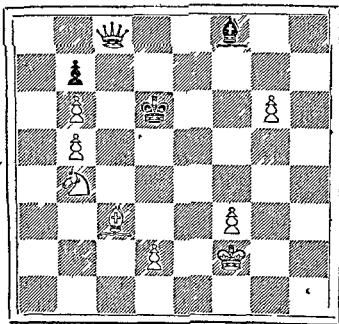
*

ડેજાંની તારીફમાં—એવી ગણતરી થઈ છે કે ૨૨) એકર જમીન ઉપર જો ડેજની ખેતી કીધી હોય તો તેનાં ફળ ઉપર દરરોજ ૬૦૦૦

માણસોનું યુગરાણુ થઈ શકે; પણ જો ભાત રાખ્યું હોય તો માત્ર ૧૮૬ માણસો, બાજરી કીરી હોય તો ૮૮ માણસો, અને ઘઉં વાચા, હોય તો ૪૨ માણસોને પેટ પુરતું મળી શકે. વિદ્વાનો ગણાવે છે કે એક રતન કેળાંમાં એક રતલ ગોમતનાં જડવા પુછીતા ગુણ છે. સીલાં કરતાં મુકાં કેળાં પુછીતું તત્ત્વ ચાર ગણું વધારે છે. મુકાં કેળાના

આટો દળી તેની કાંજા બતાવી હોય તો ભદુ પુછી તથા જોર આપે છે, એક જમીન ઉપર ખીજી હરકોઈ ફળ થાત ત્રીની વનસ્પતિ ઉગાડો, પણ તેની પેદાશ ગુણ કેળાની પેદાશ અને ગુણને પર નહિ. માણસજાતને આ રીતે ઝારાક માડયા ઉપરાંત કેળાના પાત્રાં, ચાખા, તગેરે અનેક ઉપયોગમાં આવી શકે છે.

શેત્રંજની બાજી ૩૩૩ મી. કાળાં.

સરકેદ.

પ્રથમ સરકેદની ચાલણ છે અને કાળાની. ત્રીજો હુમે ચાલણ છે.

બા લા સો

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭
૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫
૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨	૩૩
૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦	૪૧
૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮	૪૯
૫૦	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬	૫૭
૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪	૬૫

શેત્રંજની બાજી ૩૩૩ મીનીં:—

- ૧—સરકેદ પાદશાહને ૨૦ મે ધર બેસો, કાણું ગમે તે ચાલે;
- ૨—તે મુજબ શેદ અને માંચત.

પ્રકાશક રત્ન મુ.

આંક ૧૨ મો.

નરનારિ

વર્ષ ૧૯૨૦

મૂળ ઉત્પત્તિ દેખિતે નાસે રાગની દુઃ,
નાસે રાગ આગ્રાનગી રેખી એલમ મૂર.

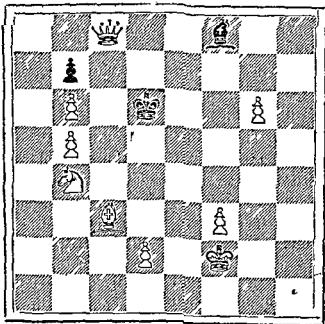
દ્વિતીય વાર્ષિક ૧ નાં ફાળુ—દિશાવર્તન

પ્રેસ, સાથે રૂપાં

માણસોનું ગુજરાણુ થઈ શકે; પણ જો બાત રાખું. હોયતો માત્ર ૧૮૬ માણસો, બાજરી કીની હોયતો ૮૮ માણસો, અને ઘઉં વાચા, હોયતો ૪૨ માણસોને પેટ પુરતું મળી શકે. વિદ્વાનો ગણાવેછે કે એક રતન કેળામાં એક રતન ગોમતનાં નેટયા પુછીતા ગુણુ છે. લીલાં કરતાં સુકાં કેળાં પુછીતું તત્ત્વ ચાર ગણું વધારે છે. સુકાં કેળાનાં

આટા દળી તેની; કાંજ ખતાવી હોયતો તે બહુ પુછી તથા જોર આવેછે. એક એક જમીન ઉપર બીજી હરકોષ ફળ યા તરકારીની વનસ્પતિ ઉગાડો, પણ તેની પેદાશ અને ગુણુ કેળાની પેદાશ અને ગુણુને પહોંચશે નહિ. માણસખાતને આ રીતે ખોરાક પુરો પાડવા ઉપરાંત કેળાનાં પાત્રાં, શાખા, ડાળ વગેરે અનેક ઉપયોગમાં આવી શકેછે.

શેત્રંજની બાજી ઉત્તર મી. કાળાં.

સાદેદ.

પ્રથમ ચરેદની ચાલણુ છે અને કાળાંની ત્રીજી હાથે આવ્યત છે.

ખાલા સો

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭
૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫
૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨	૩૩
૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦	૪૧
૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮	૪૯
૫૦	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬	૫૭
૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪	૬૫

શેત્રંજની બાજી ઉત્તર મીનેઃ—

૧—ચરેદ પાદશાહેને ૨૦ મે ધર ખસો,

કાળું ગમે તે ચાલે;

૨—તે મુજબ ચેહ અને આવ્યત.

નૂ રે એ લ મ .

ડિસેમ્બર ૧૯૯૮.

ગુલાંનો ગુલામ :

અથવા

બાવણ અને બેવણ .

(પાસી સંસારની એક નીતિબોધક વાર્તા.)

પ્રકરણ ૪૫ મું.

સુબાઈ તરફ કુચ-સંકીનાનું મરણ.

આનંદ હારે તેના જે સોદખતોઓ સાથે પાપો ગયો, અને બાંકીના ત્રણ કેદ પકડાયા, તથા આ જવાબદારીનું કામ જમાદાર ફતેહ અલીએ ખજાનું હતું, એ સર્વ બિના મધ-રોજના સંઘર્ષો પત્રોમાં બોલિબોલ પ્રગટ થઈ. તેણે નિર્દોષ ગુલાં અને તેની સખી બોલ-કરી સંકીના એ બાબે ક્યું જાણતી ન હતી, અને જમાદારના પાછા ફર્યા પછીની થોડાક દિવસો સુધી તેઓને કંઈ ખબર પડી નહિ.

એક દિને જમી રહ્યા પછી સંકીનાએ પોતાના આવદને ગમગીન થઈ, અને તેનું કારણ પૂછ્યું. ફતેહઅલીએ હુકો પીતાં પીતોં તેણે પડાવીને કહ્યું કે તેણીએ માળાપર જઈ થોડો જીવ. કારણ પૂછતાં તેણે માળાપરથી બોલાસો કીધો કે મારે મારી બાહ સાથે જ રાત કરવી છે.

સંકીના ઘણીજ ગંઢી અને નિઃકપટ નાજ-મીન હતી. ગુલાંને તેણી બેદન કરતાં આંસુ ખારથી આહતી હતી, અને પોતાના આવદનો મુખ તેણી કદી પાછો રાખતી ન હતી. એક તરફ જમાદાર આટલોબધો થા માટે બેબેવકાઈ તેના ખરે બેદ તેણી જાણતી ન હતી અને જાણવાની દરકાર પણ રાખતી નહોતી એટલામાટે ગુલાં સાથે રાત્રે આધા

પીધા પછી પોતાનો આવદ એવી તે શી ખાતગી વાતો કરનાર છે તેને માટે જરાખી થંકા કે જવાબો ખતાયા વગર સંકીના ખતી લઈને માળા ઉપર ગઈ અને થોડા વારમાં તે પોતી ગઈ.

ગુલાંને બેઠ્યા વિના સંકીના કદી સુવા જતી ન હતી, તેમ જમારે તેણી તેને બેઠી ત્યારે આટલી જલદી જવાનું ગુલાંએ કારણ પૂછ્યું. જવાબ એટલોજ મલ્યો કે નેવી ફતેહઅલીની ઇજા. ગુલાંને હવે ચટપટ થઈ જમાદારે પોતાની ઓરતને આજે જલદી સુવા કાં મોકલાવી હશે, હવે તે પોતે ક્યારે પોદવા જશે, તે તેણીને થું વાત કહેતોર હશે; એવા એવા વિચારને ગુલાંનાં મનમાં બે મિનિટ પણ ફતેહઅલીએ આવવા દીધા નહિ. તેણે તેણીને એકલી જોતાજ તેની નજરેક પોતાની ખુશી બેચાને વાત કહી.

“ગુલાંમાય, હવે આનાકાની કરવામાં માલ નથી મારાં મનમાં થું છે તે મારે મટ કહી દેવું જોઈયે. હું થોડાં દિવસમાં સુબાઈ જવા ધાર છું; સાથે મારી જોડેને પણ લઈ જાશું, તમે અહીં એકલાં રહી જશો. તેને બદલે તેજેથી અમારી સાથે સુબાઈ આવશે.”

“વેણા જીવતો છે તાંકાંસુધી હું અહીંથી નિકળનાર નથી,” યુદ્ધાંએ ડાળા ફાડીને કહ્યું.

“તે જીવતો નથી; તે તો મરી ગયો.”

યુદ્ધાં આ સંયુક્તો સાંભળતાંજ એકીતે ઉઠીને ઉભી થઈ. તેનો એહરો ફિકો મારી ગયો. તેણી થરથર ધુળવા લાગી. લથડતે હોડે તેણી એટલુંજ બડબડી કે—

“શું મરી ગયો ? મારો હારમજ ? ક્યારે ?”

તેણી આંધ ટુટી પડશે એવું જોઈ પોતાના હુકો છોડી દઈ કૂતેહઅલી ઝટ ઉઠ્યો, અને યુદ્ધાંને પકડી લઈ તેની બેઠક ઉપર પાછી ખેંચાડી. પોતે આવી રીતે આંધ પીને આ દુખખરેલી વાત છેડી તે માટે જમાદાર પોતાને આપ દેવા લાગ્યો.

યુદ્ધાં ખેંસી થઈ નહિ. તે તો ટગર ટગર જોતી સાવજ જેવી—મીથુનાં પુતળાં જેવી—ખડીજ ઉભી રહી. જમાદાર ગભરાયો. તેણે બે ચાર હાંક મારીને સફીનાને તરત ઉંધમાંથી મળકાવી નીચે ખેંચાવી, અને તેણીની મદદથી યુદ્ધાંને તેનાં બિજનાં ઉપર લઈ જઈ સુવાડી.

એ વેળા તે દુખી નાર કેવળ બેહોશીમાં હતી. પણ ખીજે દિને તેણી હુશિયાર થઈને ઉઠી. ઉઠી ત્યારે તેનાં મન ઉપર કથો પણ બાર હોય એમ જણાયું નહિ. આનંદનાં મર-જુથી લાગેલા આંધકાની અંધર ટુક સુદતનીજ જણાઈ. તે ઘટાર થયા પછી યુદ્ધાંને મોટી ચિંતા એજ હતી કે રખેને તે પકડાય અને સરકાર તેને ફાંસી દઈ મારી નાખે. પણ જ્યારે તેણીએ જાણ્યું કે તે તો પોલિશ સાથળી મારા-મારીમાં માર્યો ગયો હતો ત્યારે યુદ્ધાંને કંઈક ધીરજ ઉપજી.

હવે યુદ્ધાંએ જમાદાર અને તેની બહી ઓરત જોડે મુંબઈ પાછા ફરવાને તા પાડી નહિ, તો જોકે તેણીને મોટી ફિકર એ હતી કે માત પિતા તેણીની આગળી કંસુર કદી પણ માફ કરનાર નથી, અથવા તેણી ઉપર પડેલાં દુખો માટે કશીખી દયા આનાર નથી.

જમાદારે હવે મધરાજ અને આશપામનાં પરંખો ખાતેની પોતાની સર્વ સ્થાવર મિલકતો

વેચી દીધી, જેના પાંચ લાખ રૂપિયા ઉપજ્યા. એમ કરતાં ઉપડવાનો દિવસ નજદીક આવતો ગયો ત્યારે જમાદારે પોતાની જગમ મિલકતો પણ લીલાગંધી વેચી દીધી; તેણે સ્વયં વેચ્યું પણ “શીરીન” ને વેચી નહિ—“શીરીન” ઘોડી. તેને તો તેણે પોતાની કૂતેહાના બાળા દાખલ પોતાની જોડેજ રાખી.

મધરાજથી મુંબઈ જવાનું રેલવે મારફતે સહેલ હતું, પણ જમાદારનાં મનમાં એવું હતું કે એક નાની સ્ટીમર ખરીદ કરીને તેમાં સંચાર કરતા, દરિયાની ખારી હવા લેતા, મુંબઈ જવું. આ વેળા સફીના બેજીવસે હતી. તેમ વળી યુદ્ધાંને હવા ફરફારની જરૂર હતી. એટલામાટે કૂતેહઅલીને સ્ટીમરની સુસાફરીના વિચાર ધણોજ પસંદ આપ્યો.

એક સારે દિવસે તેઓ મધળાં સ્ટીમર ઉપર સવાર થયાં અને તે દક્ષિણ તરફ હંકારી ચાલી. સંલિનના દક્ષિણ બિંદુ ગાંધી ખાતે સ્ટીમર આવતાંજ વુફાની પવન લાયુ થયો. સફીનાની હાલત આ વેળા ધણીજ નાજુક હતી, અને દરિયો લાગવાથી ચાલુ થયેલી ઓકારી ચાલુજ રહી. તેણી હવે વધારે ખીમાર પડી ગઈ. સારાં બાળે આ વેળા યુદ્ધાંની તનદેરાસ્તીમાં ધણોજ સારો સુધારો થયેલો હતો, માટે તેણી સફીનાની સારવારમાં રાતરિય હાજર રહેતી.

જમાદારે પોતાની મૂર્ખાઈ જોઈ લીધી. સફીનાની આવી હાલત છતાં—પુરા દહાડા છતાં—તેણે સ્ટીમરની સુસાફરી માથે લેવી ન હતી. એટલામાટે યુદ્ધાંને એક દાસીની માફક પોતાની મેહનુબની ચાકરી કરતી જોઈને કૂતેહઅલીની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. તેને લાચું કે જે ઓરત તરફ તેણે ફિદાગીરી બતાવી છે તે ઓરત ખરેખર અમાફનું બચું છે. પોતે અત્યારસુધીમાં યુદ્ધાંની જે કાંઈ પિદમત બજાવી હતી તેના બદલે તેણીની હાલતની સેવા ચાકરીથી વળી ગયેલો તેણે માની લીધો. અને ખરેખર જો હાલનાં સંકટમાંથી સફીના બચેતો પોતાની કનેના પાંચ લાખ રૂપિયાનો યુદ્ધાં ઉપર નેશાર કરે તો તે પોતા ગણાય એમ જમાદાર મનજતો હતો.

પણ અફસોસ ! સ્ટીમરના મધરાશ તખીબ
યા ગુલાં અને જમાદારની સર્વ જોહમતો
છતાં ભલી સકીના ખચી શકી નહિ. તેણીએ
પોતાનો જન પેદા કરનારને હવાલે કીધા,
અને તેની લાશની પેટી દરિયાના વિકાજ
જાળને સ્વાર્થાન થઈ. તે વખતના ગમ અને
આંસુનું ખયાન કરવા જોગ નથી. તે ખયાન
થઈ શકતું નથી.

સકીનાનાં મરણ પછી કેટલાક દિવસો સુધી
જમાદાર એક શબ્દ પણ બોલ્યો નહિ; તેણે
એક પણ નવાલો મોંપર શુકયો નહિ. ગુલાં
રડતી રડતી તેની પાસે જાય, પણ જમાદાર
પથરની છાતીનો હોથ તેમ એક પણ આંસુ
નહિ ખેરવતાં ગુપચુપ પડી રહે, ટગર ટગર
જોવા કરે, અને બોજન પાછું કરે. આથી
હવે તે બહાદુર મદનાં કોઠાં બેસી જવા લાગ્યાં,
તેની આંખની નીચે કાળી લીટીઓ પ્રગટવા
લાગી, અને તેની આમડી રાખના જેવી ઘેરી
મૂંઠી પકડવાં લાગી. તે પોતાની કેબિનમાં
એક માનવી પેટી ઉપર બેસતો, અને દરિયા
તરફ જોતો. એની એ હાલતમાં કલાકના
કલાક વહી જતા, પણ જમાદાર એકથી ખીણ
બાજુએ નજર ફેંકતો નહિ.

હવે ગુલાં ગબરાઈ તેને ફિર પડી કે
ફેલેઅસી દીવાનો થશે. તેણીએ તેને સમ-
જાવવા પઠાવવા માટે પોતાથી ખનતું કીધું.
જે ઓરત થોડાજ દિવસ ઉપર એક બાળક
જેવી માર્કેસ અને નિરાધાર હતી તેણી આજે
એક મોટામાથ જેવી ચગોર અને સાવધ બની
ગઈ હતી. ખીજ હાથ ઉપર જે જવામદ એક
નર શીર જેવો બહાદુર હતો તે આજે એક

બકલ્યાં જેવો નિર્દોષ અને કમજોર થઈ પડ્યો
હતો. તે મોટાં કુખમાં ગિફતાર હતો, જે
કુખનો એટલોખધો ભારી બોજો હતો કે તેમાં
થી પોતાની જખાં બાહર કાઢીને પોકાર માર-
વાને પણ તે અશક્ત હતો.

અંતે ગુલનિ એક તદખીર સુત્રી—તેને
એક વાત યાદ આવી. જમાદારની કેબિનમાં
તેને મળવા સ્ટીમરનો કપ્તાન, માત્રમ, ધજોર
ડાક્ટર, વગેરે આવતા હતા; પણ તેઓ સઘળા
તેને અસ્વસ્થ જોઈ પાછા ફરતા હતા. હવે
ગુલાંએ એક સંજો તેઓને તુટક ઉપર બેગા
કીધા, કે જ્યાં જમાદાર પણ આવીને બેઠો
હતો. સઘળાના બેઠા પછી ગુલાંએ સકીનાની
વાત છેડી અને તેણીના ભક્ષા ગુણોની તારીફ
કરવા માડી. પોતે એક પાર્સી છે તે છતાં
સકીનાએ એકદમ મહમદિયાન હોધને કેવા
કેવા ઉપકારો કીધેલા તેનું વર્ણન ગુલાંએ
કરવા માંડ્યું, જે સાંભળીને બેગા મજેલા-
ઓમાંના કોઈ કોઈ ડચ્કાં ખાવા અને
ખીજઓ આંસુ ખેરવવા લાગ્યા. જમાદારની
નજર પ્રથમ તો દરિયા તરફ હતી ત્યાંજ રહી,
પણ પછી તે ગુલાંના સંજુનો તરફ ખેંચાવી
જણાઈ. પોતાના સાથીઓને રડતા જોઈ તથા
ગુલાંની આંખમાંથી તડતડ મોંતી ખરતાં
જોઈ જમાદાર તેઓ તરફ ડોળા ફાડી જોતો
બેઠો. એવામાં ગુલાંની વાતથી સ્ટીમરના
માલમનું હૈયું એટલું બધું ભરાઈ આવ્યું કે
તે મોટે સદે રડી પડ્યો.

તેને રડતો સાંભળી જમાદારનાં બેજાં ઉપ-
રનો ભાર ઓછો થયો. આંસુ ગડગડ ચાલવા
માંડ્યાં, અને તે મોટે મોટે રડવા લાગ્યો.
એ વખતથી તેની હાલત સુધરતી આવી.

પ્રકરણ ૪૭ મું.

વિધવા ગુલાં.

મુંબઈ આવી લાગીને સ્ટીમર લાંગડી. જમા-
દાર નાની મોટ મારફતે ધકાપર ઉતર્યો.

“હવે તમે કાંહાં લઈ જશો મને ?” ગુલાંએ
વિકટોરિયામાં બેસતાં જમાદારને પૂછ્યું. આ
જેના તેણી વિધવાના પોશાકમાં હતી.

“તમારા બાપને બંગલો.”

“પણ તાંહાં હું કેમ આવું ? મેં માત-
પિતાપર લખ્યું નથીની ?”

“તેનું શું છે ? તમે મારા બાપનાં છાપરાંમાં
થોડાવાર બેસજો. અખર મળ્યા મુજબ મારે
બાપ જીવતો છે. તેટલાં હું તમારા બાપને જઈ
મલીશ, વાતો કરુંશ, તમારે લગતી અખર

પોતે પાંચ લાખની દોલત લઈને આવ્યો છે તે કહેવાની તો સુકચો નહીં; અને તેણે દારા મુદાલ્લર વગેરે સાથે લડાઈ લડી તેમને માર માર્યા તે બિના સાંભળીને તો હેમજી શેઠ અકબાઈજી ગયા.

તોપણ હજી સુધી કાસમે યુવખાનું વિશે એક હર્ષ પણ શેઠને કહ્યો હતો નહિ.

“આહા, બચા, મને એવું યાચજ કે હું તુંને એક વાત કહું!” શેઠ તેના બરડા ઢાકીને બોલ્યો.

“કહો, મુરખી, મને કંઈ ખબર નહીં.” કાસમ મનજો કે શેઠ યુવાં વિશે કંઈ કહેવાના હશે, મોટે આગ્રહ કરવા લાગ્યો.

“નહિ, હમણા નહિ; કાલે—કોઈ નહિ હોય તે વખતે.”

“ને મુરખીજી, મને ખબર એવું યાચજ કે એક વાત હું તમને ખબર કહું!” કાસમની બાજુ ઉપર યુવાનું નામ આવી અટક્યું.

“બચાજી, ત્યારે તો તું મારી વાત ચેતી ગયો હોય—નહિતો તું બણતો હોય.”

“શું સહિય?”

“હું જે વાત તુંને કહેવાનો છેલ્લો તે—મારા ભેદની વાત.”

“ના ના મુરખી—તમારી વાતની મને કંઈ ખબર નથી. મારી વાત તો જીવી જ છે.”

“ત્યારે તે મને કહી દે. ચેલવી તારી વાત કહે, પછી મારી વાતનું યજ રહેશે,” જીજીજી તેને પડાવવા લાગ્યા.

“ના સહિય એમ અને નહિ. તમારી વાત જોઈએ કહો,” કાસમ શેઠની જીજાયા ઉદ્દેશવા લાગ્યો. “હું જે વાત કહેવાનો છું તે તમારે પોતાને જ લગતી છે, મુરખી.”

“ને હું જે વાત તુંને કહેવા માંડું છું તે તારે ને મારે લગતી છે. પણ તે વાત કાલે—તારી વાત આજે કર.”

“તમે હુકમ આપો તો કર.”

“મારો હુકમ છે, કહે.”

“તમે માફ કરો તો કહું.”

“મેં માફ કીધું, કહે.”

“તમે કસમ સ્વેચ્છા તો કહું,” આમ બોલીને કાસમે શેઠની તરફ કરગરીને જોયું.

“કેમ બચા, હવે છેક કાસમ આવ્યો કે? કસમ ચાતા ખવારેજી. હું કદી કસમ નહિ ખાઉં, ને ખવારેજી નહિ. જા તારાં મનમાં જેની દેહશત હોય તે મેં દૂર કીધી—મારા સંબંધી જેની તકસીર હોય તે મેં માફ કીધી—હવે કહે.”

“હવે બચ. હવે કહું, મુરખી સહિય.” આમ બોલીને કાસમ શેઠને પગે પડ્યો, અને ધુંટણપર બેસી, શકું ઉંચું કરી, અને હાથ જોડી તે બોલ્યો કે “આજને આતર, હેમજી શેઠ, તમારાં એકપુરાં બચાને માફ કરો.”

“માફ કીધું—કીધું, કીધું—મેં તો ઘણા વરસનું માફ કીધેલું જ છે. મેં તુંને ત્યારનું નહિ કહ્યું કે હું માફ કરી ચુક્યો?” તે જોઈ શેઠ પોકારી ઉઠ્યા અને કાસમને ઉઠાડવા લાગ્યા.

“ત્યારે હું તેને આહો લાવું, મુરખી! તે અગ્યારીમાં બોલી છે. મુરખીજી, મેં પાંચ પાંચ વરસ યયાં તેનું રક્ષણ કીધેલું છે ને તેના ઉપર એવી તો મમતા ખતાવી છે કે જેથી એક બાઈ પોતાની બહેન તરફ તે કદાચ જ ખતાવે. ફરમાયો તો ખીચારીને લઈ આવું તમારી આગળ.”

“તે ખીચારી? કોણ ખીચારી?” શેઠ આગ્રહતાથી પૂછ્યું.

“તમારું એકપુરું ફર્નિચર યુવાં ખીચારી, તમારી બેઠી ખીચારી! આજે તે વિધવા થઈ પડી છે, મુરખી. પોતે કીધેલી બેવકુશીને વાસ્તે આજે તે ઘણી જ પસ્તાય છે ને તમને કુખી કરવા મોટે જાગ્રદાર આંસુથી રહે છે.”

“તું દેવાનો તો નથી થયો, મારા દીકરા! તું મને આવી મળ્યો તેથી ખરું માનજે, મને નેહાએવે ખુશી જીવજીજી; પણ હવે તું યુવાંની વાત લાવે તો મને લાગેજ કે આજે બધી સપના મુરખી વાત છે ને હું ઉંઘમાં બધું જોઉંજી. ખરું કે?” હેમજી શેઠ ધ્રુવેર ઉપર ફરજાઈ પડીને બોલ્યા.

“નહિ નહિ, મુરખી. તમે આ બધી વાત તમને હુસિયારીમાં હોઈને સાંભળોજો. એ કંઈ ખવાય નથીજી.”

“પણ ત્યારે તું યુદ્ધાની વાત કેમ બોલ્યો. તે તો મરી ગયલી છે. મેં સાંભળ્યું કે તે જીવતી નથી. મેં વરસપરજ અમને કોઇએ આવીને એ વાત કહી—અરે નહિ કોઇએ અમારી પર કાગળ લખ્યું કે યુદ્ધાં એખલી અટુલી યુદ્ધરી ગઈ. ને એ ખબર વાંચીને તેની માએ—”

જુદાજુદા હવે બોલી શકાયું નહિ. તેવણ એમ કહેવા જતા હતા કે યુદ્ધાંતા યુદ્ધરવાની ખબર સાંભળીને તેની મા ગમ ખાઇ મરણ પામી હતી. પણ એ સંજુનો નિકળ્યા આગમન છાતી દબાઇ ગઇ અને સંજુનોની જગા આંસુઓએ લીધી. હોમજીયેઃ એક બચાંની માફક રડી પડ્યા.

“નહિ, નહિ, સુરખીજી; એ બધી વાત ખોટી છે. એ તમને કોણ કમળને કહ્યું? કોણ ચંડલે લખ્યું કે તે મારી પહાલી શેઠાણી મરણ પામી? બધું ગલત છે. હું કહું છું તેમ તે તો તમારી મારી ચહાતી અગ્યારીમાં ખેડી ખેડી ભણે છે. પાંચ પાંચ વરસ થયાં મેં તેને સંભાળી છે. બધે વરસ થયાં તો તે મારાં ઘેરમાં જ મારી ઓરત સાથે રહેતી હતી. સુરખીજી, યુદ્ધાંતા હું ખિરાદર

થઇને જોતી તામેદારીમાં રહી. હોતો, અને તેની મને ખિરાદર ગણીને જ માન આવે છે.”

“લાયક છે, લાયક છે. તમારો સંબંધ તેવા જ છે. શી ખોટાતાલાની કુદ્રત છે! ત્યારે મારી યુદ્ધાં જીવતી છે ખરી કે? તમે છેલ્લે હમણા સુધી કયે ગામ હતાં?”

“મધરાજમાં, સુરખી જાહેબ.”

“મારી ઉપર આવેલું કાગળ મધરાજથી જ લખેલું હતું. એમ કેમ? વારું તું મને તેની આગળ લઇ જા. બધું જણાઇ આવશે? કાંહે છે મારી દીકરી?” હોમજીયેઃ તેણીને ભેટ્યા માટે તૈયાર થઇ ઉઠ્યા.

“નહિ, નહિ, નહિ, બાવાજી જાહેબ! તમે રાત પડી ક્યાં આવશો? બીંડી બેનરની અગ્યારી કંઈ દૂર નથી. અધાં કલાકમાં હું યુદ્ધાંમાવને તમારી આગળ લાવી દાખાઈ કરું છું. તમા અહીં જ બેસો, સુરખી. ર-આ ચાલ્યો.”

ત્યારે મારી ગાડી જોડાવીને જા. ખેડા, તેને તું એકદમ મારી આગળ લઇ આવ. જો બનશે તો પેલી વાતખી હું તુંને આજની આજ કહી દેવશ. પણ તું દોર—જા, જલદી જઇને મારી ખેડીને તેરી લાવ.”

આ છેલા સંજુનો નિકળે તે આગમનનો કાચમ ઉપડી સુકવો હતો.

અકરણ ૪૮ સુ.

બાપ અને બેટી.

એક તરફથી કાચમ યુદ્ધાંને બોલા નવા દાડયો કે ખીજી તરફથી ચેકે માકાને તથા હમાલ, મસાલ વગેરેને બોલાવી બંગલામાં મધજી સાફસુફ કરાવ્યું, બિજાનાં તૈયાર કરાવ્યાં, અને તકિયાઓને નવા ગલેફો નખાવ્યા. પછી સર્વ માણસોને ફરમાવ્યું કે જેવી ગાડી દરવાજામાં આવે તેવાજ તેઓ સર્વેએ બંગલાની બાહર નિકળી જવું, તથા તેમને પાછા બોલાતવામાં આવે ત્યાંસુધી બાહર જ રહેવું.

બંરાખર અધાં કલાકમાં ગાડી ધમધમ કરતી આવી લાગી. રાત અંધારી હતી, પણ દીવાની રાશની પુરતી હતી. થોડા વાળાએ ગાડીનો દરવાજો ઉઘાડતાં જ કાચમે પ્રથમ ઉતરી પડીને યુદ્ધાંને મેદને હાથ આપ્યો અને

તેણી ધીમેથી ઉતરી. પછી કાચમે ધીમે કદમે આગળ આગળ ચાલવા માંડ્યું અને તેની પુઠે પુઠે—બળકે સાથે સાથે—યુદ્ધાં, ચાલીને એકવાર પાછી પોતાના બાપિકાં ઘરમાં દાખલ થઇ. દરવાજા આગળ જ હોમજીયેઃ તેની વાટ જોતા ઉભા હતા. તેને દાખલ થયેલી જોતાં જ તેવણે આવકાર દીધો કે—

“દીકરી યુદ્ધાં, આવ, આવ મારી આગળ!”

પણ યુદ્ધાં બાપને ભેટવાને બદલે તેવણને પગે પડી. પછી પોતાના હાથે હાથો કરી તેવણ તરફ જોઇ પોતાની તકસીર માટે મારી ચાહો. બાપે હિંચાળનથી તેને માફકીકું અને ધીમેથી તેને હાથ પકડી ગાડી. તેજ હાથો ગળાએ

પોતાની આંખમાં આંખા અને પછી તેવણનાં ત્રણ મંરતમે ઓવરણા લીધા. છેલ્લે તે ફરકાઈ પડી, અને પોતાના નેક્રે આપની છાતી ઉપર ડાકું નાખી લીધું.

અગરજે આ વેળા હરખભરેલી છાતીમાં આ આંધળોનાં માથા જોનાર કામમ ઉર્ફે જમાદાર ફતેહચંદી હાજર ન હોત, અને તેણે સમય સ્વચ્છતા ટુંવાપરી હામજીથેને પકડી લીધા ન હોત તો શુભાના આંધળાંથી આપ અને દીકરી બંને ફરજત્ત દીકરી જોઈ ઉપર બીકામાં હોત.

તેઓ બંનેને પાસેનાજ સોફા ઉપર બેસાડી દીધાં, જ્યાં શુભાની બેહાશીમાં હામજીથે તેણીનાં માથાના વાળ પકવારવા અને તેના ખરડા ઉપર હાથ ફેરવવા, તથા તેણીને હિમતના સખુનો કહેવા લાગ્યા. ધીરે ધીરે શુભા પાછી સાવધ થતી ગાલી, અને આપના માથા ભરેલા સખુનો સંભળીને તેણીની છાતી ભરાઈ આવ્યાથી તે ડચકાં આતી જણાઈ. આપે તેના ચેહરા ઉપર હાથ ફેરવી જોતાં તેણીની આંખો તદન ભીંગાઈ ગયલી જણાઈ.

કપડો દેવાનો આ વખતે હતો નહિ. હવે કપડો દેવાની જરૂર જ હતી નહિ. તે સમયે હવે તો વહી ગયો હતો. ઉમરે પહેલેલા અને પાકટ અનુભવવાળા આપે શુભાને હવે તો રાજી રાખ્યા મટિનાજ સખુનો તેના કાનમાં રડવા માંડ્યા. ગંધ-શુભાની ક્ષમા કરીને તેવણ પોલ્યા કે “દીકરા, તારી માએ મેરતી ઘંડી સુધી પુનેજ થાંદ કીધી હતી.”

હવે તે રાત પંચાર થઈ ગંધ, અને દિવસો વહેવા લાગ્યા; જે દરમિયાન શુભા પોતાનાં આપિકાં ઘરમાં પાછી નવી જુની-થઈ ગઈ.

હામજીથે કામમને ખીન્ને દિને જે વાત કહેવાની કબૂલત આવી હતી તે તેવણે તેને કહી. તે વાત આ જગાએ લંબાણથી કહેવા જોગ નથી. ચૂર વાંચનાર અત્યાર આગ-મજાના ચેતી ગયા હશે કે તે શી વાત હોવી જોઈયે. હામજીથે કામમને વખતેવખત પોતાના બેટા દાખત પોલાવતા હતા, અને શુભા તરફની તેની એક બાઈ દાખલની પ્રીતિને કુદરે તનો એક ગંભીર હતા, તે કંઈ અમસ્તું જ ન

હતું. કુકમાં કામમ હામજીથેને દીકરો હતો, અને જો શુભા પોતાના આપને આવી મંજી ન હોત તો જુદાજ પોતાની સર્વ માલમતા અને દોલત પોતાના આ દીકરાનેજ આપી જાત, એ બનવા જોગ હતું.

પણ કામમને એ દોલતની જરૂર ન હતી. તે પોતેજ દોલતમંદ હતો. સંકીનાનાં મરણ પછી એક વરસે તેણે ખીજી ઓરત કીધી, જે મરનારના નવીજ બકી નિવડી. તેનું નામખી સંકીનાજ હતું. આ સંકીના હામજીથેનાં ઘરમાં પજોરાઈ ગઈ. શુભાની તે ચાટી ચટી મિત્રી થઈ પડી.

આનજનાં મરણને ૧૧ વરસ શુભાની ગયું હતું. શેના પંગલામાં કોઈ કોઈ વાર જુના દોસ્તો મળવા આવતા હતા. હવે શુભાને પાછી ફરેલી જોઈને ઘણા મિત્રો મળવા બેઠવા લાગ્યા, તેઓમાંનો એક વીકા હીરજનાં ખાત-દાનતો ચેરાગ બહમન હતો. બહમન જ્યારે જવાન હતો ત્યારે શુભાના હાથની સંવંધી પહેલી મેંગણી કરનાર હતો, અને જો આંતજ વચમાં નડી મુઝો નહિ હોત તો શુભા પોતાની તેમજ પોતાનાં માતપિતાની અને સર્વ દોસ્ત આસ્નાઓની રાજીખુશીથી બહમનને પોતાનો હાથ આપત. પણ તે વખતે બહમનથી મેરસ હોરમજ નજર આવ્યાથી શુભા તે “હોરમજ” ના હાથમાં ગઈ, કે જે પાંછલથી હોરમન નિકળ્યો.

બહમન વીકાહીરજ આંજે પોતાનાં આપની તમામ દોલતનો ધણી હતો. અને તોપણ હજી તે પરણ્યો ન હતો. શુભાનો ‘શુંમ યયા પછી તેણે કેયેખી મોહખતે પ્રાંધવાનું’ શુતાહ ભરેલું માની લીધું હતું. એ વાતને આંજે દસ વરસ થવા આવ્યાં હતાં.

એક દાહકાં પછી તેને કાને વાંત આવી કે, શુભા પોતાના આપને ઘેર પાછી આવેછે. આથી તે ખુશ થયો, પણ શુભાને લિધવા થયલી જાંણી તે દિલગીર થયો. એક દહાડે હામજીથે તેને ખેડ મેડ ઉપર દીઠો, પોલાવ્યો અને ત્યાંથી થયલી નવી ઓળખાણને લીધે તે ખીન્ને દિને શેને મળવા આવ્યો.

એ વખતી યુલાં સાથ તેને પાછી પિછાન થઈ અને તે દાસ્તીમાં બદલાતી ચાલી.

“અરુ” બોલિયે તો બંને વચેની જીની દાસ્તી પાછી તાણ થતી ચાલી. એક દિને યુલાં પોતાના ઝોરડામાં એકલી હતી તે વેળા બહમન ગુપચુપ ચાલી આવ્યો. તેણીએ શેક્રહેડ માટે પોતાનો હાથ માયાથી આપ્યો, પણ બહમન તે પાછો છોડયો નહિ.

“યુલાં, તું મને કબૂલ રાખે નહિ ત્યાં સુધી આ નાજીક હાથ હું છોડનાર નથી.” તે બોલ્યો.

યુલાં શરમાઈ ગઈ. તેણીએ માથું નીચું નાખી દીધું. તે એક બોલ બોલી નહિ.

“યુલાં, તારેજ આતર હું આજ સુધી કુમારો છું. હું તો એજ હાલતમાં જીંદગી ગુજારનાર હતો. પણ કુદરતના હુકમ તેવો

જણાતો નથી. જેને થકી મેં જમાનો ગુમાવ્યો તે શું મને એક જમાનો પછીની નાજ પાડશે ?”

બહમનના આ સંખુનો અસરકારક હતા. યુલાં-મુગી પચેમાન થતી જણાઈ, તેણીએ હજીની પોતાનો હાથ છોડવાની માંગણી કીધી નહિ, અને બહમન તે પકડીજ રહ્યો. અતે તેણી બોલી—

“બાવાજી હા કેહે તો મારે ના નથી. પણ તોખી એક શરત—ગાંધીયુગની વિશે એક બોલવો કે બોલવા દેવો નહિ.”

શરત કબૂલ રખાઈ. બાવાજીએ હા કહ્યું. યુલાં બહમનની થઈ. અને સુખી થઈ.

સ મા પત.

એક બેરિસ્ટરે કહેલી ખાનગી વાત—સર ફ્રાંક લોકઉડ ઈંગ્લંડનો નામીયો ધારાને હિમાયતી હતો. તેના સંબંધી નીચલી રમુજ વાત ખરી બનેલી કહેવાયછે, અને તે સર ફ્રાંકના પોતાનાજ શબ્દોમાં જાહેર કરવામાં આવેછે. તે કહેછે કે—

એવું બન્યું કે એક સોલિસિટર એક કૂલ તરફથી મારી પાસે આવ્યો ત્યારે મેં તેને પુછ્યું કે “આરોપીનો બચાવ શે છે ?”

તે બોલ્યો કે “આલિબિ.”

મેં કહ્યું કે “વાહ, બચાવ તો મજાહનેછે. પણ આપણે તે સાબિત કેમ કરવો ? બધી વાત તમે મને કહો.”

તેણે કહ્યું કે “તાં ૧૫ મી માર્ચને દિને યોર્ક શહેરમાં યુનાઈ કરવાનું આપણા નિર્દોષ કૂલ ઉપર તોહમત સુકવામાં આવ્યુંછે.”

“યોર્ક ?” મેં કહ્યું. “યોર્ક તરફથી તો હું આમની મુખમાં બિરાજી છું, ત્યારે મારા સુટી કહાડનારાઓનો મારે બચાવ કરવો જોઈએ.”

“તે તો ગમે તેમ હોય, પણ યોર્કમાં યુનાઈ થયો તે વખતે આપણું કૂલ તો યોર્કમાં નહિ પણ મે.એસ્ટરમાં ઘોડદોડની શરતમાં શામેલ હતો.”

“શરતની વાત તો તમે કરેજ ના; એથી તો વળી કોઈનું દિલ કુપાશે કે આપણું કૂલ જીતી ગયું.” મેં સ્વચ્છ.

આ ઉપરથી સોલિસિટર બોલ્યો કે “ચાલો ત્યારે એમ ગોઠવો કે તે પ્લાકપૂજા આતે

હતો, જ્યાં તે એક પિઝામાં ખીર દોર પીતો હતો. આ બિના સાબિત કરવા માટે આપણુ દારૂ વેચનારી છોકરીને સાક્ષીમાં હાજર કરીશું.”

“વાત તો ખરી,” મેં કહ્યું; “પણ પિકુને દારૂ એવી વાતો કોર્ટમાં આવ્યાથી આપણાં નિર્દોષ કૂલને ચાર લાગશે ?”

“ત્યારે તમે કંઈ સચવાની, સર ફ્રાંક ?” સોલિસિટર હવે મને ગળે પડ્યો. પછી તે બોલ્યો—“વાર, એમ ગોઠવિયે કે યુનાઈ થયો તે વેળા આપણું કૂલ વુલ્વરહેપ્ટન આતે એક ક્રાઇપિટયાની કુકોને કંઈ જીવું પુરાણું ખરીદ કરતો હતો—નહિ, નહિ; પોતાની સાસુનું કફન ખરીદ કરતો હતો, જે માટે પુરાવામાં આપણી કને હિસાબનો ચોપડો છે. કેમ, આ રીતનો બચાવ ઠીક પડશે ?”

“સરતર આનાને બે પે ઉપર.”

હવે અમારાં કૂલની તપાસ ચાલી, ઉપર મુજબ અમે તેનો બચાવ કીધો, અને સધળું પુરું થયા પછી જડને મારી જોડે વાતો કરતાં મને કહ્યું કે “તમે આલિબિનો ધણી અછી બતાવી, હું ?”

“નહિ કેમ બતાવિયે, નામવર ?” મેં હસીને કહ્યું. “ત્રણ ત્રણ આલિબિમાંથી અમે આને પચંદ કીધી હતી.”

ઉપલી રમુજ વાત જો ખરી હોય તો ઈંગ્લંડ આતેખી કેવા કેવા ખોટા બચાવો ઉભા કરવામાં આવતા હશે તેનો આપણને અપાલ મજેછે.

મકી સંબંધી થોડીક જાણવા નાંધ.

મકીને ઓછા વર્ષાદ સાથે કંઈ

સંબંધ છે ?

આજ ત્રણ ત્રણ વરસો થયાં મુંબઈમાં મકીએ ધામે તાપ્યોછે, તોપણ તેનું મૂળ શું છે—તે ક્યાંથી આવી—તેને કોણ લાવ્યું—તે આપણુ ખાતરીપૂર્વક જાણતા નથી. અટકજો તો ઘણી ચર્ચા—કારણો તો ઘણાં રજુ થયાં છે—પણ એકબી સખખ ખરો પાડી આપવામાં આવ્યો નથી. હાલમાં એક નવો સખખ આપણાં મન ઉપર ઠસાવવાની તબવીજ થાયછે; પણ ચીનથી યા બગદાદથી ઉંદરો મારફતે યા ખોરાકોની વસ્તુઓ મારફતે મુંબઈમાં મકીએ જન્મ લેવાના સખખ જોવાજ હુલો આ નવો સખખ પણ અતે સાંપેત થાયછે કે કેમ તે નક્કી કરવાનું કામ વિદ્વાનોનું છે. નવો સખખ એ ખતાવવામાં આવેછે કે મુંબઈ અને પશ્ચિમ હિંદુસ્તાનમાં ૧૮૯૬ ની માસમમાં પુરતો વર્ષાદ પડ્યો નહિ—માસમના છેલ્લા બે માસ સુધી વર્ષાદ તણાઈ ગયો—તેમજ ૧૮૯૭ અને ૧૮૯૮ ની માસમમાં પણ જોષતો વર્ષાદ થયો નહિ તેથી મુંબઈમાં મકીએ ધર ધાલ્યુંછે. આમ કહેનારે મીઠું ડબ્લ્યુ. ડબ્લ્યુ. નામે એક સુખશાંતિનો ઇન્જનેર છે. તે છેક ઇંગ્લંડથી પત્ર લખી ઉપલો સખખ જાહેર કરેછે. તે કહેછે કે ૧૮૯૬ માં મુંબઈની ધીમ વસ્તી છતાં વર્ષાદ પડ્યો નહિ, તે વર્ષાદ જાવનારા પવનો કુંકાયા નહિ, અને પવનો વિના શહેરની જમીનમાંની ગલીઓ માફ યઈ થકી નહિ. વળી તે કહેછે કે ૧૮૯૬ નોજ વર્ષાદ ઓછો હોત તો મુંબઈની આસપાસ મકી ફેલાત નહિ, પણ ત્યાર પછીનાં વરસોમાંથી કમી વર્ષાદ પડવાથી મકીનો વિસ્તાર વધ્યોછે. આ અને એવીજ ખીજ દલીલોમાં કેટલી મુસાઈ છે તે દેખાડી આપવાનું કામ શહેરના લાગતાવળગતા અધિકારીઓ અને વિદ્વાનોનું છે. પણ અમે નથી ધારતા કે આ કારણો મકીના મૂળ સખખો માગી શકાય.

જંતુઓની રીતભાત.

હવે આ મકીને પેદા કરનાર એક જાતનાં બારીક જંતુઓ છે, જેઓ યાદી આંખે જોષ થકાતાં નથી, પણ જ્યારે તેમનું વંશ વધી જાયછે ત્યારે તેઓ ખુબી નજરે દેખાયછે. તેઓ હીલચાલ કરતાં જાણતાં નથી. પેટા ઉપર તેમને ખીલચાં હોય તો તેમનો રંગ ભુરા સફેદ રંગનો જણાયછે, અને ગોસ્તના શરવામાં તેઓ ઘેરા વાદળિયા રંગનાં માલુમ પડેછે. એક જંતુ લંબાઈમાં એક ઇંચના ૧૦૦૦ માં બાગ જેટલું અને પહોળાઈમાં ૨૫૦૦૦ માં બાગ જેટલું હોયછે. ડાંઉડેડ નામે તખીબની ગણતરી મુજબ જો તેઓને એકેકની જોડેજોડ ગોઠવ્યાં હોય તો ટપાળની એક ટિકિટ ઉપર ૫૦૦૦૦૦૦૦૦ જંતુઓનો મુમાસ થઈ શકેછે. આકારમાં તેઓ બારીક સળિયાં જેવાં છે, જેમના બંને છેડા ગોળ હોયછે. તેઓને પાતાના ઉધરભાવને થકી ઓક્સિજન ગ્રાસ જોષયેછે. એક સળિયો જ્યારે બે યા ત્રણ સળિયા જેવડો લાંબો બનેછે, ત્યારે તેમાંથી તેટલાં નવાં જંતુઓ નિકળેછે, અને એ રીતે થોડા કલાકમાં તેઓની સંખ્યા વધી જાયછે. ડાંઉડેડ મુજબ અગરજો આ જંતુઓને ઉધારવા માટે જોષવું સ્થાન મળ્યું તો તેઓ અસંખ્ય વધી જાયછે. અગરજો તેમને ઉધરવા માટેનો ખોરાક ખૂટી જાય પણ તેમનો નાશ કરનારા તેમના શત્રુઓ નહિ હોય અથવા કોઈ સખખો નહિ બને તો આ જંતુઓ ખોરાક વિના મહિનાઓ અને વરસો સુધી જીવતાં રહી શકેછે.

જંતુઓનો મોટો શત્રુ ગર્મી.

માણસજાતના આ શત્રુઓનો મર્વથી મોટો શત્રુ ગર્મી છે. હાંગકાંગ ખાતેની છેલ્લી મકીની જંતુઓની તપાસ લેનારાં જોષાની તખીબો ડાંઉડેડ કિતાસોતો અને પ્રોફેસર એઓવામાંની શોધખોળ મુજબ ફેબ્રુઆરી ૧૩૬ ડીગ્રી જેટલી ગર્મીથી આ જંતુઓ થોડા કલાકમાં મરી જાયછે, પણ જો ૨૧૨ ડીગ્રી જેટલી

ગર્ભી આવી હોય તો તેઓ ઘોડી મિનિટમાં જ મરણ પામે છે. સર વિલ્યમ રોબિન્સન મુજબ આ જીવુઓના મોટા શત્રુ સૂર્ય છે. સૂર્યની રાશનીમાં અગરને ૧૪૦ કીમી જેટલી ગર્ભી આવી હોય તો તે સહેલથી મરી જાય છે.

મર્કીના વર્ગો.

ગમે સાલ મુબઈ આવી ગયેલા ક્રૅચ વિદ્વાન થર્સા પ્રથમ એવું માનતા હતા કે મર્કીનાં જીવુની પેદાયશ જમીનમાં થાય છે. પણ તેણે પોતાની એ બૂલ પાછલથી કબૂલ કીધી છે. ઉંદર અને તેની જાતનાં પ્રાણીઓમાં આ જીવુઓ પ્રથમ ધર કરે છે, અને તેમની મારફતે તે જમીનમાં દાખલ થવા પામે છે. ડૉં પેન નામે તખ્તીય મુજબ મર્કી એક જાતનું એવું તાવનું દર્દ છે કે જે માદાં આદમી મારફતે તનદુરસ્ત આદમીમાં દાખલ થઈ શકે છે, જે વેળા ખીમારને ગાંઠ યા પાયું થાય છે. આપણી ટાપુના જાણીતા તખ્તીય ડૉં આર્નૅટના અભિપ્રાય મુજબ મર્કીના દર્દી આર કિસમના જોવામાં આવ્યા છે: (૧) ગાંઠ સાથની નરમ મર્કી; (૨) ગાંઠ સાથની સખ મર્કી; (૩) ગાંઠ સાથની યા તે વિનાની ફેફસાંના દર્દવાળી મર્કી; અને (૪) ટાઇફોઇડ તાવને મળતી મર્કી. વળી એ ઉપરાંત વધારે નરમ આકારમાં પણ મર્કી ચાલે છે, અને ડૉં પેન નાં મત મુજબ આવી નરમ મર્કી સખ મર્કીની શરૂઆતમાં યા તેની આખરીએ દેખાવ દે છે. આપણી ટાપુ ખાતેના એક ખીજ જાણીતા તખ્તીય ડૉં સાઇલ્ડના જણાવ્યા મુજબ ગાંઠ સાથની મર્કીનું જોર શરૂઆતથી જ ઘણું ભારી હોય છે, અને તે એકાએક દેખાવ દે છે. તાવ લાગુ થાય છે, જેની જોડે સખ માથું ફરે છે, ઉલટી થાય છે અને દર્દી લવાડાં કરે છે. એ વેળા ૧૦૪ કીમી મુધી યા તેથી પણ ઘણી તાવ વધે છે. હાંફ સહજે અને નાડી પણ જોશમાં ધબકે છે. દર્દીના ચહેરા ચિંતાવર બને છે, કાનામાં તથા કુસંગમાં કુખાર થાય છે, અને શેવ નેકળી આવી ફરે છે. પ્રથમ સ્ત્રી કે “ચાલે”નાના દાખલા મર્કીના જણાતા નાકપૂળ ખાતે વધારે

પ્રધાન ચલાવતાં જણાયું છે. કે ગાંઠ વિનાની મર્કીની તાવથી તો દર્દી તણુ આર દિવસમાં મરી જતા હતા. એ વેળા દર્દી ફેફસાંનાં દર્દથી પિડાય છે, અને તેથી એવાં દર્દને “pneumonic plague” નું નામ મળ્યું છે.

દર્દીઓની એક વિચિત્ર ખાસિયત.

મર્કીનાં દર્દીઓમાં એક નવાઈ જેવી રીત ભાત આપણા હૈથ ઓફિસર ડૉં વેચરે જોઈ છે. તે જણાવે છે કે મર્કી લાગુ પડ્યા આગમ જલ્દીથી ૧૦૦ કીમી જેટલી જ તાવ હોય તે સુધાં દર્દીનાં મનમાં પોતાનાં ઘેરનું બાહર ગમે ત્યાં નિકળી જવાનો વિચાર આવે છે, અને જુનેની કને જો પેસા હોય તો તે લાગણી રૂલવે રેશન ઉપર દોડી જાય છે. અને કોઈ ખીજે જ રેશને જઈ ઉતરે છે. તે આમ કાં કરે છે તેનું તે પોતે કશું કારણ જણાવે નથી અને તેથી જણાવી શકતા નથી. આવી રીતે ઘરની બાહર ભટકવાનો પવન સધળ વર્ગોમાં ડૉં વેચરને જણાયો છે, જેકલ પછી તેઓને સખ તાવ આવે છે, અને લવવ બકવા મંડી જાય છે.

“કાણું માત” બાબે ખાલાસે.

એક ખીજ જણાવજોગ વાત એ છે કે દર્દીઓનાં શરીર ઉપર કાળાં ધાળાં પડે છે જે ઉપરથી તેને કેટલાકો “કાણું માત” ગણે છે અને બહુ ધાસ્તી આવે છે. મધ્ય કાળ માં આવી રીતે બનવું હવું, અને તે પછી દર્દી મરણ પામ્યા વિના રહેતા ન હતા, જે ઉપરથી જ તેને ઉપલાં ભયંકાર માત (Blood Death) નું નામ મળ્યું હતું. પણ ડૉં આર્નૅટ સૂચવે છે કે મધ્ય કાળમાં ટાઇફ અને ખીજ ઝેરી તાવોને લોકો મર્કી તાવ સાથ ભેળી નાખતા હોવા જોઈએ, અને તે ઉપરથી તેઓએ ઉપલું નામ આપેલું હોવ જોઈએ.

મર્કી કેમ પા રખ વી.

મર્કીની નિયાની આખે ઉપર લખવામાં આવ્યું છે, પણ તેમ છતાં નીચે વિગતે લખીશું જીવુઓ હરકોઈ રીતે શરીરમાં દાખલ થય

પછી તેમને પુરેપુરાં ઉધરતાં, અને દર્દ પેદા કરતાં એક થેથી દસ દિવસ લાગે છે. ખીમારને ગમતું નથી, હાડકાં અને ખરડા તથા કાનામાં ડુખે છે, એકાએક જખરી તાવ આવે છે, દર્દી ગાર્લ જખી જાય છે, આંખના ડાળાની ચર્મદી બદલાઈ જઈ રતાશ પકડે છે, જીભ ઉપર વચમાં ચર્મદ થઈ જાય છે, ખીમાર ધીમે અમકાતો પાલે છે, કોઈ વાર ચુસ્કામાં જવાબ દે છે. એ પછી કાનામાં, ખગલમાં યા જડખાંની પછવાડે ગાંઠ થાય છે; કોઈ વાર એ બધે કકાણે થાય છે. આ ગાંઠને લીધે જ દર્દને “ગાંડિયા તાવની મકી” એવું નામ મળ્યું છે. કોઈ વાર ગાંઠ નથી પણ થતી; પણ તેવા સંજોગ વેળા દર્દી આંખિતો મરી જાય છે અથવા ફેફસાંના દર્દથી તે પડાય છે. આ રોગ એટલા ઝેરી છે કે ૧૦૦ દર્દીઓમાંથી ૮૦ યા તેથી વધારે મરી જાય છે. દર્દી લાંબુ પડ્યા પછી દર્દીની આંખ પર ઘણું કરીને ત્રણ દિવસમાં આવે છે.

રોગને ઉત્તેજન આપનારા સબબો.

શરીરમાં દાખલ થયેલા જંતુઓ લોહીમાં પેલથ થયા પછી આ ખરાબી કરે છે. આમડી ઉપર તેમને કોઈ માફક પડતો જગા મળવી જોઈએ, અને તે જગા ઉપરથી તેઓને લોહી તરફનો રસ્તો મળવો જોઈએ. એટલામોટે રોગ આલતો હોય તે વેળા શરીરનો જે ભાગ છોલાયો હોય, કપાયો હોય, યા જે ભાગમાંથી લોહી વહેતું હોય તેને ઢોકલો રાખવો. જંતુઓ એક જાતનો ઝેરી પદાર્થ ભેગો કરી રાખે છે તેજ મકીની નિયામીઓને કારણ આવે છે. વળી ખરાબ ગંધાતી જમીન, ગીચ વસ્તીવાળાં ઘર યા સાંકડા મહેલાઓ, હવા અને રાશની તથા સૂર્યની ગર્મી વિનાના ખોરડાઓ; એ સઘળાં આ ઝેરી જંતુઓને ઉત્તેજન આપનારા સબબો છે. અસ્વચ્છ પાણીની તેનું કારણ છે કે કેમ તે ચોક્કસ કહેવાઈ શકતું નથી, તોપણ જો હમેશાં તેમજ એવી વસ્તુની પાણી તો સ્વચ્છ હોય તેજ પીવામાં લેવું જોઈએ. વળી આપણાં કપડાં ઉપર વધારે ધ્યાન આપવું. જંતુઓ

તેમાં ખાત્રી રહે ને પછી આમડી ઉપર ચોતાની જગા મેળવી શકે એ બનવાનોગ છે. ઉંદરો ને તપાસતા રહેવું; તેઓ દર્દીવાળાં ઘરમાંથી તત્પુરસ્ત ધરમાં જંતુઓ લઈ આવે છે. મકીની અગમચેલી ઉંદરો આવે છે.

મકી સામે કેમ લડવું.

હવે આ દર્દનો અટકાવ શો? તેની સામે માણસે કેવી પ્રકારે લડત ચલાવવી? શું કરવું કે જેથી રોગ હુમલો નહિ લાવી શકે? આ સવાલોના જવાબ દુકા છે. શરીરની, ધરની, આસપાસની સુધઝાઈ રાખવી, અને ડાંઠ હાફડિનવાળી રસી સુધાવવી. સુધઝાઈ મોટે પાસ નીચલી વિગતો ધ્યાનમાં રાખવી.

૧—ધરને અછી રીતે સાફસુદ રાખવું, કચરો પુલે કાઢવો, ભીનાશ રાખવો નહિ, અને ગંદવાડ કરવો નહિ.

૨—જો જમીન ભીની જણાય, દુર્ગંધ નિકળતો હોય, તો સુકી જમીન નિકળે ત્યાં સુધી ખોદીને ભીનું મોટાં દૂર લઈ જઈ નાખવું અને નવાં મુકાં મોટાંથી જમીનનો ખાડો પુરી લેવો.

૩—ધરને અંદરથી તથા બાહરથી યુનો લગાડવો.

૪—વસ્ત્રો, ગાંસડાપોટલાં વગેરેને સુવાના ખોરડામાં લટકેલાં રાખવાં નહિ.

૫—ખારી બારણાં બનતાં સુધી ઉઘાડાં રાખવાં અને ખુલી હવાનો આવેલ વધારવો.

૬—જામરને ગંધિલાં નહિ રાખતાં, મળ વગેરે દિવસમાં બે વાર સાફ કરાવવો. એજ રીતે ગરદા અને મોચીઓ પણ સાફ રાખવી.

૭—ગાયઘેરનાં તપેલાઓ પણ એજ રીતે સાફ રાખવાં.

૮—શરીર અને તેમાં ઘાલેલાં કપડાં હમેશ સ્વચ્છ રાખવાં. જો શરીર દુખતું હોય તો થંડાને બદલે ગરમ પાણી વડે સ્નાન કરવું.

૯—ખોરાક ચઢે પણ કુવતદાર અને ઉંચા પ્રકારનો લેવો. જેખી તરકારી, બાજી યા ફજફાદિથી અતેશારને ઉત્તેજન મળે તે ખાવામાં લેવાં નહિ.

૧૦—હૃદયી જ્યાદા આનંદાન રાખવું નહીં, મોડી રાત સુધી જાગણ કરવું નહિ, અને સર્દી યા થંડીમાં ઉંઘાડા ખેસવું નહિ.

૧૧—પકાવેલાં જીરારક થંડા પડી ગયા બાદ લેવા નહિ. માખીને જીરારક ઉપર બાણ બાણવા દેવી નહિ. બાણ તરકારી પકાવ્યાં સિવાય કાચી ખાવી નહિ. પકાવ્યાં આગમજ તેને ઉકાળેલાં પાણી વડે સારીપેઠે ઘોષ માફ કરવી. જીરારક સાથ નિમક છુટથી વાપરવું, પણ એટલું બધું નહિ લેવું કે જીવ ખેચેન બને યા પેટ છુટી જાય.

૧૨—પાણી સદા તાજું અને ગાળેલું જ વાપરવું. આનંદાન માટે તેમજ કોગળો કરવા થકી જોઈતું પાણી ઉકાળીને જ ખપમાં લેવું. કુદ પણ ઉકાળ્યા પછી જ લેવું.

૧૩—હાથપગ કપાયા હોય, છોલાયા હોય, અથવા શરીરના કોઈ ભાગમાંથી લોહી વહુ હોય તો તેવા માણસે મર્કીવાળાં દર્દીની પાસે જવું નહિ; પણ જો જવું જ પડે તો પોતાના ઉપલી કિસમના ભાગોને ખાંધીને યા ઢાંકીને

જવું, જઈ આવ્યા બાદ તે ભાગો જવું માર નારી દવાનાં પાણીથી ઘોષ નાખવા.

૧૪—દર્દી આગળ જનાર ધણીએ ઉંઘા પગે જવું નહિ.

આ સર્વ ઇલાજો જોડે આને જે ચોતરફથી સર્વ માન્ય અને સુખ્ય ગણાયે છે તે મર્કીની રસીનો છે. એક પાર્શ્વી તખીને પોતાનાં બાણ માં કહેવા સુખ્ય આ રસી એક જાતનો શેરો છે. આપણુ શેરો મહેડાં વાટે શરીરમાં દાખલ કરિયે છિયે, પણ આ મર્કીના અટકાવ નો શેરો આંમડી વાટે દાખલ કરવાનો છે. માત્ર ટાંચણીની અણી બોકાય એટલું કુખ રસી સુકવી વેળા લાગેછે, એકાદ દિવસ થોડીક તાવ આવેછે, રસીવાળો ભાગ સુએછે, ગાંઠ બંધાયછે, અને જે દિવસ પછી તો કયું લાગવું જ નથી. ખીજ વારખી આ રસી સુકવામાં આવેછે. આ રીતે હથિયારબંધ થનાર ઉપર મર્કીનો હુમલો થતો નથી, અને જો થાયછે તો ખુબ જ નખજો. એમાંમાં એછું છ મહિના સુધી રસી સુકાવનાર મર્કીના હુમલા થી નિર્ભય રહી શકેછે. એ તક સમજી માણસે કદી સુકવી જોઈતી નથી.

પેરિસમાં બદમાશોનું રાજ્ય—ક્રમચૂનિસ્ટ બળવાખોરો.

પોતાનું સર્વસ્વ છોડીને ક્રાન્સની શાહાન-શાહાત ચલાવનારી જુલિયન રાણી પુછની પાયાત્ત પેરિસમાં સજમેલી જીવણ આજ છોડી નાહી, તેના આગલા અંકમાં આપેલા હેવાલથી કોની આંખમાં આંસુ નહિ આવ્યાં હોય! તેણીને નસાડનાર ક્રાન્સનો યત્ન જર્મનીનો રાજા વિલ્હમ યા તેનું લશ્કર ન હતાં; તેણીને નસાડનાર તો ખુદ તેની જ રૈય-તના લોકો હતા. આ લોકો રાજ્ય પક્ષની વિરૂધ્ધતા હતા. તેમને ક્રાન્સમાં પાદચાહતું નહિ પણ પ્રજાનું રાજ્ય જોઈતું હતું. એ બાબત-માં તેમને વખે વખે ઉચ્ચેરનારા સખખો મળતા હતા, અને આ વખે એવી ઉચ્ચેરણી કરનાર મોં રૅચિફ્ટેનામે ઉમરા આનંદાની હતો. પોતાનાં મોઠાં કુળ છતાં એ ધણી પ્રજાનાં ઉતરતાં લોકને વખે વખે ઉચ્ચેરી રાજ્ય સામે

દંગો કરાવતો હતો. એ માટે તેણે ‘ગ્લેન્ડર્ન’ (ફાલ્ગુસ) નામનું એક નજીવી કીમતનું પ-પ્રગટ કરવા માડ્યું હતું, જેમાં પાદચાહ વંશની તારી મારી સિવાય ખીજું કંઈ પ્રગ-થવા પામતું જ નહિ. પ્રજા ઉપર પડતા જુદા-તની જુદી સાચી હકીકતો વાંચીને અર્જણુ લોક ઉચ્ચેરણી જવું હતું, અને હુલડો જાગતાં હતાં. તેઓ બસ એજ માગતા કે રાજાને કહાડી સુકો અને વહિવટ સંધજો પ્રજાના હાથમાં આપો! આવા મામલાને દરમયાન એક દિને ક્રાન્સના ચેહનચાહ નેપોલ્યનના એક ચગા નામે પિયર બોનાપાર્ટે એક વર્ષ માનવત-ના અધિપતિનો જીવ લીધો, જે ઉપરથી રૅચિફ્ટે પોતાનાં પત્ર મારફતે પ્રજાનાં લોકોને ઉચ્ચેરવાની તક લીધી. પણ લોકોમાં આ ઉચ્ચેરણીનું કામ આગળ વધે તે આગમજ

તો ક્રાન્સ અને જર્મની વચ્ચે લડાઈ ઉઠી, જેનાં પરિણામ હાખલ ક્રેન્સ શેહનશાહ કેદ પકડાયો, અને તેની બાનુ ધંધલ નાસી ગઈ.

પણ ક્રાન્સની દુર્દશા એટલાંમાંજ અટકી નહિ. જે દિને યુદ્ધની પેરિસથી નાહી તેની એક દિવસ આગમજ ક્રાન્સની શેહનશાહતની કમ-બજીતા સમાચાર ચોતરફ ફરી વળ્યા હતા, અને તેથી પ્રજાનાં ઝનુની લોકો પ્રજાસત્તાક રાજ્યની માંગણી કરવા આ પાદશાહી શહેર-માં પોકારો ઉઠાવી નિકળ્યાં. તેમને એ બાબત-માં નેશનલ ગાર્ડિય નામનું લશ્કરી સિપાહી-ઓએ ટેકા આપ્યો, અને એ રીતે આ વૃક્ષની લોકોની મદદમાં લશ્કરનો એક ભાગ થામલ થયો. તા. ૪ થી સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૦ ને દિને પાછલા પહેરે આ વૃક્ષની લોકોએ “શેહનશાહનો ક્ષમ અને પ્રજાનો જય!” એવા એવા પોકારો પછી ટુધલરીના પાદશાહી મહેલ ઉપર ધુળરો લઈ જઈ તે ઉપર ફડફડ ઉડતા ઝુડાને ઉતારી પાડ્યો. એ પછી ઝનુની વૃક્ષનિયાઓએ જ્યાં શહેરના બચાવ માટેની મચલેહત કરવા થકી સભા મળનાર હતી, ત્યાં પ્રધાનો અને ખીજ સભાસદોની જગા ઉપર ખેસી જઈને તબું વૃક્ષન મચાવવા માંડ્યું. તેઓ તો મચ ક્રાન્સની ગાદી ઉપરથી ચાહ નેચાલ્યત અને તેનાં છીલપીલને દર્જ થયલાં જોવા માંગતાં હતાં. હવે ઉપલી સભાએ અંતે એવું જ કરાવ્યું કે હાલની સ્થિતિ મુજબ ક્રાન્સમાં પ્રજાસત્તાક રાજ્ય ખરપા કરવું જોઈયે. આ કામમાં આગેવાની જુદા કાષ્ટ નામે અધિકારીની હતી. એ કરાવ જહેર થતાં ઝનુની લોકમાં એટલું થર આવ્યું કે જે કોઈ શેહનશાહ અને તેનાં ખાનદાને લગતું હોય—પછી તે ગાડી ઘોડા, મહેલ, મિનારા કે બાવલાં હોય—તે સર્વનો નાશ કરવા લાગ્યું. તેઓએ નેચાલ્યતની તથા યુદ્ધનીની તસ્વીરો અને પ્રતબાંઓનો નાશ કર્યો, અને રાજ્ય સામે ઉઠેરણી કરનાર રાજકર્તેને હુલડાનું કારણ આપવા થકી કેદ કીધો હતો તેને કેદમાંથી છોડવી મથાણીની રાશની સાથ મહાજાઓમાં ફેરવ્યો અને તેનાં માનમાં ગીતો ગાયાં.

લોકોના હાથમાં જાણે અમલ આવ્યો હોય તેમ તેઓ શેહરમાં ગમે તેવી મારફત કરવા અને નિર્દોષ માણસોને હરાવ કરવા લાગ્યા. અંતે વાત એટલી રસપર ચડી કે આ વૃક્ષની, અબણ, ઝનુની લોકોએ જે પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સપ્ટેમ્બરની થરઆતમાં સ્થાપાયું હતું તેને અક્ટોબરની આખરીએ તો રદ કરવા માંડ્યું. તે રાજ્યના વડા જનરલ નોથુ, જુલ કાષ્ટ, ગેમ્પેટા વગેરે નામીયા આસામીઓ હતા, પણ તેમના હાથમાંથી સધળો અમલ પડાવી લઈને પોતાના ઘોડાક ઝુનંદા ફિગુરી બદમાશી-ના હાથમાં તે આપીને દેશની તદન ખાના-ખરાખી કરવાને આ ખેકર, ખેસખર, ખેખખર લોક ઉઠેરણું. પ્રધાનોના છવ લેવાને તે તત્પર થયું, અને તેથી તે બાવડાઓ પોતાના જનમાલની સંભાળમાં રહ્યા. આ વેળા વળી જર્મનો કુતેહ કરતા કરતા છેક પેરિસ સુધી આવી તેને ઘેરો નાખવા લાગ્યા. આ ઘેરો ૧૩૨ દિવસો સુધી ચાલુ રહ્યો, જને લગતું બચાવ અમે ગયા ફેબ્રુઆરી અને માર્ચના અંકમાં આપી ગયા છિપે. આ ઘેરા વેળાના બુખખર અને તોપોના મારાથી થયલી નુકસાનીયો પેરિસની તમામ પ્રજા કંટાળી ગઈ હતી. આ શંકેટો વચે વળી ઉપલાં વૃક્ષની લોકે પ્રજાસત્તાક રાજ્યની ખુમારીમાં હુલડો કરવા અને રાજ્યધવા એને છોડવી શહેરમાં મહિમાહિની લડાઈના નાના પાયા ઉપર ચાલુ કીધી. આ લડાઈ પ્રજાના આ વૃક્ષનિયા બદમાશી અને પ્રજા-સત્તાક રાજ્યની સત્તા ધરાવનારાઓની ફાજો વચે ચાલી. પ્રજાસત્તાક રાજ્યવાળા મુખ્ય બોર્ડેદારો સધળા શાહનશાહત વેળા ચાલતી રાજનીતિને ધિકારનાર હતા; પણ હવે તેજ રાજનીતિના તેઓ મોટા હિમાતો થઈ પડ્યા, કેમકે આ બદમાશ વૃક્ષનીઓ સામે તેમને જે હલાળો લેવા પડ્યા તે શાહનશાહત વેળા-ની આપખુદીના નેવાજ હતા. તેઓએની વૃક્ષનિયાઓનાં ઉઠેરણી કરનારાં વત્તમાન-પત્રોને બંધ પાડ્યાં, તેમના લખનારાઓને કેદ કીધા, અને ખીજ પ્રજા સજા હલાળો લીધા.

એક પુરાણ પાસી વજરની કહાણી.

“અરેબ્યન નૈટસ” નાં લાખો અને કરોડો વાંચનારાઓને જે એક નામ ખસીક હાડેન અલ રશીદના જેવું જ લાણીવું છે તે તેના માનિતા વજર જન્મકરનું છે. આ જન્મકર વજર ઇસ્લામી હતો ખરો, પણ તેનાં દિલમાં જરતોસ્તી થોહી દોડતું હતું. તેના આપનો બપાવો પાસી હતો, જરતોસ્તી મજહબ પાળનારો હતો, અને બદખ્શનાં આતશખેહ-રામનો એક મુતવલી હતો. ગિબન તો લખે છે કે તે ધરાનના પાદશાહી ખાનદાનનો હતો. યજ્ઞદેજ્ઞ શહેરિયાર પછી ધરાનનું રાજ્ય આરબોના હાથમાં ગયું, જેઓએ જરતોસ્તી મજહબ પાળનારાઓને પોતાના ઇસ્લામી મજહબમાં ફરજિયાત વટલાવ્યા, અને જેઓ નહિ વટલ્યા તેમને કાપી નાખ્યા. આમ વટલનારાઓમાંનો એક બર્મક નામે ખાનદાની જરતોસ્તી હતો, અને તેના વંશમાં ત્રીજી પહેડીએ ઉતરેલા મજકુર વજર જન્મકર હતો.

જન્મકર સાથે ખસીક હાડેનને બહુજ મિત્રાચારી હતી. ખસીકને જન્મકરની માતાએ પોતાનું કુધ પાડું હતું. ખસીક બાળક હતો તે વેળા તેના આપના શત્રુના હાથમાંથી હાડેનને જન્મકરના આપ યાહિયાએ બચાવ્યો હતો. એટલામાટે ખસીક હાડેન જન્મકરના કુધ-બાધ જેવો અને તેના આપનો ગોટો ઉપકારી હતો. આ ખસીક તવારીખમાં “અલ રશીદ” યાને “અદલ” નાં નામથી ઓળખાયો છે. પણ જન્મકર વજર અને તેના આપ, મા, તથા ૪૦ માણસોનાં આખાં કુટુંબને આ ખસીક નિર્દયપણે કાપી નખાવ્યાથી તેનાં “અદલ” નામ ઉપર સદાનો કાળો કલંક રહી ગયો છે. મીઠા પાહલનજ દેમાઇની નવી “અરેબ્યન ટેક્સ” માંથી છેલ્લા બે અંકમાં “સખાવતના શાહ તે એ !” એવે નામના વિષયમાં અમે જે પાંચ રસીલી વાર્તાઓ પ્રગટ કરીએ છે તે આ વજર જન્મકર અને તેના આપ યાહિયાનાજ સખી દિલચુદાની વાર્તાઓ છે.

બર્મકી ખાનદાન સખાવતને માટે મથકુર

યજ્ઞ ગયું છે, જેમ યાહિયા ખસીક હાડેનનો ઉસ્તાદ હતો, તેમ તેની ઓરત ખસીકની દાયા હતી. યાહિયાનો વડો બર્મક બદખ્શ શહેરના આતશખાનાનો વડો દસ્તુર હતો, જેના ઉપર આરબ સચાવાળાઓનું ગમે એટલું દખાન ચાલવા છતાં તેણે મહમદિયાન મજહબ એજિપ્ત-યાર કરીધો નહિ; પણ તેની પછી તેનાં બેટા કાહલીદ જુલમ નહિજ ખમાયાથી અંદરખા-નેથી ચુસ્ત જરતોસ્તી રહીને બહારથી ઇસ્લામી થયો. બર્મક ખસીક અબ્દુલ મલીકના વક્તમાં આરબોની તાબેદારીમાં એક ગોરા ઓદા ઉપર હતો; તેના નખીરો યાહિયા ખસીક મહદીનો વજર હતો; અને યાહિયાના બેટા જન્મકર તો ખસીક હાડેનના માનિતા વડા વજર દાખલ મથકુર હતાજ. યાહિયાની સખાવતની થોડીક વાર્તાઓ જે અમે છેલ્લા અંકમાં ઠાંકી ગયા છીએ તે ઉપરાંત એક પીજ રસીલી વાર્તા “અરેબ્યન નૈટસ” માં “હજમના છડા બાઇની વાર્તા” માં જે શાકિન વાંચનારાઓએ વાંસી હશે તેઓને વાદ આપીશું કે તેમાં જે બર્મકી ખાનદાનની પરોણાચાકરી વગેરેનું બચાવ્યું ને છે તે યાહિયા પોતે અને તેનું આપની કૃતિ.

વજર જન્મકર અને તેનાં ખાનદાનની કતલ બાબે અનેક લખનારાઓ લખાણો કરી ગયા છે. ગિબન જેવા નામીયા તવારીખવિચના આ શબ્દો છે કે “His title to the name of Al Rashid (the just) is sullied by the extirpation of the generous, perhaps the innocent, Barmecides.” “અરેબ્યન નૈટસ” ની કેરો શહેરવાળી આવૃત્તિમાં તે બર્મક ખાનદાનને પાદશાહી ખાનદાન જણાવ્યું છે. અને એ ખાનદાનીઓને “Sons of Kings” લખ્યા છે. આ ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે કદાચ બર્મક ખાનદાનનો વડો કોઈ ધરાની શાહનંદો હોય. “અરેબ્યન નૈટસ” માં “ત્રણ સેપકજની વાર્તા” આપેલ છે તેમાં જન્મકર તરફ ખસીક કેવાં ઘાતકી પણાંથી વર્તે છે તે ખુલ્લું બતાવ્યું છે, તોપણ વાર્તા લખનાર

અત્રીકેને અદલ દેખાડવાની તર્જવીજ કરતાં તવારીખની સચાઇને ઉત્તરાવી નાખીએ, અને હારને જનઅંકર તથા તેનાં ૪૦ એરીઓનાં તમામ કુટુંબને નાહક કતલ કરાવ્યું નહિ હોય એમ દેખાડયું છે. પણ જનઅંકર તરફ અત્રીકના ખરેખરા ચુસ્કાનું તો જુદું જ કારણ હતું.

શર રિચર્ડ બર્ન પોતાની “અરેબિયન નેટ્સ” માં દશમાં દફતરમાં જનઅંકર વજ્ર અને તેનાં આખાં આનંદાનના નાશના સંબંધમાં લંબા-શુધી તદ્દન જુદો જ ખોલાસો આપે છે, જેનો મારે મીઠો દેખાડની “ટેલ્સ” ઉપરથી આ કોણે ઉતારી લઇશું, કેમકે તે તદ્દન નવોજ અને વળી બહુ જલણવાળો છે. શરૂઆતમાં તે લખે છે કે અત્રીક હારને તો “એક જ મોટા ચુનાહ, કે જે ગ્રાફનનક બનાવની વિગતો નહિ જાણવામાં આવે એટલી બધી ત્રાસદાયક છે, તેથી તેના અમલ ઉપર અપકીર્તિનો એક એવો ડાગ પડ્યો છે કે જે લોહીના ડાગ હોવાથી કદી પણ ધોવાઈ જતાર નથી.” શર રિચર્ડ આ ડાગનું વર્ણન આપતાં લખે છે કે આરબ બની ગયેલા પાર્શ્વોમાં એક પુરાણ અને નામીયું આનંદાન ઓમિયાદી વંશના અત્રીકની નોકરીમાં લાંબા વજ્રથી જલણીતું હતું. ૮ મી સદીની શરૂઆતમાં એ આનંદાનનો વડો ખાલિદ બિન બર્મક અબ્બાસ વંશના પહેલા અત્રીકની નોકરીમાં જોડાયો અને અલ-મહમૂદનો વજ્ર અને અજનતથી થયો. પાછલથી અત્રીક અલ-મ-સુર હમ્મસને બદલે પેશાનું પાવતજ બગદાદ ખાતે લઈ ગયો ત્યારેખી એજ વજ્ર અમલ ઉપર હતો. તે પોતાની સખાવતો અને રાજ્યની સેવાઓ માટે બહુ વખણાયો હતો. તેનાં મરણ પછી તેનો બેટા યાહિયા વજ્રરાત ઉપર આવ્યો જે પોતાની જવાન વયથી જ ડાહ્યા અને ખબર દાર, મેખી અને ઉમદા ખવાસનો હતો. અત્રીક અલ-મેહદીએ તેને પોતાના શાહજનદા હાર-નની કેળવણીનું કામ સોંપ્યું, અને તે ઉપરથી હારન યાહિયાને બાપ લેખે ગણતો હતો. એ વેળા અલ-હાદી નામે શીત્રીએ પોતાના બેટાને અત્રીકનું તજ આપાવવા માટે દેશમાં ત્રાસ

વર્તીથી મુકયો હતો તે દરમયાન હારને શાહજન-દાનો જીવ લેવાની ઘણીએક તર્જવીજો થઈ હતી, અને તે દર વેળા યાહિયાને પોતાના આ એકાને માતમાંથી ખચાવવા માટે કાંઈ થોડી મુશ્કેલી અને મહેનત પડી ન હતી.

એમ કરતાં જ્યારે હારન તજ ઉપર આવ્યો ત્યારે તેણે યાહિયાને પોતાનો વડો વજ્ર બનાવ્યો. આ મહાન પુરૂષના માર બેટાઓ હતા:—અલ-ફઝલ જનઅંકર, મોહમદ અને મુસા. તે જમાનાના શાયરો અને ખીનઓ આ માર બેટાએને માર અનામરો (આતથ, પાણી, ખાક અને હવા) ની ઉપમા આપી ગયા છે. આ વેળા બર્મક આનંદાન કીર્તિની તે ટોચે પુરું કે જે ઉપરથી ગળડી પડવાનું ઉગમણું દેશોમાં કેવળ એક જ મનાય છે. ઉપરાંત માર બેટાઓમાંના અલ-ફઝલ તો હારને તો દુધબાષ હતો, કેમકે એ બંનેની માતાઓ વચે એટલી તો મોહબત હતી કે તેઓ એકેકના બેટાએને ધવાડવા માટે બદલી લેતી હતી. આ જવાન બહુ કામિય હતો, પણ તેનો મિત્રજ બહુ આકળો હતો; જનઅંકર તેથી ઉત્તરાજ યાને થંડા સ્વભાવનો હતો; મોહમદના વિચારો છુટા અને મેખી હતા; અને મુસા ખાહુર તથા બજવાન હતો. આ છેલા બેને માટે અલ-મસહદી કહી ગયો છે કે “તેઓ બહુ કરી ગયા, પણ કોઈને ધન દીધી ન હતી.” હારન તજે આવ્યો (૭૮૬ ઇસ્વી) ત્યારથી તે બર્મક આનંદાનનો નાશ થયો (૮૦૩ ઇસ્વી) ત્યાં સુધીનાં ૧૭ માંનાં ૧૭ વરસો સુધી રાજ્યતા ખરા હાકમે તો યાહિયા અને તેના બેટાઓ જનઅંકર અને અલ-ફઝલ હતા. આ રાજ્ય મોરિશાનિયાથી તારતરી સુધી લખાયલું હતું, જેને પડી બાગનું તેઓએજ એ મુદતમાં પોતાની આલાકી અને ખાહુડરીથી ખચાવી લીધું હતું.

હવે આવાં નામીયાં કુટુંબની પડતી આ રીતે થઈ. એક દિને કુદરેતિ નદીના કાંઠા ઉપર આવેલાં અખાર શેરેનાં અન-ઉત્તના મકામાં અત્રીક અને જનઅંકર મજાહ મારી પરવાર્ષ પછી રોત ત્યાંજ ચુમરનાર હતા. મધરાતને

શુભારે ખલીફે યાસર અલ-રિખ્સેહ નામે પોતાના આસ હજુરિયાને બોલાવીને ફરમાવ્યું કે “જામ્ફરનું માથું કાપી લાવ.” જામ્ફરે હજુ અબ્દુલકાર નામે એક અપંગ શાયર તથા જમ્શીદ ઇબ્ન ખખ્ત્યાશુ નામે ખિસ્ત્રી તખ્તીય સાથ ટોલ ટપામાં મથયુલ હતો. હજુરિયાથી પેગમ સાંભળીને જામ્ફરે તેને એમ કહી પાછો મોકલ્યો કે “તું જામ્ફરને કહે કે મેં તેનું ડાકું કાપી નાખ્યું છે. જો એ કામથી તે દિલગીર થશે તો હું તને મારી જાવ જાવનાર ગણીશ; પણ જો તેમ નહિ બનશે તો બોદાના હુકમ મુજબ થશે.” હજુરિયાએ જામ્ફરને ઉપર મુજબ ખલીફને કહ્યું ત્યારે તે એમ બોલ્યો કે “ઓ તારી માનું — સુસનાર, જો તું એક ખીજે શબ્દ મને કહેશે તો હું તેની આગમજ તારું ચર કાપીશ!” જામ્ફર પોતે પેલા હજુરિયાની પુઠે પુઠે ખલીફ શું બોલે છે તે સાંભળવા ગયો હતો, માટે ઉપલા મંજુનો પોતાને કાને પડતાંજ તેણે પોતાની આંખે પાટા બાંધ્યા અને પોતાનું ડાકું શયેર નીચે ધર્યું. ખલીફ આગળ બપારે જામ્ફરનું ડાકું રજુ કરવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે તે તરફ જોયું અને જો જામ્ફરે બોલાવીને ફરમાવ્યું કે પેલા હજુરિયાનાસરને કાપી નાખવો, કેમકે “જામ્ફરનું ડાકું કાપનારને હું જીવતો જોઈ શકતો નથી.”

જામ્ફરનો જીવ લઈનેજ ખલીફ ધરાયો નહિ. તેણે ટેશીસ નદી ઉપરના પુલને એક નાકે તેનું ડાકું અને ખીજે નાકે તેનું ધડ ઉઘું કરાવ્યું, કે જ્યાં નીચમાં નીચ તક્સીરવારોની લાશને લટકાવવામાં આવતી હતી. એ પછી થોડાકે મહિના રહીને ખલીફે જામ્ફરનાં આ ધડ તથા સરને ખાળી નખાવી તેની લાશને શેવટનું અપમાન આપ્યું. તેના ખજાનાના હિસાબમાં નીચલી બે નોઢ કરેલી મળી આવી છે કે:—

૪૦૦૦૦૦૦ દીનાર (૨૦૦૦૦૦૦ રૅપ્ડ) વજર જામ્ફર

ખિત યાહિયાને ખેલાઅત અને પોતાકેના આપ્યા

૧૦) કીરાત (પાંચ શીર્સીંગ) જામ્ફર ખર્ચકીની લાશને બાળવા માટે તેલ અને કચરાના આપ્યા.

આ રીતે પોતાના વડા વજરનો નાશ કરીને હારને અર રશીદ ચૂપ બેઠા નહિ. તેણે તેના બાપ યાહિયા અને બાઈ અલ-ફઝલને બગદાદ ખાતે પકડાવ્યા અને તેમને પાસીં લોકના કેદખાનામાં નખાવીને તેમની માટી દોલત જાત કીધી. અલ-તખ્તરીના જણાવ્યા મુજબ આખા ખર્ચકી ખાનદાનતા ૧૦૦૦ (??) થી વધારે મદદે આરત અને બંચાને ખલીફે કાપી નખાવ્યાં, અને ફકત ત્રણ જણા—યાહિયા, તેના બાઈ મોહમદ અને બેટા અલ-ફઝલ—ને જીવતા રાખ્યા. યાહિયા ખલીફના પિતા સમાન હતો, જેની ઊમર આ વખતે ૭૪ વરસની હતી, તે બાપડાને બંદીખાનામાંજ તે મરી ગયો ત્યાંમુઘી સમડાવ્યો (હિજરી ૮૦૫ માં); અને અલ-ફઝલ ત્યારબાદ ત્રણ વરસે કેદી હાલતમાંજ મરી ગયો, જેની કને વધુ દોલત ક્યાં છુપાવી હતી તે મનાવવા થૂકી તેને ૨૦૦ જેરબંધને, માર મારતા હતા. એ દુષ્કાવક બનાવ પછી ખલીફે હારને પોતે ચાર માસમાં મરી ગયો, અલ-ફઝલને માટે કહે છે કે તેના બુદ્ધા બાપને ગરમ પાણી નહિ મળતું ત્યારે આ દીકરો પાણીનાં વાસણને પોતાની છાતી સાથે દાખી પોતાનાં દિલની ગર્મથી ગરમ બનાવતો હતો!

આવો નાતરસ જુલ્લાત વર્ષાવવાનું કારણ મસઉદી અને ખીજાએ મુજબ ખલીફની વડી બહેન અબ્બાસેહ સાથની જામ્ફરની શાદી અને તેનું ફજ હવું. ખલીફે તેની કનેથી સોગંદ લીધા હતા કે તેણે તેણીને પોતાની આરત ગણવી પણ ધણી ધણીપાણીના ફજો સંબંધ રાખવો નહિ. પણ અબ્બાસેહ તો હમેલદાર ઘઈ અને એક બેટાને (ફિલ્લાકો મુજબ જોડ બાળકોનો) જન્મ આપ્યો. આ બચાને ખલીફના ડરથી શુપસુપ મક્રે મોકળાવી દેવામાં આવ્યું; પણ ખલીફની રાણી સુખીદીને જામ્ફર તથા તેની આરત ઉપર તિરસ્કાર હતો અને યાહિયા ઉપર કોઈ વાતનો ફેફર હતો, માટે તેણીને ઉપલી બિનાની ખખર મળતાંજ ખલીફના કાન ઉપર તે તરત લાવવામાં આવી, જેણે પેલાં બચાને પકડાવી મંગાવ્યું, અને તેને તેની મા અબ્બાસેહ

જોડે તેણીના ઓરડામાં ખાડા ખણી જીવનું દારૂ લીધું !

પણ ખર્ચના બર્મેક ખાનદાનની કતલનું એક જીવન કારણ દર્શાવે છે. ખલીફ તખ્તનશીન થયે ત્યારથી સાત વરસ સુધી અન્ન-ક્રમ બિન રખીઅ નામે ધણી વજર હતો, જે બર્મેક ખાનદાનનો કદો મુદ્દા હતો. હવે એ અંધારામાં ખલીફ કેદખાને નખાવેલા ત્રણ જીવને નસાડી મુકવાનાં કામમાં જામ્મકરે સખી દિલચુદની ખુશીથી મદદ આપી હતી. આ બાબે પુછવામાં આવ્યું ત્યારે જામ્મકરે પોતાની તકસીર કબૂલ કરી અને માફી માગી. ખલીફ બોલ્યો કે “તેં કીક કીધું,” પણ તે મનમાં બડબડ્યો કે “જો તારો જીવ નહિ લઉં તો બોદા મારો જીવ બંધ કરજો !” બર્મેકીનાં ખાનદાનની બારી સંખાવતો અને દમામ તથા ગંજવર દોલતને લીધે તેના શત્રુઓ વન્તેવન્તે ખલીફના દાન ભરતા હતા, વળી ધરાનમાં ધરલામી મજદૂર ફેલાય તે

આગમન એ ખાનદાનના વડવાઓ બહુ ખાતેનાં નવખહારનોં આતથખાનાં અથવા pyrothrum ના મુતવધી અને અકાખર હતા. વાહિયાને મારે ખલીફે ઘણાં કીધાં હતાં કે “જરતોસ્તી મજદૂર મોટેની દિલ-સોજીએ એનાં દિલમાં એવી તો મજબૂત જડ ધાલી છે કે એ મજદૂરને લગતાં સધળાં મકાનોનું રક્ષણ કરવાની એને લાલચ થાય છે.” એટલામાટે બર્મેકી ખાનદાનીઓ ઉપર “જના-દહેલ” હોવાનો વાંક મુકાયો હતો, કે જે નામ જંદ અવસ્તાનાં સાહીત્યોના અભ્યાસીને જ વાજખી રીતે લાગુ પડી શકે; પણ ઇસ્લામી-ઓમાં એનો આધારણ અર્થ “બોદાને નહિ માનનારા અને ખરા ધર્મથી વિરુદ્ધ જનારા” એવો થતો હતો.

પણ એ અને ખીજાં અનેક કારણો છતાં બર્મેક ખાનદાનના ના શત્રુ ખરે કારણ મુશ્કેલી અને ખર્ચના મુશ્કેલી બોદા મિવાય કોઇ જાણતું નથી.

વિદ્યા વિનોદ.

૧.

સર્પનાં જેહરનો સાબેત ઈલાજ.

માણસનાં શરીરમાં પેદા થતું પિત્ત જેહરના ઉતાર દાખલ કીમતી જાણાય છે. ખીજાં પ્રાણીઓનું પિત્ત માણસ કરતાં એ બાબતમાં વધુરે અકસીર છે; પણ સર્પથી સરસ હકીકત તો એ છે કે સસલાંનું પિત્ત સર્પનાં અને ખીજાં રાગોનાં જેહરનો સર્પથી સરસ ઉતાર છે. પ્રોફેસર ડી. આર. ફ્રેઝર કહે છે કે સર્પના જેહરના ઉતાર દાખલ પિત્ત ગુણગાર છે એટલું જ નહિ પણ ડિફ્થેરિયા વગેરે રાગો ઉપરખી તે અકસીર છે. વળી જેહરી સર્પોનું પિત્ત તેમનાં પોતાના જેહરનો ઉતાર છે. મીઠા સર્પોનું પિત્ત એટલું કામનું નથી. માણસજાતનું, તેમજ વાંદરા વગેરે પ્રાણીઓનું પિત્ત સર્પનાં પોતાનાં પિત્ત જેહર કીમતી કે અસરકારક નથી. પણ વળી જેહરી

સર્પો કરતાં સસલાંનું પિત્ત જેહરના ઉતાર મોટે સર્પોપરી સાબેત થાય છે. સર્પનાં પિત્ત કરતાં સસલાંનું સહેલથી મેળવી શકાય છે. આ શોધ બહુ કીમતી ગણાવી જોઈએ. સર્પનાં જેહરનો તેમજ ડિફ્થેરિયા ટિટેનસ વગેરે જેહરી અને જીવલેણ રાગોનો પણ ઉતાર માણસ મેળવવા પામે એના જેવી ખીજાં ખુશ ખબર પોડીજ હોવી જોઈએ.

સાઈકલની સ્વારીના કાયદા.

બાઈસિકલની સ્વારીથી શરીર ઉપર કેવી અસર થાય છે ? એ સ્વારી કરી થાકીને આવેલા ધણીઓનાં શરીરની તથા તેમના અવધવાની તપાસ લેતાં એ સ્વારી કરનારાઓ ખુશ થાય એવાં પરિણામો જોઈ શકાય છે. ત્રણ ફ્રેંચ સ્વારી મિત્ર, ફ્રેડરિક અને ફ્રેડેરે પેરિસમાં ૭૨ કલાક સુધીની આલુ સ્વારી કરી આપ્યા

શુભારે ખસીરે યાસર અન્ન-રિપ્સેહ નામે પોતાના આસ હજુરિયાને બોલાવીને ફરમાવ્યું કે “જામ્ફરનું માથું કાપી લાવ.” જામ્ફર હજુ અપ્રયત્નકાર નામે એક અપંગ શાયર તથા જમ્બીજ ધૂબન બખ્ત્યાશુ નામે ખ્રિસ્તી તખ્તીય સાથ ટોલ ટપામાં મથયુજ હતો. હજુરિયાથી પેગામ માંબળીને જામ્ફરે તેને એમ કહી પાછો મોકલ્યો કે “તું જમ્બને કહે કે મેં તેનું ડાકું કાપી નાખ્યું છે. જો એ કામથી તે દિલગીર થશે તો હું તને મારી જાત બચાવનાર ગણીશ; પણ જો તેમ નહિ બનશે તો એાદાના હુકમ મુજબ થશે.” હજુરિયાએ જમ્બને ઉપર મુજબ ખસીફને કહ્યું ત્યારે તે એમ બોલ્યો કે “એ તારી માનું — ચુસનાર, જો તું એક ખીજે શબ્દ મને કહેશે તો હું તેની આગમજ તારૂં સર કાપીશ!” જામ્ફર પોતે પેલા હજુરિયાની પુકે પુકે ખસીફ થું બોલે છે તે સાંભળવા ગયો હતો, માટે ઉપલા મખ્મુને પોતાને કાને પડતાંજ તેણે પોતાની આંખે પાટા બાંધ્યા અને પોતાનું ડાકું શરૂ નીચે ધર્યું. ખસીફ આગળ બધારે જામ્ફરનું ડાકું રજુ કરવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે તે તરફ જોયું અને જે જણને બોલાવીને ફરમાવ્યું કે પેલા હજુરિયાનાસરને કાપી નાખ્યો, કેમકે “જામ્ફરનું ડાકું કાપનારને હું જીવતો જોઈ શકતો નથી.”

જામ્ફરનો જીવ લઈનેજ ખસીફ ધરાયો નહિ. તેણે ટેંચીય નદી ઉપરના પુલને એક નાકે તેનું ડાકું અને ખીજે નાકે તેનું ધડ ઉઠું કરાવ્યું, કે જ્યાં નીચમાં નીચ તકસીરવારેની લાથને લટકાવવામાં આવતી હતી. એ પછી થોડાક મહિના રહીને ખસીફે જામ્ફરનાં આ ધડ તથા સરને ખાળી નખાવી તેની લાથને શેવટનું અપમાન આપ્યું. તેના બજાનાના હિસાબમાં નીચલી જે નોંધ કરેલી મળી આવી છે કે:—

૪૦૦૦૦૦૦ દીનાર (૨૦૦૦૦૦૦ પૈડ) વજર જામ્ફર

ખિત યાહિયાને ખિસાઅત અને પેશાકેના આપ્યા

૧૦) કીરાત (પાંચ શીર્સીંગ) જામ્ફર બર્મકીની લાથને બાળવા માટે તેજ અને કચરાના આપ્યા.

આ રીતે પોતાના વંડા વજરનો નાશ કરીને હારન આર રશીદ ચૂપ બેઠો નહિ. તેણે તેના બાપ યાહિયા અને બાઈ અલ-ફઝલને બગદાદ ખાતે પકડાવ્યા અને તેમને પાસી લોકના કેદખાનામાં નખાવીને તેમની મોટી દોલત જપ્ત કરી. અલ-તખરીના જણાવ્યા મુજબ આખા બર્મકી ખાનદાનના ૧૦૦૦ (15) થી વધારે મદદો આરત અને બચાને ખસીફે કાપી નખાવ્યાં, અને ફકત ત્રણ જણા—યાહિયા, તેના બાઈ મોહમદ અને બેટા અલ-ફઝલ—ને જીવતા રાખ્યા. યાહિયા ખસીફના પિતા સમાન હતો, જેની ઊંચર આ વખતે ૭૪ વરસની હતી, તે બાપડને બંદીખાનામાંજ તે મરી ગયો ત્યાંસુધી મજબાબો (હીજરી ૮૦૫ માં); અને અલ-ફઝલ ત્યારબાદ ત્રણ વરસે કેદી હાલતમાંજ મરી ગયો, જેની કને વધુ દોલત કયાં છુપાવી હતી તે મતાવવા યકી તેને ૨૦૦ જેરખંધને, માર મારતા હતા. એ કુખદાયક બતાવ પછી ખસીફ હારન પોતે આર માસમાં મરી ગયો. અલ-ફઝલને માટે કહે છે કે તેના બુદ્ધા બાપને ગરમ પાણી નહિ મળતું ત્યારે આ દીકરો પાણીનાં વાસણને પોતાની છાતી સાથે દાખી પોતાનાં દિલની ગર્મીથી ગરમ બનાવતો હતો!

આવો નાંતરસ જુદામાત વર્ષાવવાનું કારણ મસઉદી અને ખીજાઓ મુજબ ખસીફની વડી બહેન અબ્બાસેહ માયળી જામ્ફરની શાદી અને તેનું ફજ હતું. ખસીફ તેની કનેથી સોગંદ લીધા હતા કે તેણે તેણીને પોતાની આરત ગણવી પણ ધણી ધણીયાણીનો ફરો મંબંધ રાખ્યો નહિ. પણ અબ્બાસેહ તો હમેશદાર યહ અને એક બેટાનો (કિટલાકો મુજબ જોડ બાળકોનો) જન્મ આપ્યો. આ બચાને ખસીફના ડરથી ગુપચુપ મક્રે મોકળાવી દેવામાં આવ્યું; પણ ખસીફની રાણી ખુખીદીને જામ્ફર તથા તેની આરત ઉપર તિરસ્કાર હતો અને યાહિયા ઉપર કોઈ વાતનો કેહેર હતો, માટે તેણીને ઉપલી ખિનાની ખબર મળતાંજ ખસીફના કાન ઉપર તે તરત લાવવામાં આવી, જેણે પેલાં બચાને પકડાવી મંગાવ્યું, અને તેને તેની મા અબ્બાસેહ

ઉપરથી તેનાં બેળાંનું માપ લેવામાં આવ્યું છે; અને તે ઉપરથી જણાય છે કે બીજા આગળો ઘણા વિદ્વાનો અને કાષિય બેળાંવાળાઓ કરતાં બિસ્માર્કનું બેળું બારી હતું. દાખલા તરીકે કુવિયેનાં બેળાંનો વજન ૧૮૩૦ ગ્રામનો હતો.

બાઇરન	૧૮૦૭
કેટ	૧૬૫૦
ચિતર	૧૬૩૦
ડાંટે	૧૪૨૦

પણ એ સર્વ કરતાં બિસ્માર્કનું બેળું વધારે બારી હોયું જોઇએ, કેમકે તેનો વજન ૧૮૬૭ ગ્રામનો અથવા ૫૮ ઓંસનો ગણાયો છે. આ વજન કાંઈ બિસ્માર્કનાં મરણ પછી તેનું બેળું કહાડીને તોલી જેવાથી મળ્યો નથી, પણ તેની હયાતીમાંજ તેનાં મોટાં માથાંનું માપ લઇને અટકળવામાં આવ્યો છે. કુરેપિયનોનાં બેળાંનો મરામરી વજન ૧૩૮૦ ગ્રામનો છે, મોટે તે કરતાં ૫૦૦ ગ્રામ નેટલો વધુ વજન ધરાવનાર બળવંત મતશક્તિનો હોવાજ જોઇએ.

હવે જોકે બિસ્માર્કનાં માથાંનું માપ લઇને તેનાં બેળાંનો આ વજન કહાડેલો છે, પણ એ ઉપરથી આપણને એમ નથી માની લેવાનું કે હમણાં મોટાં માથાંમાં મોટાંજ બેળાં હોય છે, અથવા તે બેળાં બળવંત શક્તિનાંજ હોય છે. જોકે કવિ બાઇરનનું બેળું ઉપર જણાવ્યું તેમ ૧૮૦૭ ગ્રામના વજનનું હતું, તોપણ તેનું માથું નાનું હતું. આ ઉપરથી એક લખનાર કહે છે કે બિસ્માર્કનું માથું મોટું હોવા છતાં તેનું બેળું નાનું હોય એ બનવા-જોગ છે. અમે મોટાં માથાંના ધણીઓને ઓળખિયે છીએ, જેઓ લગભગ એ માથાં જેવું એક મોટું માથું ધરાવે છે, તોપણ તેમની મતશક્તિ ધણીજ કોતાહ છે. એ હિસાબે તેમનું બેળું પણ નાનું હોયું જોઇએ.

નાક—એક પિંદા; નાક—એક શીભા.

કેટલાક ધણીઓનાં મોટાં અને લાંબા નાક હોય છે, જેથી તેમનો એહરો છોક વગરનો લાગે છે. મધળી ખુબસૂર્તી આ કદરૂપાં નાકને લીધે દંકાઈ જાય છે. આજનો જમાનો

માણસને દરેક રીતે ખબરદાર, સુખી અને મોહ બનાવનારો છે. આજે વૈદકવિદ્યાની મંદદ લાંબાં કે જખરાં નાકના સંબંધમાં પણ લેવાય છે, અને જેમ બોચો માણસ મોટા દાંતથી, આંધળો મોટી આંખથી, કાનફોડો મોટા કાનથી જેવા જોઇએ તેવા બની જાય છે, તેમ નકોટા માણસ નાકવાળો બની શકે છે એટલુંજ નહિ પણ તેનું કદરૂપું, ખેડાલ નાક ડાહદાર પણ બનાવી શકાય છે. બર્તીન ખાતે ૩૦૦ જોસેફ નામે એક તખીબ વસે છે, જેણે એક માણસનાં ખેડાલ નાકને ઘાટવાણ બનાવીને તે ધણીનો જીવ બચાવ્યો છે. આ ધણીને મનથી તેનું ગંજવર નાક તેની જીંદગીના એક આપ સમાન હતું. જ્યાં તે જતો ત્યાં પહેલું ધ્યાન તેનું નાક એ સવું, અને સર્વ કોઈ તેને એજ ઇન્દ્રિયાં રાક્ષી કદને લીધે હસતા. ૩૦૦ જોસેફ આ ધણીનાં નાક ઉપર પોતાની શસ્ત્રવિદ્યા ચલાવીને નાકમાંનું હૃદય જ્યાદા માસ, ચર્ખી, હાડકાં વગેરે એવી તો સફાઈથી કાપી કહાડ્યાં, અને તેનાં નાકને એવી તો ફેતેહમંદીથી કુદ્રતી નાકની બરાબરનું બનાવી આપ્યું કે જેથી તે માણસને જીંદગી પ્યારી થઈ પડી છે અને હવે તેને દેખી કોઈ હસવું નથી.

આગ હોલવવાના સહેલા ઈલાજ.

આપણી મિલિમાં, ધરમાં, ઓફીસોમાં અને બીજે હરકોઈ કેસાણે આગ લાગે તે વેળા તે હોલવવા મોટે એક જાતના પ્રવાહીની બાટલીઓ અને બીજાં ઓજનરો રાખવામાં આવે છે, જે બહુ મોઢાં પડે છે. હાલ એક કુરેપિયન પત્રવાળો જાહેર કરે છે કે એજ મતલબને થકી સર્વ કોઈથી બની આવે એવા સહેલ અને સસ્તા ઇલાજો મોજુદ છે. તે જણાયે છે કે ૨૦ રતલ આવવાનું મીઠું લઈ તેમાં દસ રતલ માત્ર—એમાન્યાક બેળાંને એ બંનેને ૩૦ સિટર પાણીમાં નાખવાં, અને પછી આ સર્વ મિશ્રણથી પત્રા કાચની બાટલીઓ ભરવી. બાટલીઓને મજબૂત ખૂચ મારીને તે ઉપર લાખનું સીલ કરવું, એવી તલબથી કે મહિ ભરેલી જીનસો વરાળમ

રૂપે ઉડી નહિ જાય. આગની શરૂઆતમાં યા નાગી આગ વેળા આ બાટલીઓને આતશમાં ફાડી હોયતો તેમાંની મેળવણીથી આગ હોલવાઈ જાય, એમ ઉપલો પત્રવાળો આતરી આપેછે.

બાઈલું ઈંદુ શા માટે તરત બાઈ જવું જોઈયે ?

મીઠો વિલ્ચમ એય. મોહલર નામે ધણીને ચટાપટી યદ કે બાઈલું ઈંદુ ભારી કે તાણું ઈંદુ ? આ સવાલનો નિર્ણય કરવા માટે તેણે એક તાણું ઈંદુ લઈને પાંચ મિનિટ સુધી બાઈલું. તે આગમજ તેણે તે ઈંદુનો વજન કહાડયો હતો, જે મુજબ તાણું ઈંદુ ૫૩.૬૨૪૫ જેટલું

ભારી હતું. હવે જ્યારે બાઈલાં ઈંદુનો તે વજન કહાડયો ત્યારે શું પરિણામ આવ્યું આ ધણી પોતેજ દિસાબ આપેછે તેમ—

બાઈયા આગમજ ઈંદુનો વજન ૫૪.૬૨૪૫
બાઈને થકું પાડયા ધણીનો “ ૫૪.૪૮૧૦

વજનનો ઘટાડો ૦.૧૪૩૫

બાઈયા પછી બે કલાકે કહાડેલો વજન ૫૪.૪૩૧

બાઈયા પછી છ “ “ “ ૫૪.૪૨૦

- ૫૩.૬૨૪૫

૫૪.૪૨૦

એટલે વજનનો એકંદર ઘટાડો ૦.૨૦૪

આ રીતે પેલાં ઈંદુને વધારે ને વધારે વજનમાં ધરી જવું જોઈને મીઠો મોહલર એકદમ ખાઈ ગયો !

એક દિવાના માણસની વિલક્ષણ બુદ્ધિ.

અર્લસગીડના અનાયગૃહના ઉરતાદ કારિગરનું વર્ણન.

દિવાના માણસોને રાખવાનાં અનાયગૃહમાં છુપાયલા કર્ણારસ બનાવો, કદિપત કહાણીઓ અને જાંદગીના ઇતિહાસો ગ્રન્થગ્રંથોમાં બરાબ એવી વાતોને બહાર લાવેછે. પણ એવાં વર્ણનો કદી લખવામાં આવતાં હશે કે નહિ ? બનાવટમાંથી સાત્તવટને છુટું પાડવાનું, તેમજ આવી વાતોમાંથી સચાઈને જીદી પાડવાનું કામ એટલું તો બિંકટ છે કે એક ઇતિહાસ કર્તા આવું કામ માથે લેનાં ડરે. તોપણ અર્લસગીડના અનાયગૃહનો ઉરતાદ કારિગર ગયાં ૪૦ વરસ સુધી તેમાં H. J. P. ને નામે રહ્યો હતો, તેનો ઇતિહાસ બરાબર લખવામાં આવેલોછે. લાકડાંમાંથી અને હાથિદાંતમાંથી તેના બનાવેલાં અજબજબ જેવાં કોતરકામો તેની મોટી વિચારશક્તિનો અક્ષર આપેછે. અનાયગૃહમાં રહેનારાઓ વચ્ચે તેના જેવી સુંદર કદવના કરવાનો, અથવા તો શુક્તિ રચવા માટે તેના જેવી મોટી બુદ્ધિ ધરાવવાનો ખૂબી કોઈ દાખલો નોંધાયેલો નથી.

સવાલ છે કે આવું કૃષ્ણ મગજ અને આવો કિસ્મી હુનરનો શોખ ધરાવનાર અર્લસગીડમાં જાંદગી સુધીનો દિવાનો શા માટે રહેવા જોઈયે ?

H. J. P. અનાયગૃહમાં ૮૦૦ થેલ માણસોમાં પોતાને એકલાનેજ શોધકબુદ્ધિનો ધારેછે, એટલુંજ નહિ પણ પોતાને જે તક મળી તે તેણે એવાં કામો ઉપવાપરીછે કે તે પોતાને બાર હુનરબાજોમ એકલો પ્રવિન તેમજ અસાધારણ કિસ્મ યોજના અને અંતજાઈ ધરાવનાર ગણેછે H. J. P., ૪૦ વરસ અગાઉ એટલે બરાબર પોતાને બારમે વરસે, અર્લસગીડના અનાયગૃહમાં દાખલ થયો. તે વખતે એવ શ્રેણીમાં કોઈ વિદ્યાને લગતું કેળવણીપદ હતું નહિ, તેથી તેની બુદ્ધિને વહાણ બાંધવાનું યંત્રવિદ્યાનાં અને હાથીદાંત કોતરવાના નેવ શોધકબુદ્ધિનાં કામોવાળા વર્ગમાં સુક્રમ જોઈયે; કારણકે તે બિલકુલ પોતાની એ આ મુશ્કેલી શિખેછે, અને જોકે તે મુશ્કેલી ધંધામાં નથી તોપણ તેઓમાંના ધણીને ઉરતાદ છે.

કેટલાંક વરસો સુધી અનાયગૃહમાં તે સુજરાન તેનાં સર્ગવહાલાંઓ પૂર કરતાં હતાં પણ જ્યારે તેઓએ નાણાં મોકળવાનું બંધ કરીકું ત્યારે ત્યાંના શીકોકોએ તેને જાંદગી સુધીના દિવાના તરીકે ગણીને પોતાને ત્યાં

રાખ્યો. કારણકે સુધારકામમાં તેની બુદ્ધિ અનાયગ્રહને એક કિમતી નફા કરી આપેછે. અનાયગ્રહમાંના લગભગ સઘળાં કોતરકામો અને ચિત્રો H. J. P. એજ બતાવેલાંછે, અને એ રીતે કુદરતની કિમતી મદદથી પોતાનાં શુભરાતની કિમતુ કરતાં પણ વધારે કામ તે કરી આપેછે.

અર્ધમહિડમાંની તેની કુકાન એક અજ્ઞાત યંત્ર જેવું સંગ્રહસ્થાન છે. તેને જોનાર ધણી અજ્ઞાતી નાગરથીજ જોઈ લેછે કે તે કંઈ માણસની બુદ્ધિનો સાધારણ નમુનો નથી. તે ખવાઈ ગયલાં પણ મહેનતુ બાંધા સાથે આનંદી ચહેરાનો છે, અને તેની આંખો ઉઘણી અને અગમચેતી કરનાર માણસના જેવી જણાયછે. લાંબા કચ્છલી વગેલા ખાલ સાથે તેનું માથું વિચારવંત અને બરાબર ઘાટનું બતાવેલું છે.

ધણી મહેનતે ભરત ભરેલી તોપી અને પાંચ મુશોબીત પાતો પોયલા દગલા અને પાટલુન સાથે સુધારનાં કામ કરવાનાં કપડાંમાં સજ્જ થઈને તે એક કામ કરનાર તરીકે નહિ પણ કિસ્મી માણસના જુસ્સા સાથે પોતાની મેજ નજદીક બાપકાથી બેસેછે. ઘણા સંપૂર્ણ હથિયારો અને મરજીયાથી તે ઘેરાઈ ગયેલોછે. મોટા હાથિદાંતો, સાબરશિંગાંઓ અને ઘણાં દંશોમાંના અજ્ઞાત યંત્રો હવાનાંના શિંગાંઓ, તેના ત્રાણુક કોતરકામ માટેના ખાલ આપેછે. તે જે હાથિદાંત ધણીજ માયાલુ રીતે પ્રિય આવેલ્યું, જે તેના બાજમાં કાળજી રાખતો હતો, તેણે તેને માટે ત્રાકડાઓ હતો, તે ગરૂંની લાગણીથી દેખાડેલો. તેનું માથું ધણુ ખરું અસ્પષ્ટ છે, કારણકે એક આંખ વાક્ય બનાવવા માટે તેને શિખવવાની દરેક કોશિશ નિમ્મળ નિવડીછે. તોપણ સુનાકાતોની વજ્રે, સુનાકાત લેનારાઓને ક્યાંથી પોતાનું કામ ધણી મારી રીતે દેખાયછે તે જગ્યા દેખાડવાને માટે “બાઈ, કૂર્મી,” એ શબ્દો કહેવાને કદી તે જાણતો નથી.

ધણી વરસો ગેપર તેણે તે અનાયગ્રહની મંડળને સંઘણીમાં કામ કરતી એક સુંદર

મદદનીશને પરણવાને માટે રજા આપવા સાથે એક અરજી કીધી હતી. પણ એક બાપડીને બાંહે તેને એક સુનેરી શલુગારેલો વહાણને લગતો પોશાક હમિશને માટે આપવાની માગણી થઈ હતી, જે તેણે ધણી પુરીથી કબૂલ કીધી ! તે પોશાક નમુનેદાર અને ખાતરી ભરેલો હતો; પરણવાની હાંસત તેના વળી ગ્રાંખાં મગજને જોખમભરેલી અને સંદેહથી ભરપૂર જણાઈ. તેની ધણી શોધો માટે વખાણ દાખલ તેની કદર બુજવાને ખાતર એક મનવાર ઉપરથી તેને તોપનું માન આપવામાં આવેછે.

તેનું મોથી મરમ હુનરમંદીનું કામ “ગ્રેટ ઇસ્ટર્ન” (Great Eastern) નામની સ્ટીમરનો પ્રખ્યાત નમુનોછે, જેને “માછલાંઓનાં પ્રદર્શન” (Fisheries Exhibition) માં વહાણ કોતરવાનાં કામના સુંદર નમુનાઓમાંના એક તરીકે વખાણવામાં આવ્યો હતો, જેમાં તેના હાથ મિલાયે ખીબ કોઈએ એક ખીલો અથવા ખીલી ઠોકી હતી નહિ. વહાણ હંકારવાનો મર્યામાન અને મફાઈદાર પીતલન લંગરો, બરાબર બાંધણીનાં બાફેનાં “ડબ્બે” તથા વજ્રો, એ સઘળાં તેના મફાઈદાર હાથે બનાવેલાં હતાં. બહારની મદદ જે તેને મળી હતી તે માત્ર અસલ “ગ્રેટ ઇસ્ટર્ન” બારકસનું બરાબર માંપ પુરું પાડવાને લગતી હતી.

આ સુંદર નમુનો બરાબર ત્રણ વરસ અને ત્રણ મહિને પુરા થયો હતો, અને ૧૯ દિવસમાં તેણે તેનાં પેશમાં ૬૮૮૦ ખીલીઓ મારી હતી. આ પ્રવિણ પુરૂષ પોતાની કળાથી તે સ્ટીમરને ધણી મહેનતે ભરતભરેલાં વાવડાં સાથે વહાણનાં સરસા-માનથી પુરતી રીતે શલુગારીને તરતી હાથ એમ દેખાતી કીધીછે. અલકતાં મેહાંગનીનાં લાંકડાંના બતાવેલાં જાંઘી બચાવનારાં મઠવાંઓને પુરતી રીતે શલુગાર્યાછે, અને દરેક મઠવાંને વેપારને લગતી સંઘળી જોઈતા ચીજોનાં પુરતા જગ્યા સાથે અને સુંદર નાના આકારની છબી પાડેલાં હથેયો સાથે સજ્જ કીધીછે. સ્ટીમરના મઠો હાથ

લગાડવાથી પોતાની મેજે વિદ્યાધ જાય છે. તેનું સુકાન સુકાનીની મરજીને આધિન થાયછે, અને તેના દુટક અને નકશા પાડવાનો ઘોરડો તથા કુમારિયું અને હવાના આવભવ માટે કીધેલી સુક્તિઓ અમુક સ્ત્રીમરના આગેહુય એ નમુનાએ જેટ ઇસ્ત્રીના આ નમુનાની લંબાઈ ૧૦ ફુટ અને ઉંડાઈ ૧૮ ઇંચની છે, અને તેનો બાંધનાર દીવાનો ખીલે છે કે રખેને કદાચ ગાખડું પડીને તેમાં પાણી ભરાય અથવા તો ખીજી રીતે અર્જસ્તુડના વહાણ બાંધવાના મકકને તે ખરાબ લગાડ, તેટલામાટે રૂબેરૂબેર આવતા લાકડાંથી તેને બાંધવા અને બનાવવાની ડહાપણબરેલી સંભાળ તેણે લીધીછે.

સ્ત્રીમરની અંદરના શણગાર અને લાયક સીજે એક પાદશાહી મહેલ કરવાના નાના મહવાને લાયકના છે. “પ્રિન્સ આવ વેલ્સનું” સુંદર દિવાનખાનું, ” જેમ H. J. P. એ તેનું નામ પાડ્યુંછે તેમ, ગોલાખી રંગના રેશમી બિછાના, પરદા વગેરેથી શણગારવામાં આવ્યુંછે.

છપ્પીઓ, કોચો અને પરદાઓ વગેરે ખીજી તરેહવાર સીજે પણ આ કિસ્મી કળાખાતનાં ચપળ આંગળાંએજ બતાવ્યાં છે. શેષ અને સુગવડની કંઈ પણ સીજે તેમાં સુકી દેવામાં આવી નથી. સ્ત્રીમરમાં એક ઘોરડાને “મારી” બાધડીનો ઘોરડો “એવું” નામ આપ્યુંછે, જેને લાઝુ પડતી સીજે અનાય-ગૃહનો આ વહાણ બાંધનાર ખરાબર ગોઠવતાં કેમ શિખ્યો હશે, તે સમજાવવું તદ્દન અશક્ય છે.

આને તેના માટી લોખ ઘણું સરસવહાણ બનાવવાનો છે, પણ તે અશક્ય છે. હાથમાંના રમાય વડે સંભાળબરી રીતે પોતાના પૂતળાં જેવા વહાણ ઉપરથી ધૂળગી રંગકણો અગ્રેયી નાખતાં, તે વહાણના નમુનેદાર ઘરની માટી બારીઓ હુથિયારીથી ઉઘાડતા, રખેને પીતળની લાયક સીજેના ઘસીને કાઢેલા ચલકાટને નૂકાના પુગાડવાને ચોરીથી બીણી

હવા અંદર દાખલ થાય એવી ધારતી રાખતો તેને જોવો, આપણું મન પિગળી જાય એવી રીતે મનોરંજક લાગેછે.

“તેના નમુનેદાર ઘોરડા” માં ડાળદાર વહાણો સાથે બાંધેલાં અને શણગારેલા પાંચ હુંદગી બનાવનારા મહવાઓ જોતારનું ધ્યાન વધુ એવેછે.

તેનું બનાવેલું સમજીના આકારનું વહાણ શોધકશુદ્ધિનું અને મનોહર દેખાવનું, પુરવં રીતે શણગારેલું એક વહાણ છે, જે દરિયાના પક્ષિના જેવું હલકું અને સુશોભીત જાણે છે. આકાશ ઉપરથી ધીમે ધીમે ઉતરી આવતું જણાયછે. યાદગારી તરીકે તેને “અર્જસ્તુડ” નું નામ આપ્યુંછે. સમજીના સંબંધમાં, H. J. P. એ પોતાની કળાથી દોરડાં વિટાળવાનું ચંચ શોધી કાઢ્યુંછે, જેને જો બજારમાં વેચવાને માટે સુકવામાં આવ્યું હોય તો તે ચપળ અને ઉદ્યોગી ખારવાથી તે કપડાં ધોતી ધોભણ સુવીને ઘણું કામનું યથ પડશે અને માટી વિખવાતાને પાત્ર થશે એમ મનાયછે.

તેનું દ્રષ્ટાંતરથી વહાણ બાંધ્યા રંગના હાંધિદાંતની કારિગરીનો એક ઉત્તમ નમુનો છે. ચાર પાંખવાળી જળદેવીઓ તે વહાણના આગળના ભાગ ઉપરના ચાર મઢો છે; નેપચુત કાકા ત્રિશૂળ લંબને વહાણના પાછલા ભાગ ઉપર પ્રમુખસ્થાન લેયછે, તે જાણે પોતે હાથ એમ આપેલા શુદ્ધિવાન દિવાના મીં H. J. P. સમજેછે—જોકે આણે વગર શિખેલા, વિવેકાણુ શુદ્ધિનો માણસ દરિયાઈ શક્તિઓન કલ્પિત લક્ષણસુચક ચિન્હો કેમ શિખ્યો તે સમજાવવું અશક્ય છે.

ચિત્રકળામાંની તે કુશળ છે. અમુકી કોતર-કામોનાં ચિત્રો તે પાડે છે. પોતાની હુંદગીના ચિતારાખી તેણે દોર્યાછે. એક કંગાળ સુપડું, જેમાં તેનો જન્મ થયો હતો તેનું, તેમજ પોતે પોઢ્યા હતા તે પાંચણ જે ઉપર તેની માતા પોતાનાં વિવેકાણુ શુદ્ધિ અને દુખથી એવી રીતે વાંકી વળેલી, તેનું ચિ

માથે ચિતારવામાં આવ્યું છે. એકામ અને પોર્ત્રાયમથ જ્યાં તેનું બાળપણ ગુજર્યું હતું ત્યાંથીજ ત્યાંના વહાણોની અસર તેનાં મન ઉપર થઈ હોય એમ તેના ઇતિહાસપરથી જણાય છે; અને વળી પરિક્ષાઓ અને પિડાઓ જે તેણે નિશાળમાં મહત્ત કીધેલી તે પરથી પણ માત્રમ પડી આવે છે; તેનું મગજ હવેશમાં કલ્પિત વહાણો અને ઉલટા મુલટા મહાઓથી ભરપૂર હતું. મોત્તઓનું અથડામણ અને તોફાની કિનારા ઉપર પુકતો પવન તેનાં માથામાં ગણગણાટ કરી રહ્યાં હતાં. તે હકુલમાંથી નહાતી જતો અને એકામની ગોદીઓ અને વહાણ બાંધવાના ચોગાણોની આસપાસ ભટકતો. પછી તેને માત્રીને ત્યાં શિખાઉ તરીકે મુકવામાં આવ્યો હતો, પણ પોતાના માથાને રમુજી રીતે હલાવીને કોઈના અંકુશ વગર કહેતો કે “ધણાજ ખરાબ જોડા બનાવું છું”—ધણાજ સુંદર વહાણો કોતરું છું.” જ્યારે તે માત્ર છ વરસનો હતો ત્યારે તેણે મહાવાનું પોતાનું પહેલું કોતરેલું રમકડું સંપૂર્ણ કીધું હતું, અને તેના અરિદનાર પણ તેને તરત મળી ગયા હતા.

દરિયા તેને બોલાવતો હતો, તેથી તેણે માત્રીના ધંધા શિખવાનું છોડી દીધું; અને પમાર થતાં વહાણોના પેનારામાં મેલ કરવાની હોડીઓ અને નદીમાં ચાલતા મહવાઓ લંડનના યુસ ઉપરથી નિહાળવાનો કીટાં સ્વડયો. પછી ડકાઓ અને ગોદીઓની આસપાસ ભટકીને, તેઓની બાંધણીનો અભ્યાસ કરીને, અને જેની વહાણ ઉપર તેને જવાની તક મળતી. તેનાં પુટક ઉપર જઈને, તેણે વહાણ બાંધવાની નિશાને લગતું માન મેળવ્યું હતું, જેની સાથેલી તરીકે માછલાંનાં પ્રદર્શનની કમિટી તરફથી તેના નમુનેદાર વહાણને માટે તેણે આસ મર્તાશીક્ટ મેળવી હતી.

હાલનો કામદાર થા મજુર રાજના ૮ કલાક કામ કરવા મગિ છે, તેઓમનિ H. J. P. નથી, જો વેદ આસપાસ અને વિમાનિ લેવાનો તેને આગ્રહ કરતો નથી તો તે કહેતો કે મને મહવારે મુરજ ઉગે ત્યારથી તે છેક

માડી રાત સુધી કામ કરવા મગિ છે. તોપણ તે કહેતો કે “આંખની મંબાળ લેજો, રાજની અને ગરમ હવા ખરાબ છે. ૪૦ વરસો સુધી લાગત કીધેલું કામ આંખને નબળી કરે છે.”

અનાથગૃહના તેના લાંબા વસવાટમાં તેના હાથનું બનાવેલું કામ લોકોની માઠી સંખ્યા—જેવડે તે જગાની મુલાકાત લેનારાઓ અને અધિકારીઓના દોસ્ત આશનાઓ—જેઓ તેને છત્રીનાં અને કોતરેલી લાકડીના હાથાઓ વગેરે માટે દલાલી આવે છે, તેઓને જાણીતું થયું છે. ઉપજેલા નફામાંથી તે પોતાને કામ આવતી સફરને લગતી બધી સામગ્રીઓ ખરીદે છે, એટલુંજ નહિ પણ પોતાનાં વહાણના નમુનાઓ અને હાથિદંતના કોતરક્રમને માટે જરૂર જોગાં માધાં સાહિત્યો ખરીદવાને જેને અખિત્યાર આવવામાં આવે છે; જ્યારે અનાથગૃહના ફાયદાને માટે તેની નોકરી નોંધતી નથી ત્યારે તે આ કામ પોતાને ખાતર બુજાવે છે.

પોતાના એકાંત જીવને રાહત આપવા માટે તેણે પોતાને હાથે પોતાની દુકાનના સોહજતી તરીકે એક રાક્ષસી પૂતળાને કોતર્યું છે. નાટકના પરદાઓ ઉપર જેવા ચિતાર ચિતારવામાં આવે છે તેવી નાટકને લગતી કારિગરીનાં દેખાવ સાથે પરદાની બાજુએ થરેલાની દરયાઈ મલામ કરતો એક પહેરેગીર માઠી પેટીમાં ઉમ્મલો નજર આવે છે. આ તેના રાક્ષસી સાથી છે. તેણે પોતાના આ રાક્ષસને હથિયારોથી સજ્જ કરીને પોતાની નોકરીમાં ખડો કીધો છે. ખરાબર ૧૪ શીટની ઉંચાઈના બતાવીને, બહુ અને આસમાની રંગના અદ્ભૂત લક્કરી પોથાકથી શણગારીને અને પરાક્રમી લડાઈમાં જીતેલા ચાંદો લટકતા કરીને બપોર અહેરાતો આ લડવૈયો જાણે પેહેરગીરની સાકરી ખમ્બવતો હોય તેમ ઉભો છે.

જ્યારે પરદાની પછવાડેથી એક કંપાટ ઉઠાડવામાં આવે છે, ત્યારે તે રાક્ષસની ધણી માઠી છાતી ખુલ્લી થાય છે અને તે ઉભા

ક્રીડેલાં રમકડાંને સંલુગારીને પછી તેની બદલાયલી ખુબી નિહાલવાને H. J. P. ચોરી છુપાઇથી દાખલ થાય છે. જ્યારે તે રાક્ષસનું મહોડું તેના છુપાયલા શેઠની મરજીથી ઉંઘાડાંક થઇને હેવાનના જેવા દંતોની હારે દેખાડે છે ત્યારે તેના ધણી કુદરતી ચિચિયારી પાડે છે અને બચકાર રીતે ખાંચે છે.

તે રાક્ષસના મોઢા કાનો સાથે જોડલી બોલવાની ભુંગળીએમાંથી ફડફડ થતો કંઈ આવાજ નિકળે છે, જે પરથી આપણા H. J. P. તે મોલે છે એમ જાણીને પોતાના બસા પિદમતગાર યા સોહબની સાથે નિત્ય અને ખરેખર ખુશનુમા વાતો ચલાવે છે. તેની જીભ એકવાર જોડલી લાંબી છે અને જે વખતે તે હશે છે તે વખતે તેનાં મહોડાંની પહોંખોઇ-દોહડ કુટ જોડલી માપવામાં આવી છે. પોતાના શેઠનાં “ખખના” ને કોઈ લેવા. હાથ નહિ લગાડે તેની સંભાળ લેવા થકી આ દરખાનને બનાવેલા છે; કાંએકે જ્યારે સુકાનનાં દોરડાંને હાથ લગાડવામાં આવે છે ત્યારે તેની મોઢી-કાચની આંખો બચકાર રીતે જોવાને માટે કોશીય કરતી હોય તેમ આમતેમ ફરે છે અને જ્યારે “અંદર” તારની મદદથી કામ કરવામાં આવે છે ત્યારે

કન્તાતનાં બનાવેલાં આંખનાં પોપચાંઓ તરતજ અને એકકીજ વખતે ઉંઘાડાંક થવાને લીધે તે રાક્ષસી અને કુદ જીભ પળકારા મારતી હોય તેમ જણાય છે. સઘળા લશ્કરી કાયદાઓના ભંગ કરતી ગુચ્છાદાર દહાડીથી વધારે કદરબિહામણું લાગતું તેનું મોઢું માથું ખરા ડાળથી તેના મેઢંગા શરિર ઉપર ફરે છે. ખરેખર આ અબળબળ જેવાં કુતેહમંદ પુતળાં જેવા હુનરમંદ રાક્ષસની કારીગરી કોઈ પણ વખતે કોઈની નાટકશાળામાં જોવામાં આવી નથી.

વળી આ રાક્ષી, દરખાન, બૂરા રંગનાં કાગળની મોઢી નળીમાંથી બીડી પીયે છે, જેને મારે H. J. P. ખુદશી રમુજ દેખે તેની આતરી ફરે છે કે તે ખરા તંબાકુની બનાવેલી છે. H. J. P. પોતે તો ખરા તંબાકુની બનાવેલી બીડીઓ ધણી મોજથી પીયે છે, પણ પોતાના લાકડાના સાધીને માટે તેમ કરતો જણાતો નથી.

પોતાના વહાણના કાકુના સાથે અને પોતાના રાક્ષસી માથી સાથે અર્જસ્વડમાં આ વિલક્ષણ જુદાના કારિગર આલીશ ઉખોળી અને સુખી વરસો ગુલસાંચે.

DORAB

હાથ પગ વગરનાં ઉપયોગી આદમીઓ.

અગરજો કોઈ એમ ધારતું હોય કે એક માણસ જન્મથી જાડવાળો થયો—હાથે લંગડો, પગે લુલો, આંખે નિર્બળ—તો તેનાથી પોતાની ઉપજીવિકાનાં સાધનો પેદા કરી સકાય નહિ, તો એમ વિચારનાર ધણી હુનિયાના પ્રત્યેક માણસોના ઇતિહાસથી બેખબર ગણાયે. પરતેથી પૃથ્વી ઉપર કોઈની વસ્તુ નકામી બનાવી નથી તો એક જાડવાળો માણસ નિષ્પયોગી કેમ હોઈ શકે? પણ અગરજો હાથેપગે જાડવાળો યા બીજી રીતે નિર્બળ યા અચકત માણસ જો પોતાનું પોષણ કરવાને કેવળ નિરાધાર ગણાતો હોય તો નીચલાં દાખલાઓ ઉપરથી વાંચનાર શું ધારશે?

હાંડમાં કલેપહામ કર્યા મધે મીઠાંમમ જે નામે એક શબ્દ વસે છે તેના બંને હાથો તેમજ બંને પગો નથી. અને તોપણ તે પોતાનો નિર્વાહ બહુ આછી રીતે—એક તનદુરસ્ત માણસની ખરાબરનું કામ બજાવીને—કરી શકે છે. નહિ માનવા જેવી આ વાત છે કે આ ધણી ત્યાંની “ગૂડ ટેમ્પર્મે લોડન” નો સેક્રેટરી છે. હાથ નહિ હોવા છતાં તે લખી શકે છે. પોતાનાં હોઠો વડે કલમ પકડી તે એવા દરદી કહાડે છે કે જે વાંચી શકાય એવા જ નહિ પણ કેટલાકો હાથે લખે તે કરતાંની મારા છે. તેણે આ રીતે હોઠ વડે કલમ

ધરી લખવાની આડત પોતેજ પોતાને પાડીછે. લંડનનાં “ડેલી નેલ” પત્રનો પ્રતિનિધિ આ અભ્યંખ જેવા માણસ વિષે ખબર મળવાથી તેની મુદાકાત લઈ પોતાની ખાતરી કરવ ગયો હતો. તે લખેછે કે મીઠું ગેએ પોતે લખી શકેછે તે સાબિત કરવા માટે એક કાગળન પેટિયાને બાંધેલી દોરી છોડી અને તેમાંથી ખડિયો, કલમ અને કાગળ બાહર કહાડયાં. પછી એક ડગળથી વધારે કાગળોમાંથી એક તાવ જેવો કહાડયો, ખડિયાનો બૂચ ઉખેડયો, અને પછી કલમ પકડી લખવા માંડયું. આ સઘણું તેણે પોતાનાં મહેાડાં વડેજ બળચુ. આ ધણી વળી ગજે બાંધવાની શીત, ઘડિયાળની માંકળીઓ, અને એવીજ ખીજી વસ્તુઓ બનાવેછે, અને તે પોતાની મુદાકાત લેનારાઓને વેચેછે. આ વસ્તુઓની તે પોતાના હોઠ, દાંત, હાથ વડે બનાવેછે. આ અભ્યંખ જેવો માણસ વળી પોતાના ધરનું નાના પ્રકારનું સર્વ કામકાજ પણ પોતેજ એકલે હાથે બજાવેછે, તેા જોકે ખરું જોતાં તેનો એક પણ હાથ નથી. તે પોટા છેલેછે, સરમાંમાં ઉપરથી ધૂળ પખોડેછે, અને સોપમાં દોરે પોયેછે. અલબત્ત એ સઘણું મહેાડામાં પકડીનેજ તે કરેછે. કિસ્મી લોકો પોતાની તનદુરસ્ત હાલતમાં જેવી આછી વસ્તુઓ બનાવી શકેછે તેવીજ આછી રીતે હોમસ જે ઉપર કહેલી વેચવાની વસ્તુઓ બનાવે છે. કોઈ અજાણો ધણી તો એમજ છેતરાય કે આ વસ્તુ કોઈએ પોતાને હાથેજ બનાવીછે.

પણ ટોમસ જે ને આજે હયાત છે તેનાં કર્ણજ ને વાંચનારને અચરત કરી શકે તેા નીચલા દાખલાવાળા મેઘુ બકિંગર વિષે તે શું વિચારશે? મેઘુ એક જર્મન હતો, અને ન્યુરેમ્બર્ગમાં ૧૬૭૪માં જન્મ્યો હતો. તેની ઉપલા ટોમસ જેની માફજ હાથ પગ વગરનો હતો. તેના હાથના પહેાંચા ન હતા, અને કોણી આગળથી પુકાં લટકતાં હતાં. પણ તેના પગતો છેક જગે સુધી ગેમ યદ્ય ગપતા હતા. લગભગ કમરે સુધી તેનાં શરીરનો હેઠલો ભાગ કપાઈ ગયેલો

હતો. ગોયા તે અર્ધાં કદનોજ માણસ હતો અને તોપણ તે ૪૮ વરસ જીવવા પામ્યો હતો. તેનું કદ માત્ર ૨૯ ઇંચ એટલે ૨૫ શીટનું હવું, અને તોપણ વાંચનાર માનશે? તે ચારે વાર પરણ્યો હતો અને ૧૧ છોકરાંનો પિતા થવા પામ્યો હતો! તેનાં માતપિતાનાં ૬ છોકરાંમાં તે સર્વથી નાનો અને ૮ મો છોકરો હતો. તેનાં માતપિતાએ તેને શહેર શહેર એક નવાઈ દાખલ દેખાડવા લઈ જઈ પેસા પેદા કરીલા જાણતા નથી; તોપણ ઉમરે પુગ્યા પછી તેને વિચેની ખબર મળવાથી અમીરથી ફકીર સુધીનાં હજારે લોકો તેને જોવા આવતાં હતાં. આ કુદ્રતની અભ્યંખની જેવા આદમીએ પોતાનો બાળપણનો વખત નકાચો નહિ ગુજારતાં ગાયનવિદ્યાની તાલીમ લેવામાં રોક્યો, અને તેનાં શરીરની ઝાડનો બદલો ઇશ્વરે તેને બુદ્ધિવાન બનાવીને વાળી આપ્યો. ગાયનનાં તરેહવાર યંત્રો તે વગાડી જાણતો હતો, અને તેમાં એક શિખાઉ જેવું નહિ પણ એક ઉસ્તાદ યા ખાં જેવું માન બતાવતો હતો. વળી વગાડવા જોડે ગાયનનાં યંત્રો બનાવવાનું પણ તેને ધણુંજ સરસ માન હોવાથી તેની યોજના મુજબનાં યંત્રો બનાવવામાં આવતાં હતાં.

પણ મેઘુ બકિંગરને કુદ્રતનાં સાહેબે એટલીજ ખુબી બદલી ન હતી. તેના હાથ નહિ હોવાં છતાં ઘણાજ સરસ હરફ લખવાની તે ખુબી ધરાવતો હતો. વળી અરીર લોકોનાં ખાનદાનને લગતી નિશાનીઓ તસ્વીરોના ચિતાર, કુદ્રતના દેખાવો, વગેરે તે દોરી તથા ચિતારી જાણતો હતો. ખીજા હાથ ઉપર પાંના યાં પાંચા વડે તે રમતોં એકતોં હતો, અને તે રમતોંમાં એટલો બધો કુશળ હતો કે ગમે એવો હુશિયાર રમતિયાળ તેને કમી યા હરાવી શકતો ન હતો.

આવી રીતની કુશળતાં પછી આ ધણી પેસા પેદા કરી શકે તેમાં નવાંઈ નથી. તે પોતાનું બુદ્ધિબળ હવે જોડેરમાં દેખાડવા લાગ્યો, અને લોકોને ખુશ કરી તેમની રસ મા મેળવવા લાગ્યો. આ તમાથાઓ વળી

તે જાડુધના જોવા કરતો હતો, અને હાથ પણ નહિ હોવા છતાં તે તમાચગીરને કેમ ઠગી શકતો હશે એ એક અચરતી છે. તે હાથ વગર પોતાનાં કુડાંઓ વચે અચ્ચો પકડીને પોતાની દાદી બોડતો હતો, અને એવી મક્કાધથી એ કામ બજાવતો હતો કે જરાખી જખમ પડતો નહિ. પોતાના ધણો ખરો વજ્ર તે લખવા યા ઉપર કહ્યું તેવાં ચિત્રો દોરવામાં યુજારતો, અને તે મધ્યમાં એટલાંબધાં ખુખીવાળાં હતાં કે તેની મુઝાકાતે જનારાંઓ તે ખુશીથી ખરી-દતાં હતાં. આ રીતે તેના ધંધા ચાલતો અને તમાચાઓ કરી તે પાંચ પૈસા કુદી કહાડતો તે વડે તેનાં કુડાંબનો નિર્વાહ ધણીજ અછી રીતે ચાલતો હતો. ખીજાઓનાં ચિત્રો જોડે તેણે એકવાર પોતાનું ખી ચિત્ર દોર્યું હતું, જેમાં પોતાને માથે પહેરેલી ખાલની ટોપીનાં યુધાં-ઓમાં તેણે ખિસ્કી ધર્મ પુસ્તક માહેલાં છ ગાયનો તથા ધંધર સ્તુતિ બહુજ મક્કાધથી દાખલ કરવામાં ફતેહ મેળવી હતી.

તેની ચાર બાવડીઓ મળીને તેને ૧૧ છોકરાં થયાં હતાં. એક બાવડી તે બાવડા સાથે બહુ નરસી ચાલ ચલાવતી. હતી—વારે ધડીએ તેને મારતી અને નાંલાયક અપમાનો આપતી હતી. લાંબો વજ્ર મુઠી તો મેથુ આ મધ્યું ખમી ગયો, અને બાવડીની ચાલ ઉપર અપમાડ કરી ગયો. પણ એક વાર તે એટલા-બધા તો ગુસ્સે થઇ ગયો કે પેલી કક્કસા ઉપર ખનીસની માફક ઉછળ્યો તેને નીચે તોડી પાડી, અને પોતાનાં કુડાં વડે એવી તો કેસરી જમાડી કે તે મરતી. મરતી બચી અતે જ્યારે તેણીએ પોતાનાં કામ માટે માફ માંગી અને બલિષ્ઠમાં સારી વર્તણૂક માટે કબૂલત આપી, ત્યારેજ તે ઉઠી ઉભો થયો અને તેણીને ઊઠવા દીધી. આ પછી પેલી વંકેલ ઠેકાણે આવી ગઇ હતી. મેથુ બકિંગર ૧૭૨૨ માં મરી ગયો હતો.

કવિ બીરબળનાં નીતિ બાણ.

(દોહા.)

પાપા હીરા લાખકા, આપા બેચન કાજ;
છિના લિપા છકકડે લગા, જૌરી દગાહિબાજ.
જો પૂછો સખ બાત તો સાચે મેં કહા ચોર;
સુનિયે શયદ સુસ્તાન હુમ, આપહિ મેરા ચોર.
જૌરીકા હીરા હિરા, કવિકા હિરા કવન;
તરની હિરા તન અપ, પરમિની મન પાવન.
જૌરી આહક રતનકી, શુન આહક રાજન;
કવિતા આહકકો રસિક, ભૂપતિ ભોજ સમાન.
હિરા મિરાકી મંડડી, ગંવારમે મત ખોલ;
જૌરી ખિન કૌરિ ન મિલે, કૌરુભકા બી ખોલ.
હથી હીરા કાળ્ય હૈ, દે જાકે દરબાર;
મા કરે મૂલ અમૂલકા, મૂલ ન મિલે બજાર.
આહે રાત જાગત ખડે, મમ રસકે મહા શકે;
પૈં કહ સુખે સુખે સદા, ખાલકે માતા સતકે.
મલત મમકે શમશેર શત, જલજા જડ હો જાત;
એસી નિસ્કી સૈન ઇકે, કહા બૈનકી બાત.
કૈસા કોખલ પ્રથમ થા, અજ કપોં એસા કર;
મેં પુલકે મસ્તકે ધરા, પહી યુગા હૈ સુર.
સંસ્કૃત સ્વકિયા સ્નેહસુખ, અગલ સૌચકર શાંત;
પ્રાકૃત પરકિષ પ્રીતિ પુનિ, અચર સૌચકર સાંત.
સ્વકિયા સુખ સસિ પુનં સમ, શુકસિ પરકિષ પ્રીત;
અવકે પલકસી તનુ તનકે, કુસાધે કાલ અનિચ;

લિખ પહિલો તન ધન ફુલો, વિધા પંચમ સ્થાન;
પૈં ઉપદેશહિ દેત જો, જગતિ ગતિકે જાન
અરિનારી અપ મૃત્યુકે, ધર હૈ હારોહાર;
જોતસિ ઇસ્મેં કપા કહા, જાનત સખ સંસાર.
મંત્રિ લોહિતાંગસી, રાખિનિ રાનિ નિશક;
ચિત્તિનિ ચિદહર શુક સખ, પહિનિ પુણં, મયંક.
જન તું અપને જન્મ દિન, કરશે ઉચ્છવ આપ;
મરન દીન તૌં સખહિ મિલ, લડકુ ખાપડે બાપ.
આપા કબુ લાપા નહિ, ગપા ગપા જગ રોગ;
એસે જગકે મરન દિન, ખિત કહા સુમરન લેગ.
ઉચ્છવ સખકે મરન દિન, નિલ ધરમેંહી હોપ;
જગમેં ઉચ્છવ જન્મ દિન, એસા ખિરલા કોપ.
કુલદીપકે હોનાં કહિત, દેશદીપકે ફુલેંબ;
જગદીપકે જગદીશકો, અંશ મનુષ્ય અલબ.
લગત જગતમેં નહિ કહા, સુનિડો ચાલી સાચ;
શરી શરાંકે મૃગાંકે સંગ, રાખ સુધાકર વાચ.
દોષદર્શી યુન અંધકો, ગિત યુની અંધમ અમાગ;
શદ સુધાકર શુકમેં, સસ શોધત રસ ત્યામ.
સાગરકો જલ સોસ ધર, જલ ધરમેં જપે તોષ;
નાગરકે ધર કોષ કે, ગાગર ગરિખ પ્રદોષ.
કુખમેંસે સુખ હોત હૈ, ડર મત દેખહિ દુઃખ;
ગિતનો દુઃખહિ તાપકો, ગિતનો વૃષ્ટિ સુખ.
જન સંકુકે યુન રતન સુખ, તાહી રીન્ને તોલ;
આહકે નિના ન ખોલિયે, કુંચી બચત રસાલ.

બાત બહાકે બોલ મત, જુઠું બહે જન ચોત;
નાગરકોહી નાગર, એક હરેમે હોત.
તરની ભરની કરત સો બિન ધન કિરકે કાળ;
મહેસુલી સંહી લગે, રાજા રાજ ધિરાળ.
હસ હસ જલ મુસે રવિ, ધન બરસે હો ચોર;
તાપિ મેષ મહારાજ અપ, દિનકર કઠિન કઠોર.
હપ અર્ધ દે અર્ધકો, તર ધર્મિય પ્રભાત;
તપે ઉપારે તબ સખી, દરિયા અપ દુઆત.
તવિત ધરાકે શિર ધરા, અંધર છાકે આત;
સાગર ખારા કર મિદા, ધન્ય ધની બગવાત;
કેસો રાજ મલાબનો, મેસો રીપ સુજાત;
લેસો લગે ન લોગકો, દે સો સુખ સાસાત.
સાગર ગાગર સર્વકી શકિતબલુ સુખ યલ;
અપ અપ આપ રૂપ, મેધલેત મહેસુલ.
બદનામી જુરી બહુત, જગમે જાત નિરાક;
એક કલકે કારને, સણ સણ સિણહિ અપક.
કર્પાહિ કિંઈ સિણ સખ કલા, સુત શકે કલુ બૈત;
રસ દર્શકી તરરમે, અમત પે તુ એન.
મૂક મપકે કલકે જન, તાકત બાખત મુખ;
ફટ દટિ નહિ કર શકે, શર સુર સનુખ.
જા બાહલકો સિંધુજલ, ઉછલહિ લેટત આપ;
વખાંરતમે હપસે, દેખ રવરાત પ્રતાપ.
સુક સુક ધત દેત જલ, જાપિ સિંધુ સખ કોપ;
અમત અવનીપાલ કર્પે, કરે અનીત દોષ.
તદી નયા જલ પાવકે, ફેલિ કિયા સખ ખવાર;
કોર શ્રીમકે અપ બખત, ધૂલ મૂળ નિધાર.
રંગ ખિરમ મનોહરી, પતાર પવેધરી વૃંદ;
મિત દરાધિર રત્ન હો, માપ મદાપા મંદ.

જન દિન કરકે કિરકો, કીર્તિ પરાવતન;
સોજાકી રવીં પાવતા, ત્યાંહિ હોત ઉત્પન.
પૂત પરાવતન કરત, કિરત મની માનીક;
અલે અરાત અલે મદા, પત્યર જો અવસીક.
સુક સુગુરુપ સુરજ પક, બિબિધ કીર્તિ પ્રતિબંબ;
લાલ લિલમ મિદી રેટિક, અંબુ આદિ આલંબ.
નરમ સુખક સંતોગિકો, ગરમ બિજોગી માતા;
કર્મ મર્મ બરિ રોગિકો, કાલિ પુણિમા રાતા.

(અવેચો.)

અપેકું ખેઠ જિખાઈ આરસી, ખેલેરું ખેઠકે રાગ
સુનાવે;
હરીઝ ગમારકે હાથ દિધો, જોસે રવાનકે અંગ
સુગંધ મગાયો;
મકંઈ હાથ કપૂરકી બીડી, ગદ્દીકી પીઠ બનાત
ઉઠાયો;
મૂરખ આગે કવિત પદયો, (જોસે) તોસકે આગે
મૂંદંગ બજાયો.

(કવિત.)

સુર જનકી રસના આર બાસના કુલેલુંકી,
બોલે બિન બોલે બિન, કહો કેસે જાનિયે;
સોદા તે સોદાગરકો, મિતલસે તે મહુલકની,
શુનિજન કોવાર વાકે બોલતે પિંછાનિયે;
મોતી સખ એક રંગ (પણ) મોતીમે અગોલ નંગ;
મિલેગા ઝવેરી જળ, કિમત કર જાનિયે;
કહત કબિ ખિરબલ, સુના શાકે અકબર,
આભીકો તોલ એક બોલસે પિંછાનિયે.
[“માહિત્ય મંદ” માંથી.]

માસિક.

વિદ્યા હુનરને લગતી નવી જાણવાજોગ બાબતો.

મહાશાગરોના વિસ્તાર—પેસિફિક મહા-
ાગર એવડા માટા છે કે તેનાં પાણી
૫૦૦૦૦૦૦ ચોરસ મૈલ ઉપર ફરી વળ્યાં
કે. એટલાન્ટિક મહાશાગર તેનાથી ત્રણ ગણા
રતાંખી વધારે નાના છે, કેમકે તેનાં પાણી
૧૦ વિસ્તાર ફક્ત ૨૫૦૦૦૦૦૦ ચોરસ મૈલ
જેટલા છે. બૃગ્ધ્ય સમુદ્રનો વિસ્તાર માત્ર
૧૦૦૦૦૦૦ ચોરસ મૈલ જેટલો છે.

*

બાળકાકી નાખનારાં કિરણ—“રંજન ર”
અથવા X કિરણને નામે આપવાની નવી
શાયનીના અગણિત ઉપયોગોમાની એક એ
છે કે જે જગા ઉપરના વાળ કાઢી નાખવા
હોય તે જગા ઉપર આ શાયનીનાં કિરણ
પડવા દીધાં હોય તો તમામ બાળ પ્કી જાય-
છે. પણ જે ડગળ વખત દશ દશ મિનિટ સુધી
કિરણ દેખાડવા પછીજ આ પરિણામ નિપજે.

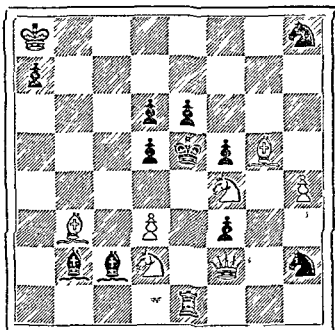
*

જોદા તરફ તિરસ્કાર—ક્રૅચ પ્રબને કમ-
ખખ્તાએજ ઘેરીછે. ત્યાંના લોક અગાંતિ-
માન થતાં આશ્ચર્ય. ફર્ન દોની વસ્તીવાડીનાજ
તેમને ધિક્કાર નથી, પણ તેઓ જોદા તરફ
પણ તિરસ્કાર બતાવવા લાગ્યાછે. નાનાં
બાળકોને નિશાળોમાં શિખવવામાં આવતી
ચોપડીઓમાંથી “જોદા” શબ્દ છેકી નાખ-
વામાં આવ્યોછે, અને હવે ક્રૅચ સરકારે
પોતાના શિક્ષકો ઉપરથી પણ જોદાનું નામ
કાઢી નાખવાનું નકી કીધુંછે.

*

દુધ ગરમ કરવાના ફાયદા—અનેક રોગો
દુધ મારફતે પેદા થતાજણ્યામાછે, તેઓમાં હાલ
ક્યારેક વધ્યોછે. ઈંગ્લેન્ડમાં જેઓ દુધ ગરમ
કર્પા વિના વાપરેછે, તેઓ બાળકોમાં આ
રોગને જન્મ આપતાં જણ્યામાછે. દુધને હમેશાં
ગરમ કરીનેજ ઉપયોગમાં લેવું સલામતી
બેરહું છે..

શેત્રંજની બાજી ૩૩૪ મી. કાળાં.

સફેદ.

પ્રથમ સફેદની ચાલણ છે અને કાળાંની ત્રીજી હાથે માઅત છે.

ખેલા સો

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
૬	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪
૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨
૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦
૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮
૪૯	૫૦	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬
૫૭	૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪

શેત્રંજની બાજી ૩૩૪ મીનો :—

- ૧—સફેદ ઘોડાને ૧૯ મે ધર ખેસો,
કાળો પાદશાહ ૨૭ મે ધર જશે;
- ૨—વજીરને ૩૬ મે ધર ખેસો,
કાળું ગમે ત્યાં જાય;
- ૩—તે મુજબ માઅત.

ખૂબ ર.

આ અંકમાં પુરી થયેલી વાર્તા—“Assigned to his Wife”
એ નામની ઇંગ્લેજ વાર્તા ઉપરથી ચોમ્સ ફેરફારો ગાય ઉપજાવી કાઢી હતી.
નૂરેએનમના આવતા અંકથી નીચેની વાર્તા શરૂ કરવામાં આવશે :—

જમશે જી હાક :

અથવા

નેકી વિના જોર કદ ત ખોલા ને બારનો ચોર ઠરે.

અંખ, દક્તર આયકારા કેરોસીન ઑફિસ ઇનજન પ્રેક્ષમાં એકબીજા માણેકજી વાચકએ છાપુછે.

નૂરે એ લ મ .

એલમ, હુનર ઉદ્યોગ, તવારીખ વગેરે વીધાની
બાબતોનું લોકોપયોગી રાત આપનારું
મા હ વા રી એ પા નિ થું .
(ચી જો સ હી ત .)

અરજ ઉગતો દખ્ખિને નાસે રજની દૂર,
નાસે રાત અમાનની દખ્ખી એલમ નૂર.

પુસ્તક ૨૮ મું.

૧૮૯૮.

મુંબઈ,

દક્ષિણ આસિયા ઓર્થલ એનજીન પ્રેસમાં,
એલજી માણેકજી વાસ્તાએ છાપ્યું.

કોટ :—કાવસજી પટેલ સીર, નાં ૮૭.

અને ૧૮૯૮ ધસવી.

આગ હાલવવાના સહેલા ધલાજી... ૩૭૫
એક દીવાના માણસની વિલક્ષણ
બુદ્ધિ—અર્થસંકેતનાં અનાય
ગ્રહના ઉસ્તાદ કારીગરનું વર્ણન ૩૯૭

સફે.

સફે.

ચિત્રજીવન:ખાજી ૩૨૩ થી ૩૩૪ સુધી
૩૨, ૬૪, ૯૬, ૧૨૮, ૧૬૦,
૧૯૨, ૨૨૪, ૨૫૬, ૨૮૮,
૩૨૦, ૩૫૨, ૩૮૪

ખ ગોળ શા સ્તંભ ધી.

નવું ખગોળશાસ્ત્ર:આપણા સૂર્યમંડ-
ળના ગ્રહોના સંબંધમાં નવું અ-
જવાજુ—

જીવતા તર્કનું ખંડન—ગ્રહોની
ઉમર—બુધ અને શુક્રની એકજ
ખાજી સૂર્ય તરફ ફરેછે—ચંદ્રમા
સંબંધી નવો તર્ક—ગ્રહનાં મોત
ની નિશાની—મંગળ ઉપરનાં ને-
હરો અને સરોવરો—સેતારાઓ
ખતવાનો તર્ક—ગુરુવાકર્ષણના
કાયદા વિષે અપવાદ—સૂર્ય અને

બુધની વચે ચાર નવા ગ્રહોની
શોધ—મંગળના ચંદ્રોનું ભોખાણ ૧
ગયા માસનાં મોટાં સૂર્ય-ગ્રહણની
ફોટો ૧
નવા નવા ચંદ્રોની વિચિત્રતા:—
પૃથ્વીના ખીખાં ચંદ્રની શોધ—
ભૂસ્પતિનો પાંચમો ચંદ્ર—મંગળ-
ના નવા ચંદ્રોની કહાણી—
ધ્રુવોની આજુબાજુ ફરતા ચંદ્રો-
ઉધો ફરતો ચંદ્ર ૧૭
“આકાશી આરખો:” પૃથ્વીના નવા
પરોણાઓ વિષે થોડીક વાતો ૨૭

તનુ રસ્તી સંબંધી.

ઉભગરાના ધલાજો ૧૨૪
એમ ના કરતા..... ૧૨૬
મીઠી પીચાખતો સહેલ ધલાજી..... ૨૦૭
અર્ધનાં ઝેરનો એક નવો ધલાજી..... ૨૪૯
છાકટપણાના ધલાજી ૨૬૭
ખાજીકોનો પોચાક અને શરીરની સફાઈ ૨૮૩
ખાજી રાગનાં કારણો..... ૨૮૭
વાસી પાણીના અવગણ..... ૨૮૭
તખીખો શું કહેછે ? ૩૧૨

અસ્તુ! હકીમું અને સુસ્ત સલાહ... ૩૬૧
અર્ધનાં જીરનો સખિત ધલાજી..... ૩૭૧
ખાજીકલની સ્વારીના કાયદા..... ૩૭૧
ઓછી વંધતી ઉંઘનો અખખ..... ૩૭૧
ખોટા દાંત જીવતા અનેછે ૩૭૧
ખિસ્માઈનું ભેજું—શું મોટાં માયામાં
મોટાંજી ભોળાં હોયછે કે ? ૩૭૧
નાક—એક પિડા: નાક—એક શોખા ૩૭૧
ખાજીકું હંકું શા માટે તરત ખાજીકું
જોધયે ૩૭૬

તવારીખ સંબંધી.

મેહરામ ગૂર પછીના પાદશાહો—
સુફીઓની લડાઈ અને કોખાદનો
છુટકારો—પાદશાહ કોખાદ—
કોખાદનાં બદલુમાનથી સુફીઓનું
ખૂન—પાદશાહની નાસબાગ—
એક દેહકાનની દીકરી સાથે કોખા-
દની સાદી—કોખાદની ખીજી
પાદશાહી—નોશીરવાનનો જન્મ... ૧૬

૧૩૨ દિવસના મહાભારત ઘેરાની
કહાણી:—
૧—“ગ્રેહરોની રાણી” ની તૈયા-
રીઓ ૮૯
૨—પેરિસના સહેવાસીઓની જ-
વાંમદી ૧૨૦
રાણકદેવી ૧૪૫
કિલ્લોપેનાની સોય—તેનો ખરો ભેદ. ૧૮૮

સફે. ૧૬
શાસ્ત્રનઃ તેના ઉમદા ગુણો વિષે
ચોડીક પાતો ૨૪૨
બુબ્બુર્ત યુજનીઃ ક્રાન્તની મહાન
શાહાનશાહબાનુની નામભાગની
કહાણી ૧૭૧

સફે. ૩૦૧
શાહ નેપોલ્યનના કેદ પડવાની કહાણી. ૩૦૧
શહનશાહાત આખી બોલું પાદશાહી જોડું. ૩૩૫
ચેરિસમાં બદમાશીનું રાજ્ય—કમ્બુનિ-
સ્ટ બળવાખોરો ૩૬૧
એક પુરાણ પાસી વજરની કહાણી.. ૩૭૦

મુસાફરી સંબંધી.

"દેવ બ્રમિ લ્હાસા": ટિપ્પણનાં પાપ-
તત્ત્વમાં દાખલ થવાની યુરોપિયનો-
ની જોહમતની રસિકી કહાણી .. ૧૮૩
ટિપ્પણનાં પાપતત્ત્વમાં દાખલ થવાનું સ-
હાસિક કામઃ એક ઇંગ્લેન્ડ મુસાફર

જાહેર કોરો કમકમાટ ઉપજવનારો
અનુભવ ૨૧૨, ૨૫૦
માણસખાઉ જંગલીઓનો યુરોપિયન
રાત્નઃ ઓસ્ટ્રેલિયાના કાળા દેશી-
ઓમાં ૨૮ વરસ યુજારી આવતાર
એક ફ્રેન્ચ મુસાફરની કહાણી.. ૩૪૧

માસિક.

વિશ્વપ્રાનરને લગતી નવી જાણવાજોગ બાબતો.

મર્વથી ઉત્પન્ન થેર—અંધાપો—
ધાણું કોણ જાણે?—વેચિલાઇન—
મરથીનાં છડાં—કોડીઓનો બુ-
ગડા—છાકટપણું અને કોળીજ—
પુણેમ વંગરનો મંદિનો—જેરની
ચેતવણી આપનાર બાટલી—
નખ અને તત્તુરસ્તી—પૃથ્વીનું
વજન—એક શિલ્પકની દોલત—
મરસ—માણસના પરસેવાનું જો-
હર—ઓસ્ટ્રેલિયાની સોનાની
ખાણ—માણસના બાલ—ધરડાં
માં ધરડું—ઝાડ—કાનમાંની સા-
રંગી—કદિ—બાપદાસની સં-
ખ્યા—શાહમુર્ગનું છડું—એડા-
મતનાં દીપણું—લોકો—વર્ષાદિનું
ઝાડ—ધર્તીકંપ અને જીંદગી—
જોરે ઘેરની માટી—વાત—પક્ષિ-
ઓની ચોડીક પાતો—ધુમાડમાં-
થી સોનું—શાળાથ, ડીકટરો!.. ૨૮
દેડકાની ઉમર—ખરાબ પવન—લડ-
નની વસ્તીનો એક હિસાબ—
હાથીદાંતનો ખપ—મોંઠાની સં-
ખ્યા—કાગળનું ધડિયાળ—વી-
જનીના વારની ઇડપ ૬૩

માછલાંની સંખ્યા—નાશકારક જંતુ-
ઓ અને "વંદીદાર"—પૃથ્વીનાં
ભિતરમાં શું છે?—વીજળીના
તાર મારફતે લખાતાં કાગળ—X
કિરણોની વિરૂધમાં!..... ૯૫
ધાતુઓ—માણસની ઉંચાઇ—ગગ-
ડાટ અને વીજળી—સાપ દવા
દાખલ—કાથમીરી ચાલ—માટી
બેચરની ઉમર—ગામનું દુધ—
જંતુઓનો ઉધરબાવ—ટાંચણી
જોડણું છડું—સોથી જોડું કુલ—
પગ ગરમ રાખવાની કળા—
માખીનો ખોખાર—ગોસ્ત વિરૂધ
વનસ્પતિનો ખોરાક—જીરજ મું-
ખીનાં તેલનો ઉલોગ—લીલા
ખડું—પક્ષિઓની જોવાની અદ-
ભૂત શક્તિ—રમાલ ઉપર છપાવું
પત્ર—વર્તમાનપત્રો વિનાના દેશો—
મેદબરેલો—સરોવર—મર્વથી
જીનું વર્તમાનપત્ર ૧૫૮
સોનું અને રત્ન—શરીરની ક્રમચળીના
ધુલાજ—માથાનો ઉતાર—હથા
ક્રીમતી કે પાણી—રાક્ષી જોડું—
નહિ બજે એવી છાંય..... ૧૯૧

ભારી કાણુ? મદદ કે આરત?—અર્થથી
હલકી અને ભારી રાણી—લાકડાંના
રસ્તા—ધડાંના ચુલ—દાંત અને
દાંતણુ—દરિયાને તળિયે વસનારી
ખાટ—ધાતુનાં ખલત..... ૨૨૩
આંધળો જોતો થયો—વીજળી અને
મિંદ—ક્રીડી અને માણુમની ઝ-
ડપ—ચેહરાની ખુબસુર્તી—વર્ત-
માનપત્રોની મંયા—પ્રાણી માત્ર-
નાં કદમાં ઘટાડો—રંગબેરંગીન
વર્ષાદ—વર્ષાદનું પાણી ૨૫૭
નથી—કાણાએ ભૂત જોયો—૭૫૦૦
રૂપિયાનો કીમતી ચંદ્ર—વનસ્પતિની
વિચિત્રતા—સમુદ્રનાં તળિયાંનું પાણી ૨૮૬

ખુચ—૧૧૮ વરસનો પોપટ—સોથી
ઉડો મરેણર—૬૦૦૦ વરસનાં
પુરાણો કુલ—શીતલા અને શાંદી-
લાંબી છંદગીના નવા મુખબો—
ખાળ—પીજળીક રેલવે—ગણુવા
કાણુ ગણુ—ગજની અને વી-
જળી—જીઓના મદદના ધંધા-
જેતજ—ખુલા હાથની ચેકહેડ—
સિકા—૩૦ મજલાની હમારત-
લાંબી ઉમરનો નવો નુસ્ખો—સ્નાન
કરવાનો એક નવો ફાયદો—નવી
નવી શોધો—આમડીના રંગના
મુખબો—ધડાં તાજાં રાખવાની
રીત—કેળાંની તારીફમાં..... ૩૪૬

કાવ્ય વિ નો દન

કવિરી નીતિ ૨૭
કવિ ગંગાની શાધરીના નમુના ૬૦
અમુલી કવિઓનાં મનતરંગ..... ૬૧
ગુલસીના નીતિ પાઠ ૧૨૨, ૧૫૬
દીનદરવેશની દાનાધના દાના..... ૨૧૮
એક પાર્સી બાળ કવિની કવિતા ૩૧૫
કવિ ખીરખલના નીતિ બાણ..... ૫૭૭

પરચુટણ વિષયો.

રાક્ષી યાદદાશકિત ૬૩
ધણાં બચ્ચાં ફરમાનાં મોઠાં માય..... ૬૪
અભયજ્ય જોવા ખોલતા પોપટો..... ૬૪
અર્થનો અનર્થ ૧૨૪
સુધરેલી પ્રજાઓની ભાજનની રીતિ ૧૨૫
મોઠાં માણુસોના મદદો ખોરાક..... ૧૨૫
એક અપંગ શોધક ૨૩૪
પાદશાહોની દોલત ૨૮૧
લોક રેવાજની વિચિત્રતા..... ૨૬૭
વાઘ કેળવનાર એક બંગાળી..... ૩૧૩
હબ્સી કાળે કયારે તાય? ૨૧૭
અભયજ્ય જોવી અમેરિકન નાગિયેરી ૩૧૮
આતશ ઉપર ચાલનારા લોકો ૩૧૬

ચિત્રોની બાબતો.

લંડનની રોયલ કોલેજ ઓફ ફિઝિક્સ-સઃ
૧—પરીક્ષા લેવાનું દીવાનખાનું } ૨૫
૨—ડૉંટ ટોમસ કિનેકર..... }
હબ્સ મહંમદનો ઉપર ચુલરેલી મુસીખતો :
૧—ખાખર્ચે હોલનું પુસ્તકખાનું }
૨—ખાખર્ચે હોલનો નક્કીદાર દરવાજો } ૪૭
૩—રોયલ કોલેજ ઓફ મહંમદ-સઃ-
લંડન..... }
૧૩૨ દિવસના મહાભારત ઘેરાની કહાણી :
૧—પેરિસના બચાવ માટે તોપોથી
લાલિલી ખોટા..... ૧૮૬
૨—પેરિસના ઘેરા વેળા હાથોનો બક્ષ ૧૨૦
માત્ર ખાતારા રાખાઓ ૧૫૩
એલેકઝાંડરિયા ખાતે “કિલોપેનાની
સોય..... ૧૮૮
હુલિયો પોલિસનું મંદિર—તેના સ્તંભો
ઉપરના ચિત્ર વિચિત્ર લેખો..... ૨૧૫
રાઈટ ઓનરેબલ વિલ્યમ ઇવર્ડ ગ્રાડ-
સ્ટન..... ૨૪૨
મુજીની : ક્રા-મની પદબદ્ધ શેહેનશા-
હખાનું ૨૭૧
ચાહ નેપોલ્યનના કેદ પડવાની કહાણી :
૧—જે પાદશાહોની મુલાકાત } ૩૦૧
૨—નેપોલ્યન ચરણ થવા બાધે }
મિઝહર્સ્ટ : મુજીનીના ઈંગ્લંડ મધેનો
મહેલ ૩૩૫

મરશેદજી મનચેરજી ભેસાનીઆ

રેસમો કાપડના વેપારી.

૬૦—કોટેકોટ. (હારનખી રોડ) નાં ૧૧૭, જુની પોલીસ કોર્ટ, મુંબઈ.

હું માનપૂર્વક મારા કદરવાળા ધરાકોને જણાવવાની રજા લેઈ છું કે મેં નવી ગોઠવણી અને નવા માલ માથ ઉપર કેકોણે કુકાઈ ઉઘાડી.

રેસમો કાપડનું ટકાવવાનું, તેના રંગ અને બનાવટ તથા ધરાકોને કીફાવ કેમ મળે, એ મુદ્દા મારા એ ધંધાનો મુંબઈમાં મારો ૭૦ વરસનો અનુભવ એજ મારાં ધરાકોને ખાતરી આપવાને પુરતો છે.

ધરાકોને કીફાવ બાબે ચારો માત્ર મળે, તેજામોટે મેં હમણાજ ચીન, જપાન વગેરે દેશોમાં ચાર વરસ રહીને ત્યાંના કારખાનાવાળાઓ સાથે ખામ ગોઠવણી કરી એકરે પ્રમાણે માલ પરમારે વતો કીધો, તથા તેજ દેશોમાં ખામ એજ રો રાખ્યો, જેથી હું મારા માલ અને કીફાવત બાવળ કી જામીનગીરી આપું છું. છક, કમળ, સીવવાનું ખાતું વગેરે માટે હુશીઆર કાઠીગરો રાખ્યો.

ગરમ તથા મુતરાક કાપડ તથા તરેહવાર જાતનું રૂપાકામ મળશે. દર મેં નવા માલ આવેલે એ માલ ગામ કરતાં પુરક કીફાવત બાબે વેચવામાં આવેલો. દેશવરનાં ધરાકોને ખુશીથી સેમલે કસી આપશું તથા માલ વેલુ વેચસ પારમજથી મંબાળીને મોકલી આપશું.

છ પાઈ બાહર પડે છે.

કદિમ જરથોસ્તીઓ માટે

પાક ખોરદેહ અવસ્તા.

કદિમ જરથોસ્તીઓની પાક ખોરદેહ અવસ્તાનાં અત્યારમુખીમાં વાંચવાર દફતર આશકારી છાપાખાતામાં છપાઈ સેકેદો નકલો બાહર પડી હતી, તે છતાં ઘણીક તરફથી તેની બહુ માંગણીએ થવાથી, તથા હાલમાં હલકાં કાગળ, બાંધણી તથા હલકી છપાઈ સાધની ઘણીક અવસ્તાઓ સસ્તામાં મળી શકવા છતાં દફતર આશકારા પ્રેસની અવસ્તાની સફાઈદાર છપાઈ, ઉંચાં સાંચાં કાગળ, તેના મનોહર બાંધણી ઉપર દરેક સાહેબોની પસંદગી ઉતરેલી હોવાને લીધે તેઓની ખોતાની ફરમારો ઉપરથી કદિમ જરથોસ્તીઓ માટેની પાક ખોરદેહ અવસ્તા છઠીવાર છપાઈ તપાર થઈ છે.

એ પાક અવસ્તા મધે જરથોસ્તી પદવા જોગી અરોમ ઇમયાથી ન્યાયેશો, જૂદી જૂદી ગેહો, દુઆ, યસ્તો, તથા પંતેતો તેમજ તે વતરેગે બીજું ઘણુંક લખલ કરીને તેનું એકજ દફતર બનાવ્યું છે.

એ અવસ્તા ઘણી સફાઈદાર છપાઈથી નેકો તેમજ જીવાને સેહેલાઈથી વાંચવાને સવળ થઈ પડે એવી રીતે કાળા ખોટા મરોડદાર ટાઈપથી, અને ઘણી સંભાળથી છાપવામાં આવી છે. એ અવસ્તા જે જાતનાં કાગળ ઉપર છાપવાને ઠરાવ હોવાથી, તે એક ઘણાં સરસ, ઈંગ્લિશ પ્રિન્ટીંગ કાગળ ઉપર, અને બીજી “હેડ નેડ” ચીવટ અને ટકાઉ ઉંચાં કાગળ ઉપર છપાઈ, અને તે વિલાપતી આમણતાં શોભાઈતાં કવર કે જેની એક બાજુએ પેગબર હુનરત જરથોસ્તી સાહેબની તથા બીજી બાજુએ પાક કેબલાની ગીલિટની તસ્વીર પાડવામાં આવી છે, તે “હાફ ગીલિટ” તથા “ફુલ ગીલિટ” થી મંજૂર બાંધવામાં આવી છે.

આ પુસ્તક એક જાણીતા કામેલ એરવદ સાહેબ પાસે તપાસાવીને તેમાં થોડો માત્ર જરથોસ્તી સુધારો ઉપાધોમાં આવ્યો છે.

આ પુસ્તકની પુષ્કળ નકલો ખપી ગઈ છે, અને હવે માત્ર થોડીક નકલોજ બાકી રહી છે, માટે સાહેબોને તે ખરીદવી હોય, તેઓએ દફતર આશકારા છાપાખાતા મધેથી મંગાવી લેવી.

કી મત.

મશીન નેક ઉંચાં કાગળ ઉપર ફુલ ગીલિટ રૂર અને હાફ ગીલિટ રૂશા.

દેશવરવાળા સાહેબોએ પોસ્ટેજ તથા રેલ્વેર ફી મળી રૂબ વધુ મોકલવો.

સાં ૬ જિથું.

૨૨૧

જમણુ જુહાકઃ અથવા નિર્દોષ હાર જોર કરે તે જોઈએ .

સંસારની એક નીતિમોઘક વાતા) :—

પ્રકરણ ૩૭ મું—જુહાક મળતો નથી.....	૨૮૬
પ્રકરણ ૩૮ મું—મચીની શાદી—માગે માઘી	૨૮૧
પ્રકરણ ૩૯ મું—વેહવલ ગામ અને ત્યાંના શેઠજી દેવો.....	૨૮૭
પ્રકરણ ૪૦ મું—શેઠજી દેમાઈની હકીલ—(ચાલ).....	૨૮૮
શું માણસ આંખો વગર જોઈ શકે?—ધીજળીના મોટામા નોટો ખદક.....	૩૦૦
પશુઓની દવાદારના જાણવાજોગ દાખવા.....	૩૦૩
ધુઆડ (ચિત્ર માથે)	૩૦૬
પેશુ પસ્તાડિયાની પગણેતર.	
૨.—છુગ છેડાની ફરિયાદી.....	૩૦૯
૩.—તરીયાપાવ	૩૧૧
હટ અલાવતાર સુંદરીઓ.....	૩૧૩
આણદીક દરિયાઈ રાક્ષસઃ યાને એક મોટા વંટોળિયાની વાત,—(વિદ્યાની એક વાર્તા)	
પ્રકરણ ૪૧ મું—દેવતા એક ભોખની ખુસાડતા	૩૧૬
પ્રકરણ ૪૨ મું—દરિયાને તળિયે ખનેડા વિચિત્ર બનાવો.....	૩૧૭
ચિત્રજીની ખાજી ૩૪૪ મી	૩૨૦

શિંગડાવાળું ધુઆડું.

નૂરે એ લ મ.

અક્ટોબર ૧૮૯૯.

જ મ શુ જી હા ક :

અથવા

નિર્દોષ જીવન જોર કરે તે જોવાને બારનો ચોર ઠરે.

(પાસી સંસારની એક નીતિબોધક વાર્તા.)

પ્રકરણ ૭૭ મું.

જી હાક મળતો નથી.

“ચાલો, મેહરબાનો, હવે તમારી વાત અમને કહેા. અહીં આવી પડતી ખડતી હાલતમાં તમે જેઠ નામવરને જીતરી પડવાનું કારણ શું? ખરી વાત છે કે પેશીયાને મેં જોવાવ્યા હતા; પણ દુસ્તુર દારાચાહ, તમને મેં આજે તેડું કીધું હોય એવી મને યાદ નથી. તે છતાં તમે આ નહિ ધારીશું માન અમને આપશું તેના મુજબ કહેવા જોઈએ?” આ મુજબ જમાસ્પજ દેશમુખે પોતાના પંદોણાઓની અછી ખાતર ખરદાસ્ત કરી પરવારીને પાંતસોપારી ખાતાં ખાતાં વાત ચલાવી.

અલખત, એ મુજબોમાં રમુજ હતી, પણ દાદાદાર આજે રમુજને ખાતર મુરત આવેલા હતા તે તેવણ પોતે તેમજ હુખી મારીપેડે મમજતો હતો. દુસ્તુરજ પ્રથમ કશું બોલ્યા નહિ, અને હુખી બોલ્યો નહિ. મેં તે નીચી મુઠી કરીને પાંતસોપારી આવ્યા કીધું, અને દુસ્તુરજ તો દાંત નથી તેથી સોપારી ચવાપ નહિ એમ કહીને કોગળો કરવા ખારી આગળ ગયા.

“કેમ, શરિયાઓ, કંઈ જવાબ સેવકતા ચવાજનો? કંઈ બોલયો? કંઈ બેદ બોલયો?” વતમાને ફરીથી પ્રશ્ન પુછ્યો.

આ મધજો વખત મુંદર કુંવર પોતાના બાપ તરફ ટીકીને જોવા કરતી હતી. તેણી હવે બોલી. “બાવાજી, તમે એવા કહે દાદાડે હતા? હજી તો એ લોહાની યાક ઉતરી નથી, તેવામાં જાણે તમે પાછા ખંદેરી કાઢાડવા માંગતા હોય તેમ શું કરોજી? જરા પોતી ઉઠવા દેઓ, બાવાજી.”

“મારા બોલો પરથી ત્યારે શું એવો અણધરતો ચોર ઉઠેજ કે? ત્યારે હું માફ માંગુજ. બંને પધાર્યા મારા જેઠ દાસ્તો. તમને દોઢ સેવકને ધણે આનંદ થયો. હવે જરા પોતી ઉઠો તો પછી આ પાને આપણુ કિલા તરફ ફરવા નિઠજીયે.” પોતાને ચકુનમ પડવાથી દેશમુખે આ રીતે વાત ફેરવી નાખવા માંગી. પણ આણીગમ દાદાદાર હતા.

“તમે એમ વાત ફેરવી શું નાખોજી? તમારી એ શુરતી ગત મારી આગર નહિ ચાલયે. તમારા જવાબનો મારે શવાલ કરવો છે, ને તમને અમારી મદદમાં લેવા છે. તેને થકી તો અમે અહીંવર ધકેલા ખાતા આપાજી.” આમ બોલી, કળશિયે પેટીપર મુકી, પોતાના જડા ખાડીના રમાલ વડે મોઢું મુઠી દાદાદાર ખુર્ચી જીવર બેઠા.

હતા, પણ તેમ કરતાં કોઈ કોઈ વેળા તેમને બગલામાં ખીજ બાગે ખાતેથી થોડા પોકારાતા આવળો સંબળાતા હતા, તથા ટીપુ કુતુબાના રડવાનો શ્રાદ્ધ આવતો હતો. આથી તેઓ ખીતા હતા, અને તેથી દરેક આર-ગમાં બધે ત્રણ ત્રણ નોકરો બેગા થઈને જ કામ કરવા જતા હતા અને એ રીતે એકેકને હિમત આવતા હતા.

આ રીતે છ મહિના વહી ગયા, અને દસ્તુરજીએ તેમજ મેં નવસારીથી કાગળો લખી જમાસ્પજી દેશમુખને આરજ કીધી કે મંચીખાને તેના કાકાની મિલકતનો કબજો સેવાની રજા આપવી, અને તેવણે પોતે તેને સાથે લઈને નવસારી પધારવું. જમાસ્પજી આમ કરવા દેવાને પ્રથમ તારાજી હતા, પછી તેવણની ખાટી મીઠી મરજી થઈ હતી, અને છેલ્લે તેવણ તેમ કરવાને રાજી હતા. પણ મંચી નવસારી જવાને કાકાની મિલકતનો કબજો સેવાની શ્રાદ્ધ ના પાડતો હતો. મંચી હજી ઉમરે પુર્યો ન હતો; હજી ૨૧ વરસનો થયો ન હતો; અને હજી તેના કાકા બાપે શેવડતા કથા સમાચાર મળ્યા ન હતા. એટલા માટે તે પોતાના મુરખીની જગા ઉપર ચઢી પેશવાને નાખી દેતો. તે પોતાની ઉમરે પુગવાની વાટ જોતો હતો, જેમ યશ પછીજ તે પોતાને હકદાર સમજવા માંગતો હતો. તે બહાનું લાવતો કે “જો હું મિલકતનો વહિવટ કરું એટલામાં કાકાજી પાછા આવી લાગે તો મારા કેવા હાલ થાય?”

એમ કરતાં વખત વહી ચાલ્યો. મંચી ઉમરે પુર્યો. તેના જીહાક કાકાએ કરો દેખાવ આપ્યો નહિ; અને એ તકનો દરેક લાભ સેવાયો. વાકી વજીફા મંચીનાં નામ ઉપર થયા, તે ખાખેનાં લખત થયાં, તે ઉપર મહી શાખ થઈ, અને પછી શાદી રામશનીના દિવસે આવ્યા. લંબાણ કરવાની જરૂર નથી, અને લંબાણ કરવા મને ગમતું નથી, માટે હુકમાંજ જણાવીશ કે મંચીઆ અને કુંવર-માયનાં લગ્ન બારી. હામધુમથી થયાં. એ બતાવ મુર્ચને ખુશહાલ કરનારો હતો માટે

મારી ખાતરી છે કે તેથી મુર્ચ કોઈ થયાં. હું પોતેથી ખુશ થયો, તો જોઈ મારાં દિલમાં દાગ કંઈ નથી તેથી ન હતો. જે નાજનીને મંચીનો હાથ પકડ્યો હતો તેના હાથ હું પકડવા ધારતો હતો; પણ મંચીની મરજી રાખીને મેંજ તેઓ બંનેના હાથ જોડી આપ્યા હતા. આથી મેં મારાં નસીબને તાથે યશ જે બન્ધું તે ધીરજથી, ખુશીથી જોયા કીધું.

લગ્નને દિને મારી તબિયત આછી ન હતી. મંચીએ તે તરત પિછાની. મંચી આજે દિવસ મારી સાથેજ હતો, તો જોકે કુંવર તેને ખીજ ક્યે વીલીસો મુકતી ન હતી. મંચી મારી ડોકમાં હાથ નાખતો, મને બગલ-ગીરી કરતો, મારા હાથ દાખતો, અને તરેહ-વાર રીતે મને હસતો બોલતો રાખવા માંગતો હતો. પણ કુંજરો પેણ હસતો બોલતો ક્યાંથી હોય? તેવું દિલ ગરમ હતું, તેના હાથપગ થંડા હતા.

“પેણ, તુંને શું છે, ઘીકરી? તારા હાથ થંડા ને દિલ ગરમ છે. શું છે, તબિયત એકાએક ભિગડી શાધી?” તેણે મમતાથી પુછ્યું.

“મને કંઈ નથી—કશું નથી. મંચી, તું મારે માટે કશી કાજજી ના રાખ. તારે ધારણ કામ ફતેહ કર, અને પછી મારી ખુશીના પાર રહેશે નહિ.”

મંચીએ પોતાનો એક મોઠો વજીફા કુંવરનાં નામપર કરી આપ્યો, કે જેમ કરવા દેવાને કુંવર તેમજ તેના બાવા સુતલક રાજી ન હતા. જમાસ્પજી દેશમુખની દોલત મોટી હતી. તે ખાનાર ખીજી કોઈ હતું નહિ, માટે તેવણ સઘળું કુંવર અને મંચીનાં નામ ઉપરજ કરનાર હતા. એમ હોવા છતાં મંચીએ “માખલિયો” નામનો પોતાનો પચાશ હજારની કીમતનો એક વજીફા પોતાની બવિષની મોહરદારનાં નામ ઉપર કીધો.

શાદી નવસારીમાંજ થઈ—નામધુમથી થઈ—સુરત અને મંચીનથી પડાણમાં આવ્યાં. મિજલસ ઘણી મોટી મળી. પણ તેમાં એક

જીવડો હાજર ન હતો. તે કંગાળ, દુખી, નામુસાદ પેશ હતો. હું તેમાં શામેલ થયો નહિ તે કંઈ આ શાદીની વિરૂધ્ધ હોવાને લીધે ન હતો; હું જગાર ખીમાર હતો તેથી પણ હું હાજર નહિ થયો એમ પણ ન હતું. ને પરી-ને હું મહાભો હતો તેનો હાથ મારા વહાલા દોસ્તના હાથમાં અપાવ્યો જોવાનો બનાવ મારું નખણું દિન ખમી ચક્રે નહી, એમ સમજીને હું શાદીમાં શામેલ થયો ન હતો.

પાછલાપહેર આગમન મેં મોની માફક મારો જીમો તથા પીછોડી તૈયાર રાખ્યાં ખરાં, પણ જ્યારે તે પહેરવાનો વખત થયો, અને દસ્તુરજીએ તેમ કરવાની મને તાકીદ કરી, ત્યારે મેં જીવ બિગડવાનું બહાનું કહાડ્યું અને શાદીમાં નહિ જવાનો ઇરાદો જણાવ્યો.

પણ એથી તો દાદાદાર કેડાઈ પડયા. “એ વું બોલેલું શું, પેશુ! મંચીની શાદીમાં નહિ જાય? મંચી તે કોણ ને વું તે કોણ? તમારા વડે કેવી જખરી દોસતી, ને તે છતાં વું એવું અપમાન તેને કરે એ કેમ બને? અરે દીકરા, આશીરવાદ હું છાંંવાનો, ને વું તો ધારી ધરીને ઉભો રહેવાનો—કાંએને મંચીનો મોંઘી વહાલો ને પ્યારો દોસ વું—બાઈ વું—પિત્રાઈ વું—જોરિયો વું—બરાબરિયો વું! આજ, પેશ, એમ ઘેઝાં ના કાદાર. ને નહિ ચાલશે.”

“દસ્તુરજીના આવા કપકારથી નરમ જીભોથી મને બહુ દુખ લાગ્યું અને તે દુખ મેં ખીજી કોઈ રીતે નહિ પણ રડી દધને બહાર કીધું. હું એકે નાનાં બચાંની માફક રડ્યો—કુરકે કુરકે રડ્યો—બોર બોર જેવાં ગરમ ગરમ આંસુથી રડ્યો.

“અરે, અરે, મારા દીકરા, હવે મને મમજ પરી ખરી. અરે, અરે, અમે કેવા કેજખખ—જમાશજી તેમજ હુંબી—કે એ ચાત અમે પેહલેથી જોઈ લીધી નહિ? અરે, અરે, પેશ, દીકરા, વું મને મારા દીકરા જિલોજ વાહલો છે, તોબી બોગ મારાં કરમ-ના કે મેં અગાઉથી તારો વિચાર કંઈ કરીયો નહિ, ને આએ જીમો પીછોડી તારી શાદીને

વડે પેહરવાની બૂલી જઈને મેં મંચીને વડે પેહરી. હું શું બોલ્યું—અમે શું બોલીયે—કે વુંબી તેનો હરીફ છે. અરે મુરખ, એમ ઉવું ત્યારે વું તેની તરફથી વચતારે ચાનું લઈ ગીયો? ખાપુ, ઉક, હુચિપાર થા. તારી, ચુખાઈનો સવાદ કોઈ કોણ ચાખવાનું છે? નથી બોલતી ખીચારી કુંબાઈ, ને નથી બોલતો તેનો ખાપ, તેમજ વરી નથી બોલતો વરરાજા પોતે, કે પેશુએ તો કેવા ચુજમાંજ રોજ બોલ્યા દેખું! પણ હવે તો તારી પરી ચુકી—છાપ મરાઈ ચુકી—શણી શાખ થઈ ચુકી—ખધું રંધાઈ ચુકું—હવે કંઈ બને નહિ.”

“નહિજ, મુરખી, નહિજ. હું નહિ બને તે બનાવવા માંગતોજ નથી. ને કંઈ બન્યું તે મેંજ બનાવ્યું છે. ને લોક અજાણ છે તેએને મેંજ અજાણ રાખ્યાં છે. તે લોકને અજાણ રહેવા દેજો. હવે કોઈને બોલુ કરવામાં લાભ નથી પણ મારું મોત છે. હવે તો બની તે બની, ” મેં ડમકાં ખાતાં ખાતાં ઉતાર દીધો.

“પણ ત્યારે વું ચાલ મારી ચાતે. વું નહિ આવશે તો મંચી પરણશે કેમ? તેના જીવને મમથે કેમ? કુંબાઈનું હેત તારાપર એણું નથી, તેને તારી ગેરહાજરી પાલવશે કેમ?” આમ કહીને દાદાદારએ મારાં કપાળ ઉપર હાથ ફેરવ્યો, અને બહુ ચમકયા. “અરે, તારું દિલ તો તાપે બુંબઈ જાયજ, મારા દીકરા. આ હા, વું તો હાથે કરીને દુખ લઈ બેઠાજ. ચાલ હાથ મોહોનું ધોઈ, મોટ થુંડું પાણી પી, ને ખુલી હવામાં આવ, કે તાપ ખાપ મોં નાહાઈ જાય.”

મેં જોઈ કે દસ્તુરજી તૈયાર થઈ ચુક્યાં છે, અને હવે તેણેને વધુ વાર ખાતી કરવા જોડતા નથી, માટે મેં તેણેને કબૂલાત આપી કે “હું પુરેથી આવીશ, તમે જલદી મિથારો.” અને એ કબૂલાત ઉપર આધાર રાખીને તેણે બિન્ધારખાનજીનાં બાપિકાં મકાન તરફ રસ્તો લીધો, કે જેને આજના દિવસને માટે રજિ-યામણું બનાવી દીધું હતું.

પાછલથી સંબંધ્યા

મોટે ઘણી

કેકાણેથી પહેરામણી થઈ તે સધળી તે મારી પાસે નોંધાવનાર તથા રખાવનાર હતા; તે તો મને પોતાની આગળજ બેસાડનાર હતા; તે તો પોતાની તરફથી નવસારીની અનજીમને પચાઈ જાણની રકમ બેઠા આપવા માટેની ખબર મારીજ કેને જાહેર કરાવનાર હતા. પણ તે સંધુ મારી મારફતે બનવા પામ્યુંજ

નહિ. દસ્તુરજીને એકલા જોઈ તે મારી ખબર કહાડવા મારે ઘેર દોડતો આવ્યો, પણ એ વેળા હું તો ઉઘેલા હતા. મારે તબીબે હું જાણ્યું હતું. તેણે મારા દિલપર હાથ મુકી જોયો, અને મને ખરેખર ખીમાર પોતાની જાતે જોઈને તે કુખી દિલ ત્યાંથી ચાલી ગયો હતા.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

વેહવલ ગામ અને ત્યાંના શેઠજી દેરાઈ.

એ વાતનેથી એક મહિના ગુજરી ગયો. પણ એ મહિના મારી જીંદગીને માટે બહુ ધાસ્તીબરેલા હતા. શાત દિવસ મુઠ્ઠી મને સજ તાપ આવી—એવી સજ કે મારા જીવવાની આશા પણ છોડી દેવામાં આવી હતી. ત્રણસીરામ વેદની દવા કરવામાં આવી, જેવણે મને આજે યથા પછી કોઈ દૂરતાં ગામમાં દવા ખાવા મોકલવાની બજામણ કીધી. શાત દિવસ મુઠ્ઠી મેં મોંપર અન્ન પાણી તો મુક્યુંજ નહિ, પણ દસ્તુરજી તથા માકાંમાયના કહેવા મુજબ દવા પણ મારે ગળે ઉતરી નહિ. એ સુદતમાં શું બન્યું તે મેં જાણ્યું નહિ. પણ ત્યારપછી આજે દિવસથી મારી આંખ ઉઘડી, મારી શુદ્ધિનો પરદો ખુલ્યો, મેં જોઈને જોણખવા તથા દવા સેવા અને ધરિયારતથી બાલવા ચાલવા માંડ્યું. એ પછી હાલત સુધરતી ચાલી. અને એ રીતે મહિને દહાડે હું આતો પીતો થયો. પણ વેદની સલાહ મુજબ અમલ કરવાનો હતા, માટે મને વેહવલ ગામ ખાતે મોકલવામાં આવ્યો.

આ મારી માંદગીને દરમયાન મંચી મારી આગળ હતા—કુંવર મારાં બિઠાણની પાસેજ બેસી રહેલી હતી. તેઓ મને મરી જતે જોઈને કારખેકાર આંસુથી રડતાં હતાં. આંસુ તો મોની આંખમાં હતું. રામજીની માકાંમાય, અમારા પાડપડોશીઓ, અને નાની ઉપરાંત જમાસ્થ દેશમુખ તથા તેવણી બહેનો લીમદાહેરની રતન તથા સુવામાય—એ સર્વ મને મરવા સુતેલો જોઈ રડતાં હતાં. મારે યદુ કે તેઓ સર્વની એ હાલત મેં

મારી નજરે જોઈ નહિ. જો હું તે જોતે તો મારી તરફ આટલીબધી લોકલાગણી છે એમ જાણીનેજ હું થડો પડી જતે. જમાસ્થ કદાચ રડે, પણ તેવણી બેઠ બહેનો જે મંચીનાં લખ ખાવા આવી હતી તેઓની મને જોઈને કાં રડે તેની કદાચ વાંચનારને નવાઈ લાગશે. આજે યદને મેં જ્યારે સર્વ પાતો સાંભળી ત્યારે મને પોતાનેથી એ વાતની ધણી નવાઈ લાગી.

પણ એ બધું વિગ્ર વીતી ગયું—ધડો વહી ગયો. હું આજે થાઉં તે આગમજ તો મારાં એ બધાં વહાલાંઓ ચાલી ગયાં હતાં. તેઓને એકદમ સુરત જવાની ફરજ પડી હતી. જમાસ્થ દેશમુખનું ઘર પિંડારાએએ લટવાના સમાચાર મળ્યાથી તેવણ અને તેવણનાં લાગતાં વળગતાં મારતી ગાડીએ ત્યાં ઉપડી ગયાં હતાં. મંચી મને છોડી જવાને નારાજ હતા, પણ દસ્તુરજીએ દરેકજા મારી ખબર તેતે લખી જણાવવાની કમલત આપવાથી તે બહુ આનાકાની સાથે ગયો.

એ પછી તો મારી હાલત સુધરતી ચાલી, અને પાછો નવસારી આવવાનો સમય હતો નહિ, માટે મંચીએ અને કુંવરે અને દેશમુખે મને સુરત મોકલવાની બજામણ પર બજામણ લખી—મંચી તો આવ્યાને મને તેડી જવા તૈયાર થયો. તેઓની મતલબ મને કુંવર ખાતે દવા ફરકાર કરવા લઈ જવાની હતી. પણ દાદાદાદાએ તેમ કરવાની આજ ના પાડી તેવણ મારી ખીમારિના સમય જાણતા હતા અને તેથી જો હું પાછો જ્યાં તરત વેળા ના

ત્યાજ જાણે તો મારાં નખાં
મન ઉપર પાછી માઠી અસર થશે એમ સમ-
જીને દસ્તુરજીએ મને એકદમ વેહવણ ગામ
તરફ મોકળી દીધી, અને હુંની કુંવર અને
મંચીનો વિચાર છોડીને ત્યાં જવાને રાજી
થયો. મારી જોડે જે દુખળા અને એક પાચી
બોમિયા મિવાય ખીજી કોઈ ન હતું.

આ ગામ દેસાઈજીના ખેતી તે વેહવણવાળા
ચેંકજી દેસાઈનું હતું. દસ્તુરજીની અરજ
ઉપરથી દેસાઈજીએ મને ત્યાં મોકલવા અને
વેહવણના દેસાઈએ મારી ત્યાં માવજત કર-
વાની કબૂલત આપી હતી, અને તેથીજ ઉપલા
મંચીઓ જોડે હું તે ગામ તરફ રવાના થયો.
મને પ્રથમ બહુ ઉસીકું લાગ્યું. તરતની માંદ-
ગીમાંથી ઉઠવા જીવડાને એક તલન અજણાં
ગામમાં, તલન અજણાં આદમીઓ સાથે જઈ
વસવા ક્યાંથી ગમે ?

પણ તમે માનશો ? એ ગામ મારી તનદુર-
સ્તીનું ધામ થઈ પડ્યું. એ ગામનાં લોક મારાં
માનિતાં થઈ પડ્યાં. એ ગામના દેસાઈ મારા
મેહરબાન સુરખી થઈ લાગ્યા. વેહવણ કંઈ
રંગીલું કે વસ્તીવાળું કે મોજમજલ હતું ગામ
ન હતું. તે કાંઈ માણસે પોતાની જરિયાતો
તરફ નજર રાખીને બનાવેલું મથક ન હતું.
પણ એ તો કુદરતનું પોતાનું બનાવેલું કામ હતું.
અહીં જાડપાનો તમામ આખાદી સાથે ખીલી
નિકળેલાં હતાં. અહીં થોડક છેરેથી એક નાની
નદી પસાર થતી હતી, જેનાં પાણી ચંડીમાં
ચોંત અને ગર્મીમાં ખજખજતાં વહેતાં હતાં.
પાણી પીવે દર્મિયતનો ચુલ ધરાવનારાં હતાં.
ગામેગામનાં લોક તનદુરસ્તીને, અર્થે એ
પાણીમાં સ્નાન કરવા આવતાં હતાં. મહિવડ-
વાળાં બાળકોને અહીં નહવાડવા લાવતાં હતાં.
અને એ રીતે જોકે ગામની વસ્તી તો નાની
હતી, પણ પરગામનાં લોકોના આલુ આવજાથી
અહીંની વસ્તી વધેલી ને વધેલી રહેતી હતી.

આ પરગામનાં લોકોને થકી વેહવણના ચેંકજી
દેસાઈએ એક મોટી ધર્મશાળા ઉતારા દાખલ
ખંધાવી હતી, જેમાં સર્વ કોઈ ઉતરતાં હતાં.
મામમાં વળી એક મોટું તંજાવ તથા એક

મોટા કુઓ પણ એજ સંદ મૂહસ્યે ખંધાવ્યા
હતાં. જે બાળકોને અથવા જે ખીમારને
નદી સુધી દૂર લઈ જઈ નહિ ચકામ તેમને
આ કુઆનાં પાણીથી નહવાડતા હતાં, જેમાં
નદીનું ઘરણુ લાગેલું હતું.

પણ હું કાંઈ આ ધર્મશાળામાં ઉતર્યો ન
હતો. મને તો દેસાઈજીએ પોતાનાં મકાનમાં
ઉતારે આપ્યો હતો, જેમાં કુડુંબનાં એક
માણસ દાખલ તોપણ માંદગીને લીધે ખાસ
માવજત મારી થતી હતી. હું અસહ્ય લગાર
કુંજરે અને શર્માજી હતો, અને તેથી માંદગી
પછી તો વધારે તેવા થઈ ગયો હતો. વાંચનાર
કબૂલ કરશે કે જાણીતા લોકોમાં વળી મારા
કુંજરા સ્વભાવમાં વધારે થયો જોઈએ. એ
બધી વાત ખરી હતી, પણ અભયમ મંગે-
ગીને લીધે એ બધી વાત ખોટી પડી મારા કુંજરા
સ્વભાવમાં વધારે થયોજ નહિ. મારા કુંજરે
ખવાસ દિનપર દિન બદલાતો આવ્યો, અને
થોડીજ સુદતમાં મારા જેવા ખુશ મિજાજ
અને મોલકણો ત્યાં કોઈ નજર આવ્યોજ
નહિ. ખાતપાતની મજાદહીજ નહિ, દેસાઈ-
જીની મમતા અને મેહરબાનગીથીજ નહિ,
આસપાસનાઓની બહી દિલસોજીથીજ નહિ,
કુદરતી આમોહવાથીજ નહિ, પણ એક ખીજા
મોતેખર સખખથી પણ મારી હાલતમાં ઘણો
ફેર પડી ગયો. મારાં તનમનને તાકક તો
હતીજ તેમાં આ સખખથી ઘણાજ વધારે
થઈ ગયો. આ વખતે હું એવા મંચી-
ઓમાં કાળ ચુલરતો હતો કે મને મંચી કે
કુંવર તો યાદ આવ્યાંજ નહિ; એટલુંજ નહિ
પણ મારા માતપિતા જેવાં મેહરબાન સુરખી-
ઓ દસ્તુરજી તથા માકાંમાને પણ હું લગ-
ભગ વિસરીજ ગયો !

એ રીતે ઘણા દિવસ વહી ગયા, પણ મને
તે કલાક જેવા દુકા લાગ્યા. જાણે અહીંજ
આખી જીંદગી પુરી કરવાની હોય. તેમ હું
તો ધામો નાખીને પડ્યો. દેસાઈજીનાં અનેક
ગામો હતાં. તેવણ મોટા જાગીરદાર હતા.
જમણુ ગુહાક કરતાં તો તેવણ ઘણા મોટા
માતખર હતા. જમણુ ગુહાક કરતાં તેમની

આખરે, દરબજો, માન મરતબો, લોક ચાહેના, અને વગવસણિ નહિ સરખામણી થઈ શકે એટલાબધાં વધારે હતાં. તેવણુ ગામના રાજા જેવાં હતા. જોકે હાકમ ન હતા, પણ લોક તેમને હાકમ કરતાં જીવાદ માન આપતાં હતાં. રૈયતો તેમને પૈસા ભરતી હતી, તોપણ આ સાહુકાર તરફ તેમના તે દેણદારો એક બાપના જેવો આદર વરતાતો હતો. ગરીબના બાપ દાખલ, દયાળુના દોસ્ત દાખલ, તવંગરના સલાહકાર દાખલ, અને રાજાના વફાદાર એરખાહ દાખલ શેઠજી દેસાઈ વર્તતા હતા; અને તેથી અદનાથી આલા મુઘી તેવણુ ઉપર ફિદા હતા, તેવણુનો પડયો બોલ ઉઠાવી લેતાં હતાં, તેવણુનાં કુખને પોતાનું કરી ગણતાં હતાં, અને તેવણુનાં મુખમાં પોતાનો હિસ્સો માગી લેતાં હતાં.

લોકની આટલીબધી ફિદાગીરીના સંબંધમાં એક વાત મારા જાણવામાં આવી, અને તે ઉપરથી મેં માની લીધું કે શેઠજી દેસાઈ જો એક ખરા દુનિયાઈ ફરેસ્તા જેવા શુણુ ધરાવતા નહિ હોત તો તેવણુ તરફ આટલીબધી જનરૈયાની કદી પણ થાત નહિ.

નીચલી વાત તેવણુના એક કારભારી ભીખાજી ભોગીએ મને કહીછે તે ઉપરથી મારા ઉપલા મુખ્યનોની મચાઈ વાંચનાર જોઈ લેશે.

વેલવજ ગામ ગાયકવાડ સરકારને તામે છે અને એ તથા આમપામનાં ગામોના ઇજારા શેઠજી દેસાઈએ સરકાર કનેથી લઈને પોતે મધળાં ગામોના વહિવટ ચલાવતા હતા. એતેફાક એવો બન્યો કે એક વાર વર્ષાદ થોડો પડ્યો અને કુઝાળ ચાલ્યો. એકતોથી ભરણું ભરાયું નહિ, અને તેઓ જેતી છોડીને પરગામ નિકળી ચાલ્યાં. શેઠજી દેસાઈને ખબર પડવાથી તેણે માણસો દોડાવી મધળા એકતોને તેમનાં બધાં છોકરાં મુઘાં પાછા બોલાવ્યા, તેમને માથે ચઢેલી સાંધમાં છુટ મુકી અને ફેટલાડોની. તો માફ પણ કીધી, તેમને પોતાનાં ગામોમાં તળાવો અને કુઆ બાદવા મરે તથા મેં આગળ જણાવીએ તે ધર્મથાળા બાંધનાનાં કામ પાછલ લગાડી દીધા,

અને તેના પદલામાં તેઓ સર્વને તેમના રસોયા મારફતે ભોજણ જમાડી જીવતા રાખ્યા. બધાંઓ અને વૃદ્ધ મર્દ એરતોને કામ ઉપરથી મુક્તિ આપી, પણ જ્યાન તથા કામ કરી શકે એવાં ભૈરાં માડીડાને કામ લગાડ્યાં. વળી હમેશદાર એરતોને પંણુ મજૂરીએથી છુટી આપી અને તેમનાં ઘરખારની સંભાળ રાખવા મોકળી.

ખીજી તરફથી દેસાઈએ સરકારને એકતોની ખરાબ થઈ પડેલી હાલતની ખબર આપી, અને વર્ષાદ વિના પાક થયો ન હતો તે મોટે ઇજારાની રકમ એકછી કરાવવા માંગી. પણ આ વેળા ગાયકવાડનો દેવાન કોઈ બડો કઠણ દૈયાનો માણસ હતો, જેણે મધળા ઇજારદારો રૈયતોને નીચાવી નીચાવીને માલદાર થયલાએ એમ કહી ઇજારાની તમામ રકમ તેઓ કનેથી વરસ પુરે થવાની આગમજ ભરી લેવાનો હુકમ મોકળ્યો. દેસાઈજીએ આ ધાતકી અને ગેરહનસાશી ભરેલા હુકમ સામે ધણી કરગરીને અરજ ચુભરી, ત્યારે દેવાને ફરમાવ્યું કે ગમે તો તમારા સાંધિયાઓનાં ધરખાર લેજો, તેમની માલમતા હરરાજ કરો, તેમને ચુલામ દાખલ વેચાતાં રાખો, અથવા તેમની પાસે ચાહે તેવી વેડ કરાવી તમારી સાંધની રકમ ભરી લો, પણ સરકારી ઇજારાની રકમ તો વેંચે જો ભરી દો.

આ નવા જુલમાતની સામે શેઠજી દેસાઈ બળતવારીથી લડ્યાં, તેણે મહારાજા મુઘી વગ ચલાવ્યો, ગાયકવાડના કાન ઉપર પોતાની અને ખીજા ઇજારદારોની તરફની મધળી ફરિયાદ રજુ કીધી. પણ એ મધળાંથી કંઈ ફેરું થેવટ આવ્યું નહિ. છેવટનો હુકમ એવો મળ્યો કે સરકારી ભરણું પ્રથમ ભરી દેવું, અને ત્યારબાદ ઇજારદારોની અરજ ઉપર ધ્યાન આપાશે.

આ હુકમ ઉપરથી ખીજા હિંદુ ઇજારદારોએ તો પોતપોતાના ગામોના એકત લોકોનાં દારદાઈ વેચી દીધાં, તે બાપડાઓને તેમનાં ધરખારમાંથી અદેરી કહાડીને તેમાંની માલમતા જપ્ત કીધી, તથા તે લોકને વેંડે પકડી તેઓ કને તરેહવાર હલકાં કામો કરાવવા માંડ્યાં. આ રીતના જુલમાત છતાં

ગરીબોને પુર પાઘર આધાનું પલ્લ મલ્લ નહિ, જેથી તે ખીચારા જંગલોમાં નિકળી ગયાં, ગામેગામ પ્રસરી ગયાં, અને જીવ ખમાવવા માટે કાડનાં પાત્રાં, કંદ મૂળ અને ખીજ વસ્તુઓ દારની માફક આવવા લાગ્યાં. તેમને આવાનું ન હતું, કુઆ તળાવ સુકાઈ ગયલાં હોવાથી પીવાનું ન હતું, અને માલ મતો લૂટાઈ ગયાથી જોડવા ખીજાવાનું પણ કાંઈ ન હતું. આવા ત્રાસને લીધે કેટલાકો ઉપર કહ્યું તેમ વિખરાઈ ગયાં, કેટલાકો વેલ-વલ અને તેને લગતાં ગામો ખાતે જઈ મજુરી લાગ્યાં, પણ બાકીનાં જેઓ મહેનત મજુરી કરવાને નાખુશ હતાં તેઓએ લૂટાઈ કરવા

માંડી, અને તે માટેના પુકારો વડાદરે જઈ પુચ્ચો. ખીજાં હાથ ઉપર શેઠ દેસાઈએ પોતાનાં ખર્ચાં છોકરાને કીધી જનસંખ્યા વચ્ચે અથવા ચાહુકારનાં નાણાં કહડાવી, અથવા હર તદખીરથી સરકારનાં બરણાં જેવી રકમ ભેગી કરીને તે એક તરફથી યુવયુવ બરી દીધી, અને ખીજ તરફથી ઉપર કહ્યું તેમ પોતાનાં ગામનાં ગરીબોને પોતાની ગીરીથી પેસે અર્થાત્તે ખચાવી લીધાં. ફક્ત એજ એક ઇત્તરદાર હતા, કે જેમનાં ગામો ખાતેથી કચો પોકારો ઉડ્યો નહિ અને ગામવાડને કાને ગયો નહિ.

પ્રકરણ ૪૦ મું.

શેઠ દેસાઈ ની

હકીકત—(ચાહુ).

આ રીતે એક વરસ ગળી ગયું, અને ખીજે વરસે પુરતો વર્ષાદ થયો. પણ તે આગ-મજ તો એક જાણવાળોગ ખતાવ એ બની ગયો કે પોતાના દેવાનની ગેરબંધારી ખાલે ધિટિય રસિડટ તરફથી પણ કપડો માંબળવો પડ્યાથી ચાવકપાડે દેવાને રજા આપી, જેની જગ્યા ઉપર એક એવા લાખક નરની નેમણુક થઈ કે ફરીથી કચો પોકારો ઉડ્યોજ નહિ.

કહાડી મુકલા દેવાને માની લીધું કે શેઠ દેસાઈની કારસાજથી તેને પાણીયું મળ્યું હતું. આ વાત ખરી હોયતો તે દેસાઈજની કાર્તિમાં વધારો કરનારી હતી, અને જો ખોટી હોયતો આ દેવાન કેનાં મેલાં અને ખારીલાં દિલનો દેસ હતો તે નીચથી બિના ઉપરથી જાણી આવે. તેની કનેનું સર્વસ્વ દરી રાજ્યોની રીત પ્રમાણે સરકારમાં જપ્ત થયું, ત્યારે આ દેવાન ખુબે મરતો અને રખડતો થઈ પડ્યો. તેની એવી હાલત જોઈને શેઠ દેસાઈએ તેને થોડી ઘણી મદદ પોતાની રાજ્યસુધીથી કીધી, અને તે ઉપરથી તેણે વખતે વખતે કંટાળો આપ્યો આણુ રાખ્યો.

એક વખત દેસાઈ ગામોમાં ફરવા ગયા હતા તે

કેટલાક જીન સવારને લઈને વેલવલ ગામેને પાદરે આચ્ચો. તેણે મંગાવેલો સીધો જોઈવે એટલા દેસાઈની હવેલીએથી મળી શકેલો નહિ જોઈને તે નિમકહરામ બદમાશી હવેલી ઉપર લૂચકાવવાનો મનમુખો કીધો. દેસાઈ ગામમાં નથી એવી ખબરથી તેણે આ બદ વિચાર અમલમાં મુકવાનો નકી કરાવ કીધો, અને દેસાઈની નોકરી માંહલા બે કુખળાએને પકડીને તેમને પોતાનો પાપી ધરાદો જાહેર કીધો, તથા કહ્યું કે જો આ કામમાં તમે મદદ આપશો તો તમને જીવતાં રાખી નેહાન કરીશું, અથર નહિતો તમારાં ઇજાપિલને કોપી કટકા કરીશું.

બાપડા કુખળાઓ ગબરાયા. પોતાના અનંદતા જેવા સુરખી શેઠનો ખાતનો લટવાનાં કામમાં મદદ આપવાની હા કે ના પાડવાને બદલે તેઓ પોકેપોક રડવા લાગ્યા, પણ જ્યારે ઉપરથી દેવેલુનિ માર પડ્યો ત્યારે તેઓ કબૂલ થયા, અને મધરાતે દરવાજા ખુલા રાખવાની કબૂલત આપી તથા સર્વ વાત છાણી રાખવા જીવનાં કસમ આપી છુટા પડ્યા. આ બે કુખળાઓમાંનો એક લોભી અને બેલમાન હતો, પણ ખીજે વિધાસુ અને નિમક હલાલ હતો. મધરાતે જ્યારે લૂચારાઓ દરેકો